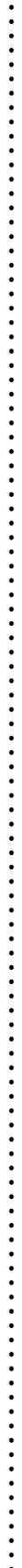

Znovuobjev poklady Sudetdeckte Schätze im Sudetenland

Znovuobjevené poklady Sudet
Wiederentdeckte Schätze im Sudetenland

Znovuobjevené
poklady Sudet

Wiederentdeckte
Schätze im
Sudetenland

**Znovuobjev
poklady
Sudetdeckte
Schätze im
Sudetenland**

2018

OBSAH

Předmluva	8
Sociologická studie „Znovuobjevené poklady Sudet“	18
Příběhy znovuobjevených pokladů	113
1/ Poutní kostel Navštívení Panny Marie – Skoky u Žlutic	116
2/ Zaniklé obce Českého lesa – Lučina a Lísková	144
3/ Horská synagoga v Hartmanicích	174
4/ Poutní kostel sv. Anny u Plané	202
5/ Pašijové hry v Hořicích na Šumavě	228
6/ Kostel Panny Marie Bolestné v Hamrech	256
Medailony respondentů	282
Literatura	292
Poděkování	296
Představení partnerů projektu	298

INHALT

Vorwort	9
Soziologische Studie „Wiederentdeckte Schätze im Sudetenland“	19
Geschichten von wiederentdeckten Schätzen	113
1/ Die Wallfahrtskirche Mariä Heimsuchung in Maria Stock bei Luditz	117
2/ Die verschwundenen Orte im Böhmischem Wald – Grafenried und Haselbach	145
3/ Die Bergsynagoge in Hartmanitz	175
4/ Die Wallfahrtskirche St. Anna bei Plan	203
5/ Die Passionsspiele in Höritz im Böhmerwald	229
6/ Die Kirche zur Schmerzhaften Muttergottes in Hammern	257
Interviewpartner	282
Literatur	292
Danksagung	297
Vorstellung der Projektpartner	299

Předmluva

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,
publikace „Živé paměti Sudet“ a „Příběhy ze Sudet“, které vznikly ve spolupráci mezi Centrem pro komunitní práci západní Čechy v Plzni a Centrem dalšího vzdělávání v okrese Cham v rámci programu přeshraniční spolupráce Cíl 3, jsou téměř rozebrané. Přestože byly vydané před dlouhou dobou, je o ně stále velký zájem jak na německé, tak i na české straně.

Pro Centrum pro komunitní práci západní Čechy a Centrum dalšího vzdělávání v okrese Cham to byl důvod se znovu zabývat tímto tématem, avšak tentokrát poněkud jiným způsobem. V předchozích publikacích byly středem zájmu životní příběhy, tentokrát jím jsou jednotlivé kulturní památky a tradice, takzvané „Znovuobjevené poklady Sudet“.

Centrum pro komunitní práci západní Čechy a Centrum dalšího vzdělávání v okrese Cham společně dokumentují deset případů kulturních památek, resp. tradic, které se podařilo v posledních letech oživit, a tím je také zhodnotit. Tato dokumentace byla možná díky spolupráci českých a německých respondentů, kteří byli na jednotlivých místech do obdobných procesů zapojeni. Všechny „znovuobjevené poklady“ spojuje fakt, že jejich znovunalezení trvale obohacuje kulturní život, a tím i turistickou přitažlivost regionu.

Předložená kniha dokumentuje tuto práci a zahrnuje dvě podstatné části: sociologickou úvahu, která má za úkol objasnit jak historické pozadí, tak i ocenění kulturního dědictví a vztah jednotlivců a společnosti k těmto kulturním statkům. Sledují se především jednotlivé motivy a vzory jednání, které jsou částečně opakovaně pojmenovány a doplněny o citáty respondentů. Následně je v knize představeno šest „znovuobjevených pokladů“. Vedle detailních popisů jednotlivých kulturních památek a tradic a jejich historických kořenů se dostanou ke slovu čeští a němečtí respondenti.

Vorwort

Sehr geehrte Leserinnen und Leser,
nahezu vergriffen sind die beiden Buchpublikationen „*Lebendes Gedächtnis der Sudeten*“ und „*Geschichten aus dem Sudetenland*“, die in der gleichen Projektpartnerschaft zwischen dem Centrum pro komunitní práci západní Čechy aus Pilsen und der Volkshochschule im Landkreis Cham e.V. im Rahmen des Ziel3-Förderprogramms in den zurückliegenden Jahren durchgeführt wurden. Obwohl die Veröffentlichungen nun schon geraume Zeit zurückliegen, besteht immer noch ein reges Interesse an den zugehörigen Publikationen – sowohl auf tschechischer als auch auf deutscher Seite.

Für das Centrum pro komunitní práci západní Čechy und die Volkshochschule im Landkreis Cham e.V. war dies Anlass genug, das Thema Sudetenland nochmals aufzugreifen – jedoch in etwas anderer Form. Hatten bei den vorangegangenen Publikationen Lebensgeschichten im Mittelpunkt gestanden, so sind es dieses Mal einzelne Kulturdenkmäler und Traditionen – die sogenannten „*Wiederentdeckten Schätze im Sudetenland*“.

Gemeinsam haben das Centrum pro komunitní práci západní Čechy und die Volkshochschule im Landkreis Cham e.V. in diesem Projekt für zehn kulturelle Sehenswürdigkeiten bzw. Traditionen aufgezeichnet, wie diese in den letzten Jahren wieder neues Leben und höhere Wertschätzung erlangen konnten. Diese Dokumentation war nur mit Unterstützung von tschechischen und deutschen Interviewpartnern möglich, die an den einzelnen Orten in solche Prozesse involviert waren. Allen „wiederentdeckten Schätzen“ gemeinsam ist, dass ihre Wiederentdeckung das kulturelle Leben – und damit auch die touristische Attraktivität der Region – nachhaltig bereichert.

Das vorliegende Buch dokumentiert diese Arbeit und umfasst zwei wesentliche Teile: Zunächst ist das die soziologische Betrachtung, die die historischen Hintergründe, die Wertschätzung von kulturellem Erbe sowie die Motivationen von

Kromě toho vznikla putovní výstava, která je k vidění v České republice a v Německu a která dokumentuje všech deset „znovuobjevených pokladů“. Na základě její koncepce jako výstavy putovní bude i v budoucnu přes projektové partnery k dispozici organizacím, institucím a sdružením.

Internetová stránka www.cpkp-zc.cz doplní spektrum uveřejnění „znovuobjevených pokladů“ a zajistí, že vypracované výstupy budou pro každého dostupné.

Byli bychom rádi, aby publikace vedla k návštěvě výstavy „Znovuobjevené poklady Sudet“. Mimo to doufáme, že projekt přinese prospěch i zatím neobjeveným a znovunalezeným místům a tradicím v Sudetech, že se čeští a němečtí iniciátoři odváží zahájit podobné procesy. Jak dokumentace ukazují, celkový úspěch se vždy skládá z mnoha malých krůčků a dobrého partnerství zúčastněných aktérů. Takže najdete další zájemce, nenechte se odradit prvním neúspěchem a objevte spolu další poklady, které zatím na svoje znovunalezení čekají.

Za realizátory česko-německého projektu

Daniel León

Einzelnen und der Gesellschaft gegenüber diesen Kulturgütern beleuchtet. Es wird dabei insbesondere einzelnen Motiven und Handlungsmustern nachgegangen, die zum Teil mehrfach benannt wurden und mit Zitaten der Interviewpartner Eingang in die Betrachtung finden. Anschließend werden im Buch sechs der „Wiederentdeckten Schätze im Sudetenland“ portraitiert. In den detaillierten Beschreibungen der einzelnen Kulturdenkmäler/Traditionen und ihrer historischen Wurzeln kommen auch die Interviewpartner von tschechischer bzw. deutscher Seite ausführlich zu Wort.

Außerdem gibt es eine Ausstellung, die in Tschechien und Deutschland zu sehen ist, und die alle zehn „Wiederentdeckten Schätze“ dokumentiert. Aufgrund ihrer Konzeption als Wanderausstellung kann sie auch in Zukunft von Organisationen, Institutionen und Vereinen über die Projektpartner angefragt werden.

Die Webseite www.cpkp-zc.cz vervollständigt das Spektrum an Veröffentlichungen zu den „Wiederentdeckten Schätzen im Sudetenland“ und garantiert, dass die erarbeiteten Ausführungen für jedermann zugänglich sind.

Wir würden uns freuen, wenn die Beschreibungen Sie zu einem Besuch der „Wiederentdeckten Schätze im Sudetenland“ verleiten könnten. Darüberhinaus hoffen wir, dass noch nicht wiederentdeckte Orte und Traditionen im Sudetenland davon profitieren, indem tschechische und deutsche Initiatoren ermutigt werden, ähnliche Prozesse anzustoßen – wie die Dokumentationen zeigen, setzt sich der letztliche Erfolg immer aus vielen kleinen Schritten und einer guten Partnerschaft der beteiligten Akteure zusammen. Also finden Sie andere Interessierte, lassen Sie sich nach dem ersten Rückschlag nicht entmutigen und entdecken Sie gemeinsam andere Schätze, die noch auf ihre Wiederentdeckung warten.

Im Namen der Projektmitarbeiter aus Tschechien und Deutschland

Daniel León

Mapa / Karte

ZNOVUOBJEVENÉ POKLADY SUDET

Poutní kostel Navštívení Panny Marie – Skoky u Žlutic

Zaniklé obce Českého lesa – Lučina a Lísková

Horská synagoga v Hartmanicích

Poutní kostel sv. Anny u Plané

Pašijové hry v Hořicích na Šumavě

Kostel Panny Marie Bolestné v Hamrech

Klášter premonstrátek Chotěšov

Barokní varhany v Úterý

Kostel sv. Jakuba Většího a fara v Domaslavi

Památník Adalberta Stiftera v Horní Plané

WIEDERENTDECKTE SCHÄTZE IM SUDETENLAND

Die Wallfahrtskirche Mariä Heimsuchung in Maria Stock bei Luditz

Die verschwundenen Orte im Böhmischem Wald – Grafenried und Haselbach

Die Bergsynagoge in Hartmanitz

Die Wallfahrtskirche St. Anna bei Plan

Die Passionsspiele in Höritz im Böhmerwald

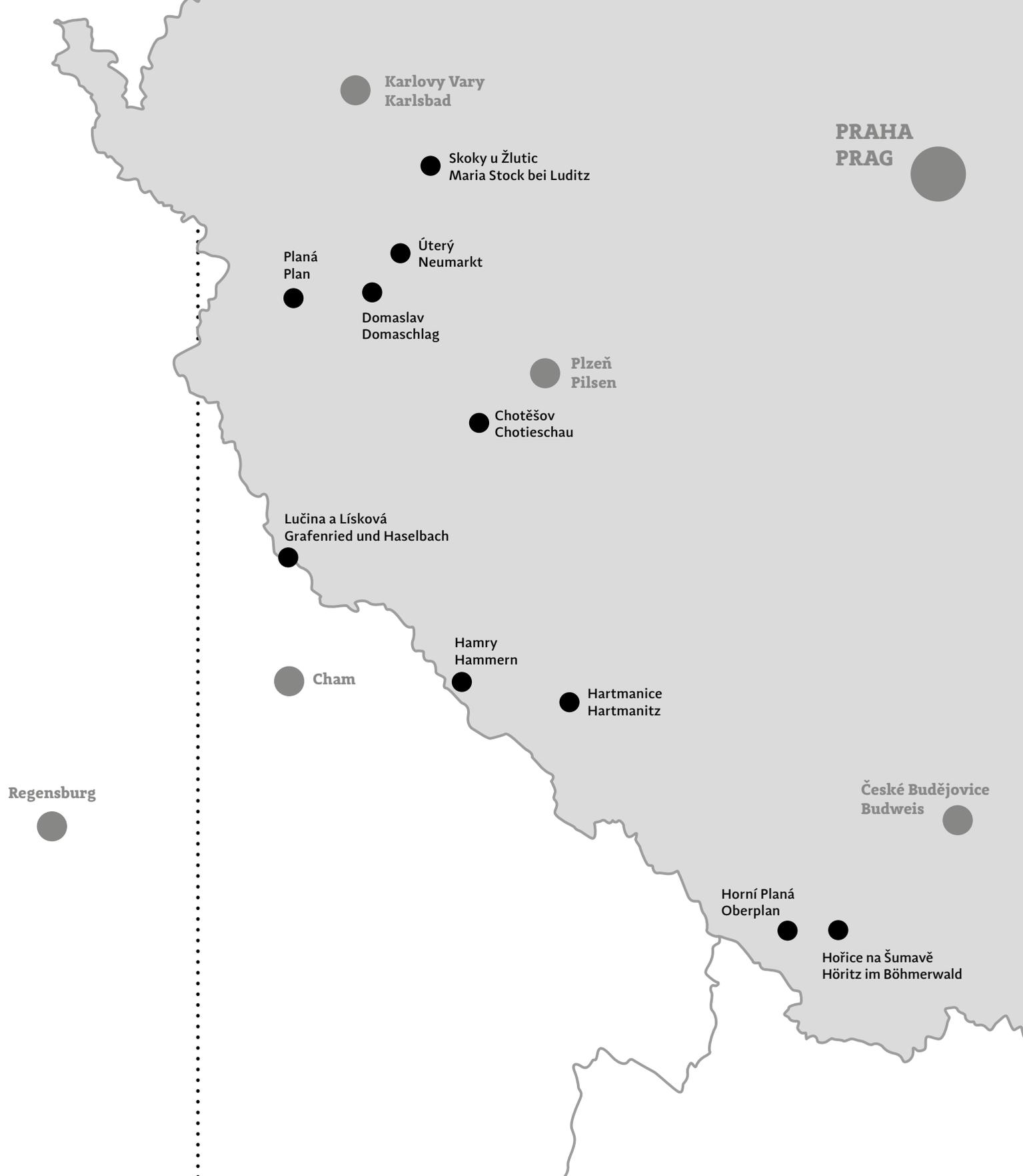
Die Kirche zur Schmerzhaften Muttergottes in Hammern

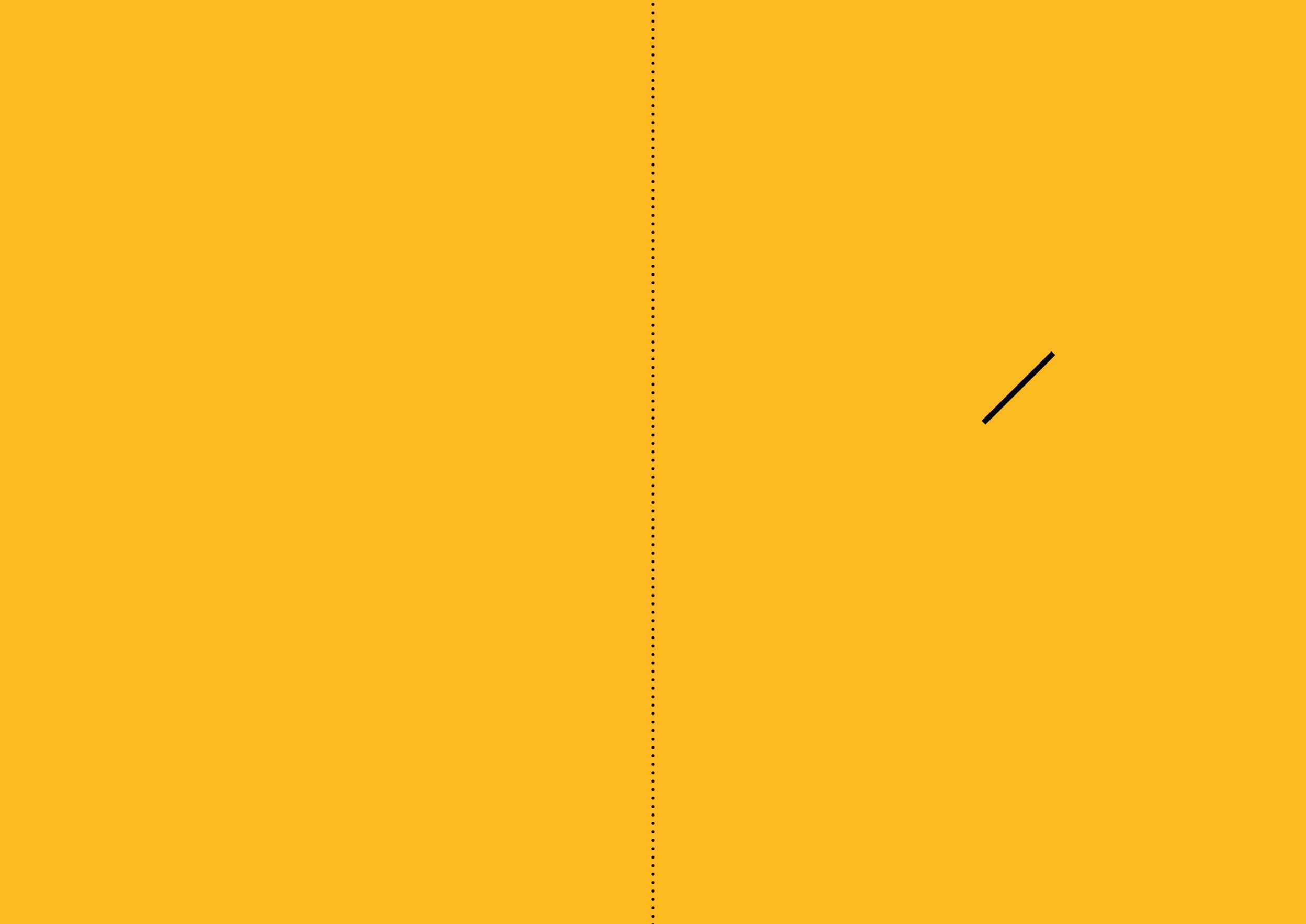
Das Prämonstratenserinnenkloster Chotieschau

Die Barockorgel in Neumarkt

Die St.-Jakobus-Kirche und das Pfarrhaus in Böhmischem Domaschlag

Denkmalstätte – Geburtshaus von Adalbert Stifter in Oberplan

**Sociologi
studie**

**ogische
Studie**

SOCIOLOGICKÁ STUDIE
„Znovuobjevené poklady Sudet“

SOZIOLOGISCHE STUDIE
„Wiederentdeckte Schätze im Sudetenland“

Sociologická studie „Znovuobjevené poklady Sudet“

Následující kapitola naší knihy je věnována sociologické reflexi příběhů a vyprávění, které jsme získali během našich výprav za „ztracenými poklady Sudet“.

Původním záměrem celého projektu bylo najít příklady obnovy ohroženého kulturního dědictví v těch oblastech západních či jižních Čech, které byly dříve osídleny německy mluvícím obyvatelstvem. Autoři chtěli nalézat místa, kde se opravují hmotné památky či obnovují další kulturní tradice. Zajímali se o to, kdo jsou lidé, kteří se památkám věnují, jaké jsou jejich motivy a zkušenosti. Z mnoha předchozích projektů v bývalých Sudetech vyplývalo, že ten, kdo se stará o kulturní dědictví, nutně narazí na problém paměti. Opuštěná a chátrající místa jsou mimo jiné dokladem ztráty paměti, vzpomínek, které byly „odsunuty“ spolu s lidmi. A mají-li se opuštěná či zanedbaná místa opět probudit k důstojnému životu, je třeba se jejich paměti věnovat.

Proto byl projekt od počátku promyšlen jako přeshraniční, realizovaný česko-bavorským týmem.

Český tým usiloval o hledání míst a lidí, kteří se věnují obnově kulturního dědictví, bavorský tým pak hledal v Německu lidi spojené s těmito místy. Z vyprávění všech takto propojených respondentů pak vznikala úvaha o tom, jak se sceluje to, co bylo před mnoha lety bolestně přerušeno.

Soziologische Studie „Wiederentdeckte Schätze im Sudetenland“

Das folgende Kapitel ist einer soziologischen Reflexion der Geschichten und Erzählungen gewidmet, die wir während unserer Entdeckungsreisen zu den „verlorenen Schätzen des Sudetenlandes“ gewonnen haben.

Das ursprüngliche Ziel unseres Projekts bestand darin, Beispiele des Wiederaufbaus bedrohten Kulturerbes in den Gebieten West- und Südböhmens zu finden, wo früher eine deutschsprachige Bevölkerung gelebt hatte. Die Autoren wollten Orte ausfindig machen, an denen materielle Denkmäler instand gesetzt oder andere kulturelle Traditionen erneuert werden. Das Interesse galt den Menschen, die sich für den Wiederaufbau von Kulturgut einsetzen, und der Dokumentation ihrer Motive und Erfahrungen. Aus vielen vorangegangenen Projekten im ehemaligen Sudetenland ging hervor, dass diejenigen, die sich um das kulturelle Erbe kümmern, notgedrungen auf das Problem des lokalen Gedächtnisses stoßen. Die verlassen und verfallenden Orte sind unter anderem ein Beleg für den Verlust des Gedächtnisses und der Erinnerungen, die zusammen mit den Menschen „abgeschoben“ wurden. Und wenn verlassen oder vernachlässigte Orte würdevoll wieder zum Leben erweckt werden sollen, ist es unerlässlich, sich mit ihrem Gedächtnis auseinanderzusetzen.

Daher war das Projekt von Beginn an grenzübergreifend konzipiert, umgesetzt wurde es von einem tschechischen und einem bayerischen Team.

Das tschechische Team bemühte sich, Orte und Menschen zu finden, die sich der Wiederbelebung kulturellen Erbes widmen, das bayerische Team machte dann in Deutschland Personen ausfindig, die eine Verbindung zu dem jeweiligen Ort hatten. Aus den Interviews mit allen auf diese Weise verbundenen Personen entstand eine Betrachtung darüber, wie das zusammenwächst, was vor vielen Jahren schmerzlich zerrissen wurde.

Jaká místa byla vybrána do souboru?

Centrum pro komunitní práci se dlouhodobě věnuje rozvojovým projektům na území Plzeňského kraje, které je částečně také tvořeno územím bývalých Sudet. Má tak řadu zkušeností a kontaktů s lidmi, kteří se zde věnují obnově kulturního dědictví. Do výběru se autoři snažili získat co možná nejrůznější vzájemně se odlišující případy památek a tradic. Jsou to kostely v Hamrech, Skocích, Domaslavi a na Svaté Anně u Plané u Mariánských Lázní. Ač jde o stejný typ stavby – kostel, jsou příběhy jejich obnovy dosti odlišné a jedinečné. V Hamrech a na svaté Anně je přítomna jednoznačná iniciativa německých rodáků a sousedů (!). Ve Skocích si kostel „adoptovali“ lidé angažující se v památkové péči, jejichž řady posléze rozšířili umělci a poutníci. Všichni však navazovali na „dobré dílo“ německých i českých křesťanů, kteří i v dobách komunismu na zdánlivě opuštěné místo přicházeli jako poutníci. V Domaslavi se o kostel starají nástupníci těch, kteří zde v 80. letech minulého století spolupřevládali společenství mládeže okolo místního kněze.

Největší památkou v našem výběru je klášter řádu premonstrátek v Chotěšově. Rozsáhlá stavba, která ztratila svůj účel již za josefinských reforem, je obnovována společnými silami obce a místního občanského sdružení. Sdružení má profesionálního spojence – plzeňského architekta, který stojí za řadou projektů obnovy památek.

V Úterý, obci, která je památkově chráněnou zónou, působí spolek Bart usilující o záchranu chátrajícího kulturního dědictví. Po obnově cenných kostelních varhan se spolek věnuje opravě historického domu na náměstí.

Velmi zvláštní podobou obnovy historického dědictví v Sudetech, kterou jsme zaznamenali a rozhodli se do našeho souboru zařadit, jsou případy „archeologického“ přístupu k hmotným památkám. Zaniklé obce Lučina a Lísková patří mezi nejsmutnější etapy devastace kulturních hodnot. Vzhledem k jejich umístění v samotném pohraničním pásmu byly obě obce cíleně zničeny. Běžný život se sem neměl již nikdy vrátit. Dnes jsou pozůstatky lidských sídel znovu odhalovány a stávají se cílem turistických procházek z obou stran hranice.

Po zralé úvaze se náš tým rozhodl rozšířit svou dosavadní zkušenost ze západních Čech o několik případů péče o kulturní dědictví na Šumavě. Jsme za ni velmi vděční, protože jsme získali mnoho nových podnětů a souvislostí, které náš postup obohatily.

V Hartmanicích jsme se seznámili s příběhem unikátní památky – horské synagogy. Opravena silami mecenáše a jeho profesionálních přátel, slouží dnes jako muzeum připomínající soužití Židů, Čechů a Němců na Šumavě.

V Hořicích jsme měli možnost přiblížit se ke příběhu obnovy pašijových her. Společenství lidí, kteří se rozhodli jejich tradici po více než čtyřicetileté odluce obnovit, na sebe vzalo těžký úkol – sehrávat opakovaně příběh o oběti a božství v době, která mu příliš nerozumí.

Welche Orte wurden für das Projekt ausgewählt?

Das Zentrum für kommunale Zusammenarbeit (CpKP) arbeitet seit langem an der Entwicklung von Projekten in der Region Pilsen, in der auch ein Teil des ehemaligen Sudetenlandes liegt. Es verfügt daher über eine Reihe von Kontakten und Erfahrungen mit Menschen, die sich in dieser Region dem Erhalt des Kulturerbes widmen. Für das Projekt versuchten die Autoren, eine möglichst breit gefächerte Auswahl von Beispielen erneuerter Denkmäler oder Traditionen einzubeziehen. Zunächst sind es die Kirchen in Hammern, Maria Stock, Domaschlag und die St.-Anna-Kirche in Plan bei Marienbad. Obwohl es sich bei diesen Beispielen jeweils um Sakralbauten handelt, so sind die Geschichten ihrer Instandsetzung sehr unterschiedlich – und jede ist einzigartig. In Hammern und St. Anna waren eindeutige Initiativen von ehemaligen deutschen Bewohnern und Bewohnern benachbarter deutscher Orte direkt hinter der Grenze zu verzeichnen. In Maria Stock wurde die Kirche von einer Gruppe „adoptiert“, die sich in der Denkmalpflege engagiert, zu ihnen stießen später Künstler und Pilger. Alle knüpften jedoch an das Werk deutscher und tschechischer Christen an, die in der Zeit des Kommunismus als Pilger zu den scheinbar verlassen Orten kamen. In Domaschlag kümmern sich Menschen um die Kirche, die als Nachfolger der Gemeinschaft von Jugendlichen angesehen werden können, die sich hier in den 1980er Jahren um den Ortspfarrer bildete.

Das größte Denkmal in unserer Auswahl ist das Prämonstratenserinnenkloster in Chotieschau. Der weitläufige Bau, der seinen ursprünglichen Zweck schon seit den Reformen Josephs II. nicht mehr erfüllt, wird von der Gemeinde und einem örtlichen Verein mit vereinten Kräften instand gesetzt. Der Verein hat einen professionellen Verbündeten – einen Pilsener Architekten, der hinter einer Reihe ähnlicher Projekte erneuerter Denkmäler steht.

In Neumarkt, einem Ort mit städtischer Denkmalzone, engagiert sich der Verein Bart für den Erhalt des vom Verfall bedrohten Kulturerbes. Nach der Renovierung der wertvollen Kirchenorgel widmet sich der Verein der Renovierung historischer Häuser am Marktplatz.

Eine besondere Form der Erneuerung kulturellen Erbes im Sudetenland, auf die wir gestoßen sind und über die wir uns entschieden haben zu berichten, sind die Fälle „archäologischen“ Zugangs zu materiellen Gedenkstätten. Die verschwundenen Dörfer Grafenried und Haselbach gehören zu den traurigsten Beispielen der Zerstörung kultureller Werte. Aufgrund ihrer Lage in der Grenzzone wurden beide Orte gezielt ausgelöscht. Das normale Leben sollte nie wieder hierher zurückkehren. Heute werden die Überreste der Siedlungen wieder aufgedeckt und zum Ziel von Touristen und Wanderern von beiden Seiten der Grenze.

Nach reiflicher Überlegung entschied sich unser Team, seine bisherigen Erfahrungen mit Westböhmen um einige Fälle der Pflege kulturellen Erbes im Böhmerwald zu erweitern. Wir sind sehr dankbar dafür, weil wir viele neue Anregungen gewonnen haben und Zusammenhänge kennen lernten, die den gesamten Prozess bereicherten.

In Hartmanitz sind wir auf die einzigartige Geschichte der Bergsynagoge gestoßen. Sie wurde dank des Einsatzes eines Förderers und seiner Freunde mit

Posledním místem, které jsme poznali a popsali, je památník spisovatele Adalberta Stiftera v Horní Plané. Vymyká se z celého souboru rokem svého založení – došlo k němu v roce 1960 – i svým „zřizovatelem“. Muzeum založil v době hlubokého komunismu díky péči dvou profesionálních kunsthistoriků československý stát. Na jeho existenci nás upozornila plzeňská germanistka Alena Kovářiková. Do našeho výběru byl památník zařazen z důvodů, které jsou snad blízké i jeho zakladatelům. Chtěli jsme skrze německy píšícího literáta Stiftera poukázat na staleté sepětí české a německé kultury a kulturnosti vůbec.

Kdo byli naši němečtí respondenti?

Jak již bylo výše zmíněno, původním záměrem celého projektu bylo vyhledat v Německu lidi, kteří mají nějaký vztah k těm místům, o která se v Čechách zajímal náš tým. Příběh takových lidí byl vždy unikátní, stejně jako příběhy jednotlivých památek či tradic a těch, kdo se o ně v Čechách starali. Někdy byly česko-německé kontakty samozřejmě součástí obnovy, někdy k nim došlo daleko později. Na některých místech se je nepodařilo dohledat, potom jsme se snažili najít alespoň rodáky a další lidi, kteří tato místa znali ze svého mládí, z cest apod. Pokusíme se nyní připomenout jednotlivé případy této česko-německé „vzájemnosti“.

Kostely v Hamrech a na Svaté Anně byly předmětem zájmu rodáků a sousedů žijících v blízkosti hranic, kteří se ihned v devadesátých letech pustili do jejich opravy a obnovy poutních tradic. Na jejich iniciativu teprve později navázali lidé v Čechách, v obou případech obce. Poutní kostel ve Skočích byl v 70. a 80. letech cílem dobrodružných poutnických výprav iniciovaných krajským sdružením Ackerman Gemeinde z Hesenska a Würzburgu. Na jejich aktivity navazovala česká církev, křesťanská mládež a později aktivisté a umělci.

O Domaslav projevoval již v 60. letech zájem „rodák“, který odsud odcházel ve svých čtyřech letech. Když se poprvé vrátil, čeští obyvatelé – jeho vrstevníci, ho poznali a přijali. Jeho příběh je příběhem smíření a odpuštění, na které pak mohli navazovat mnozí další Češi a Němci.

V Úterý, kde spolek nemá žádné německé partnery, se podařilo najít rodačku a rodáka žijící nedaleko hranic, kteří nám popsali život v tomto místě v době jejich dětství.

Archeologická obnova zaniklé obce Lučina přilákala řadu lidí z Německa, kteří se do obnovy aktivně zapojili. Spolupráce mezi Čechy a Němci je zde intenzivní a radostná navzdory jazykovým bariérám, jak o tom zapojený německý respondent vypráví.

Obnovená synagoga v Hartmanicích přilákala německého zájemce o historii Šumavy, ředitele základní školy v nedalekém městě. Na místo opakovaně jezdí, vozí výpravy a doporučuje jeho návštěvu dalším lidem z Německa.

professionellen Erfahrungen renoviert, heute dient sie als Museum, das an das Zusammenleben von Juden, Tschechen und Deutschen im Böhmerwald erinnert.

In Höritz im Böhmerwald hatten wir die Möglichkeit, die Geschichte der Wiederbelebung der Passionsspiele kennen zu lernen. Die Gemeinschaft, die sich entschied, die lokale Tradition nach über 40 Jahren zu erneuern, nahm eine schwere Aufgabe auf sich – immer wieder die Leidensgeschichte Jesu zu spielen, in einer Zeit, die für dieses Thema wenig Verständnis hat.

Ein ganz anderer Ort, den wir beschrieben haben, ist das Museum in Oberplan, das an den Schriftsteller Adalbert Stifter erinnert. In der Gesamtauswahl hat es eine Sonderstellung, da es bereits 1960 gegründet wurde, und auch wegen seines Trägers. Das Museum wurde zur Zeit des tiefsten Kommunismus, dank des Einsatzes zweier professioneller Kunsthistoriker, vom tschechoslowakischen Staat gegründet. Auf die Existenz des Museums wies uns die Pilsener Germanistin Alena Kovářiková hin. In unsere Auswahl wurde das Denkmal aus den Gründen aufgenommen, die auch seinen Gründern nahe waren. Mithilfe des auf Deutsch schreibenden Literaten Stifters wollten wir auf die jahrhundertlange enge Verbindung der tschechischen und deutschen Kultur hinweisen.

Wer waren unsere deutschen Interviewpartner?

Wie bereits erwähnt, ging es in unserem Projekt ursprünglich darum, in Deutschland Personen zu finden, die zu den Orten in Tschechien, für die sich unser Team interessierte, eine Verbindung hatten. Die Geschichten dieser Menschen waren immer einmalig, genauso wie die Geschichten der einzelnen Denkmäler und Traditionen, und der Menschen, die sich in Tschechien um sie kümmerten. Mancherorts waren die deutsch-tschechischen Kontakte ein selbstverständlicher Bestandteil des Erneuerungsprozesses, manchmal entstanden sie erst viel später. An einigen Orten konnten wir auch keine Bezüge finden, also bemühten wir uns zumindest, ehemalige deutsche Einwohner ausfindig zu machen und weitere Menschen, die diese Orte aus ihrer Jugend kennen. An dieser Stelle sollen die einzelnen Fälle tschechisch-deutscher Gegenseitigkeit aufgezeigt werden.

Für die Kirche in Hammern und die St.-Anna-Kirche bei Plan interessierten sich noch dort geborene sowie in der Nähe der Grenze lebende Deutsche, die in den 1990er Jahren mit der Instandsetzung der Kirche und der Wiederbelebung der Wallfahrtstradition begannen. An ihre Initiativen knüpfte die tschechische Seite erst später an, in beiden Fällen die Gemeinde. Die Wallfahrtskirche in Maria Stock wurde in den 70er und 80er Jahren zum Ziel abenteuerlicher Pilgerreisen, initiiert von der Ackermann-Gemeinde aus Hessen und Würzburg. An ihre Aktivitäten hat die tschechische Kirche angeknüpft, die christliche Jugend und später weitere Aktivisten und Künstler.

An Domaschlag war schon in den 1960er Jahren ein ehemaliger deutscher Einwohner interessiert, der nach dem Krieg im Alter von vier Jahren den Ort verlassen musste. Als er zum ersten Mal dorthin zurückkehrte, erkannten ihn die tschechischen Einwohner, seine ehemaligen Altersgenossen, so wurde er akzeptiert.

Památník Adalberta Stiftera vznikl jako místo česko-německo-rakouské vzájemnosti. Od 60. let fungoval jako poutní místo svého druhu, pro rodáky a jejich potomky, kteří Čechy navštěvovali. V devadesátých letech se pak zde díky občanským iniciativám česko-německo-rakouského Centra Adalberta Stiftera rozvinulo velké množství kontaktů mezi profesionálními historiky, badateli, politiky i běžnými obyvateli všech tří zemí. Mohli se opírat o zázemí profesionálních institucí – Regionálního muzea v Českém Krumlově, Institutu Adalberta Stiftera v Linci a Spolku přátel Adalberta Stiftera v Mnichově. S jednatelem posledně jmenované instituce jsme udělali rozhovor.

Ve dvou případech, u kláštera v Chotěšově a u Hořických pašijových her se nám nepodařilo dohledat vhodné respondenty, ať už spolupracovníky, přátele či rodáky na německé straně. Rozhodli jsme se proto nalézt v německém pohraničí případy podobných aktivit a jejich nositele, a nabídnout tak drobné příklady jejich srovnání. Pašijové hry v Kemnathu a obnova klášterní vesnice ve Speinshartu tak nabízejí možnost srovnání fungování péče o památky či tradice v Čechách a Německu.

Z takto získaných vyprávění jsme pak vycházeli při přípravě obou kapitol naší studie. Jsou věnovány okolnostem, za kterých se lidé do obnovy zanikajícího kulturního dědictví pustili. Motivy, které je vedly k podobným aktivitám, jsou rozmanité, ale v zásadě vždy pozitivní. Je zde sentiment, víra, profesní um i prostá lidská zvědavost, touha překonat dávné hranice zemí, a přesáhnout tak svou vlastní zkušenost směrem k někomu druhému.

Pestrost česko-německých příkladů spolupráce, které jsme v našem souboru získali, je pro nás nejlepším dokladem nesmírné bohatosti a mnohovorstevnatosti vztahů lidí na obou stranách hranice, které tak svědčí o postupném překonávání bolestné minulosti a možné cestě do budoucnosti.

Seine Geschichte ist die von Versöhnung und Vergebung, an die später viele Tschechen und Deutsche anknüpfen konnten.

In Neumarkt, wo der dort wirkende Verein keine deutschen Partner hat, ist es gelungen, zwei ehemalige deutsche Einwohner ausfindig zu machen, die nicht weit von der Grenze leben und uns das Leben an diesem Ort zur Zeit ihrer Kindheit beschrieben.

Die archäologische Ausgrabung des verschwundenen Ortes Grafenried lockte viele Deutsche an, die sich aktiv an der Erneuerung beteiligten. Die Zusammenarbeit zwischen Deutschen und Tschechen ist hier trotz der Sprachbarriere intensiv und voller Freude, wie der eingebundene deutsche Interviewpartner berichtet.

Die Renovierung der Synagoge in Hartmanitz zog ebenfalls einen Deutschen an, der sich für die Geschichte des Böhmerwaldes interessiert, einen Schulrektor aus einer nicht weit entfernten Stadt. Er kommt oft in den Ort, bringt Interessierte mit und wirbt in Deutschland für den Besuch der Synagoge.

Die Gedenkstätte Adalbert Stifiers entstand als ein Ort deutsch-tschechisch-österreichischer Gegenseitigkeit. Seit den 1960er Jahren fungierte sie als eine Art Wallfahrtsort für deutsche Vertriebene und ihre Nachfahren, die Tschechien besuchten. In den 1990er Jahren entwickelte sich hier dank der Bürgerinitiative des tschechisch-deutsch-österreichischen Adalbert-Stifter-Zentrums eine Vielzahl an Kontakten zwischen professionellen Historikern, Forschern, Politikern und Bürgern aus den drei Ländern. Sie konnten auf professionelle Institutionen bauen, das Regionalmuseum in Krumau, das Adalbert-Stifter-Institut in Linz und den Adalbert-Stifter-Verein in München. Mit dem Geschäftsführer dieses Münchner Vereins haben wir ein Interview geführt.

In zwei Fällen, dem von Kloster Chotieschau und dem der Hörtitzer Passionsspiele, ist es uns nicht gelungen, auf deutscher Seite entsprechende Interviewpartner aus den Reihen der Mitinitiatoren, Förderer oder ehemaligen deutschen Bewohner zu finden. Daher haben wir uns entschlossen, in der deutschen Grenzregion ähnliche Aktivitäten und deren Träger ausfindig zu machen und sie jeweils den tschechischen Projekten gegenüberzustellen. Die Passionsspiele in Kemnath und die Renovierung des Klosterdorfs in Speinshart bieten die Möglichkeit, die Denkmalpflege und die Pflege von Traditionen in Tschechien und Deutschland zu vergleichen.

Die so gewonnenen Berichte bildeten die Grundlage für die Zusammenstellung unserer Studie. Sie widmet sich den Umständen, unter denen die Menschen mit der Erneuerung des Kulturerbes beginnen. Die Motive, die zu diesen Aktivitäten führten, sind vielfältig, aber im Grunde immer positiv. Hier geht es um Gefühle, Glauben, Berufskunst und einfache menschliche Neugier, die Sehnsucht, die früheren Grenzen zu überwinden und über die eigenen Erfahrungen hinauszugehen.

Die Vielfalt der deutsch-tschechischen Zusammenarbeit, die wir in unserem Projekt erfahren durften, ist für uns der beste Beleg des unermesslichen Reichtums und der Vielschichtigkeit menschlicher Beziehungen auf beiden Seiten der Grenze, die von einem allmählichen Überwinden der schmerzlichen Vergangenheit und einem möglichen Weg in die Zukunft zeugen.

KAPITOLA I**CHARAKTERISTIKA NĚMECKÉHO OSÍDLENÍ**

Části České republiky osídlené do roku 1945 německy mluvícím obyvatelstvem zahrnují velice rozmanité oblasti. Jsou to industrializované a urbanizované oblasti severních Čech, pásmo severních hor táhnoucí se až k Ostravě, zemědělská krajina na západě a také hluboké lesy Šumavy a Českého lesa. K obrazu německého osídlení Čech je třeba doplnit ještě to, že Němci obývali již od pozdního středověku většinu velkých měst a vytvářeli zde nespojitě jazykové enklávy. Způsob života českých Němců byl stejně rozmanitý jako krajina, kterou obývali. V roce 1930 se při sčítání lidu na území Československé republiky přihlásilo k německé národnosti 3 149 820 lidí. Němci tvořili nejpočetnější menšinu v mnohonárodnostním státě.

Situace se radikálně proměnila během prvních poválečných let. Podle statistických údajů předaných prezidentovi republiky bylo z Československa ke dni 1. listopadu 1946 odsunuto přesně 2 170 598 Němců, z toho do amerického pásma 1 420 598 a do pásma kontrolovaného SSSR 750 000 osob.¹⁾

Koncem března 1947 žilo v Sudetech podle dobových dokumentů 2,5 milionu lidí, přibližně o půl milionu méně než před válkou. Třetina z nich byli původní obyvatelé, třetina Čechoslováci z vnitrozemí a třetina národnostní a etnické menšiny.²⁾

Dosídlování probíhalo nestejně. Nejsnadněji byly dosídleny městské oblasti, případně oblasti bližší vnitrozemskému území či oblasti s úrodnou půdou. Tam, kde bylo chladnější klima, méně měst, větší vzdálenost od českého vnitrozemí atp., probíhalo dosídlování obtížněji, v několika vlnách

1) GLOTZ, Peter. *Vyhnaní. České země jako poučný případ*. S. 193.

2) Existují Sudety? Hranice jsou zřetelné i po sedmdesáti letech, dostupné on line: <https://interaktivni.rozhlas.cz/sudety/>

KAPITEL I**CHARAKTERISTIK DER VON DEUTSCHSPRACHIGEN EINWOHNERN BESIEDELTEN REGIONEN**

Es sind unterschiedliche Teile der Tschechischen Republik, in denen bis 1945 eine vor allem deutschsprachige Bevölkerung lebte. Hierzu zählen die industrialisierten und städtisch geprägten Gegenden in Nordtschechien, die Gebiete der nördlichen Gebirge, die sich bis nach Ostrau ausdehnen, die landwirtschaftliche Region im Westen, sowie die tiefen Wälder des Böhmerwaldes und des Böhmisches/Oberpfälzer Waldes (Šumava a Český les). Schon seit dem späten Mittelalter lebten deutschsprechende Einwohner in den meisten großen Städten der heutigen Tschechischen Republik – sie bildeten dort nicht zusammenhängende sprachliche Enklaven. Der Lebensstil der deutschsprachigen Bevölkerung war so vielfältig wie die Landschaft, die sie bevölkerten. Im Jahr 1930 bekannten sich bei einer Volkszählung auf dem Gebiet der Tschechoslowakischen Republik 3 149 820 Menschen zur deutschen Nationalität. Die Deutschen stellten die zahlenmäßig größte Minderheit in dem Vielvölkerstaat dar.

Ihre Situation änderte sich radikal in den ersten Nachkriegsjahren. Laut der Statistik, die dem Präsidenten der Republik übergeben wurde, waren bis zum 1. November 1946 genau 2 170 598 Deutsche aus der Tschechoslowakei ausgesiedelt worden, davon 1 420 598 in die amerikanische und 750 000 in die sowjetische Besatzungszone.¹⁾ Ende März 1947 lebten im Sudetenland laut zeitgenössischen Dokumenten 2,5 Millionen Menschen, ungefähr eine halbe Million weniger als vor dem Krieg. Ein Drittel davon stellte die ursprüngliche Bevölkerung dar, ein Drittel waren Tschechoslowaken aus dem Landesinneren und ein Drittel verschiedene nationale oder ethnische Minderheiten.²⁾

1) GLOTZ, Peter. *Vyhnaní. České země jako poučný případ [Vertreibung. Die tschechischen Länder als Lehrbeispiel]*. S. 193.

2) Existiert das Sudetenland? Die Grenzen sind auch nach siebzig Jahren sichtbar, zugänglich online unter: <https://interaktivni.rozhlas.cz/sudety/>

a s velkými „ztrátami“, kdy se lidé vraceli zpět a domy nebo i celá sídla zůstávala opuštěná.

Tak lze charakterizovat také území, ze kterého pochází většina námi zkoumaných míst a rozhovorů. Vedle nepříznivých přírodních podmínek ztěžoval úspěšnou obnovu standardního hospodářského a sociálního života v těchto oblastech také fakt, že se v 50. letech zcela uzavřela západní hranice československého státu.

BUDOVÁNÍ ŽELEZNÉ OPONY³⁾

„Zavedení pohraničního pásma a jeho režimu znamenalo katastrofální následky pro osídlení příhraničí západních a jihozápadních Čech. Po vysídlení německého obyvatelstva docházelo k vyhnání nových osídlenců, kteří byli označeni jako osoby státně nespolehlivé. Hraniční pásmo široké několik kilometrů zůstávalo sice osídlené, ale bez volného přístupu z vnitrozemí.“⁴⁾

První předpisy na omezení pohybu osob v blízkosti státní hranice byly v Československu zavedeny již krátce po únorovém převratu v roce 1948. 2. března 1948 byl v západočeských příhraničních okresech zakázán provoz zimních sportů. 26. března téhož roku vydán zákaz nočního vycházení.

1. června roku 1951 bylo zavedeno tzv. hraniční a zakázané pásmo. V zakázaném pásmu, ustanoveném 2000 m od státní hranice, nesměl nikdo bydlet ani do něj vstupovat. Hraniční pásmo, které na zakázané pásmo navazovalo, sahalo až do hloubky 5 km, v nepřehledném lesním terénu do 12 km.

Die Neuansiedlung verlief uneinheitlich. Am einfachsten gestaltete sich die Neuansiedlung in den städtischen Gebieten, in Gegenden, die tiefer im Landesinneren lagen oder die einen fruchtbaren Boden aufwiesen. Dort, wo das Klima kälter war, es weniger Städte gab oder die Entfernung zum Landesinneren größer war, verlief die Neuansiedlung schwieriger und in mehreren Wellen, außerdem mit größeren „Verlusten“ – wenn die Menschen wieder an ihren Herkunftsort zurückkehrten und die Häuser oder ganze Siedlungen verlassen zurückblieben.

So lässt sich auch das Gebiet beschreiben, in dem die meisten der von uns untersuchten Orte liegen und aus dem die Interviews stammen. Neben den ungünstigen Umweltbedingungen erschwerte den Wiederaufbau des wirtschaftlichen und sozialen Lebens in dieser Region auch der Fakt, dass in den 50er Jahren die westliche Grenze des tschechoslowakischen Staates komplett geschlossen wurde.

DIE ENSTEHUNG DES EISERNEN VORHANGS³⁾

„Die Schaffung der Grenzzone und ihres Sonderstatus hatte verheerende Folgen für die Besiedlung der Grenzregion in West- und Südschmrien. Nach der Aussiedlung der deutschsprachigen Bewohner kam es zur Vertreibung der Neuzugezogenen, die als unzuverlässige Staatsbürger bezeichnet wurden... Die mehrere Kilometer breite Grenzzone blieb zwar bewohnt, vom Landesinneren aus gab es jedoch keinen freien Zugang.“⁴⁾

Die ersten Vorschriften, die die Bewegungsfreiheit nahe der Staatsgrenze einschränkten, wurden in der Tschechoslowakischen Republik schon kurz nach dem Februarumsturz im Jahr 1948 eingeführt. Am 2. März 1948 wurde in den westböhmisches Grenzbezirken das Betreiben von Wintersport verboten. Am 26. März des gleichen Jahres wurde dann eine nächtliche Ausgangssperre verhängt.

Am 1. Juni 1951 wurden die sogenannte Grenzzone und die verbotene Zone eingeführt. In der verbotenen Zone, einem bis zu 2000 Meter breiten Streifen direkt im Anschluss an die Staatsgrenze, durfte niemand leben, auch durfte ihn niemand betreten. Die Grenzzone, die wiederum an die verbotene Zone anschloss, reichte 5 Kilometer tief ins Landesinnere, in unübersichtlichen Waldgebieten sogar bis zu 12 Kilometer. Hier waren sowohl im Sommer als auch im Winter jegliche Freizeitaktivitäten verboten, für den Aufenthalt in diesem Gebiet war eine Sondergenehmigung der zuständigen Behörde für Nationale Sicherheit notwendig, an den Straßen wurden Wegweiser entfernt, ebenso die Beschilderung von Wanderwegen.

Am 12. November 1951 wurden auf Grundlage einer geheimen Anordnung des Ministeriums für Nationale Sicherheit mit sofortiger Wirkung sämtliche Gemeinden

3) Informace v této kapitole vychází z knihy JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Železná opona: Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948–1989.

4) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Železná opona: Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948–1989. S. 31.

3) Die Informationen in diesem Kapitel stammen aus: JÍLKOVÍ, Alena a Tomáš a kol.: Železná opona – Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu [Der Eiserner Vorhang: Die Tschechoslowakische Staatsgrenze von Joachimsthal bis Bratislava von 1948–1989].

4) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Železná opona: Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948–1989 [Der Eiserner Vorhang: Die Tschechoslowakische Staatsgrenze von Joachimsthal bis Bratislava von 1948–1989]. S. 31.

Zde bylo zakázáno provozovat letní i zimní rekreaci, pro pobyt i pohyb byla nutná zvláštní povolení příslušných velitelství Národní bezpečnosti, byly odstraněny silniční ukazatele míst a turistické značení.

Dne 12. listopadu 1951 byly na základě tajného rozkazu ministra národní bezpečnosti s okamžitou platností vysídleny všechny obce v zakázaném pásmu a z obcí v hraničním pásmu musely odejít všechny tzv. státně nespolehlivé osoby. Podle další tajné směrnice bylo stanoveno, že do konce roku 1953 budou zbořeny všechny budovy v zakázaném pásmu kromě těch, které využije armáda nebo pohraniční stráž.⁵⁾ Následkem této směrnice tak v letech 1952–53 proběhla podél státních hranic první velká destrukce nemovitostí včetně menších sakrálních objektů. V polovině padesátých let se likvidovaly další tisíce domů a staveb, tentokrát i v hraničním pásmu. Všechno bylo oficiálně vysvětleno snahou o zlepšení vzhledu krajiny a odstranění nebezpečí úrazu. Zvláštní kapitolou byly rozšířené vojenské prostory, kde v oblasti vojenských újezdů po roce 1949 mnoho staveb, včetně sakrálních, sloužilo vojákům jako terče tankových a dělostřeleckých pozic.⁶⁾

V roce 1951 komunistické orgány rozhodly zbudovat poblíž státních hranic se Západem průsek o šířce až 20 metrů, vztyčit ploty z ostnatého drátu a na exponovaných místech do nich pouštět elektrický proud. Do středního elektrického drátěného zátarasu byl v noci a za ztížené viditelnosti vypouštěn elektrický proud o vysokém napětí kolísajícím na začátku a na konci úseku mezi 15 000 a 5 000 volty. Od roku 1965 po řadě protestů ze zahraničí nebyl již proud o vysokém napětí do zátarasů vypouštěn.⁷⁾

Není jisté náhodné, že se tvůrci zabezpečovacích prostředků k zajištění neprostupnosti hranic tzv. tábora socialismu se Západem inspirovali ostrahou koncentračních táborů a vězení nacistické a komunistické totality. Střežený prostor obklopený ostnatým drátem nabitým elektrickým proudem, strážní věže, zakázaný pruh kolem plotu – to vše bylo využito spolu s vojenským ženíjním zabezpečením a spojovací technikou k zajištění neprostupnosti hranic se Západem.⁸⁾

Vznik nepropustné bariéry – státní hranice ČSSR – měl obrovské dopady na životy lidí (i přírody) žijících v její blízkosti. V průběhu našeho terénního výzkumu jsme si uvědomovali, jak podstatná byla ve výpovědích našich respondentů blízkost (či vzdálenost) hranice. Časová i prostorová blízkost hrály svou roli při vyprávění o vzájemném soužití, jeho nemožnosti, či možné obnově.

5) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Pozn. 4, S. 31.

6) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Pozn. 4, S. 31.

7) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Pozn. 4, S. 33.

8) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Pozn. 4, S. 10.

in der verbotenen Zone zwangsausgesiedelt und sogenannte unzuverlässige Personen aus der Grenzzone ausgewiesen. In einer weiteren geheimen Verordnung wurde festgelegt, dass bis Ende 1953 alle Gebäude innerhalb der verbotenen Zone zerstört werden sollen, mit Ausnahme derer, die der Armee oder der Grenzpolizei dienen.⁵⁾ In Folge dessen kam es in den Jahren 1952/53 zur ersten großen Welle der Zerstörung von Gebäuden, einschließlich kleinerer sakraler Objekte, entlang der Landesgrenze. Mitte der 50er Jahre wurden weitere Tausende Häuser und Bauwerke dem Erdboden gleichgemacht, dieses Mal innerhalb der Grenzzone. Erklärt wurde alles offiziell mit dem Versuch, die Landschaft zu verschönern und Unfallgefahren zu beseitigen. Ein eigenes Kapitel stellt die Erweiterung des militärischen Gebietes dar, in dessen Rahmen nach 1949 viele Bauwerke, darunter auch sakrale Bauten, im Bereich von Truppenübungsplätzen den Soldaten als Zielscheibe bei Panzer- und Artillerieübungen dienten.⁶⁾

Im Jahr 1951 entschieden die kommunistischen Organe, nahe der Staatsgrenze zum Westen eine 20 Meter breite Schneise auszubauen, einen Stacheldrahtzaun aufzustellen und diesen an exponierten Stellen unter Strom zu setzen. Die mittlere elektrische Drahtabspernung stand in der Nacht und bei schlechten Sichtverhältnissen unter Hochspannung, mit am Anfang und am Ende des Streifens schwankenden Werten zwischen 15.000 und 5.000 Volt. Nach einer Reihe von Protesten aus dem Ausland wurde ab 1965 kein Starkstrom mehr in die Abspernungen geleitet.⁷⁾

Es ist sicher kein Zufall, dass sich die Erbauer dieser Einrichtungen, die zur Absicherung der Undurchlässigkeit der Grenze des sogenannten sozialistischen Lagers mit dem Westen diente, bei den Schutzmechanismen der Konzentrationslager und Gefängnisse der nationalsozialistischen und kommunistischen Diktatur inspiriert haben. Ein überwacht Gebiet, umgeben von unter Hochspannung stehendem Stacheldraht, Wachtürme, ein verbotener Streifen am Zaun entlang – dies alles wurde zusammen mit militärischer Absicherung und Verbindungstechnik eingesetzt, um die Grenze zum Westen zu sichern.⁸⁾

Die Entstehung dieser undurchlässigen Barriere an der Staatsgrenze der Tschechoslowakischen Republik hatte (neben den Auswirkungen auf die Natur) auch massiven Einfluss auf das Leben der dort lebenden Menschen. In den geführten Interviews sind wir uns bewusst geworden, wie wichtig die Nähe bzw. die Entfernung zur Grenze in den Erzählungen war. Die zeitliche und räumliche Nähe spielten eine große Rolle in den Berichten, wenn es um das Zusammenleben, dabei auftretende Hindernisse oder eine mögliche Erneuerung ging.

5) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Ed. 4, S. 31.

6) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Ed. 4, S. 31.

7) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Ed. 4, S. 33.

8) JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. Ed. 4, S. 10.

SMRŠTJÍCÍ SE SPOLEČNOST A PÉČE O KULTURNÍ DĚDICTVÍ

Oblasti osídlené po staletí českými Němci se nepodařilo po válce zcela zalidnit. V Sudetech bylo o třetinu méně lidí než před válkou. Obnova chodu průmyslových podniků, zemědělských usedlostí, malých živností a výroby byla zcela podřízena politickým požadavkům. Stručně je lze shrnout asi takto:

- 1) Znárodnění velkých majetků proběhlo v ČSR již v roce 1945.
- 2) Německé živnosti byly zavírány s tím, jak odcházeli jejich majitelé – živnost byla znovu otevřena, pokud o ni projevil zájem nástupnický provozovatel, tzv. národní správce, to však nemuselo nastat.
- 3) V roce 1948 došlo k převzetí státní moci komunisty a ti přistoupili k okamžitému zestátňování dalšího majetku, především menších výrobních podniků a živností.
- 4) V zemědělství komunisté začali usilovat o kolektivizaci dle sovětského vzoru.

Totální změna vlastnických, a tím i produkčních poměrů probíhala v celé československé společnosti během konce 40. a v průběhu 50. let. V roce 1960 byla velká většina výroby a majetků vlastněna státem, způsob produkce byl podřízen představám o státním socialistickém hospodářství.

Jaké dopady měly tyto dějinné procesy na život v dosídleném území?

Přechod ke státně-socialistickému hospodářství v poválečném Československu byl procesem nejednoznačným, mnohavrstevnatým, složitým. Tam, kde se navíc dosídlovalo, byl komplikován další okolností, kterou je zjevná a v podstatě naprostá diskontinuita sociálního vývoje v těchto oblastech. Zjednodušeně řečeno, v Sudetech se budovala nová společnost ještě předtím, než „přišli komunisti“. Hospodářské podniky často přebírali v roli národních správců méně zkušené lidi, kteří neměli od koho převzít znalosti potřebné k hladkému provozu. Do zemědělství přicházeli lidé z nemajetných poměrů, kteří také neměli zkušenosti se samostatným hospodařením, mnohdy v náročném klimatu i půdních podmínkách.⁹⁾ Díky těmto okolnostem tak hospodářský výkon v dosídlených oblastech dlouho nedosahoval předválečných hodnot. Postupné zestátňování a kolektivizace pak často vedly k dalšímu snižování ekonomické výkonnosti (podniky vedli nezkušení lidé, ale s vhodnou politickou orientací). V Sudetech však měly tyto změny další neblahé důsledky – zabavováním soukromého majetku (kterým ve skutečnosti je jak kolektivizace, tak zestátňování) nově přichozím lidem, byla opakovaně a dosti brutálně oslabována jejich vazba k nově obydleným územím a také

9) To si stále více uvědomovala i vládnoucí moc – ať už na místní či centrální úrovni – a v případě provozu větších průmyslových podniků, zejména na severu Čech, bránila odsunu kvalifikovaných odborníků, kteří mohli umožnit pokračování výroby.

SCHWINDENDE BEVÖLKERUNG UND DIE PFLEGE DES KULTURELLEN ERBES

Nach dem Krieg gelang es nicht, die Gebiete, die über Jahrhunderte hinweg von überwiegend deutschsprachiger Bevölkerung bewohnt worden waren, wieder vollständig zu besiedeln. In den Sudetengebieten war die Bevölkerungszahl im Vergleich zu der vor dem Krieg um ein Drittel geschrumpft. Der Wiederaufbau von Industrieunternehmen, landwirtschaftlichen Betrieben, Kleingewerbe und -betrieben war voll und ganz den politischen Anforderungen unterworfen. Zusammenfassend kann man diese wie folgt beschreiben:

- 1) die Verstaatlichung umfangreichen Vermögens erfolgte in der Tschechoslowakischen Republik schon im 1945;
- 2) deutsche Betriebe wurden mit dem Weggang ihrer Besitzer geschlossen – wenn der Nachfolgebetreiber, der sogenannte Volksverwalter, daran interessiert war, wurde das Gewerbe wieder aufgenommen, dies musste aber nicht in jedem Fall geschehen;
- 3) im Jahr 1948 kam es zur Machtübernahme durch die Kommunisten, die eine sofortige Verstaatlichung weiteren Eigentums durchführten, vor allem kleinerer Betriebe und Gewerbe;
- 4) in der Landwirtschaft bemühten sich die Kommunisten um eine Kollektivierung nach sowjetischem Vorbild.

Die vollständige Veränderung der Besitzverhältnisse und damit auch der Produktionsverhältnisse ging in der gesamten tschechoslowakischen Gesellschaft ab Ende der 40er Jahre und im Laufe der 50er Jahre von statten. 1960 war die große Mehrzahl der Produktionsstätten und des zugehörigen Vermögens bereits Staatseigentum, die Produktionsweise wurde den Vorstellungen der staatlichen, sozialistischen Wirtschaft unterworfen.

Welche Folgen hatten diese geschichtlichen Prozesse für das Leben in dem aufgesiedelten Gebiet?

Der Übergang zur staatlich-socialistischen Wirtschaft in der Tschechoslowakei der Nachkriegszeit war kein einheitlicher, sondern ein vielschichtiger und komplizierter Prozess. In den Gebieten, wo zudem aufgesiedelt worden war, wurde er zusätzlich durch einen weiteren Umstand verkompliziert – die offensichtliche und tiefe Diskontinuität der sozialen Entwicklung. Vereinfacht gesagt, wurde im Sudetengebiet schon mit dem gesellschaftlichen Neuaufbau begonnen, noch bevor die „Kommunisten kamen“. Wirtschaftsunternehmen wurden oft von Personen übernommen, die in ihrer Rolle als Volksverwalter wenig Erfahrung hatten und von niemandem die Kenntnisse für einen reibungslosen Betrieb überliefert bekommen hatten. In die Landwirtschaft kamen Menschen aus mittellosen Verhältnissen, die mit dem Bewirtschaften von Land ebenfalls kaum Erfahrungen hatten, geschweige denn mit dem von ihnen vorgefundenen anspruchsvollen Klima und Boden.⁹⁾ Aufgrund dieser Umstände erreichte die

9) Dessen wurde sich auch die herrschende Macht auf lokaler sowie zentraler Ebene immer mehr bewusst – und im Falle größerer Industriebetriebe, vor allem in Nordböhmen, verhinderte sie die Aussiedlung qualifizierter Fachleute, die ein Weiterführen der Produktion ermöglichen konnten.

k dalším zde žijícím lidem. Už v zárodku této „rudé obnovy“ tak byl nastaven neblahý vývoj zdejších komunit, který se měl v budoucnosti mnohokrát projevit řadou závažných sociálních problémů.

VZTAH ČLOVĚKA K PROSTŘEDÍ

Oslabování vazeb nově příchozích lidí k jejich životnímu prostoru, který zahrnuje jak materiální, tak duchovní hodnoty, byl v Sudetech podpořen (jak bylo výše uvedeno) přerušovaným sociálním vývojem, ztrátou lokální paměti a také zabavováním nově nabytého majetku.

Socioložka Jarmila Premusová¹⁰⁾ zdůrazňuje, že jedním z neblahých důsledků vývoje v Sudetech byl fakt, že se velmi rozostřila hranice mezi soukromým a veřejným majetkem.¹¹⁾ V situaci, kdy v jednotlivých sídlech bylo často mnohem více budov než obyvatel, sloužily neobydlené domy jako všem dostupný zdroj stavebního materiálu, palivového dříví, vnitřního vybavení atd. Velice se tak oslaboval respekt k majetku, který „není můj“, a naprosto se devastoval vztah k tomu, co je „naše společné“. Docházelo tak k jakémusi paradoxu – přestože zde bylo obrovské množství neosvojeného, volného, ke společnému sdílení určeného majetku, nikdy nebyla nastavena dostatečně funkční pravidla k tomu, jak tento majetek kolektivně udržitelně spravovat.¹²⁾ Byl to kolektivně sdílený statek bez nastavené udržitelnosti. Přesněji řečeno, společnost neusilovala o udržení tohoto majetku, vnímala jej jako zdroj určený ke spotřebě, který jednoho dne prostě dojde nebo zanikne následkem působení přírodních sil a času. Netečnost k případné kulturní hodnotě takového majetku (stůl je řemeslný výrobek, a nikoli palivové dříví), jeho redukce na prostou užitnost nebyla jednoduše vysvětlitelná hloupostí či nemravností nových obyvatel.

Jak už bylo výše řečeno, některé zejména venkovské oblasti se nikdy nepodařilo zcela zalidnit, nově zde vznikající komunity měly obrovské potíže s prostou „materiální“ reprodukcí. Tedy s tím, jak si zajistit obživu a bydlení, případně obnovit školu, lékařskou péči nebo dopravní spojení.

Významnou roli hrálo také to, že se mezi nově příchozími vyskytovalo velmi málo vzdělaných lidí. A pokud přišli, zase odcházeli, stejně jako děti prvně příchozích, které získaly vyšší vzdělání ve městech. V Sudetech scházela po desetiletí kultivace, která by pomáhala péči o kulturní hodnoty. Vedle vzdělání se zdrojem kultivace může stát i vztah navázaný k místu již v dětství.

Wirtschaftsleistung in den aufgesiedelten Gebieten lange Zeit nicht das Vorkriegsniveau. Die schrittweise erfolgende Verstaatlichung und Kollektivierung führten dann oft zu einer weiteren Verringerung der ökonomischen Leistungsfähigkeit (die Unternehmen wurden oft von unerfahrenen Personen geführt, die aber den Vorteil einer erwünschten politischen Orientierung besaßen). Im Sudetenland hatten diese Veränderungen allerdings weitere fatale Folgen – durch die Enteignung des Privateigentums (nichts anderes ist die Kollektivierung und Verstaatlichung in Wirklichkeit) der neu zugezogenen Menschen, wurde wiederholt und auf brutale Weise deren Verbindung zum neu besiedelten Gebiet und den hier lebenden Menschen geschwächt. So wurde schon im Keim dieser „roten Erneuerung“ die negative Entwicklung der hiesigen Gemeinschaften vorprogrammiert, was sich in der Zukunft nicht selten durch eine Reihe schwerwiegender sozialer Probleme äußern sollte.

DAS VERHÄLTNIS DES MENSCHEN ZU SEINER UMWELT

Die Schwächung der Beziehung der neuangekommenen Menschen zu ihrer Umwelt, die sowohl materielle als auch geistige Werte umfasste, wurde – wie bereits erwähnt – in den Sudetengebieten durch die Unterbrechung der kontinuierlichen sozialen Entwicklung, den Verlust des lokalen Gedächtnisses sowie die Enteignung des neu erlangten Besitzes gefördert.

Die Soziologin Jarmila Premusová¹⁰⁾ betont, dass eine der fatalen Folgen der Entwicklungen im Sudetenland in der Tatsache bestand, dass die Grenze zwischen privatem und öffentlichem Besitz verwischt wurde.¹¹⁾ Wenn es in einzelnen Siedlungen mehr Gebäude als Einwohner gab, dienten die unbewohnten Häuser oft als eine allen zugängliche Quelle für Baumaterial, Brennholz, Einrichtungsgegenstände usw. Auf diese Weise wurde der Respekt gegenüber Besitz, der „nicht mein Eigentum“ ist, sehr geschwächt, und die Beziehung zu dem, was „uns gemeinsam“ gehört, zerstört. Es kam zu einem gewissen Paradox – obwohl es hier eine riesige Menge unverteilter, freier und zum gemeinsamen Austausch bestimmter Güter gab, wurden niemals ausreichend funktionierende Regeln aufgestellt, um diese Güter nachhaltig kollektiv zu verwalten.¹²⁾ Es handelte sich um gemeinsam geteilten Besitz, aber ohne den Gedanken zu, ihn zu erhalten. Genauer gesagt, die Gesellschaft bemühte sich nicht um die Erhaltung dieser Güter, sondern betrachtete sie als eine zum Verbrauch bestimmte Quelle, die eben eines Tages erschöpft sein wird. Oder die in Folge der Einwirkung natürlicher Kräfte und der Zeit erlischt. Die Gleichgültigkeit gegenüber dem eventuellen kulturellen

10) PREMUSOVÁ, Jarmila. *Vlastnictví půdy a domů v biografických pamětníků sudetského pohraničí a vnitrozemí.*

11) To je charakteristika, kterou lze jistě vztáhnout na celé území socialistického Československa, ovšem poměry, které byly v Sudetech, tyto charakteristiky činily intenzivnějšími.

12) Premusová pravidla užívání takového majetku popisuje – šlo o kontinuální rozebírání/rozkrádání podle předem určeného pořadí. Lidé s vyšším statusem měli také privilegovanější pozici v pomyslné frontě na rozebírání.

10) PREMUSOVÁ, Jarmila: *Vlastnictví půdy a domů v biografických pamětníků sudetského pohraničí a vnitrozemí.* [Besitz von Boden und Häusern in den Biografien von Zeitzeugen aus dem sudeten-deutschen Grenzland und Landesinneren.]

11) Diese Charakteristik lässt sich sicherlich auf das gesamte Gebiet der sozialistischen Tschechoslowakischen Republik beziehen, wobei die Verhältnisse in den Sudetengebieten diese Charakteristik intensiviert haben.

12) Premusová beschreibt die Regeln für die Nutzung dieses Besitzes – es handelte sich um einen kontinuierlichen Abbau, ein Auseinandernehmen, in einer vorab festgelegten Reihenfolge. Personen mit einem höheren Status in der Gemeinschaft hatten auch eine privilegiertere Position an der erdachten Front der Demontage.

Pokud si lidé pamatují, jak místa v jejich obci vypadala dříve, nejlépe v dětství, a pokud je mají spojená s pozitivními zážitky, mají snahu místa uchovávat, opečovávat ve stejné podobě.

Posledním faktorem, který vedl ke špatné „údržbě“ toho, co máme společné, a jež je třeba zmínit, je poválečný stav česko-německých vztahů. Rozhodnutí mocností o odsunu německého obyvatelstva mělo v Čechách většinou podporu. Mezi nově dosídlenými obyvateli na Němci dříve obývaných územích byla silně podporována snaha o distancování se od všeho „německého“. Cokoli, co vytvořili Němci, tak mohlo být vnímáno jako bez hodnoty, o kterou je nutno se starat.¹³⁾ Zejména pak v případě veřejných budov nebo majetku, který se postupem času stal tím „kolektivně sdíleným“.

„Zkázky pohraničních vesnic a jejich lidových architektur, kostelů, sochařských památek, zkázky v německých městech byly přece jen částí pohromy kulturního dědictví naší země. Dějiny ji posely chrámy, kláštery, zámky. V nich nekonečné bohatství předmětů umění a životního přepychu, celé galerie obrazů a soch, nespočetné starobylé i nové knihovny. Všechno propadlo znárodnujícímu státu. Jeho byly i obrazové i všemožné jiné sbírky a knihovny vyháněných Němců a zákonem nebo za trest expropriovaných českých majitelů. Kdo kdy spočte to bohatství a sestaví byť i sebeneúplnější jeho evidenci? Už nikdy nikdo. A navěky nikdo nikdy nepořídí obraz loupeží. Kradl, kdo první vtrhl na místo z pověření místní revoluční moci nebo bez něho.“¹⁴⁾

Již dříve zmíněná Jarmila Premusová, ostravská socioložka, která dělala výzkum na území bývalých Sudet v 90. letech, konstatovala, že se zde vyskytuje „socialistický“ člověk s větší frekvencí než na jiných územích. Jeho znaky charakterizovala takto: nízká politická participace (volební účast), nízká vzdělanostní úroveň, nízká dělba práce (a vysoký důraz na rovnostářství). Takový typ člověka byl výsledkem komunistické snahy o přeměnu společnosti, která byla v Sudetech více „dokonaná“ než ve vnitrozemí, kde se sociální pravidla nového řádu poněkud ředila pořádky starými, tradičními, uloženými v paměti obyvatel. „Socialistický člověk“ se mimo jiné nestaral o veřejný prostor – jeho zkušenost s péčí o veřejný prostor vycházela z raných zážitků ve 40. letech – co bylo společné, mohl každý libovolně rozkrádat či devastovat. Nemělo žádný smysl starat se o takový typ prostoru, jakákoli péče tímto směrem by přišla vniveč. Její energii by pohltit všudypřítomný princip entropie.

13) Pochopitelně, že šlo o složitou hru významů. Lidé, kteří přišli snadno k německému majetku – domům a jejich vybavení – se na úrovni soukromého užívání těchto věcí vůbec neštítali. Otázka je, nakolik se dokázali o snadno nabytý majetek postarat. Navíc šlo často o kulturní hodnoty – sakrální či feudální objekty, jejichž obdoby stály i ve vnitrozemí. Zde je „vytvořili“ Češi a stát či příslušné instituce se o ně samozřejmě starali.

14) ČERNÝ, Václav. *Paměti*. S. 327–332.

Wert dieser Güter (ein Tisch ist ein handwerkliches Erzeugnis und nicht Brennholz), die Reduzierung auf die blanke Nutzbarkeit konnte nicht einfach mit Unkenntnis oder fehlender Moral der neuen Bewohner erklärt werden.

Wie bereits erwähnt, ist es in einigen, vor allem ländlichen Gebieten nie gelungen, diese wieder ganz zu besiedeln, die hier neu entstandenen Gemeinschaften hatten große Probleme mit der grundlegenden „materiellen“ Reproduktion. Also damit, wie sie ihren Broterwerb und ihre Unterkunft sichern, und zudem etwa eine Schule, die medizinische Versorgung oder die Verkehrsanbindung wiederaufbauen sollten.

Eine nicht unbedeutende Rolle spielte auch die Tatsache, dass der Bildungsgrad der Neankömmlinge eher niedrig war. Und wenn tatsächlich Menschen mit besserer Bildung kamen, dann gingen sie wieder, genauso wie die Kinder der ersten Generation der Umsiedler, die in den Städten eine höhere Bildung erlangt hatten. Im Sudetenland fehlte es über Jahrzehnte hinweg an einer Kultivierung, die für die Pflege der kulturellen Werte wichtig gewesen wäre. Ihren Ursprung kann diese Kultivierung neben dem Bildungsniveau auch in der Beziehung haben, die man bereits in seiner Kindheit zu einem Ort aufgebaut hat.

Wenn sich Menschen daran erinnern, wie die Orte in ihren Gemeinden früher, in ihrer Kindheit, ausgesehen haben, und wenn diese Erinnerung mit positiven Erlebnissen verbunden ist, dann sind die Menschen bemüht, den Ort zu pflegen und seine Gestalt zu erhalten.

Der letzte Faktor, der zu der gleichgültigen Einstellung gegenüber dem Gemeinsamen führte, und der erwähnt werden sollte, ist der Zustand der deutsch-tschechischen Beziehungen nach dem Krieg. Alles, was von Deutschen erschaffen worden war, durfte als wertlos betrachtet werden, es gab keine Notwendigkeit sich darum zu kümmern.¹³⁾ Das galt auch im Fall öffentlicher Gebäude oder Güter, die im Laufe der der Zeit zu „kollektiv geteiltem Besitz“ wurden.

„Die Zerstörung der Grenzörfer und ihrer Volksarchitektur, der Kirchen, und Denkmäler, der Verfall in den deutsch geprägten Städten war doch auch ein Teil des Untergangs des kulturellen Erbes unseres Landes. Die Geschichte hinterließ Kirchen, Kloster, Schlösser, darin ein unendlicher Reichtum an Kunstgegenständen und Pracht, ganze Galerien von Bildern und Skulpturen, unzählige altertümliche und neue Bibliotheken. Alles fiel dem kollektivierenden Staat zu. Ihm gehörten auch Gemälde- und andere Sammlungen sowie die Bibliotheken vertriebener Deutscher und durch Gesetz oder Strafe enteigneter tschechischer Besitzer. Wer zählt je diesen Reichtum und erstellt eine, wenn auch absolut unvollständige Auflistung darüber? Niemand mehr. Und für alle Zeiten wird sich niemand mehr ein Bild des Diebstahls machen

13) Verständlicherweise handelte es sich um ein kompliziertes Bedeutungsspiel. Menschen, die mühelos an deutsches Eigentum gekommen waren – Häuser und deren Einrichtung – hatten auf der Ebene der privaten Benutzung keinerlei Scheu. Die Frage ist, inwieweit sie sich um den leicht erlangten Besitz kümmern konnten. Außerdem handelte es sich oft um kulturelle Werte – sakrale oder feudale Objekte – und ähnliche Bauwerke gab es auch im Landesinneren. Hier wurden sie von „Tschechen“ errichtet und der Staat oder die zuständigen Institutionen kümmerten sich selbstverständlich um sie.

Naše bádání bylo hledáním příkladů vzepření se tomuto vývoji. Snažou prozkoumat okolnosti, za kterých lidé v nepříznivých, výše uvedených podmínkách, vzdorovali obecnému postoji a úpadku.

Následující kapitoly jsou snahou popsat, kdy a za jakých okolností se jednotliví aktivisté nebo jejich pokračovatelé dostali k tomu, co zde nazýváme obnovou kulturního dědictví („dědictví po Němcích“).

HRANICE JAKO ROZDĚLENÍ

„Vždyť ta hranice de facto nebyla, až potom od toho 38. roku.“ (Horst Mugrauer/Hořice na Šumavě)

Jak bylo uvedeno výše, hranice Československé republiky vzniklé v roce 1918 v historických hranicích českého státu nebyla shodná s hranicí etnicou. Německy mluvící obyvatelstvo žilo na obou stranách hranic a vytvářelo zde kontinuální osídlení. Vše se změnilo začleněním Sudet do německé Třetí říše v roce 1938 a dále po skončení druhé světové války v roce 1945. Hranice měla pevně oddělit oba dva národy od sebe a stát se „pevnou hrází“ proti nepřítelům. Uprostřed hustě osídleného území střední Evropy tak v okolí této hráze postupně vznikala lidská pustina, nová divočina ve fyzickém i kulturním slova smyslu.

Nejcitelněji hranice zasahovala tam, kde rozdělila rodiny, někdo se dostal do odsunu a někdo zůstal. Návštěva rodiny na druhé straně hranic se stávala zkušeností s hraniční kontrolou, setkáním se státní policií, verbováním do vojenské rozvědky atd. Rozdělení rodiny tak vlastně znamenalo ztrátu

können. Es stahl derjenige, der als Erster vor Ort war, im Auftrag der örtlichen Revolutionskräfte oder auch ohne ihn.“¹⁴⁾

Die bereits erwähnte Jarmila Premusová, Soziologin aus Ostrau, die in den 90er Jahren auf dem Gebiet des ehemaligen Sudetenlandes eine Untersuchung durchführte, stellte fest, dass der „sozialistische“ Mensch hier häufiger vertreten ist als in anderen Landesteilen. Sie definiert diesen Typus wie folgt: geringe politische Teilnahme (Wahlbeteiligung), niedriges Bildungsniveau, niedrige Arbeitsteilung (mit Betonung von Gleichmacherei). Dieser Typus Mensch war das Ergebnis der kommunistischen Anstrengungen, die Gesellschaft umzuwandeln, die im Sudetenland besser fruchteten als im Landesinneren, wo sich die sozialen Regeln der neuen Ordnung durch die alten Traditionen verdünnten, die im Gedächtnis der Einwohner verankert waren. Der „sozialistische“ Mensch kümmerte sich unter anderem nicht um den öffentlichen Raum – das, was als gemeinsames Gut galt, konnte jeder willkürlich stehlen oder zerstören. Es machte daher keinen Sinn, sich um diese Güter zu kümmern, da jede Art von Pflege vergebens wäre. Es wäre ungewiss, ob sich die dafür aufgewendete Energie in irgendeiner Weise lohnen würde.

Unsere Betrachtung ist eine Suche nach Beispielen, die sich dieser Entwicklung entgegensezten. Es bestand das Bestreben, die Umstände zu beleuchten, unter denen Menschen trotz der oben genannten ungünstigen Bedingungen und entgegen der allgemeinen Haltung dem Verfall entgegentraten.

Die folgenden Kapitel beschreiben, wann und unter welchen Umständen einzelne Akteure oder ihre Nachfolger zu dem gekommen sind, was wir hier als Wiederaufbau des kulturellen Erbes bezeichnen („das Erbe der Deutschen“).

DIE GRENZE ALS TRENNUNG

„De facto gab es ja keine Grenze, erst ab 1938.“ (Horst Mugrauer/Höritz im Böhmerwald)

Wie oben bereits erwähnt, waren die Grenzen der Tschechoslowakischen Republik, die 1918 auf Grundlage der historischen Grenzen des tschechischen Staates entstanden, nicht deckungsgleich mit den ethnischen Grenzen. Die deutschsprachige Bevölkerung lebte auf beiden Seiten der Grenze und war jeweils an der Weiterentwicklung des Gebiets beteiligt. Alles änderte sich 1938 nach der Eingliederung der Sudetengebiete in das Dritte Reich und später nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges 1945. Die Grenze sollte beide Nationen streng voneinander trennen und zu einem „festen Wall“ gegen die Feinde werden. Mitten in einer ehemals dicht besiedelten Region in Mitteleuropa entstand so in der Umgebung dieses Walls schrittweise eine menschenleere Einöde, eine neue Wildnis – physisch wie auch kulturell.

14) ČERNÝ, Václav. *Paměti. [Erinnerungen]*.

jejich vlastních hranic, suverenity vůči vnějšímu světu, zranitelnost ze strany státní moci.

„...tady byla železná opona, všechno podminované, dvoje závory. Jednou za dva roky jsme dostali povolení a jezdili jsme celá rodina. (Prý) abychom tam nezůstali. Říkám, že jsem tady doma, co bych tam dělal, mám manželku Češku a děti jsou vychovávané česky. A potom ta starší dcera, té už je taky dneska padesát jedna, začala chodit na gympl a od té doby už jí ven nepustili. Už jsme museli jezdit jen s tou malou. Mám dvě dcery.“

„Dneska nám to nikdo nevěří, jak to bylo, protože dneska sednu do auta a jedu, ne? Kdy chci, a přejeďu hranice bez dívání. Dneska, vždyť my jsme to museli všechno na ty stoly vyndat, všechno. A zpátky to bylo ještě horší. Celní prohlášení – a co jste dělali, v celnici, my jsme si tam vyzvedávali, když jsme něco koupili. [...] A tak nás hlídali. A potom nás ještě vyslýchali – s kým jsme se tam setkali, a naši, když mě navštívili, sestra, tak museli dát na celní, nebo jak se tomu říkalo, ty povolovali ty výjezdy a tam jsme si chodili pro ty razítka do pasu, a tak se museli u nich hlásit a všechno, co tam dělají. A děti co dělají, všechno, zkrátka vyzvídali hrozně.“ (Horst Mugrauer/Hořice na Šumavě)

Rozdělení rodiny je také nejvýraznějším případem zkušenosti s kulturní rupturou, k níž došlo poválečným odsunem. Bylo rozděleno něco, co patřilo k sobě. Lidé a místa, místa a kultura, lidé a lidé. To, že hranice byla bariérou, omezením v pohybu, ale též oddělením od světa, k němuž cítíme spřízněnost, se vyskytovalo v mnoha výpovědích.

„Když jsem se sem přistěhoval, tak jsem se v podstatě stěhoval s tím, že se skutečně stěhuju na konec světa. Protože jsem považoval až do roku 1989, ještě i v roce 1989, za iluzorní, že se jednou podívám za tu hranici, kterou vidíte, když vylezete na Klet, na rozhlednu. Jedinou možností bylo vylézt na Klet na rozhlednu a podívat se na Alpy. Např. když byla olympiáda v Mnichově v sedmdesátém druhém roce, tak Mnichov, vzdálený dvě hodiny autem, pro nás byl tenkrát, jako kdyby byl na Měsíci. (Ivan Slavík/Horní Planá)

Velice podobně, ale z druhé strany hranice, a s jinými pocity – nikoli ztracené sounáležitosti, možných dalekých obzorů, ale s pocity ztráty své domoviny – vzpomínal v 60. letech na výhledy z kopců Johannes Urzidil, český Němec, představitel české německy psané předválečné literatury.¹⁵⁾

15) Ferdinand Peroutka, Johannes Urzidil. *O české a německé kultuře*. Urzidil vedl rozhpravu s českým prvorepublikovým publicistou Ferdinandem Peroutkou, který se po nástupu komunistů k moci uchýlil do exilu ve Spojených státech, stejně jako Urzidil. Oba dva nejprve utíkali před Hitlerem, Peroutka se, na rozdíl od Urzidila, po válce vrátil, aby znovu odešel po roce 1948.

Am schmerzlichsten war die Grenze dort zu spüren, wo sie Familien trennte, wo der Eine zwangsausgesiedelt wurde und der Andere bleiben konnte. Der Besuch der Familie jenseits der Grenze wurde zum Hürdenlauf mit Grenzkontrollen, der Staatspolizei, dem Versuch, Personen für die Aufklärungstruppen anzuwerben usw. Die Trennung bedeutete für die Familien Verlust der eigenen Grenzen, der Souveränität gegenüber der Außenwelt und Verletzlichkeit gegenüber der Staatsmacht.

„...hier war der Eiserne Vorhang, alles vermint, doppelte Schranken. Einmal alle zwei Jahre haben wir die Genehmigung bekommen, mit der ganzen Familie hinüber [Anm. in den Westen] zu fahren. Wohl, damit keiner da bleibt. Ich hab immer gesagt, ich bin hier zu Hause, was sollte ich dort machen, meine Frau ist Tschechin, die Kinder tschechisch erzogen. Als die ältere Tochter, die ist heute auch schon 51, dann aufs Gymnasium ging, haben sie sie nicht mehr hinausgelassen. Von da an konnten wir nur noch mit der Jüngerer fahren. Ich habe zwei Töchter.“

„Heute glaubt uns das niemand mehr, wie das mal war, weil ich mich heute ins Auto setzen kann und losfahre, stimmt's? Wann ich will, und über die Grenze fahren, ohne mich auszuweisen. Damals mussten wir alles vorzeigen, alles auf die Tische legen. Und auf dem Rückweg war das noch schlimmer. Eine Zollerklärung, was haben Sie dort gemacht, wenn wir was gekauft hatten, mussten wir das dann im Zollamt abholen, sie haben uns halt überwacht. Und dann haben sie uns auch verhört, mit wem wir uns dort getroffen haben, unsere Verwandten mussten dort die Ausreiseerlaubnis abgeben und wir haben dort einen Stempel in den Pass bekommen. Und alles mussten wir angeben, was die Verwandten machen, was ihre Kinder machen, alles, sie haben uns furchtbar ausgefragt.“ (Horst Mugrauer/Höritz im Böhmerwald)

Die Trennung von Familien war eine einschneidende Erfahrung – es gab einen wirklichen kulturellen Bruch, zu dem es durch die Zwangsausiedlung nach dem Krieg kam. Es wurde getrennt, was „zusammengehörte“. Menschen und Orte, Orte und Kultur, Menschen und Menschen. Dass die Grenze eine Barriere, eine Einschränkung der Bewegungsfreiheit, aber auch ein Abtrennen von der Welt darstellte, der sie sich zugehörig fühlten, tauchte in vielen Erzählungen auf.

„Als ich hierhergezogen bin, da bin ich mit dem Gedanken gekommen, dass ich tatsächlich ans Ende der Welt ziehe. Weil ich es bis 1989, eigentlich auch noch im Jahr 1989 selbst, für illusorisch hielt, dass ich irgendwann mal auf die andere Seite der Grenze komme, die man sieht, wenn man auf den Berg Klet steigt, auf den Aussichtsturm. Das war die einzige Möglichkeit – auf den Klet zu steigen und von dort aus die Alpen zu sehen. Als z.B. 1972 die Olympischen Spiele in München waren, München ist zwei Autostunden von uns entfernt, aber damals war das, als ob München auf dem Mond wäre.“ (Ivan Slavík/Oberplan)

Von der anderen Seite der Grenze her konnten andersartige Gefühle wahrgenommen werden, nicht das Gefühl der verlorenen Zusammengehörigkeit, sondern jenes des Verlustes der eigenen Heimat. Dies beobachtete in den 60er Jahren auf den Bergen in

„Já jsem byl jednou, nedávno, na česko-rakouských hranicích v Horním Rakousku, tam blízko Horní Plané. Na české straně je Horní Planá a Vltava a tak dále. A já, jako starý Böhmerwalder a milovník Šumavy, jsem vystoupil na jednu z hor, z které je vidět celý český kraj, ten jihočeský kraj. A byla náhodou neděle. A pozoroval jsem, že téměř nekonečná procesí lidí šla přede mnou na tu horu, na které je pouze takový malý vrchol, na kterém může stát pouze jeden nebo dva lidi, takže tam mohli stát vždycky pouze minutu a dívat se do Čech. A já jsem řekl, co jsou to za lidi? A bylo mně řečeno: Das sind Deutsche aus Böhmen, to jsou Němci z Čech. Oni sem vandrují každou neděli, aby stáli tu jednu minutu na tom vrcholu a dívali se dolů do Čech.

P: To je ovšem dojemné.

U: Bylo to velmi dojemné. A nebyla to žádná politická demonstrace. Naprosto ne.

P: Ano, já rozumím.

U: To nebyli lidé, kteří měli odznaky nebo něco takového. To byly rodiny – Vater, Mutter und Kinder, které si tam v neděli zajely a šly na ten malý vrcholek a dívaly se dolů. Tu jednu minutu. To jim za to stálo.“¹⁶⁾

Pohled na druhou, nedostupnou část hranic hrál důležitou roli také v jednání lidí z Mähringu a Tirschenreuthu. Podstatné je, že zdaleka nešlo o rodáky, kteří by hleděli na svá pole, vesnice, kostel. Mezi našimi respondenty byli lidé, kteří se nějakým způsobem účastní českoněmecké spolupráce, a kteří obývali prostor u hranice, tam kde končil svět, tam, kde nepokračovaly cesty. Jejich touha hranici překonat znamenala spojení s něčím, co bývalo scelené a nyní je rozdělené. Neprostupná bariéra, jakou v kulturní krajině představovala československá státní hranice, byla vnímána jako něco nepřírozeného, nežádoucího.¹⁷⁾ A její otevření se naopak jevílo jako spojení něčeho, co k sobě přirozeně patří, jako obnova cest v krajině.

16) Úryvek dále pokračuje – velmi shovívavě: „Můžeš mi na to odpovědět, že je to vlastně groteskní, že velká část těchto lidí vždycky řvala *heim ins Reich* a teď, když tam jsou, tak touží po Čechách. Ale tak to je s lidskou duší.“

17) Vybavuji si svůj kdysi vedený rozhovor s předsedkyní plzeňské organizace českých Němců, vyprávěla mi, že když se otevřela státní hranice, lidé se na ni sjížděli spontánně z obou stran, prožívali náhodná radostná setkání a měli potřebu dostat se do neprostupného prostoru dříve střežené hranice.

Grenznähe Johannes Urzidil, ein Vertreter der tschechischen, auf Deutsch verfassten Vorkriegsliteratur.¹⁵⁾

„Ich war einmal, unlängst, an der tschechisch-österreichischen Grenze in Oberösterreich, nahe Oberplan [Horní Planá]. Auf der tschechischen Seite ist Oberplan und die Moldau und so weiter. Und ich, als alter Böhmerwälder und Liebhaber des Böhmerwaldes, bin auf einen Berg gestiegen, von dem aus die gesamte tschechische Landschaft, die südböhmische, zu sehen ist. Und es war zufällig Sonntag. Und ich habe beobachtet, dass eine schier endlose Prozession von Menschen vor mir auf den Berg stieg, auf dem nur so ein kleiner Gipfel ist, auf dem nur ein oder zwei Menschen stehen können, so dass die Leute immer nur eine Minute dort stehen und nach Tschechien schauen konnten. Und ich habe gefragt, was das für Leute seien. Und mir wurde gesagt: Das sind Deutsche aus Böhmen. Sie wandern jeden Sonntag hier rauf, um eine Minute auf dem Gipfel zu stehen und nach Tschechien hinunter zu schauen.

P: Das ist allerdings ergreifend.

U: Das war sehr ergreifend. Und das war keine politische Demonstration. In keinsten Weise.

P: Ja, ich verstehe.

U: Das waren keine Menschen, die Abzeichen trugen oder irgendetwas Ähnliches. Das waren Familien – Vater, Mutter, Kinder, die am Sonntag dort hinfuhren und auf den kleinen Gipfel stiegen und hinunter schauten. Das war es ihnen wert.“¹⁶⁾

Der Anblick der anderen, nicht zugänglichen Seite der Grenze spielte auch eine große Rolle im Handeln der Interviewten aus Mähring und Tirschenreuth. Bemerkenswert ist, dass es sich nicht unbedingt um ursprünglich dort ansässige Menschen handelt, die sich um ihre Felder, Dörfer oder Kirchen kümmern würden. Unter unseren Befragten waren Menschen, die sich in irgendeiner Weise an der deutsch-tschechischen Zusammenarbeit beteiligen, und die in der Grenzregion lebten, dort, „wo die Welt zu Ende war“, dort, wo die Wege nicht weiterführten. Ihr Streben nach der Überwindung der Grenze bedeutete das Zusammenführen von etwas, was einst ein Ganzes war und jetzt geteilt ist. Die undurchlässige Barriere wurde als etwas Unnatürliches, Unerwünschtes wahrgenommen.¹⁷⁾ Und ihre Öffnung schien dagegen wie die Vereinigung von etwas, was auf natürliche Weise zusammengehört, ähnlich der Erneuerung der Wege in der Landschaft.

15) PEROUTKA, Ferdinand; URZIDIL, Johannes: *O české a německé kultuře [Über die tschechische und deutsche Kultur]*. Urzidil führte eine Debatte mit dem tschechischen, zur Zeit der Ersten Republik bekannten, Publizisten Ferdinand Peroutka, der nach der Machtübernahme der Kommunisten ins Exil in die USA ging, genauso wie Urzidil. Beide flohen zuerst vor Hitler, Peroutka kam, im Gegensatz zu Urzidil, nach dem Krieg zurück, verließ das Land aber nach 1948 wieder.

16) Diese Passage geht sehr nachsichtig weiter: „Kannst du mir das beantworten – das ist doch eigentlich grotesk, dass ein großer Teil dieser Menschen heim ins Reich geschrien hat und jetzt, wenn sie dort sind, sehnen sie sich nach Tschechien. Aber so ist das mit der menschlichen Seele.“

17) Ich erinnere mich an ein vor langer Zeit geführtes Gespräch mit der Vorsitzenden der Organisation der Deutschen in Westböhmen, die mir erzählte, dass als die Grenze geöffnet wurde, spontan Menschen von beiden Seiten zur Grenze fuhren und sich dort trafen, Freude über dieses zufällige Treffen erlebten und das Bedürfnis hatten in den zuvor nicht zugänglichen, bewachten Bereich der Grenze vorzudringen.

KULTURNÍ DĚDICTVÍ

Zájem o aktivity obnovy kulturního dědictví vycházel z našich předchozích zkušeností s pamětovými projekty. Sudety – krajina záhadná svou ztrátou paměti a zároveň často nepřevrstvená rozvojem něčeho nového, více moderního, běžného v jiných částech Čech. Takže krajina starobylá, dále také krajina zanikající, ztrácející svou kulturní tvář.

V tomto projektu jsme se snažili vyhledávat a popisovat místa obnovy, více či méně spontánní, která se snaží tu ztracenou paměť nějak zachytit. Ať už obnovou materiálních artefaktů nebo snahou o vzkříšení zapadlých kulturních respektive náboženských tradic či literárního dědictví. Lidé, kteří usilují o obnovu kulturního dědictví, se musí vypořádat s tím, že obnovují něco, co mělo silou času dávno zaniknout, a také znovu vstupují do snahy usmířit se (alespoň symbolicky) s původními obyvateli těchto území.

Na tomto místě se pokusím představit některé motivy vedoucí k obnově kulturního dědictví v Sudetech, oněch zaniklých pokladů.

DOBROVOLNÍCI A INSTITUTE

Z našich dřívějších projektů a dalších aktivit jsme měli zkušenost s pestrá občanskou společností na severu Plzeňského kraje. V řadě malých míst vznikla sdružení a spolky, které se snaží zachránit větší či menší památku ve své obci nebo v její blízkosti. Okolnosti vzniku těchto sdružení jsou podobné – lidé z větších měst se sem dostanou za rekreaci nebo trvalým usídlením a zjišťují, že v místě se nachází zanedbaná kulturní památka – kostel, dům, fara.

KULTURELLES ERBE

Das Interesse an der Wiederentdeckung des kulturellen Erbes entstand bei den Projektpartnern aus den vorangegangenen Erfahrungen mit Projekten der Erinnerungsarbeit im Sudetenland. Das Sudetenland ist eine Landschaft, die durch den Verlust ihres Gedächtnisses etwas Rätselhaftes hat, da sie nur wenig verändert wurde, denn die Entwicklungen von Neuem, Modernem, wie es für den südlichen Teil Tschechiens typisch ist, haben hier nur in geringem Maße stattgefunden. Also eine altertümliche, sowie eine im Vergehen begriffene Landschaft, die ihr kulturelles Gesicht verliert.

In diesem Projekt haben wir uns bemüht, Orte ausfindig zu machen und zu beschreiben, an denen die mehr oder weniger spontane Erneuerung spürbar ist, die das verlorene Gedächtnis in irgendeiner Weise einfangen will. Ganz gleich, ob es um die Erneuerung materieller Artefakte oder die Bemühung um die Wiederbelebung erloschener kultureller oder religiöser Traditionen oder um literarisches Erbe geht. Die Menschen, die sich um die Erneuerung des Kulturerbes bemühen, müssen sich damit auseinandersetzen, dass sie etwas wiederherstellen, was durch den Lauf der Zeit längst untergegangen sein sollte, und auch den Versuch unternehmen, sich (zumindest symbolisch) mit den ursprünglichen Bewohnern dieses Gebietes auszusöhnen.

An dieser Stelle sollen einige der Motive vorgestellt werden, die zur Erneuerung des kulturellen Erbes, jener verlorenen Schätze, im Sudetenland führen.

EHRENAMTLICHE UND INSTITUTIONEN

Bereits aus den vorangegangenen Projekten und anderen Aktivitäten hatten wir Erfahrung mit der vielfältigen Bürgergesellschaft im Norden der Region Pilsen. In vielen kleinen Orten entstanden Vereine und Organisationen, die bemüht sind, kleinere oder größere Denkmäler in ihren Gemeinden oder in ihrer Nähe zu retten. Die Umstände der Gründung dieser Vereine ähneln einander oft – Menschen aus größeren Städten kommen hierher, um sich zu erholen oder dauerhaft niederzulassen, und stellen fest, dass sich vor Ort ein vernachlässigtes Denkmal befindet – eine Kirche, ein Gebäude oder ein Pfarrhaus. Sie versuchen deshalb, dieses kulturelle Erbe zu erhalten. Auch die weitere Vorgehensweise ist sehr ähnlich: Ein dafür gegründeter Verein versucht, öffentliche und nichtöffentliche Mittel für die Erneuerung des Denkmals zu erhalten. Schrittweise werden sie mit dem Gedächtnis des Ortes vertraut, das oft zu großen Teilen in Vergessenheit geraten war. Die Suche nach dem verlorenen Gedächtnis, nach Schicksalen von Menschen, die hier vor Jahrzehnten gelebt haben, führt oft in die Zeit um den Zweiten Weltkrieg. Aus dem Bestreben, ein Denkmal zu erneuern, wird so das Bestreben nach Versöhnung.

Snaží se proto kulturní dědictví zachovat. I další postupy jsou velmi obdobné: sdružení se snaží získávat veřejné i neveřejné prostředky na obnovu památky. Postupně se seznamují také s pamětí místa, často z velké části zapomenutou. Pátrání po ztracené paměti, po osudech lidí, kteří tu žili před desítkami let, pak otevírá dobu těsně před a po druhé světové válce. Snaha obnovit památku se stává také snahou o smíření.

„Chtěli jsme vždycky dosáhnout těchto tři věcí: smíření s Bohem, smíření s lidmi, tedy Němci a Češi. A smíření s přírodou, protože je tam opravdu klid.“¹⁸⁾
(Hans-Peter Dörr/Skoky)

Mezi místy, o která jsme se zajímali, jsou i taková, jejichž příběh je odlišný. Některé památky zůstaly „v dosahu péče“ původních obyvatel. Nemohli nijak přispívat k jejich materiální údržbě, ale pomáhali zachovávat paměť na jejich význam a historii. Jednalo se především o poutní místa, kostely, kam se lidé snažili dostat i přes železnou oponu a kam původní obyvatelé brzy po pádu komunismu zamířili s méně či více jasnými plány na obnovu (Hamry, Sv. Anna, Skoky).

„Měli jsme staré mapy a chtěli jsme tam být v roce 1981, chci k tomu říci, že bylo povoleno pouze jednou do roka, aby se tam konala ta bohoslužba. Povoleno to bylo vždy počátkem července, při Navštívení Panny Marie. [...] V osmdesátém prvním jsme tedy přejeli, s tou starou mapou. Chtěli jsme se přiblížit Skokům, stáli jsme u velké přehrady a nevěděli jsme kam dál.“¹⁹⁾ (Hans-Peter Dörr/Skoky)

Snaha původních obyvatel obnovit dané místo a vdechnout mu znovu život, který by se podobal tomu, jaký zde vedli před válkou, je často ne zcela úspěšná. Vracejí se do stejné země, ale zcela odlišné společenské, hodnotové i historické situace. Pokud jde o obnovu sakrálních památek, vždy naráží na nesa-mozřejmou religiozitu Čechů. Je možné obnovit poutní tradice, které mívají od devadesátých let silnou dimenzi smíření. S postupem času je však třeba péči o místo více předávat české straně a často také respektovat odlišný přístup Čechů k náboženské tradici.

„So einen Dreierschritt hatten wir gedacht immer, Versöhnung mit Gott, Versöhnung mit den Menschen, also Deutsche und Tschechen und Versöhnung mit der Natur, weil da wirklich eine Ruhe ist.“ (Hans-Peter Dörr/Maria Stock)¹⁸⁾

Unter den Orten, für die wir uns interessierten, waren auch solche, deren Geschichte etwas anders war. Einige Denkmäler blieben in „Reichweite der Pflege“ der ursprünglichen Bevölkerung. Sie konnten zwar nicht direkt zu ihrem Erhalt beitragen, aber sie halfen, das Bewusstsein um die Bedeutung und die Geschichte dieser Orte aufrecht-zuerhalten. Dabei handelte es sich vor allem um Wallfahrtsorte oder Sakralbauten, die die Menschen ungeachtet des Eisernen Vorhangs zu besuchen versuchten und die von der ursprünglichen Bevölkerung gleich nach der Grenzöffnung angesteuert wurden, mit mehr oder weniger klaren Plänen zum Wiederaufbau dieser Orte (Hammer, St. Anna, Maria Stock).

„Wir hatten alte Karten und wollten da 1981 hin, ich muss dazu sagen, es war nur einmal im Jahr erlaubt, dass dort ein Gottesdienst stattfindet und das war immer so Anfang Juli, das war eben Mariä Heimsuchung... Ja, und '81 sind wir also rübergefahren mit dieser alten Karte und wir wollten uns Maria Stock nähern und standen vor einem großen Stausee, also da ist ein großes Wasserreservoir und wir wussten nicht, wo es weitergeht.“¹⁹⁾ (Hans-Peter Dörr/Maria Stock)

Der Versuch der ursprünglichen Bewohner, den gegebenen Ort zu erneuern und ihm die gleiche Bedeutung zu geben, die er vor dem Krieg hatte, ist meist nicht ganz erfolgreich. Sie kommen in das gleiche Land zurück, aber in eine komplett veränderte gesellschaftliche und historische Situation. Wenn es um den Wiederaufbau sakraler Bauten geht, zeigt sich heutzutage auch der unterschiedliche gesellschaftliche Stellenwert von Religion in Bayern und Tschechien. Es war möglich, Wallfahrtstraditionen aufleben zu lassen, die seit den 90er Jahren eine starke Dimension der Versöhnung beinhalten. Mit der Zeit ist es aber notwendig, die kontinuierliche Pflege des Ortes der dort ansässigen tschechischen Bevölkerung zu überlassen und auch den oft unterschiedlichen Umgang der Tschechen mit religiösen Traditionen zu respektieren.

18) Pan Dörr je představitelem Ackermann Gemeinde, jejíž členové od osmdesátých let pravidelně jezdili na poutní mši do Skoků u Žlutic. Ackermann Gemeinde je německé občanské sdružení při katolické církvi, které se věnuje usmíření mezi Němci, Čechy, Slezany a Slováky. Vzniklo sloučením několika německých katolických spolků a ze sdružení Němců vysídlených z Československa. Viz Wikipedie: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ackermannovo_sdruc5%BEen%C3%AD.

19) Poutní místo Skoky u Žlutic bylo v 60. letech doslova odděleno od zbytku světa, když zde vybudovaná přehrada zatopila prakticky jedinou přístupovou cestu. Druhá, polní cesta z obce Údrč a Polom, nebyla sjízdná pro běžné užívání.

18) Hans-Peter Dörr ist der Diözesanvorsitzender der Ackermann-Gemeinde, die seit den 80er Jahren regelmäßig den Wallfahrtsort Maria Stock bei Luditz [Skoky u Žlutic] besuchte. Die Ackermann-Gemeinde ist eine Gemeinschaft in der katholischen Kirche, die um die Versöhnung der Deutschen, Tschechien, Schlesier und Slowaken bemüht ist. Sie entstand aus der Vereinigung mehrerer deutscher katholischer Vereinigungen und dem Verein der deutschen Vertriebenen aus der Tschechoslowakei. Viz Wikipedie: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ackermannovo_sdruc5%BEen%C3%AD.

19) Der Wallfahrtsort Maria Stock bei Luditz wurde in den 60er Jahren wortwörtlich vom Rest der Welt getrennt, als hier ein Stausee gebaut wurde, der den einzigen ausgebauten Zufahrtsweg flutete. Ein Feldweg aus Udritsch war nur bedingt befahrbar.

„Po revoluci bylo nebezpečí, že se to celé zvrtno, protože přicházelo až moc Němců a skoro žádní Češi. Krajské spolky se tak trochu snažily tomu dominovat a zkoušely vytlačit Čechy na okraj.“ (Hans-Peter Dörr/Skoky)

Pan Dörr vysvětluje, že německá Ackermann Gemeinde měla připravené plány na obnovu místa, ale situace pro financování nebyla připravená. S velkou citlivostí sleduje, že zapojení Čechů (včetně potomků původních neodsunutých obyvatel) nabývá jiných než čistě konfesních podob, že místo se postupně velmi proměňuje a stává se známým v celé republice. To mu pomáhá k získávání podpory pro obnovu.

„A Petr Linhart, písničkář, seznámili jsme se s ním, ten pak napsal baladu o Skokách, v češtině – a bylo to i vícekrát v televizi.“ (Hans-Peter Dörr/Skoky)

V každém námi zkoumaném místě jsme se snažili zjistit více o možné spolupráci rodáků a zdejších aktivistů. V případě obnovy náboženských staveb a míst (až na výjimku, synagogu v Hartmanicích) je spolupráce navázána na náboženské aktivity, pravidelné poutní mše a slavnosti s nimi spojené. Češi často vstupují do již ustálených aktivit a navazují na ně. Pokud je předmětem obnovy jiný typ kulturního dědictví než kostel, začíná iniciativa spíše na české straně. Ta může nabývat rozmanitých podob. Na tomto místě chceme zmínit časový rozměr a rozsah sil, které lidé mohou do obnovy památky investovat.

Výše zmiňovaný kostel ve Skocích, stejně jako jiná památka v našem výběru, klášter v Chotěšově, jsou stavbami, které svou velikostí přesahují „lidské“ možnosti těch, kteří se o ně starají. Přesto doufají, že jejich snahy najdou pokračovatele či větší podporu státu.

„...tak je to samozřejmě památka, která je ohrožená, a tím, jak jsme do toho víc pronikali, tak jsme zjišťovali, že Skoky opravdu nejsou nějaký vesnický obyčejný kostel. Ale že to opravdu bylo významné místo s minimálně regionálním, krajským významem. Spíše bych řekl, že dneska národním významem. Takže záchrana této památky byla jednoznačná.“ (Jiří Schierl/Skoky)

„...pan Poslední, který je teď správce toho kláštera, který to správcovství bral ze zájmu někdy před patnácti roky, vystoupil z toho sdružení. Řekl, že nevidí světýlko na konci tunelu. Já jsem mu odpověděl: ‚To nemůžete vidět. To světýlko jste vy!‘ Takže asi za půl roku se vrátil a teď je správce toho kláštera.“

„Samozřejmě chápu, že laikům může dělat potíže deset, patnáct, dvacet let a pořád to nevidět v pořádku. Jenomže když si vezmu, že ten klášter potřebuje miliardu korun a my můžeme sehnat pár milionů za rok, tak je to prostě hrozně dlouhá doba. My v podstatě udržujeme nebo zachraňujeme klášter proto, aby se s ním něco mohlo podstatného stát...“ (Jan Soukup/Chotěšov)

„Nach der Wende, da war die Gefahr, dass das Ganze kippt, da zu viele Deutsche kamen und kaum noch Tschechen, die Heimatkreise, die haben so ein bisschen versucht zu dominieren und haben so versucht, die Tschechen an den Rand zu drängen.“ (Hans-Peter Dörr/Maria Stock)

Hans-Peter Dörr erklärt, dass die deutsche Ackermann-Gemeinde konkrete Pläne zur Renovierung von Maria Stock vorbereitet hatte, aber die Finanzierung in der damaligen Situation nicht zu lösen war. Mit großem Feinsinn beobachtet er, dass die Einbindung der Tschechen (einschließlich der Nachfahren der ursprünglichen, nicht vertriebenen Bewohner) andere als rein konfessionelle Formen annimmt, dass sich die Orte schrittweise sehr verändern und über die Region hinaus bekannt werden. Dies wiederum hilft beim Gewinn von Mitteln für den Wiederaufbau.

„...und Petr Linhart, ein Volksänger..., wir haben ihn halt kennengelernt, er hat dann auch eine Ballade über Maria Stock geschrieben auf Tschechisch und das war auch öfter im Fernsehen.“ (Hans-Peter Dörr/Maria Stock)

In allen Interviews wurde auch versucht, mehr über die Zusammenarbeit der örtlichen Bevölkerung und der dortigen Akteure zu erfahren. Im Fall der Renovierung oder Wiederbelebung von religiösen Bauwerken und Orten (mit Ausnahme der Synagoge in Hartmanitz [Hartmanice]) beginnt die Zusammenarbeit im Zusammenhang mit religiösen Aktivitäten, regelmäßigen Wallfahrtsmessen und den damit verbundenen Feierlichkeiten. Die Tschechen steigen oft in schon bestehende Aktivitäten ein und knüpfen an diese an. Wenn es sich um einen anderen Typ kulturellen Erbes als eine Kirche handelt, beginnt die Initiative eher auf tschechischer Seite. Dies kann vielfältige Formen annehmen. An dieser Stelle wollen wir ausdrücklich auf das hohe Maß an Zeit und Aufwand verweisen, das die Menschen in die Erneuerung des Kulturerbes investieren.

Die bereits erwähnte Kirche in Maria Stock, ebenso wie ein anderes, in unserer Auswahl erwähntes Denkmal, das Kloster in Chotieschau (Chotěšov), sind Bauwerke, die allein durch ihre Größe die Möglichkeiten einzelner Personen überschreiten, die sich um sie kümmern. Trotzdem hoffen die beteiligten Akteure, dass es für ihre Bemühungen Nachfolger geben wird oder sich die Hilfe vom Staat verbessert.

„...also das ist wirklich ein Denkmal, das bedroht ist, und als wir uns intensiver damit beschäftigt haben, haben wir festgestellt, dass das wirklich keine einfache Dorfkirche ist. Sondern dass das wirklich ein bedeutender Ort war, mit mindestens regionaler Bedeutung für den gesamten Kreis. Heute würde ich eher sagen von nationaler Bedeutung. Also war die Rettung dieses Denkmals eindeutig.“ (Jiří Schierl/Maria Stock)

„...Herr Poslední, der jetzt Verwalter des Klosters ist, der die Verwaltung einfach aus Interesse heraus macht, der ist vor 15 Jahren aus dem Verein ausgetreten. Er hat gesagt, er sieht kein Licht am Ende des Tunnels. Ich habe ihm darauf geantwortet: ‚Das können Sie auch nicht sehen. Das Licht sind nämlich Sie!‘ Also ist er nach ungefähr einem halben Jahr zurückgekommen und jetzt ist er der Verwalter des Klosters.“

Zcela unikátní postavení mezi popsány mi snahami o obnovu památky v Sudelech má příběh hartmanické synagogy. Obnova synagogy byla neuvěřitelně rychlá a efektivní. Synagogu koupil mecenáš s židovskými kořeny a během velice krátké doby ji díky svým manažerským zkušenostem a kontaktům opravil a zbudoval muzejní expozici pro veřejnost. Mohl se tak vyhnout řadě obtíží, s nimiž se setkávají občanské iniciativy. Stejně jako ony však řeší dlouhodobou udržitelnost provozu obnovené památky.

„Prostě jsem našel v novinách inzerát, že se prodá synagoga v Hartmanicích, s nějakou fotkou. Jel jsem se tam podívat, synagoga byla ve strašném stavu, ale krásná stavba, tak jsem si řekl, že to koupím. Koupil jsem to a sehnal jsem peníze na rekonstrukci a zrekonstruoval jsem to. [...] Nejdříve jsem je sehnal od sponzorů, od různých firem. Daly třeba 50 tisíc nebo 70 tisíc nebo tak. Pak jsem dostal velký grant od Česko-německého fondu budoucnosti ve výši 2,4 mil. Kč., což byl největší grant, který v historii fond poskytl.“

„Měl jste nějakého německého partnera?“

„Ne. Měli jsme výjimku, že nemůžeme mít německého partnera, protože jsme synagoga. A od té doby přijali doplnění do svých stanov, že židovské projekty nemusejí mít německého partnera. A pak se mi podařilo ještě přemluvit ministry financí Sobotku, který [...] ještě dal 3 miliony ze státního rozpočtu. Celkem rekonstrukce stála 6,5 milionu a z toho tedy 3 miliony byly státní, 2,4 byly z toho Česko-německého fondu a zbytek byl od těch menších sponzorů.“
(Michal Klíma/Hartmanice)

Šumava, která se nám otevřela synagogou a židovskými památkami, nám poskytla další nové pohledy na „německé“ kulturní dědictví. Našli jsme zde místa obnovy nehmotných kulturních památek – strhující příběh Hořických pašijí, které po roce 1989 obnovili lidé v Hořicích na Šumavě. A také literární odkaz Adalberta Stiftera, spisovatele Šumavy. Přes mohutný badatelský potenciál této literární postavy nás nejvíce zajímala jiná věc. Stifterův památník v Horní Plané byl vybudován v období hluboce před rokem 1989 – v roce 1960, a na vybudování a udržování paměti o tomto kulturním dědictví se podílela a doposud podílí státní (nyní krajem zřizovaná) instituce – Regionální muzeum v Českém Krumlově. Ukázalo se, o kolik je Šumava napřed v péči o kulturní dědictví, seznámili jsme se s výhodami modelu, ve kterém o zapomenuté poklady nepečují unavení dobrovolníci, ale profesionálně vedená a kontinuálně placená veřejná instituce.

„Ich verstehe natürlich, dass es für Laien schwierig ist, über einen Zeitraum von zehn, fünfzehn, zwanzig Jahren etwas zu machen und zu sehen, dass es immer noch nicht in Ordnung ist. Aber wenn man bedenkt, dass in das Kloster 1 Milliarde Kronen gesteckt werden müsste und wir können pro Jahr ein paar Millionen zusammenbringen, dann ist das einfach eine furchtbar lange Zeit. Wir versuchen im Grunde, das Kloster zu erhalten oder zu retten, damit etwas Wesentliches mit ihm geschehen kann...“
(Jan Soukup/Chotieschau)

Eine ganz besondere Stellung in den beschriebenen Bemühungen um den Wiederaufbau eines Kulturdenkmals im Sudetenland nimmt der Wiederaufbau der Synagoge in Hartmanitz ein. Die Erneuerung der Synagoge verlief unglaublich schnell und effektiv. Ein Mäzen mit jüdischen Wurzeln kaufte die Synagoge und dank seiner Erfahrungen als Manager und seiner Kontakte ließ er sie in sehr kurzer Zeit restaurieren und eine Museumsausstellung für die Öffentlichkeit einrichten. Er konnte so eine Reihe von Schwierigkeiten umgehen, auf die Bürgerinitiativen sonst stoßen. Genau wie diese muss aber auch er eine Lösung für den langfristigen Erhalt des wiederaufgebauten Denkmals finden.

„Ich habe in der Zeitung eine Anzeige gelesen, dass die Synagoge in Hartmanitz zum Verkauf steht, mit einem Foto. Ich bin dort hingefahren, um mir das anzusehen, die Synagoge war in einem schrecklichen Zustand, aber ein wunderschönes Bauwerk, also habe ich mir gesagt, dass ich das kaufe. Ich habe sie gekauft und Geld zusammengebracht für die Renovierung und dann habe ich sie renoviert. [...] Zuerst habe ich Geld von Sponsoren, verschiedenen Firmen gesammelt. Sie haben z.B. 50 000 oder 70 000 Kronen gegeben oder so. Dann habe ich einen höheren Betrag Fördermittel aus dem Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds bekommen in Höhe von 2,4 Millionen Kronen, was der höchste Betrag war, den der Fonds in seiner Geschichte zur Verfügung gestellt hat.“

„Hatten Sie einen deutschen Partner?“

„Nein, wir waren eine Ausnahme, wir hatten keinen deutschen Partner, weil wir eine Synagoge sind. Sie haben dann eine Ergänzung in ihre Satzung aufgenommen, dass jüdische Projekte keinen deutschen Partner haben müssen. Und dann ist es mir noch gelungen, den Finanzminister Sobotka zu überreden und 3 Millionen aus dem Staatshaushalt zu bekommen. Die Renovierung kostete insgesamt 6,5 Millionen Kronen, davon waren also 3 Millionen vom Staat, 2,4 Millionen vom Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds und der Rest von kleineren Sponsoren.“ (Michal Klíma/Hartmanitz)

Der Böhmerwald, der sich uns durch eine Synagoge und jüdische Denkmäler öffnete, brachte uns einen neuen Blick auf das „deutsche“ kulturelle Erbe. Hier fanden wir Orte, an denen nichtmaterielle kulturelle Güter wiederbelebt wurden, wie etwa die packende Geschichte der Passionsspiele von Höritz im Böhmerwald (Hořice na Šumavě), die die Menschen dort nach 1989 wieder aufleben ließen oder aber auch der literarische Nachlass von Adalbert Stifter, einem Schriftsteller des Böhmerwaldes. Neben dem

KDO A KDY ZAČÍNÁ S OBNOVOU KULTURNÍHO DĚDICTVÍ V SUDETECH?

„...tam jde o to, že se ta krajina, ten kraj, nechá ladem, a co se nechá ladem, tak to ten bolševník obsadí.“ (Miloslav Antropius/Sv. Anna)

Ztráta kulturní paměti, ke které došlo v poválečných Sudetech, byla způsobena odsunem původního německy mluvícího obyvatelstva a umocněna totální změnou ekonomických a sociálních poměrů v celé zemi poté, co moc převzali po roce 1948 komunisté. Komunisty prosazovaný způsob hospodaření v krajině a vztah k soukromému vlastnictví spolu s nedostatečným počtem lidí, kteří krajinu dosidlovali, a také s vysídlením lidí v blízkosti státních hranic měl za následek pustnutí kulturní krajiny, v krajním případě i ničení sídel. Jak je uvedeno v úvodní citaci, místa, která „zpusťla“, může snadno zaplnit někdo nebo něco jiného, méně žádoucího. Pustá místa, jak si později ukážeme v případě státních hranic, však také mohou něco nabízet. Stávají se lákavými díky své prázdnotě, uvolněnému prostoru, který lze zaplnit něčím hodnotným, pro co většinová společnost postrádá smysl.

V této kapitole se chceme zabývat motivy a okolnostmi vzniku aktivit směřujících k obnově kulturního dědictví. Jako první se nabízí hledání odpovědi na následující otázku: kdy dochází na území bývalých Sudet k aktivitám vedoucím k obnově památek?

Přes výše uvedenou a popsanou situaci zejména po roce 1948, která byla obecně dost nepříznivá k údržbě a péči o kulturní hodnoty, bylo možné nalézt doklady o řadě aktivit, které zde probíhaly již před rokem 1989.

enormen Forschungspotential dieser literarischen Persönlichkeit interessierte uns am meisten eine andere Sache. Das Stifter-Museum in Oberplan (Horní Planá) wurde lange vor 1989 gebaut – nämlich im Jahr 1960 – und am Aufbau und Erhalt dieses kulturellen Erbes beteiligte sich und beteiligt sich auch heute noch eine staatliche (heute vom Bezirk geführte) Institution – das Regionalmuseum in Krumau (Český Krumlov). Hier hat sich gezeigt, dass die Böhmerwaldregion bei der Pflege des kulturellen Erbes anderen Orten um ein Stück voraus ist. Es gibt dort Modelle, in denen sich um die vergessenen Schätze nicht Ehrenamtliche kümmern, sondern eine professionell geführte und kontinuierlich finanzierte öffentliche Institution.

BEGINN DER WIEDERENTDECKUNG DES KULTURELLEN ERBES IM SUDETENLAND

„...dort geht es darum, dass man die Landschaft, die Gegend, brachliegen lässt, und was brach ist, das nimmt der Bärenklau ein.“ (Miloslav Antropius/St. Anna)

Der Verlust des kulturellen Gedächtnisses, zu dem es im Sudetenland der Nachkriegszeit kam, wurde verursacht durch die Aussiedlung der dort seit Jahrhunderten ansässigen deutschsprachigen Bevölkerung und verstärkt durch den Wandel der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse in der Tschechoslowakei ab 1948 nach der kommunistischen Machtübernahme. Die von den Kommunisten durchgesetzte Art und Weise des Wirtschaftens und die dazugehörige Beziehung zu privatem Eigentum, verbunden mit einer unzureichenden Anzahl an Menschen, die die Gegend aufsiedelten und der Zwangsumsiedlung der Menschen in der Nähe der Landesgrenze, hatten die Verödung der Kulturlandschaft zur Folge, im äußersten Fall die Zerstörung der Siedlungen. Wie im einführenden Zitat erwähnt, werden die Orte, die verfallen, leicht von jemandem oder etwas anderem eingenommen. Die verwilderten Orte haben auch etwas zu bieten, wie sich später im Fall der Staatsgrenze zeigen soll. Dank ihrer Leere und des befreiten Raums, den man mit etwas Wertvollem füllen kann, für das die Mehrheit der Gesellschaft keinen Sinn hat, üben sie eine gewisse Anziehungskraft aus.

In diesem Kapitel wollen wir uns mit den Motiven und Umständen beschäftigen, die Aktivitäten zum Wiederaufbau des Kulturerbes begründen. Es bietet sich an, zunächst eine Antwort auf die Frage zu finden, wann es auf dem Gebiet des ehemaligen Sudetenlandes zu ersten Aktivitäten kam, die zur Erneuerung oder Wiederbelebung von Denkmälern führten.

Trotz der oben erwähnten und beschriebenen Situation nach 1948, die im Allgemeinen in Bezug auf die Pflege kultureller Werte sehr ungünstig war, war es möglich, Belege für eine Reihe von Aktivitäten zu finden, die hier noch vor 1989 stattfanden.

Typischerweise handelte es sich dabei um religiöse Aktivitäten – wie etwa Besuche von Wallfahrtsorten, Versuche der dort aufgewachsenen Menschen bei der Restaurierung der Kirche zu helfen oder Aktionen der christlichen Jugend aus Deutschland. Menschen, die früher dort lebten, und deren Nachkommen kamen im Laufe der 60er Jahre allmählich auf die andere Seite des Eisernen Vorhangs, wo Wallfahrtsmessen und Treffen organisiert wurden. Die Wallfahrtskirche St. Anna bei

Typicky šlo o aktivity náboženské – návštěvy poutních míst, snaha rodáků pomáhat při opravě kostela, akce křesťanské mládeže z Německa. Rodáci a jejich potomci v průběhu 60. let postupně přijíždějí na druhou stranu železné opony, kde se organizují poutní mše a setkání. Sv. Anna u Plané byla poutním místem, kde se v roce 1964 jednorázově konala mše s německou účastí. Kostel je na dohled zpoza německých hranic, z obce Mähring, kde našla řada zdejších rodáků svůj původní domov.

„Pro ně to bylo něco tak fascinujícího. Oni si dokonce v Mähringu postavili takovou kapličku, kostel je tam. A u toho kostela tam je i rozhledna a z ní je vidět do Plané... A to za to stojí... Jsou tam i příběhy lidí, kteří pocházejí odtud... Proto to pouto bylo pořád tak silné. Ta Anna, to bylo obrovsky silné místo.“
(Miloslav Antropius/Sv. Anna)

Dalším poutním místem, které je zahrnuto mezi námi zkoumaná místa, jsou Skoky na Karlovarsku. Jejich vzdálenost od hranic je větší, rozhodně není možné mluvit o tom, že jsou na dohled. Od 60. let se zde konaly německé mše s poutníky z Hesenska a byla tu aktivní mládež z würzburské pobočky Ackermann-Gemeinde. Z vyprávění o těchto poutích věděl předseda sdružení Pod střechou, které se nyní o kostel stará, Jiří Schierl.

„Jezdili hlavně Češi, ale potom, když se na počátku 60. letech uvolnila mezinárodní situace a ty Němci mohli začít jezdit k nám, tak se sem samozřejmě vraceli, napřed individuálně.“

„Myslíte rodáky nebo lidi z okolí?“

„Šlo o rodáky, i lidi z okolí, protože Skoky byly významné a jezdili sem lidi z Nečtin, ze Žatecka, z Podbořanska, z Tepelska, z Toužimska. Takže sem stále chodili poutníci z širokého okolí.“

„A nemáte povědomí, jestli měli nějakou organizaci? Jestli to někdo na německé straně vždycky organizoval a pak se jelo organizovaně? Nebo se tam dostávali sami?“

„Určitě to tam organizovali, protože ti vysídlení Němci se organizovali podle okresů. Takže to bylo pod žlutickým okresem. Tedy jejich žlutický Heimatkreis byl vlastně takovým organizátorem těch poutí. A později, nevím tedy přesně kdy, to bylo a až do dneška je za německou stranu tím partnerem, Ackermann-Gemeinde z Würzburgu. Ti mají vlastně patronát nad západními Čechami.“
(Jiří Schierl/Skoky)

Podařilo se nám zachytit také vzpomínku pamětníka – organizátora těchto poutí pana Dörra:

Plan (Planá) war so ein Ort, wo bereits 1964 einmal ein Gottesdienst mit deutscher Beteiligung stattfand. Die Kirche befindet sich in Sichtweite der deutschen Grenze bei Mähring, wo eine Reihe ausgesiedelter deutscher Einwohner ein neues Zuhause fand.

„Für sie [Anm. die Vertriebenen] war das etwas Faszinierendes. Sie haben in Mähring sogar so eine kleine Kapelle gebaut, eine Kirche ist ja dort. Und bei der Kirche ist ein Aussichtsturm und von dem aus kann man bis nach Plan sehen... Und das ist sehenswert... dort sind auch Geschichten von den Leuten, die von dort kommen... Deshalb war das Band auch immer so stark. St. Anna war ein besonders mächtiger Ort.“
(Miloslav Antropius/St. Anna)

Ein weiterer Wallfahrtsort, der bei den von uns untersuchten Orten zu finden ist, ist Maria Stock im Karlsbader Kreis (Karlovy Vary). Seine Entfernung zur Grenze ist größer, man kann sicher nicht sagen, dass er sich in Sichtweite befindet. Seit den 60er Jahren fanden hier vereinzelt deutsche Gottesdienste statt, außerdem war hier seit den 80er Jahren eine Jugendgruppe der Würzburger Ackermann-Gemeinde aktiv. Aus Erzählungen wusste der Vorsitzende des Vereins Pod střechou, Jiří Schierl, der sich heute um die Kirche kümmert mehr über die Wallfahrten.

„Dort sind vor allem Tschechen hingefahren, aber dann, als sich Anfang der 60er Jahre die internationale Situation entspannt hat und die Deutschen zu uns fahren konnten, sind sie natürlich zurückgekommen, zuerst individuell...“

„Meinen Sie ehemalige Einwohner oder Menschen aus der Umgebung?“

„Es waren ehemalige Einwohner, auch Leute aus der Umgebung, weil Maria Stock bedeutsam war und hier sind vor allem Leute aus Netschetin [Nečtiny] und den Regionen Saaz [Žatecko], Podersam [Podbořanska], Tepl [Tepelsko], und Theusing [Toužim] gekommen. Auch aus der weiteren Umgebung sind immer noch Pilger dorthin gekommen.“

„Und wissen Sie, ob sie eine Organisation hatten? Ob das auf der deutschen Seite immer jemand organisiert hat und dann alle zusammen gefahren sind? Oder sind die Leute selbst dort hingekommen?“

„Die haben das sicher organisiert, denn die vertriebenen Deutschen haben sich anhand der ehemaligen Bezirke organisiert. Also war das unter dem Bezirk Luditz [Žlutice]. Also ihr Luditzer Heimatkreis war eigentlich der Veranstalter der Wallfahrten. Und später, ich weiß nicht genau, wann das war, bis heute ist der Partner auf der deutschen Seite die Ackermann-Gemeinde aus Würzburg. Die haben nämlich das Patronat über Westböhmen.“ (Jiří Schierl/Maria Stock)

Außerdem ist es uns gelungen, die Erinnerungen eines Zeitzeugen aufzuzeichnen – dem Organisator dieser Wallfahrten Hans-Peter Dörr:

„Pak to však bylo moc složité to zorganizovat v roce 1980. Tehdy bylo třeba víz a vůbec to nebylo jednoduché. [...] Přičemž jsme si všimli, že nás neustále fotografovali, to byla česká Státní bezpečnost (StB), tajné služby, církevní sekretář tam byl vždy po ruce. A oni si přeci jen dovolili udělat malé procesí, ale kolem kostela, na pozemku církve, bylo to opravdu náboženské procesí. Kostel byl tehdy ještě hezky v pořádku. Jenom to okolí, tam už nic nebylo. Až na bývalý hostinec se stodolou. Bývalá fara byla stržena a všechny ostatní domy byly zničené, šly rozeznat základové zdi. [...] Samozřejmě jsme to nikdy nemohli prezentovat jako poutní cestu, podávali jsme to jako cestu turistickou. Navštívili jsme Karlovy Vary nebo Mariánské Lázně, kde jsme většinou měli ubytování v hotelu, na vesnicích se ubytovat nešlo. Oproti NDR jsme ale našeho oficiálního českého průvodce dostali až večer. [...] a on se velmi divil, že jsme dalšího dne museli opět brzy pryč domů. Nemohli jsme mu říct, že navštívíme bohoslužbu.“ (Hans-Peter Dörr/Skoky)

V Domaslavi na Konstantinolázeňsku jsme našli pana Eckerta – rodáka, který byl s matkou a dvěma sourozenci odsunut, když mu byly čtyři roky. Později ve své rané dospělosti v 60. letech se do míst svého dětství vypravoval na „dobrodružné“ výpravy na motocyklu, seznámil se se zdejšími knězem a pomáhal mu mapovat mobiliáře kostelů (za účelem renovace a ochrany před zloději). V 90. letech za pomoci několika lidí ze vsi a také svého bratra usiloval o opravu kostelní věže. V 80. letech na faru dojížděli mladí věřící, o jejichž společenství se staral páter Václav Chroust. Na jeho činnost pak v 90. letech navázalo sdružení Cantate. Na ně pak navázal Spolek Domaslav, který se o kostel a faru stará dodnes. Jeho členy jsou lidé, kteří jezdili do těchto míst jako děti, například s výtvarným kroužkem. Místem, jak sami říkají, prošel snad skoro každý Plzeňák. Usilují o to, aby zůstalo otevřeným prostorem pro setkávání.

„Sídlíme na faře a snažíme si ji udržet jako prostor, který je otevřený pro další skupiny: přes výtvarníky, hudebníky, skauty, dětské skupiny, dospěláky. Generace lidí, kteří tam jezdili jako malí, nebo relativně malí, dospívající, a jezdí tam dál, což je třeba můj případ. Já jsem se k tomu dostal přes plzeňskou výtvarnou školu, ZUŠku, a jezdili jsme tam na letní tábory, na plenéry, na výtvarné soustředění. Pak jsem tam po několika letech začal jezdit na víkendové akce s kamarády, Prostě jenom proto, že to místo nás nějak chytilo za srdce a líbilo se nám tam. Tak jsme tam začali jezdit a byli jsme pozvaní do sdružení, o kterém jsem tehdy neměl moc ponětí, které faru jako takovou správcovale. To navazovalo historicky na občanské sdružení Cantate, které se o faru, jako skupiny mladých lidí, staralo, a navazovalo tak na skupiny, které se tam scházely ještě před revolucí, když ještě fara byla obsazená a bydlel tam farář.“ (Jaromír Veselák/Domaslav).

„Es war aber dann zu kompliziert, dies für 1980 zu organisieren, man brauchte ja damals Visum und alles was gar nicht so einfach. [...] Ja, also es war eine tolle Erfahrung – die erste, wobei wir gemerkt haben, dass wir immer fotografiert wurden, das war dann diese tschechische Stasi [StB], Geheimdienst...der Kirchensekretär war da immer zu Gange und sie haben es aber trotzdem gewagt, eine kleine Prozession um die Kirche zu machen, auf dem Grundstück der Kirche, also das war wirklich eine sakramentale Prozession. Die Kirche war damals noch schön in Ordnung, nur das Umfeld, da gab's nichts mehr, da gab's nur ein ehemaliges Gasthaus mit Scheune, das ehemalige Pfarrhaus war abgetragen und alle anderen Häuser, bis auf Grundmauern, die man erkennen konnte, war also alles zerstört. Wir konnten das natürlich nie als Pilgerfahrt präsentieren, wir hatten das immer als Touristisches, wir besuchten Karlsbad und Marienbad, dort waren wir auch meistens in einem Hotel untergebracht, es gab ja sonst nichts auf den Dörfern, die Möglichkeit des Unterbringens, und es war im Gegensatz zur DDR so, dass wir am Abend erst immer unseren offiziellen tschechischen Reiseleiter bekamen. Und er war dann sehr erstaunt, dass wir am nächsten Tag schon wieder früh weg mussten, schon früh wieder heimfahren, wir haben ja nicht sagen können, dass wir den Gottesdienst besuchen.“ (Hans-Peter Dörr/Maria Stock)

Auch in Domaschlag (Domaslav) im Kreis Konstantinsbad (Konstantinovy Lázně) ging es um die Erhaltung eines Kirchengebäudes. Erich Eckert, ein ursprünglicher Bewohner, der mit seiner Mutter und zwei Geschwistern vertrieben wurde, als er vier Jahre alt war, machte sich später, als junger Erwachsener, in den 60er Jahren mit dem Motorrad auf den „abenteuerlichen“ Weg zu den Orten seiner Kindheit, lernte den dortigen Pfarrer kennen und half ihm dabei, das Mobiliar der Kirche aufzulisten (um es restaurieren zu lassen und als Schutz vor Plünderungen). In den 90er Jahren bemühte er sich mit Hilfe seines Bruders und einiger Leuten aus dem Dorf um die Renovierung des Kirchturms. In den 80er Jahren trafen sich im Pfarrhaus junge Gläubige, um diese Gruppe kümmerte sich Pater Václav Chroust. An diese Tätigkeiten knüpfte in den 90er Jahren der Verein Cantate an. Später wurde daraus der Verein Domaslav, der sich bis heute um die Kirche und das Pfarrhaus kümmert. Zu seinen Mitgliedern zählen Menschen, die schon als Kinder regelmäßig an diesen Ort kamen, zum Beispiel im Rahmen von Freizeitaktivitäten oder Ferienlagern. An diesem Ort, so heißt es, war wohl fast jeder Pilsener einmal. Sie setzen sich dafür ein, dass der Ort als Treffpunkt für alle offen bleibt.

„Wir haben unseren Sitz im Pfarrhaus und versuchen es als einen Ort zu erhalten, der für weitere Gruppen offen ist, von Künstlern über Musiker, Pfadfinder, Kindergruppen, Erwachsene. Die Generation von Leuten, die als Kinder hier her gefahren sind, oder als Jugendliche, die fahren immer noch hier her, wie zum Beispiel in meinem Fall. Ich bin über die Pilsener Kunstschule dort hingekommen, wir haben dort Ferienlager veranstaltet, Gruppenreisen. Dann habe ich angefangen, nach einigen Jahren, dort Wochenendaktionen mit Freunden zu organisieren. Einfach nur deshalb, weil uns dieser Ort irgendwie im Herzen berührt hat und es uns dort

PAMÁTNÍK ADALBERTA STIFTERA V HORNÍ PLANÉ

Další aktivitou, kterou jsme zařadili mezi příklady obnovy „německého“ kulturního dědictví a jejíž počátky spadají do období před rokem 1989, je založení Muzea Adalberta Stiftera²⁰⁾ v Horní Plané.

Muzeum, založené jako literární památník, v rodném domě německy píšícího spisovatele Stiftera, zde vzniklo v roce 1960. Není tedy obnovou nějaké před válkou existující kulturní památky. Je daleko spíše místem připomenutí významu v Čechách psané německé literatury. Na jeho založení se podílel ředitel okresního vlastivědného muzea v Českém Krumlově Jan Huleš, a především literární teoretik z Památníku národního písemnictví Hugo Rokyta.²¹⁾

„Takže museli vyvinout skutečně velké nejenom úsilí, ale i odvahu prosadit; v Čechách první památník literární osobnosti, která nepsala česky, která psala prostě celý život německy, a pakliže víme, tak Stifter ani česky neuměl. Přípravné práce začaly už v polovině 50. let, otevření v roce 1960 bylo jakýmsi finále. Tedy v dobách, kdy bylo naprosto obtížné, třeba pro státní zaměstnance – Hugo Rokyta byl tenkrát zaměstnanec Státního ústavu památkové péče v Praze, komunikovat se zahraničím. Už jenom třeba vyřizovat korespondenci s tehdejšími řediteli institutu Adalberta Stiftera v Linci asi nebylo jednoduché. A potom přesvědčit kompetentní orgány, že v Horní Plané, v území, kterého se dotýkala tehdejší železná opona, že bude otevřen památník. Památník literátovi, který se tenkrát tak nějak v Čechách bral jako Rakušan anebo prostě, společně i mnoho jiných spisovatelů pocházejících z Čech, jakoby k nám nepatřil.“
(Ivan Slavík/Horní Planá)

Rok 1960, kdy byl založen památník Adalberta Stiftera, je fascinující a jakoby nevysvětlitelný s ohledem na vše, co bylo řečeno v předchozích kapitolách. Popírá snahu komunistické moci vymazat z paměti poválečných českých generací jakékoli povědomí o soužití a trvalém vzájemném ovlivňování německé a české kultury.

gefallen hat. Also sind wir öfter dort hingefahren und dann wurden wir in den Verein eingeladen, von dem wir damals nicht viel wussten, der sich um das Pfarrhaus gekümmert hat. Das knüpfte historisch an den Verein Cantate an, der sich um das Pfarrhaus, als Gruppe junger Leute, kümmerte und knüpfte so an die Gruppen an, die sich dort noch vor der Wende getroffen haben, als im Pfarrhaus noch der Pfarrer wohnte.“ (Jaromír Veselák/Domaschlag)

DENKMALSTÄTTE – GEBURTSHAUS VON ADALBERT STIFTER IN OBERPLAN (HORNÍ PLANÁ)

Eine weitere Aktivität, die wir den Beispielen des Wiederaufbaus „deutschen“ kulturellen Erbes mit Beginn vor 1989 zuordneten, ist die Gründung des Adalbert-Stifter-Museums²⁰⁾ in Oberplan.

Das Museum, als literarisches Denkmal im Geburtshaus des auf Deutsch schreibenden Schriftstellers gegründet, entstand bereits im Jahr 1960. Es handelt sich also nicht um den Wiederaufbau eines vor dem Krieg existierenden kulturellen Gutes. Es ist eher ein Ort, der an die Bedeutung der auf Deutsch verfassten tschechischen Literatur erinnert. An seiner Gründung waren der Direktor des Heimatmuseums in Krumau (Český Krumlov) Jan Huleš und vor allem der Literaturwissenschaftler und Kunsthistoriker Hugo Rokyta²¹⁾ vom Denkmal des nationalen Schrifttums (Památník národního písemnictví) beteiligt.

„Also mussten sie nicht nur eine Menge Kraft, sondern auch Mut aufbringen, um in Tschechien das erste Denkmal einer literarischen Persönlichkeit durchzusetzen, die nicht auf Tschechisch geschrieben hat, die einfach das ganze Leben Deutsch geschrieben hat und wir wissen, dass Stifter nicht einmal Tschechisch gesprochen hat. Die Vorbereitungsarbeiten dafür begannen schon Mitte der 50er Jahre, die Eröffnung im Jahr 1960 war dann so etwas wie das Finale. Also in Zeiten, in denen es absolut schwierig war, zum Beispiel für staatliche Angestellte – Hugo Rokyta war damals Angestellter des Staatlichen Denkmalschutzamts in Prag – mit dem Ausland zu kommunizieren... Allein die Korrespondenz mit dem damaligen Direktor des Adalbert-Stifter-Instituts in Linz war sicher nicht einfach. Und danach die kompetenten Organe in Oberplan zu überzeugen, in einem Gebiet, das direkt am Eisernen Vorhang lag, dass ein Denkmal entstehen soll. Ein Denkmal für einen Literaten, der damals in Tschechien irgendwie als Österreicher betrachtet wurde und der, zusammen mit vielen anderen Schriftstellern aus Tschechien, irgendwie nicht zu uns gehörte.“ (Ivan Slavík/Oberplan)

20) Adalbert Stifter (1805–1868) – česko-rakouský spisovatel, malíř a pedagog.

21) Hugo Rokyta (1912–1999) – český kulturní historik, etnograf, pocházel z česko-rakouské rodiny, byl vězněm koncentračních táborů Dachau a Buchenwald; viz Wikipedie: https://cs.wikipedia.org/wiki/Hugo_Rokyta.

20) Adalbert Stifter (1805–1868), tschechisch-österreichischer Schriftsteller, Maler und Pädagoge.

21) Hugo Rokyta (1912–1999) – tschechischer Kulturhistoriker, Ethnograf, stammte aus einer tschechisch-österreichischen Familie, war im Konzentrationslager Dachau und Buchenwald, siehe Wikipedia (tschechisch): https://cs.wikipedia.org/wiki/Hugo_Rokyta.

„Stifterovy knihy se vydávaly velice řídce, v padesátých letech vyšel pouze zkrácený překlad románu Vítek. Potom až do 1968 byla pauza, v roce 1968 jihočeské nakladatelství Růže začalo vydávat trilogii Stifterových povídek. Potom až do roku 1974 tuším zase pauza, kdy se vydal v nakladatelství Odeon výbor Horský křišťál a [...] až do roku 1989 nevyšel jediný český překlad Adalberta Stiftera.“ (Ivan Slavík/Horní Planá)

Stifterovo dílo nebylo na českém území příliš známo, jeho zemské vlastenectví (přichylnost k území, a nikoli jazykové skupině) bylo v podstatě v rozporu se stereotypními obrazy českých Němců, které komunisté vytvářeli. Zakladatelé muzea tak dokázali navzdory dobové nepřízni vybudovat v blízkosti samotné železné opony (Horní Planá leží na břehu Lipenské přehrady, která zde kopíruje hranici Čech a Rakouska) památník osobnosti připomínající německy psanou literaturu (zejména pak vztaženou k Šumavě).

„V době, kdy se uvažovalo o založení, tak v Horní Plané žili jednak lidé, kteří přišli odjinud v padesátých letech, kteří vlastně o historii a kultuře neměli ani 'ánung', a ten zbyteček lidí, kteří tam zůstali, tak ti skutečně žili v takovém permanentním strachu. Protože vlastně i ten sudetoněmecký landsmanšaft prošel obrovským rozvojem. Tenkrát, to bylo v podstatě deset let po válce, ta zážitková generace, tzn. ti, kteří skutečně byli vysídleni a jednalo se o lidi ještě mladé, aktivní, se skutečným steskem po vlasti a [...] že kdyby se to náhodou obrátilo, tak oni prostě budou požadovat ty majetky.“ (Ivan Slavík/Horní Planá)

Muzeum se krátce po svém založení stalo jakýmsi místem dotyku pro návštěvníky z Německa, často rodáky ze Šumavy.

„Kdybyste se podívali do návštěvních knih až do roku 1989, tak zjistíte, že 90% zápisů v návštěvních knihách je v němčině. Kdo by taky ten památník navštěvoval z Čechů, když Stiftera nikdo neznal. [...] Ale skutečně 90% lidí sem přijíždělo z Německa, z Rakouska, samozřejmě mezi nimi bylo obrovské procento těch, kteří pocházeli z řad těch vyhnaných, protože pro ně Stifter znamenal skutečně jakýsi moment svobody nebo pocitu svobody nebo vzpomínky na tu svobodu a velice to citově prožívali. A z jejich strany bylo skutečně vnímáno to, že se památník otevřel, velice pozitivně. Pro ně to bylo překvapení, že Češi otevřeli Stifterovi památník, protože i oni věděli, jaké jsou v oficiálních kruzích resentimenty vůči německé kultuře.“ (Ivan Slavík/Horní Planá)

Po roce 1989 se význam muzea ještě mnohonásobně zvětšil, stalo se doslova poutním místem návštěvníků z německojazyčných zemí.

„Když se otevřela hranice v roce 1989, to měl Stifterův domeček rekordní návštěvu, protože to bylo skutečně poutní místo. Konečně otevřená hranice a všichni jeli do Čech. A téměř všichni si udělali zastávku v Horní Plané. Tam třeba stály

Das Gründungsjahr des Adalbert-Stifter-Museums – 1960 – ist erstaunlich und zugleich fast unerklärlich im Hinblick auf all das, was in den vorangegangenen Kapiteln beschrieben wurde. Es stellte sich dem Versuch der kommunistischen Machthaber entgegen, das Bewusstsein für die Koexistenz und die nachhaltige gegenseitige Beeinflussung der deutschen und tschechischen Kultur aus dem Gedächtnis der tschechischen Nachkriegsgenerationen zu löschen.

„Die Bücher von Stifter wurden nur sehr selten [Anm. in tschechischer Übersetzung] herausgegeben, in den 50er Jahren kam nur eine gekürzte Übersetzung des Romans ‚Vitek‘ (Witiko) raus. Dann war bis 1968 Pause, im Jahr 1968 brachte dann der südböhmische Verlag Růže eine Trilogie Stifters mit Erzählungen heraus. Danach war, glaube ich, bis 1974 wieder Pause, als im Verlag Odeon die Textsammlung ‚Horský křišťál‘ (Bergkristall) erschien und [...] dann gab es bis 1989 keine einzige tschechische Übersetzung von Adalbert Stifters Werken.“ (Ivan Slavík/Oberplan)

Stifters Werk war in der Tschechoslowakei nicht sonderlich bekannt, seine Liebe zur Heimat (Zuneigung zu einem Gebiet, nicht zu einer Sprachgruppe) stand im Grunde im Gegensatz zum stereotypen Bild des tschechischen Deutschen, das die Kommunisten propagierten. Die Gründer des Museums schafften es also, allen damaligen ungünstigen Umständen zum Trotz, in der Nähe des Eisernen Vorhangs (Oberplan liegt am Ufer des Lipnostausees, der hier die Grenze von Tschechien und Österreich bildet) einer Persönlichkeit ein Denkmal zu setzen, die an die auf Deutsch verfasste Literatur erinnerte und einen besonderen Bezug zum Böhmerwald hatte.

„Zu der Zeit, als über die Gründung nachgedacht wurde, lebten einerseits in Oberplan Menschen, die in den 50er Jahren von woanders her kamen und von der Geschichte und Kultur keine Ahnung hatten. Und der kleine Rest der Leute, die dort geblieben sind, die lebten tatsächlich in so einer ständigen Angst. Denn auch die sudetendeutsche Landsmannschaft entwickelte sich schnell weiter. Damals, im Grunde genommen 10 Jahre nach dem Krieg, die Generation, die das alles miterlebt hatte, vertrieben wurde und die noch jung war, aktiv, und die sich wirklich nach der Heimat sehnte [...], die wollte ihr Eigentum zurückverlangen, falls sich das wirklich einmal umkehren sollte.“ (Ivan Slavík/Oberplan)

Das Museum wurde aber bereits kurz nach seiner Eröffnung zum Begegnungsort für deutsche Besucher, oftmals ehemalige Bewohner des Böhmerwaldes bzw. des Sudetenlands.

„Wenn Sie sich die Besucherbücher bis 1989 ansehen, dann stellen Sie fest, dass 90% der Einträge in den Besucherbüchern auf Deutsch sind. Wer sollte von den Tschechen auch das Museum besuchen, wenn niemand Stifter kannte. [...] Aber tatsächlich kamen 90% der Leute hier aus Deutschland, Österreich, darunter war natürlich auch ein großer Anteil an Vertriebenen, weil für sie Stifter ein Moment der Freiheit bedeutete oder Erinnerungen an diese Freiheit, und die haben das emotional sehr durchlebt. Und von ihrer Seite wurde wirklich positiv aufgenommen, dass das Museum gegründet wurde.

na parkovišti u domečku tři autobusy za sebou a tím malým domečkem za sebou chodily skupiny návštěvníků. (Ivan Slavík/Horní Planá)

Prozíravost Hugo Rokyty při poukázání na význam Stifterovy osobnosti se ukázal o mnoho let později, když se Regionální muzeum v Krumlově v 90. letech doslova vrhlo do řady česko-německých (respektive česko-rakouských) projektů a osobnost Adalberta Stiftera byla významným svorníkem těchto aktivit. První snahy uspořádat společnou česko-rakouskou výstavu věnovanou osobnosti Adalberta Stiftera se zde objevily již v 80. letech.

„V roce 1987 nás navštívili zástupci institutu Adalberta Stiftera v Linci a zástupci hornorakouské zemské vlády, jestli bychom nechtěli udělat výstavu o Stifterovi. Tenkrát to bylo v rámci vízové povinnosti a my jsme byli ohromně překvapeni. Když potom viděli, že v podstatě ke každému kroku, kam bychom třeba jeli, do Horní Plané, nebo k Plešnému jezeru, že bychom měli nějaký dohled, ne policejní, ale pohraniční dohled, tak prostě řekli, že to nemá smysl. Protože Stifter byl člověk, který v podstatě nerespektoval nějaké zemské hranice, pro něho to byla jednotka, to byla Šumava, a jestli to bylo v Bavorsku nebo v Rakousku nebo v Čechách, to prostě bylo jedno. A Stifter nedělil lidi na Rakušany a Němce a na Čechy, ale on to konsekvantně používal ve svém díle jako Šumavani. Byl by to prostě nonsens. (Ivan Slavík/Horní Planá)

Neuvěřitelné obtíže kladené práci regionálního muzea ze strany státních orgánů výstavu tehdy znemožnily. Ale o dva roky později se vše mělo změnit:

„Němčině ten jakýsi prvotní kontakt padnul. Ti stejní lidé se tady objevili hned po revoluci v roce 1989 a řekli: ‚Tak a neuděláme toho Stiftera teď?‘ A my jsme teda velmi rychle udělali společnou výstavu, která se jmenovala ‚Adalbert Stifter – Schrecklich schöne Welt – Děsivě krásný svět‘. A výstavu jsme pojali tak, že to uděláme jako takový pilotní pionýrský projekt, jako řekněme takové to kulturní předskokanství než přijdou politikové a ekonomové a další. A uděláme premiéru v Krumlově v muzeu a reprízu v zemském muzeu v Linci. A v roce 1990 jsme velmi rychle tu výstavu zorganizovali. Výstava měla obrovský úspěch, protože právě poukazovala na to, v čem ti lidé žili, v jakých bludech a předsudcích žili, s jakými různými strachy. A vlastně i ti Němci se v ní našli. Stifter neuměl česky, ale on byl landespatriot, on byl zemský patriot. A to zemské vlastenectví [...] u Stiftera bylo obrovské. Nakonec z toho nebyla premiéra a repríza, ale tu výstavu jsme opakovali dvacetkrát. A sjezdili jsme Čechy, Rakousko, Polsko, Německo, Itálii, Belgii, Holandsko, v Nižním Novgorodě v Rusku to bylo, a po deseti letech, protože se mezitím vyměnilo publikum a po těch dvaceti reprízách, jsme tu výstavu nakonec udělali tady v Českém Krumlově, jako tam, kde začala. A dá se říci, že Stifter nám otevřel dveře ke spoustě kontaktů, které pěstujeme až do dnešní doby.“ (Ivan Slavík/Horní Planá)

Für sie war das eine Überraschung, dass die Tschechen Stifter ein Denkmal setzten, weil sie natürlich auch wussten, welche Ressentiments es von offiziellen Kreisen her gegen die deutsche Kultur gab.“ (Ivan Slavík/Oberplan)

Nach 1989 wuchs die Bedeutung des Museums um ein Vielfaches, es wurde geradezu zum Wallfahrtsort für Besucher aus deutschsprachigen Ländern.

„Als sich 1989 die Grenze öffnete, gab es im Haus von Stifter Besucherrekorde, das war geradezu ein Wallfahrtsort... Endlich war die Grenze offen und alle fuhren nach Tschechien. Und fast alle hielten in Oberplan. Da standen zum Beispiel auf dem Parkplatz bei dem Haus drei Busse hintereinander und durch dieses kleine Häuschen liefen die Besuchergruppen, eine nach der anderen.“ (Ivan Slavík/Oberplan)

Der Weitblick von Hugo Rokyta, als er auf die Bedeutung von Adalbert Stifiers Persönlichkeit hinwies, zeigte sich erst viele Jahre später, als das Regionalmuseum in Krumau in den 90er Jahren eine Reihe tschechisch-deutscher (bzw. tschechisch-österreichischer) Projekte durchführte und die Person Adalbert Stifter ein bedeutender Pfeiler dieser Aktivitäten war. Die ersten Versuche einer gemeinsamen tschechisch-österreichischen, Adalbert Stifter gewidmeten Ausstellung gab es hier bereits in den 80er Jahren.

„1987 besuchten uns Vertreter des Adalbert-Stifter-Instituts aus Linz und der Oberösterreichischen Landesregierung mit dem Anliegen, ob wir nicht eine Ausstellung über Stifter machen wollten. Das war ja damals alles nur mit Visa möglich, und wir waren total überrascht. Als sie dann gesehen haben, dass wir im Grunde auf jedem Schritt, überall, wo wir hinwollten, z.B. nach Oberplan oder zum Plöckensteinsee, bewacht wurden, nicht von der Polizei, sondern von der Grenzkontrolle, dann haben sie gesagt, dass das einfach keinen Sinn hat. Stifter war ja im Prinzip ein Mensch, der Landesgrenzen nicht respektiert hat, für ihn war das alles eins, das war der Böhmerwald und ob das in Bayern, Österreich oder Böhmen war, das war einfach egal. Und Stifter teilte die Leute nicht in Österreicher, Deutsche und Tschechen ein, sondern er bezeichnete sie konsequent in seinem Werk als Böhmerwälder.“ (Ivan Slavík/Oberplan)

Die erheblichen Schwierigkeiten, mit denen das Regionalmuseum gegenüber den staatlichen Organen zu kämpfen hatte, machten die Ausstellung 1987 noch unmöglich. Zwei Jahre später sollte sich jedoch alles ändern:

„Deshalb ist der erste Kontakt erfolglos geblieben. Die gleichen Leute sind aber sofort nach der Wende 1989 hier aufgetaucht und haben gesagt: So, und machen wir den Stifter jetzt?‘. Und dann haben wir sehr schnell eine gemeinsame Ausstellung gemacht, die hieß ‚Adalbert Stifter – Schrecklich schöne Welt – Děsivě krásný svět‘. Und wir haben das als Pionier- oder Pilotprojekt aufgefasst, sagen wir mal, als kulturelle Wende, noch bevor die politische und wirtschaftliche Wende kam. Und wir machen die Premiere in Krumau im Museum und die Wiederaufnahme im Landesmuseum in Linz. Und 1990 haben wir die Ausstellung sehr schnell organisiert. Die Ausstellung hatte riesigen Erfolg,

OBČANSKÁ SPOLEČNOST

Jak dokládá líčení historika českokrumlovského regionálního muzea Ivana Slavíka, rok 1989 otevírá zcela novou kapitolu obnovy kulturního dědictví v bývalých Sudetech. Pád železné opony a návrat Československé republiky mezi demokratické státy s sebou mimo jiné přináší zájem státu a společnosti o hodnoty vzniklé v obdobích před nástupem komunistů, hodnoty zhusta zanedbávané a zanikající. Uvolňují se možnosti občanů se samostatně organizovat a působit kolektivně v nejrůznějších oblastech života. Výjimkou není ani ochrana kulturního dědictví.

„Když se změnil režim, tak všichni čekali, co se bude dít. A já jsem tušil, že samo se to neudělá, že je zapotřebí tomu pomáhat. Protože jednak ta země byla zbídačená, nebyly žádné systémy, nebyla založena vlastně občanská společnost. A to bylo důležité pro mě, že jsem začal iniciativně obnovovat památky.“
(Jan Soukup/Chotěšov)

Plzeňský architekt Jan Soukup se v 90. letech stává iniciátorem obnovy řady zdevastovaných západočeských památek. Stojí u vzniku několika podobně zaměřených sdružení, spolupracuje s malými obcemi, na jejichž území se nachází ohrožené památky. Vnímá, že hlavní úlohu v obnově památek musí sehrát lidé žijící v jejich blízkosti. Stát ani jeho instituce nemohou na podobnou práci stačit a potřebují iniciativní a kompetentní občanskou společnost. Její existence je však dosti nesamozřejmá v zemi, která prošla desetiletími protiobčanského teroru a následné občanské pasivity.

„Proto, s nějakým odstupem změně režimu, jsem se začal zajímat o to, jakým způsobem napravíme ty škody za 40 let komunismu. No a zjistil jsem, že NIKDO NECHCE NIC NAPRAVOVAT! To byl problém, že všichni říkali: „Jo, jo, je to špatný, ale to víte, jestli nám něco dají...“

„A proč nechtěl nikdo nic napravovat?“

„No, protože měl v hlavě těch čtyřicet let nesvobody, protože ve čtyřiceti letech komunismu se děly jenom ty věci, které byly uznány na okresním, krajském výboru partaje. Tehdy jen když oni uznali, že se to má stát, tak se to stalo.“
(Jan Soukup/Chotěšov)

Občanská společnost je tedy v plenkách a lidí, kteří chápou podstatu angažovanosti ve prospěch kulturního dědictví, je minimum. Jak se za takové situace vytvářejí společenství, která mohou svým kolektivním jednáním historické dědictví zachránit? Architekt Soukup podává jasné vodítko – iniciátory takového jednání jsou lidé, kteří se s hodnotami minulého režimu neztotožňovali, či stáli v přímé opozici proti němu. Jsou to dědicové menšinového chování, odvahy být mimo hlavní proud.

weil sie genau das aufgezeigt hat, in welchen falschen Vorstellungen und Vorurteilen die Menschen gelebt haben, mit welchen Ängsten. Und auch die Deutschen haben sich in ihr wiedergefunden. Stifter konnte kein Tschechisch, aber er liebte seine Heimat. Und diese Heimatliebe war bei Stifter sehr stark. Am Ende waren es nicht nur diese beiden Ausstellungen, aber wir haben die Ausstellung 20mal wiederholt. Wir waren in Tschechien, Österreich, Polen, Deutschland, Italien, Belgien, Holland, in Nischni Nowgorod in Russland, und nach 10 Jahren, weil sich zwischenzeitlich das Publikum geändert hatte, haben wir die Ausstellung schließlich hier in Krumau gemacht, dort, wo sie ihren Anfang hatte. Und man kann sagen, dass Stifter uns die Tür zu einer Menge von Kontakten geöffnet hat, die wir bis heute pflegen.“ (Ivan Slavík/Oberplan)

DIE BÜRGERGESELLSCHAFT

Wie die Schilderungen des Historikers Ivan Slavík aus dem Krumauer Museum belegen, öffnete das Jahr 1989 ein ganz neues Kapitel im Wiederaufbau des kulturellen Erbes im ehemaligen Sudetenland. Der Fall des Eisernen Vorhangs und die Rückkehr der Tschechoslowakischen Republik unter die demokratischen Staaten brachte u.a. das Interesse des Staates und der Gesellschaft an kulturellen Werten mit sich, die vor der kommunistischen Zeit entstanden, darunter auch Werte, die stark vernachlässigt worden oder im Verschwinden begriffen waren. Die Möglichkeiten der Bürger, sich selbstständig zu organisieren und kollektiv in verschiedenen Lebensbereichen zu wirken, waren jetzt frei. Die Rettung des kulturellen Erbes stellt hier keine Ausnahme dar.

„Als die Wende kam, da haben alle gewartet, was nun passieren wird. Aber ich habe gehnt, dass von allein nichts passiert, dass man da nachhelfen muss. Weil einerseits das Land verelendet war, es gab keine Systeme, es gab keine Bürgergesellschaft. Und für mich war das wichtig, dass ich angefangen habe, initiativ Denkmäler wiederaufzubauen.“ (Jan Soukup/Chotieschau)

Der Pilsener Architekt Jan Soukup wurde in den 90er Jahren zum Initiator des Wiederaufbaus einer Reihe verfallener westböhmischer Baudenkmäler. Er stand am Beginn einiger ähnlich orientierter Vereine und arbeitete mit kleinen Gemeinden zusammen, auf deren Gebiet sich vom Verfall bedrohte Denkmäler befanden. Er vertritt die Meinung, dass bei der Erneuerung/Wiederbelebung eines kulturellen Denkmals die Menschen die Hauptrolle spielen müssen, die in dessen Nähe leben. Der Staat oder seine Institutionen allein können diese Aufgabe nicht bewältigen und brauchen die Initiative einer kompetenten Zivil- bzw. Bürgergesellschaft. Deren Existenz ist allerdings nicht gerade selbstverständlich in einem Land, das jahrzehntelangen Terror gegen die Bürger ertragen musste, um dann in bürgerliche Passivität zu verfallen.

„Deshalb begann ich, mich einige Zeit nach der Wende dafür zu interessieren, wie wir die Schäden reparieren können, die die 40 Jahre hinterlassen hatten. Und ich habe festgestellt, dass NIEMAND etwas reparieren will. Das war das Problem, dass alle gesagt haben Ja ja, das ist schlecht, aber Sie wissen doch, wie das ist, ob uns da jemand was dafür gibt...“

„Ta společnost čekala, kdo nám co dá, kdo přijde, kdo nám co poručí. No, a protože já jsem z rodiny, která byla nepohodlná, nicméně nebyla nějak moc pronásledovaná, ale byla to rodina podnikatelská, tak jsem měl nějaký ponětí o tom, že ty věci se musí, že já je musím rozproudit. Čekat na někoho jiného, který by ti řekl: ‚Udělej toto.‘, tak že to nepříjde. A těch historických staveb, které byly takto poničené a čekaly na nějaký zásah, tak těch bylo šíleně. A tak mi bylo jasné, že ani ten stát, i kdyby měl nejlepší vůli, tak to nemůže zvládnout.“
(Jan Soukup/Chotěšov)

Podstatnou součástí příběhu o občanské společnosti byly také reálné možnosti financování obnovy kulturních památek. Pionýři, průkopníci získávání peněz, zakládali nadace, které měly získávat a redistribuovat peníze směrem ke spolkům zabývajícím se obnovou památek. Nadační principy financování se však v české společnosti neuchytily, respektive mnohem později a spíše v jiných oblastech veřejné podpory. Situace se výrazně mění s přelomem tisíciletí, kdy do Čech začínají směřovat prostředky z evropských strukturálních fondů.

„Je zajímavé takové rozpětí devadesátých let až do roku 2000. V 90. letech jsem hodně z důvodů své práce jezdil po západních Čechách, a skoro nic se nedělo. Všechny ty vesnice čekaly, co se jako bude dít, kdo jim něco jako dá, kdo jim poručí. Po roce 2000 se to změnilo – najednou začali sekat trávu na návsi, opravili kapličku a tak dále. Najednou i ty lidi zjistili, že to je na nich.“
(Jan Soukup/Chotěšov)

TY DOMY JSOU MOC
KRÁSNÉ CHTĚLA JSEM PŘISPĚT
ALE NEMĚLA JSEM PĚNÍZE MOC SEM
TU LÍBILU: Valentýnka, Štěpka, Ondra,
Nikola ♥

„Und warum wollte niemand etwas reparieren?“

„Na, weil die Leute im Kopf die letzten 40 Jahre hatten, weil in 40 Jahren Kommunismus nur solche Dinge passiert sind, die vom Kreisausschuss oder Bezirksausschuss anerkannt waren. Also es war nur das passiert, was die für richtig hielten.“
(Jan Soukup/Chotieschau)

Die Bürgergesellschaft steckte also noch in den Kinderschuhen und die Menschen, die das Wesen des Engagements zugunsten des kulturellen Erbes verstanden stellten nur eine kleine Minderheit dar. Wie bildeten sich also unter solchen Umständen Gemeinschaften heraus, die durch ihr gemeinsames Handeln historisches Erbe retten können? Architekt Soukup hat die Erfahrung gemacht, dass die Initiatoren solcher Aktivitäten oft Menschen sind, die sich mit den Werten des sozialistischen Regimes nicht identifiziert haben, oder in direkter Opposition zu ihnen standen. Es sind Menschen, die eine Minderheitshaltung vertreten und den Mut gegen den Strom zu schwimmen, geerbt haben.

„Die Gesellschaft hat gewartet, wer uns was gibt, wer uns was befiehlt. Und weil ich aus einer Familie bin, die unbequem war, wenngleich sie nicht sonderlich drangsaliert wurde, aber es war eine unternehmerische Familie, deshalb hatte ich eine Vorstellung davon, dass ich diese Dinge in die Hand nehmen muss. Auf jemanden zu warten, der dir sagt ‚Mach das!‘, das kommt nicht. Und diese historischen Bauwerke, die beschädigt waren und auf einen Eingriff warteten, von denen gab es wahnsinnig viele. Und da war mir klar, dass der Staat, auch wenn er guten Willen hätte, dass er das nicht schaffen kann.“ (Jan Soukup/Chotieschau)

Ein wichtiges Thema in den Bürgergemeinschaften waren auch die realen Finanzierungsmöglichkeiten des Wiederaufbaus. Die Pioniere und Wegbereiter im Bereich der Finanzierung gründeten Stiftungen, die Geld sammeln und an die Vereine verteilen sollten, die sich mit dem Wiederaufbau von Kulturdenkmälern beschäftigten. Das Stiftungsprinzip setzte sich jedoch in der tschechischen Gesellschaft nicht bzw. erst viel später durch und das in anderen Bereichen der öffentlichen Unterstützung. Die Situation änderte sich zusehends mit der Jahrtausendwende, als Mittel aus den Europäischen Strukturfonds nach Tschechien zu fließen begannen.

„Die Zeit der 90er Jahre bis zum Jahr 2000 ist sehr interessant. In den 90er Jahren bin ich arbeitsmäßig viel durch Westböhmen gefahren. In den 90er Jahren ist fast nichts passiert. All diese Dörfer haben gewartet, was denn nun passiert, wer ihnen etwas gibt, wer ihnen sagt, wo's lang geht. Nach dem Jahr 2000 hat sich das geändert, auf einmal haben sie angefangen auf dem Dorfplatz Rasen zu mähen, die Kapelle zu renovieren und so weiter. Auf einmal haben auch die Leute festgestellt, dass das nicht so ist, sondern dass es auf sie ankommt.“ (Jan Soukup/Chotieschau)

HOŘICKÉ PAŠIJE – PŘÍKLAD OBNOVY NEHMOTNÉHO KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

Velmi záhy v raných devadesátých letech vzniká také na Šumavě zajímavý fenomén spojený s kulturním dědictvím původních obyvatel. Obnova pašijových her v Hořicích na Šumavě je příkladem obnovy pozapomenutého kulturního dědictví. Pašijové hry se v obci Hořice na Šumavě hrály po mnohá desetiletí před válkou a byly věhlasné. Nově příchozí po válce stihli zrealizovat ještě dva ročníky her (1947–48) a lze říci, že vzpomínky na pašijové hry nebyly v místě díky schopnému kronikáři nikdy zapomenuty. Staly se součástí étosu obnovy demokratických hodnot ve společnosti po roce 1989.²²⁾

„Po roce 1989 tu bylo dva roky Občanské fórum, které také sestavilo první radu, v které jsem seděl i já. Pak přišly řádné volby a starosta Ing. Čunát, byl prvním iniciátorem pašijí, protože ho to zajímalo. Měli jsme tady perfektního kronikáře, pana Šimečka, byl učitelem na zdejší škole. On psal věci, jak jsou, nezaujatě, tak jak by kronikář měl kroniku vést. A tím jsme tu měli ohromný potenciál z historie, měli jsme vyprávění pamětníků na poslední pašije v letech 1947–48, stejně i několik Němců co tu zůstalo bydlet, a tak byly nezapomenuté. Tak se na to dalo lehce potom navázat. Takže v roce 1993 to byly úplně první pašije.“
(Miroslav Kutlák/Hořice na Šumavě)

Pašijové hry se stávají velkým testem pro komunitu lidí z Hořic. V prvních letech má jejich organizace ohromnou podporu kopírující celospolečenskou euforii doby těsně po listopadu 1989. Dozvídáme se, že je podporovali i ti, kdo se podíleli na zničení budovy divadla, kde se pašije hrály před válkou.

„...no a v zastupitelstvu byla značná podpora, lidem se to líbilo. Byla to hodně zajímavá výzva a nová neznámá věc. A ta euforie a zvědavost lidí nás hodně spojila. To bylo v roce 1992.“

„Odehrála se první schůzka, pak se udělala druhá, třetí, lidi se zajímali. Vemte si například, že pan, který byl označen za iniciátora zbourání toho Spielhausu, je také v seznamu lidí z roku 1993, který se přihlásil do pašijového spolku a věnoval jako každý 100 Kč, jako první vklad do té společnosti. Zajímavé.“
(Miroslav Kutlák/Hořice na Šumavě)

DIE PASSIONSSPIELE VON HÖRITZ – EIN BEISPIEL FÜR DIE WIEDERBELEBUNG IMMATERIELLEN KULTURERBES

In den frühen 90er Jahren kam im Böhmerwald ein interessantes Phänomen auf, das mit dem kulturellen Erbe der ursprünglichen Einwohner verbunden war. Die Wiederbelebung der Passionsspiele in Höritz im Böhmerwald ist ein Beispiel für „vergessenes“ kulturelles Erbe. Die Passionsspiele fanden in Höritz schon viele Jahrzehnte vor dem Krieg statt und waren weithin berühmt. Die neuangesiedelte Bevölkerung schaffte es nach dem Krieg noch zweimal ein Passionsspiel zu realisieren (1947–48), später sind die Erinnerungen an die Passionsspiele dank eines umsichtigen Chronisten aber nie ganz in Vergessenheit geraten. Sie wurden zum Teil des Ethos der Erneuerung demokratischer Werte in der Gesellschaft nach 1989.²²⁾

„Nach 1989 gab es zwei Jahre das Bürgerforum, das den ersten Rat aufgestellt hat, in dem habe auch ich gesessen. Dann kamen die ersten ordentlichen Wahlen und der Bürgermeister Herr Ing. Čunát war der erste Initiator der Passionsspiele, weil er sich dafür interessiert hat. Wir hatten damals einen tollen Chronisten, Herrn Šimeček, er war Lehrer hier an der Schule. Er hat über die Dinge so geschrieben, wie sie waren, unvoreingenommen, so, wie ein Chronist eine Chronik führen sollte. Und somit hatten wir ein enormes Potential aus der Geschichte, wir hatten Zeitzeugenberichte über die letzten Passionsspiele 1947–48, genauso wie einige Deutsche, die hier geblieben sind und so waren sie nicht vergessen. So konnte leichter daran angeknüpft werden. Im Jahr 1992 waren dann wieder die ersten Passionsspiele.“ (Miroslav Kutlák/Höriz im Böhmerwald)

Die Passionsspiele wurden zu einer großen Prüfung für die Gemeinschaft der Menschen in Höritz. In den ersten Jahren erfährt die Organisation große Unterstützung, was der gesamtgesellschaftlichen Euphorie kurz nach den Ereignissen im November 1989 zuzuschreiben ist. Wir erfahren auch, dass das Projekt sogar von denen unterstützt wurde, die sich einst an der Zerstörung des Theatergebäudes beteiligt hatten, in dem die Passionsspiele vor dem Krieg stattfanden.

„...in der Gemeindevertretung hatten wir beträchtliche Unterstützung, den Leuten hat das gefallen. Das war eine sehr interessante Vision und eine neue, unbekannte Sache. Und die Euphorie und Neugier der Menschen hat uns alle stark verbunden. Das war 1992.“

„Man veranstaltete das erste Treffen, das zweite, dritte, die Leute hatten Interesse. Sehen Sie sich z.B. mal an, dass ein Mann, der als Initiator für den Abriss des Spielhauses galt, auch auf der Liste der Leute von 1993 stand, die sich in den Passionsspielverein angemeldet haben und wie jeder andere 100 Kronen gegeben hat, als erste Einlage für den Verein. Interessant.“ (Miroslav Kutlák/Höriz im Böhmerwald)

22) Tento étos spočíval ve snaze navazovat na tzv. prvorepublikové hodnoty, vše, co bylo před válkou, bylo vnímáno jako pozitivní, vyhovující demokratickému způsobu života.

22) Dieses Ethos bestand in dem Bestreben, an die sogenannten Werte der Ersten Republik (1918–1938) anzuknüpfen, alles, was vor dem Zweiten Weltkrieg war, wurde als positiv und der demokratischen Lebensweise entsprechend wahrgenommen.

Později, kdy prvotní euforie vyprchává, se spolek provozující pašije stává útočištěm, společenstvím těch, kdo mají mezi sebou „lepší“ vztahy. Vytváří se sociální kapitál, místo důvěry, vzniká prostor pro budování skutečných „demokratických“ hodnot, které mohou přesáhnout do širší společnosti.

„Práce s lidmi není jednoduchá, ale mě motivuje, že na tak malé vesnici se dovede sejít kvůli nějakému zájmu, kvůli nějakému cíli osmdesát lidí. A ty lidi dělají překvapení. Třeba Mária, která hraje Marii, tak třeba přinese každému, když začnou kvést konvalinky, kytičku. Teď se prostě tak srdečně přivítáme, tak jako vám to úplně připadne, že jste na jiný planetě.“ (Miroslav Kutlák/Hořice na Šumavě)

Dalším zmíněným příkladem je možnost mezigeneračního soužití, spolupráce malých dětí a starších lidí, která je v širší společnosti vzácná.

„Já si myslím, že tato malá divadla, a zvláště ta ochotnická divadla, že mají mimořádný přínos pro společnost a pro rodiny i pro nás. Každý má možnost se z toho poučit. O tom by se dalo filosofovat hodně dlouho, ale...“ (Miroslav Kutlák/Hořice na Šumavě)

Oproti prvotnímu stavu, kdy představitelé obce iniciovali a velmi podporovali obnovu pašijových her, soubor v současnosti necítí ze strany obce velkou podporu. Došlo dokonce ke sporům o využití amfiteátru a majetku souboru. Euforie z doby po revoluci vyprchala a občanská iniciativa se opět stává něčím nepohodlným, menšinovým, nepodporovaným oficiálními místy.

„Ale jak říkám, nejdůležitější je morální podpora. My teď prakticky hrajeme dvě hry. My hrajeme tu hru celý rok, to je ta velká hra, to je boj se zastupitelstvem a se starostou. A potom je to samotné představení a to už je jakoby oddychovka, to máme natrénované.“ (Miroslav Kutlák/Hořice na Šumavě)

Soubor se orientuje na vztahy s dalšími evropskými soubory a městy, v nichž se odehrávají pašije, a získává v této síti morální podporu. Ve svém městě takovou podporu nemají. Jejich příběh se opakuje v řadě dalších míst – občanské iniciativy vedoucí k obnově tradic, kulturního dědictví, jsou velmi často na okraji zájmu relevantních odborných i správních institucí. V řadě míst jsou však jedinými, kdo se o kulturní dědictví a souvislosti s ním spojené starají. Obnovují paměť míst, a tím budují žádoucí vazby lidí k místu i mezi sebou navzájem. Ani Hoříčtí však (stejně jako hlavní hrdina jejich dramatu) nejsou doma proroky.

Später, als sich die erste Euphorie legte, wird der Verein, der die Passionsspiele betreibt, zu einem Zufluchtsort, eine Gemeinschaft derer, die untereinander „bessere“ Beziehungen haben. Es entsteht soziales Kapital, ein Ort des Vertrauens, Raum für den Aufbau wirklich demokratischer Werte, die bis in die breitere Gesellschaft hineinreichen können.

„Die Arbeit mit den Menschen ist nicht einfach, aber mich motiviert, dass sich in so einem kleinen Dorf wegen irgendeines Ziels, eines Interesses, 80 Leute treffen. Und die Leute überraschen sich gegenseitig, z.B. eine Frau, die die Maria spielt, die bringt jedem Blumen mit, wenn die Maiglöckchen zu blühen beginnen. Wir begrüßen uns so herzlich, dass es einem so vorkommt, als wäre man auf einem anderen Planeten.“ (Miroslav Kutlák/Höriz im Böhmerwald)

Ein weiteres Beispiel ist die Möglichkeit der generationsübergreifenden Zusammenarbeit kleinerer Kinder und älterer Menschen, die sonst in der Gesellschaft sehr selten zu finden ist.

„Ich denke, dass diese kleinen Theater, diese Laientheatergruppen, einen außergewöhnlichen Beitrag für unsere Gesellschaft, die Familien und für uns selbst leisten. Jeder lernt dabei etwas. Darüber könnte man lange philosophieren...“ (Miroslav Kutlák/Höriz im Böhmerwald)

Während die Vertreter der Gemeinde in der ersten Zeit die Wiederbelebung der Passionsspiele initiierten und sehr unterstützen, erfährt die Gruppe in der Gegenwart von Seiten der Kommune keine große Unterstützung. Es kam sogar zum Streit darüber, wie das Amphitheater und das Eigentum der Spielgruppe genutzt werden soll. Die Euphorie aus der Zeit nach der Wende ist verflogen und derartige Bürgerinitiativen werden wieder zu etwas Unbequemem, einem Ort für Minderheiten, der von offizieller Stelle nicht unterstützt wird.

„Aber wie ich bereits gesagt habe, das Wichtigste ist die moralische Unterstützung. Wir spielen jetzt praktisch zwei Stücke. Wir spielen das Stück sozusagen das ganze Jahr, das ist das große „Spiel“, das ist der Kampf mit der Gemeindevertretung und dem Bürgermeister. Und dann kommt die eigentliche Aufführung und das ist nicht mehr schwierig, das haben wir drauf.“ (Miroslav Kutlák/Höriz im Böhmerwald)

Die Spielgruppe konzentriert sich daher nun auf Beziehungen mit anderen europäischen Spielgruppen und Städten, in denen Passionsspiele stattfinden und findet in diesem Netzwerk die moralische Unterstützung, die in ihrer Gemeinde fehlt. Diese Geschichte wiederholt sich an vielen Orten – die Bürgerinitiativen, die bedeutend zur Wiederbelebung von Traditionen oder Kulturerbe beigetragen haben, stehen später oftmals nicht im Mittelpunkt der Interessen der relevanten Fach- und Verwaltungsinstitutionen. An einigen Orten sind sie jedoch die Einzigen, die sich um das kulturelle Erbe und dessen Zusammenhänge kümmern. Sie erneuern das Gedächtnis der Orte und

DOBRODRUHOVÉ A ROMANTICI

Zcela novou kapitolu obnovy ztracených pokladů v Sudetech začali psát lidé, kteří do opuštěné krajiny začali přicházet záměrně. Jejich příběhy začínají většinou v 80. letech, kdy už se Sudety, a zejména krajina v blízkosti státních hranic, radikálně odlišují od zbytku českého území. Krajina jakoby podstoupila zápas a nyní už klidněji vydechuje, rozjímá, připravena přijmout nový lidský a duchovní impuls.

Do prázdnoty se lze uchýlovat a nacházet v ní prostor pro tvorbu. Tak popisují členové sdružení v Domaslavi svou cestu k obnově tamního kostela.

„Mně ještě přišel hodně zajímavý ten příběh před námi, ale neumím ho pravdivě rekonstruovat. A to je scházení se kolem pana faráře Chrousta. Jakoby ten tvůrčí život těch, který tam [v Domaslavi, na faře] nějak, párkrát za rok, vznikl, bylo pravděpodobně tím, že pan farář Chroust byl takový vzdělaný a alternativní na tu dobu socialismu. A uměl kolem sebe udržet a nadchnout mladé lidi, a byl tím pádem nepohodlný. Takže: byl odsunutý takhle někam hodně až k hranicím, tedy do Domaslavi. Ale stalo se to, že tyhle lidi prostě další lidi přitahují. Takže za ním začali jezdit mladí lidi. Přijde mi, že se taky snažíme v tomhle pokračovat, že tam něco tvůrčího a trochu intelektuálního, zajímavého pořád pokračuje. Tak to mě vždycky napadne, že to vzniklo vlastně tím, že – klasický příběh, že ano – někdo je nepohodlný, někam ho odsuneme, ale klasicky se stane to, že když ho odsunem, tak ho neumlčíme. Vlastně ta aktivita tam pokračuje dál.“
(Kamila Jůzlová/Domaslav)

Důsledkem přísně střežené hranice, která vytvořila oboustranně nepropustnou zónu, byl vznik zvláštního území bez lidí uprostřed hustě osídlené části světa – střední Evropy. S odstupem času začíná nově vznikající divočina, krajina s tajemstvím zanikajících vesnic a lidských staveb přitahovat dobrodruhy či romantiky bez nějakého specifického vztahu k „německé“ minulosti zdejšího prostoru. Jejich zájem o tato území zdaleka nezačíná až s pádem železné opony. Místa bývalých osad mají svou tajemnou přitažlivost i pro samotné příslušníky pohraniční stráže. Následující úryvek je tak mimo jiné dokladem o jistě „propustnosti“ nepropustné železné hráze.

„...pak jsem tam byl kdysi ještě s pohraničníky, to bylo v nějakém čtyřiaosmdesátém, nevím přesně. Tehdy, přes víceméně tlačenku – naše matka prodávala v Chodovii a péesáci [pohraniční stráž – I.K.] si furt nakupovali tu chodskou keramiku – mi slíbili, že mě vezmou na Grafenried, na Bystřici a tak. Takže mě nějaký jeden poručík tehdy vzal do gazu, že uvidím Grafenried. Jenomže, jak oni nevěděli, kde to vlastně je, tak brali vesnici jako vesnici a přivezli mě v podstatě do Angeru – Úporu, který je před tím, [...] a řekli, že je to Grafenried. Tak jsem tedy viděl, že tam vůbec nic není, nebyla tam ani žádná zřícenina. Do Grafenriedu, který je ještě půl kilometru za Angerem, jsem se dostal až v tom devadesátém...“ (Zdeněk Procházka/Lučina)

bauen damit erstrebenswerte Bindungen der ansässigen Bevölkerung zu ihrem Ort und untereinander auf. Allerdings gilt auch für die Höritzer das Sprichwort „Der Prophet gilt nichts im eigenen Land“.

ABENTEURER UND ROMANTIKER

Einen gesellschaftlich interessanten Aspekt bietet in Tschechien auch die Tatsache, dass es Menschen gab, die gezielt in die verlassene Landschaft des Sudetenlands kamen. Ihre Geschichten beginnen meist in den 80er Jahren, als sich diese Region und vor allem die Landschaft in der Nähe der Staatsgrenze radikal vom Rest des Landes unterschieden. Es schien, als hätte die Landschaft einen Kampf geführt und atmet nun ruhig aus, besinnt sich, bereit, einen neuen menschlichen und geistigen Impuls aufzunehmen.

In diese Leere kann man fliehen und dort Raum für eine neue Entwicklung finden. So beschreiben Mitglieder des Vereins in Domaschlag (Domaslav) ihren Weg zur Erneuerung der dortigen Kirche.

„Die Zeit, bevor wir nach Domaschlag kamen, ist meiner Meinung nach auch sehr interessant, aber ich kann sie nicht ganz genau rekonstruieren. Aber es gab diese Treffen um den Pfarrer Chroust. Als ob das kreative Leben, das dort [im Pfarrhaus in Domaschlag] ein paar Mal im Jahr entstand, wahrscheinlich damit zusammenhing, dass der Pfarrer Chroust sehr gebildet und für die damalige sozialistische Zeit ziemlich alternativ war. Aber er konnte junge Leute für etwas begeistern und um sich versammeln, und damit zählte er zu den Unbequemen. Er wurde weit weg an die Grenze versetzt, also nach Domaschlag. Aber es ist ja so, dass solche Menschen weitere Menschen anziehen. Also begannen die jungen Leute, zu ihm zu fahren. Ich denke, wir versuchen auch in diesem Sinne weiterzumachen, also dass immer etwas Kreatives, ein bisschen Intellektuelles, Interessantes weitergeführt wird. Das fiel mir ein, dass das eigentlich so angefangen hat, eine klassische Geschichte, nicht wahr, jemand ist unbequem, sie versetzen ihn irgendwo hin, aber klassischerweise passiert dann das, wenn er abgeschoben wird, wird er damit nicht zum Schweigen gebracht. Die Aktivitäten gehen halt dort weiter.“ (Kamila Jůzlová/Domaschlag)

Die Folge der streng überwachten Grenze, die eine von beiden Seiten undurchlässige Zone bildete, war die Entstehung eines besonderen, menschenleeren Gebiets mitten in einem dicht besiedelten Teil der Welt – in Mitteleuropa. Im Laufe der Zeit begann die neu entstehende Wildnis, die mit den Geheimnissen der untergegangenen Dörfer und menschlichen Bauten umwobene Landschaft, Abenteuerer und Romantiker anzuziehen, die keine spezifische Verbindung zur deutschen Vergangenheit des gegebenen Raums haben. Ihr Interesse an dieser Region beginnt bei Weitem nicht erst mit dem Fall des Eisernen Vorhangs. Die Orte der ehemaligen Siedlungen übten selbst auf die Angehörigen der Grenzpolizei eine magische Anziehungskraft aus. Der folgende Interviewausschnitt ist ein Beleg dafür:

„...dann war ich einmal noch mit der Grenzpolizei dort, das war so ungefähr '84, genau weiß ich das nicht mehr. Also, damals mehr oder weniger durch Beziehungen – unsere Mutter hat in Chodovie [Anm. Keramikwerkstatt] verkauft und die Grenzkontrolleure

Naše další vypravěčka, která se zajímá o příběh hranic, přibližuje, že k tématu se dostala skrze svou matku, která ji „naučila jít cestami, kam normální lidi nechodí...“

„[Matka]... je lékařka, ale v podstatě je to člověk, který mě do těch míst táhnul. Obcházela jsem s ní ty zaniklé vesnice. Je to ten člověk, který mě naučil jít nějakými cestami, kam normální lidi nechodí, což ty zaniklé vesnice jsou. Zajímá jí historie, architektura.“ (Kamila Beňušíková Angelovová /Lísková)

Oba dva výše citovaní respondenti usilují o obnovu nějaké zaniklé kulturní kvality v území ležícím na samotné hranici. Po válce se stalo součástí zakázaného pásma a vesnice zde byly v padesátých letech zbořeny armádou. Kamila se učí rozeznávat stopy po těchto sídlech v krajině, která se mezitím stala opět „panenskou“ přírodou, či divočinou bez zásahů člověka. Její aktivita spočívá v organizaci komentovaných procházek a poukazování na tyto stopy, památky na lidská sídla a příběhy lidí, kteří v nich žili. Oslovuje a shromažďuje kolem těchto aktivit pamětníky, rodáky i zájemce o lokální historii či topografii bez přímého vztahu k místu. Hranice byla v něčem velmi rovnostářská – do zakázaného území nesměli jak Češi, tak Němci, po roce 1990 se tak vlastně otevřela pro všechny stejně. Oba dva národy zde prožily „své“ vyhnání a vrací se tak na místa paměti, odkud se byly nuceny vystěhovat.

„Kdyby tam byli jenom ti rodáci, tak by jich bylo opravdu hodně poskrovnu. Ale mně se tam třeba podařilo přitáhnout zase české rodáky. Protože po válce tam nějakou dobu mohli žít Češi, do roku asi 53. Každopádně pár se jich tam narodilo a někteří ještě dneska tady na Domažlicku žijí.“ (Kamila Beňušíková Angelovová/Lísková)

haben immer die Chodenkeramik gekauft – einmal haben sie mir versprochen, dass sie mich mitnehmen nach Grafenried [Lučina], nach Fichtenbach [Bystřice] usw. Also hat mich einmal einer von den Leutnants mit in den Jeep genommen, dass er mir Grafenried zeigt. Aber, die wussten gar nicht genau, wo das eigentlich ist, also für die war ein Dorf wie das andere und sie haben mich im Prinzip nach Anger [Úpor] gebracht, das vor Grafenried liegt... und sie haben gesagt, das sei Grafenried. Also habe ich gesehen, dass da nichts ist, da war nicht mal eine Ruine. Nach Grafenried, das noch einen halben Kilometer dahinter ist, bin ich erst 1990 gekommen...“ (Zdeněk Procházka/Grafenried)

Eine andere Interviewpartnerin berichtete, wie ihre Mutter bei ihr das Interesse für dieses Thema weckte.

„[Meine Mutter]... war Ärztin, aber im Grunde war sie der Mensch, der mich zu diesen Orten gebracht hat. Ich bin mit ihr die untergegangenen Dörfer abgelaufen und sie hat mir beigebracht, Wege zu gehen, die die Menschen normalerweise nicht gehen, nur so kommt man zu den verschwundenen Orten. Sie hat sich für Geschichte und Architektur interessiert.“ (Kamila Angelovová Beňušíková/Haselbach)

Beide oben zitierten Befragten bemühen sich um die Erhaltung einer untergegangenen kulturellen Qualität in einem Gebiet, das direkt an der Grenze liegt. Nach dem Zweiten Weltkrieg war es Teil der Verbotenen Zone und die Dörfer hier wurden in den 50er Jahren von der Armee abgerissen bzw. vernichtet. Kamila Beňušíková Angelovová lernte die Spuren dieser Siedlungen in der Landschaft zu deuten, die mittlerweile wieder „jungfräulich“ geworden ist, eine Wildnis ohne Eingriffe des Menschen. Sie organisiert kommentierte Wanderungen und verweist auf diese Spuren, auf die Zeugnisse menschlicher Siedlungen und Geschichten der Menschen, die früher hier lebten. Sie spricht Zeitzeugen an und bringt sie innerhalb dieser Aktivitäten zusammen, ehemalige Einwohner und an lokaler Geschichte Interessierte oder Topografen ohne direkten Bezug zu diesen Orten. Die Grenze behandelte im Grunde genommen alle gleich – in die verbotene Zone durften weder Deutsche noch Tschechen, nach 1990 wurde sie also für alle geöffnet. Beide Nationen erlebten hier „ihre eigenen“ Vertreibungen und kehren so an einen Ort der Erinnerung zurück, den sie einst verlassen mussten.

„Wenn dort nur die ursprünglichen [Anm. deutschen] Bewohner wären, dann wären es wirklich wenige Leute. Aber mir ist es gelungen, auch ehemalige tschechische Bewohner dort hin zu bekommen. Weil nach dem Krieg konnten dort bis ungefähr 1953 Tschechen leben. Auf jeden Fall sind dort ein paar geboren und einige von ihnen leben auch heute noch in der Gegend um Taus (Domažlice).“ (Kamila Angelovová Beňušíková/Haselbach)

ARCHEOLOGICKÁ OBNOVA ZANIKLÉ VESNICE

Odlišný přístup má Zdeněk Procházka, nestor západočeské amatérské archeologie a regionální historie. Jde mu o to stopy lidské činnosti (zejména stavební) nejenom rozeznávat, ale i dokumentovat, znovu odkrývat a jakoby zhmotňovat. Příběh Lučiny (Grafenriedu), zaniklé vesnice v oblasti zakázaného pásma, se v jeho líčení velmi zdramatizoval poté, co se do odkrývání zbytků staveb pustil v roce 2011 německý amatérský archeolog pan Roith žijící nedaleko Lučiny a svou nesmírnou činorodostí tu odkryl základy většiny významných staveb této obce. Pro rychlé chátrání takto odkrytých zbytků zdívá je třeba v této situaci najít koncepční řešení, jak se zbytky vesnice Lučina zacházet dál.

„...aby se udělala nějaká celková koncepce pro tu obec, protože to bude zřejmě jediný zástupce ze všech padesáti obcí na území Domažlicka, které tady zanikly. Jediný, který je nějakým způsobem možné prezentovat a dát do kupy.“

„Já si myslím, že vlastně můžeme říct, že se obětovalo dalších 50 vesnic, se kterými se určitě nic dělat nebude. Vybere se jeden zástupce, tato obec, s tím, že má takové dějiny a že tam stály takové stavby, které jinde nejsou. Takže se vyplatilo jí odkrýt a myslím si, že to bude lákadlo pro turisty. Ono tam v této oblasti jinak nic tak zajímavého není. Takže Grafenried, si myslím, bude dobrý. A oni tam chodí i Němci na procházky, mají to tam kousíček.“ (Zdeněk Procházka/Lučina)

Procházkovy po Lučině jsou jak z české, tak z německé strany velmi dobře organizované, podpořené turistickými centry a průvodci. Jezdí sem často školní výpravy. Na německé straně provází návštěvníky pan Reimer (†). Díky rozhovoru s ním je dobře patrné, že zájem Němců o zaniklou a znovu odkrytou vesnici v hraničním pásmu je často snahou o hledání kořenů. Vnímá velký rozdíl mezi tím, jak k místu přistupují Češi a Němci.

„První roky to pro Čechy zajímavé nebylo. Podle mých zkušeností to souvisí s tím, že Češi vůbec nevěděli, co se tam stalo. Dlouho tam bylo hraniční pásmo, zakázané území, kam se nemohlo, a tak lidé k tomu neměli žádný vztah.“ (Franz Reimer/Lučina)

Potvrzuje tak v úvodu popsany zájem dobrodruhů a romantiků o tato místa, která jsou přitažlivá a tajemná svou opuštěností. Mezi německými návštěvníky je ale mnoho lidí, kteří mají v těchto místech své kořeny a snaží se je znovu nalézt.

Jako například rodačka z Grafenriedu, která se na místo dostává až z Austrálie. Panu Roithovi se po nedlouhém pátrání podařilo objevit a odkrýt základy jejího rodného domu doslova před očima. Ztracené kořeny ve své hmatatelné podobě jsou tak znovu nalezeny.

DIE ARCHÄOLOGISCHE ERNEUERUNG DER VERSCHWUNDENEN DÖRFER

Eine andere Ansicht vertritt Zdeněk Procházka, Nestor der westböhmisches Amateurchäologie und regionalen Geschichte. Ihm geht es darum, die Spuren menschlicher Tätigkeit und früherer Bauten nicht nur zu erkennen, sondern auch zu dokumentieren, aufzudecken und damit in gewisser Weise zu materialisieren. Die Geschichte von Grafenried, einem verschwundenen Dorf in der Verbotenen Zone, wird in seinen Schilderungen sehr dramatisch, nachdem im Jahr 2011 der deutsche Hobbyarchäologe Helmut Roith begann, die Reste der Gebäude aufzudecken. Helmut Roith wohnt nicht weit von Grafenried entfernt und mit seiner unermesslichen Tatkraft grub er die Grundmauern der meisten bedeutenden Gebäude dieses Ortes aus. Die aufgedeckten Mauerreste verwittern jedoch sehr schnell und deshalb ist in dieser Situation ein Gesamtkonzept notwendig, wie mit den Resten des Dorfes umgegangen werden soll.

„...es muss ein Gesamtkonzept für das Dorf gemacht werden, weil das wahrscheinlich das einzige von all den 50 Dörfern sein wird, die verschwunden sind. Das Einzige, das man auf irgendeine Weise präsentieren kann und wo man etwas aufbauen kann.“

„Ich denke, dass man schon sagen kann, dass die anderen 50 Dörfer geopfert wurden, mit denen wird sicher nichts gemacht. Ein Objekt wird ausgesucht, dieses Dorf, mit der Geschichte, die es hat und den Bauwerken, die anderswo nicht zu finden sind. Also hat es sich gelohnt, sie auszugraben und ich denke, das wird ein Anziehungspunkt für Touristen. Dort ist sonst nichts Interessantes. Also für Grafenried ist das gut. Und dort kommen auch viele Deutsche hin, sie gehen dort spazieren, weil es nicht weit von ihnen weg ist.“ (Zdeněk Procházka/Grafenried)

Mittlerweile gibt es Führungen durch Grafenried, die sowohl von deutscher, als auch von tschechischer Seite her gut organisiert sind, unterstützt von den Fremdenverkehrsbüros und den Leitern der jeweiligen Führungen. Schulklassen kommen oft hierher. Auf der deutschen Seite wurden die Besucher meist von Franz Reimer (†) begleitet. Er gab an, dass das Interesse der Deutschen an dem verschwundenen und wieder aufgedeckten Dorf im Grenzgebiet oft eine Suche nach den eigenen Wurzeln ist. Er sah einen großen Unterschied darin, wie Deutsche und Tschechen an diesen Ort herantreten.

„Die älteren Leute wussten schon noch von dem Ort, aber der lag für sie jahrzehntelang im Grenzgebiet und war damit quasi verbotene Zone. Da durfte niemand hin. Deshalb hatten dann auch die jüngeren Tschechen so gut wie keine Kenntnis von dem Ort Grafenried und seiner Geschichte.“ (Franz Reimer/Grafenried)

Er bestätigte so das eingangs beschriebene Interesse von Abenteurern und Romantikern an diesen Orten, die dank ihrer Verlassenheit anziehend und geheimnisvoll sind. Unter den deutschen Besuchern sind aber viele Menschen, die an diesen Orten ihre Wurzeln haben und diese versuchen wiederzufinden.

Tento příběh připomíná významný rozměr paměti a vzpomínání. „Česká paměť“ je v případě Lučiny o poznání kratší než ta „německá“, která měla být odsunuta a zapomenuta, ale která se vrací, aby upoutala naši pozornost k věcem, které patrně mají být ještě dořešeny.

ZÁVĚR

Příběhy o znovunalezených pokladech Sudet pojednávají o obnově kulturního dědictví v území, odkud bylo odsunuto původní obyvatelstvo a kde si noví dosídlenci jen ztěžka nacházeli vztah ke svým novým domovům. Jejich přirozená spontánní snaha vytvořit si pouta k území a řádně se o ně starat, byla několikrát potlačena ze strany politické moci. Komunistický režim omezil vlastnická práva i společenský život. Lidé nemohli podnikat, ani se sdružovat ve spolcích či politických stranách. Viditelným projevem takto přidušené společnosti je dodnes patrný stav budov, kulturních památek či veřejných prostor. Méně viditelné mentální struktury na tom však nejsou o mnoho lépe.

V našich minulých paměťových projektech jsme se snažili zachytit obraz minulosti ve vyprávění pamětníků. Připomenout, že kdysi zde býval hospodářsky, sociálně i kulturně plnohodnotný život. A že síly, které ho přežily, byly skutečně zničující. Znovuobjevené poklady jsou příběhy o tom, jak se někteří lidé snaží s touto tragickou pamětí míst vyrovnat. Vyrovnání často začíná starostí o to, co je vidět – zchátralá památka, prázdný dům. Brzy se k péči o materiální hodnoty přidává zájem o minulost a osudy lidí, kteří byli s místem spjati, vytvořili a udržovali jeho hodnotu. Může tak nastat fáze smíření, vyrovnání se s tím, co se zde stalo. A to je dobrý začátek pro přemýšlení o budoucnosti, budoucnosti, která je – jak říká architekt Soukup – *je pevně založená*.

„... takový význam je důležitý, protože člověk musí vnímat: co je, kdo je, odkud pochází, kde jsou jeho kořeny, a když se o tohle opře, tak může jít do budoucnosti. Pokud tohle netuší, tak ta budoucnost nemůže být pevná.“ (Jan Soukup/Chotěšov)

Ida Kaiserová

Wie z.B. eine gebürtige Grafenriederin, die aus Australien nach Grafenried gereist war. Helmut Roith gelang es nach kurzer Suche, die verschwundenen Grundmauern ihres Elternhauses zu finden und aufzudecken – im wahrsten Sinne vor ihren Augen. Die verlorenen Wurzeln in ihrer greifbarsten Form wurden so wiederentdeckt.

Diese Geschichte erinnerte an die Bedeutung des Ausmaßes des Erinnerens. Das „tschechische Gedächtnis“ reicht im Fall von Grafenried nicht so weit zurück wie das „deutsche“, dessen Erinnerungen abgeschoben und vergessen werden sollten, aber die zurückkommen, um unsere Aufmerksamkeit auf Dinge zu lenken, die anscheinend noch nach einer Lösung verlangen.

FAZIT

Die Berichte von den wiederentdeckten Schätzen des Sudetenlandes handeln vom Wiederaufbau des kulturellen Erbes in einem Gebiet, aus dem die ursprüngliche Bevölkerung vertrieben wurde, und wo die dann Neuangesiedelten nur schwer eine Beziehung zu ihrer neuen Heimat fanden. Ihr natürlicher, spontaner Versuch, sich ein Band zu dieser Landschaft aufzubauen und sich entsprechend um sie zu kümmern, wurde von Seiten der politischen Macht mehrmals unterdrückt. Das kommunistische Regime beschränkte die Eigentumsrechte und das gesellschaftliche Leben. Die Menschen konnten weder unternehmerisch tätig werden, noch sich zu Vereinen oder politischen Parteien zusammenschließen. Die Nachwirkungen der auf diese Weise erstickten Gesellschaft ist der bis heute sichtbare Zustand der Gebäude, der kulturellen Denkmäler oder des öffentlichen Raums. Um die weniger sichtbaren, mentalen Strukturen ist es jedoch nicht viel besser bestellt.

In unseren vorangegangenen Projekten der Erinnerungsarbeit haben wir versucht, ein Bild der Vergangenheit in den Erzählungen von Zeitzeugen einzufangen und daran zu erinnern, dass hier einst ein vollwertiges wirtschaftliches, soziales und kulturelles Leben stattfand. Und dass die Kräfte, die es zerschlagen haben, tatsächlich zerstörerisch waren. Die „Wiederentdeckten Schätze im Sudetenland“ sind Geschichten darüber, wie manche Menschen versuchen, mit dem tragischen Gedächtnis dieser Orte umzugehen. Oft beginnt das mit der Pflege dessen, was sichtbar ist – ein verfallenes Denkmal, ein leeres Haus. Später kommt zur Pflege der materiellen Güter das Interesse an der Vergangenheit und den Menschen, die mit diesen Orten verbunden waren, ihren Wert aufgebaut und erhalten haben. So kann es zur Phase der Aussöhnung kommen, zur Auseinandersetzung damit, was hier passiert ist. Und das ist ein guter Anfang für ein Nachdenken über die Zukunft, eine Zukunft, die, wie Architekt Soukup sagt, *stabil ist*.

„... die Bedeutung ist wichtig, weil der Mensch wissen muss, was passiert, wer er ist, woher er kommt, wo seine Wurzeln sind, und wenn er sich darauf stützen kann, dann kann er in die Zukunft blicken. Wenn er darüber nichts weiß, dann kann die Zukunft nicht stabil sein.“ (Jan Soukup/Chotieschau)

Ida Kaiserová

KAPITOLA II

ŽIVOT NA HRANICI

Po pádu železné opony a vstupu České republiky do Evropské unie se politické snahy opět více orientují na společné věci. Dobová kultura a kulturní dědictví se stávají faktory, na kterých jsou založeny sociální a ekonomické vývojové strategie. To je také důvod, proč Program přeshraniční spolupráce Česká republika – Svobodný stát Bavorsko Cíl EÚS 2014–2020 dnes podporuje projekty k posílení regionální identity. Jde o to „zvýšit v populaci povědomí o historii dříve železnou oponou rozděleného území programu. Společná historie nabízí nesmírné šance pro místní populaci i pro hosty/turisty vytvořit přidanou hodnotu tím, že na společné dějiny upozorňuje, vzpomíná, a zároveň dává nové impulzy pro společnou budoucnost bavorsko-českého pohraničí.“²³⁾

Současná studie proto vyzdvihuje téma kulturního dědictví jako faktoru rozvoje pohraniční oblasti. Rovněž zkoumá vliv kulturního dědictví v sudetských zemích na současné socioekonomické procesy v České republice a Německu. Studie představuje vnímání a postoje kulturního dědictví sudetských zemí, zejména prvky, které jsou spojeny s možným rozvojovým potenciálem.

23) https://www.by-cz.eu/foerderung/index.php?elD=tx_securedownloads&p=2828&u=0&g=0&t=1507380474&hash=3ee08414f2ea80266dd4be3d5384b6b72a876780&file=/fileadmin/user_upload/stmwi/Publikationen/2017/ETZ_Kurzfassung_Kooperationsprogramm_d_10-2016.pdf

KAPITEL II

AN DER GRENZE LEBEN – GRENZERFAHRUNGEN

Zeitgenössische Kultur und kulturelles Erbe werden mehr und mehr zu Faktoren, auf denen soziale und wirtschaftliche Entwicklungsstrategien basieren. Das ist auch ein Grund, weshalb das Programm zur grenzübergreifenden Zusammenarbeit Freistaat Bayern – Tschechische Republik, Ziel ETZ 2014 – 2020, heutzutage Projekte zur Stärkung der regionalen Identität fördert. Es geht darum, „die Geschichte des ehemals durch den Eisernen Vorhang geteilten Programmgebietes ins Bewusstsein der Bevölkerung zu rufen. [...] Die gemeinsame Geschichte [...] bietet [...] immense Chancen, für die Bevölkerung vor Ort wie für Besucher, einen Mehrwert zu stiften, indem es die gemeinsame Geschichte aufgreift, ins Gedächtnis ruft und somit neue Impulse für eine gemeinsame Zukunft des bayerisch-tschechischen Grenzgebietes setzt.“²³⁾

Die vorliegende soziologische Betrachtung hebt deshalb das Thema Kulturerbe als Entwicklungsfaktor im Grenzgebiet hervor. Es wird auch diskutiert, welchen Einfluss das Kulturerbe im Sudetenland auf die gegenwärtigen sozioökonomischen Prozesse in Tschechien und Deutschland hat. Sie präsentiert die Wahrnehmungen und Einstellungen zum kulturellen Erbe des Sudetenlandes – vor allem zu den Elementen, die mit möglichem Entwicklungspotenzial zusammenhängen.

23) https://www.by-cz.eu/foerderung/index.php?elD=tx_securedownloads&p=2828&u=0&g=0&t=1507380474&hash=3ee08414f2ea80266dd4be3d5384b6b72a876780&file=/fileadmin/user_upload/stmwi/Publikationen/2017/ETZ_Kurzfassung_Kooperationsprogramm_d_10-2016.pdf

Kulturní dědictví představuje velký potenciál pro přímé a nepřímé dopady na socioekonomický rozvoj regionu, a to na více úrovních:

- vytvořením ekonomických hodnot,
- podporou a rozvojem různých ekonomických oblastí na základě inovací, kreativity a také rozvoje sociálního kapitálu, které přispívají ke kvalitě a standardu života, a podporují tak ekologickou a prostorovou změnu.

Zatímco dnes přejíždíme hranici mezi Německem a Českem volně a bez pasových kontrol, před necelými třiceti lety to ale byla téměř nepřekonatelná hranice v srdci Evropy. Mezi lety 1946 a 1990 byla součástí železné opony a rozdělila svět na západní a východní blok. Pro mladé lidi v bavorsko-českém pohraničí jsou dnes pravidelné nákupy v sousední zemi samozřejmostí, fyzické překážky jsou odstraněny a jazyk se zdá být jedinou překážkou v komunikaci se sousedy. Přesto hraničí pád železné opony pro mnoho starších občanů se zázrakem, jehož vymoženosti je třeba chránit a uchovat a mnozí je neúnavně předávají mladší generaci.

Nemálo rozhovorů se proto věnuje i tématu hranice a jejím různým aspektům:

Franz Reimer z Waldmünchenu měl ve svém pracovním životě hraniční bariéru každodenně před očima. Za obzvlášť důležité považoval, aby se i mladí lidé zabývali tematikou hranice, a mohli si tak uvědomit význam dnešní svobody a více si jí vážit.

„Když si to tak vezmete – od otevření hranice už zase uplynulo několik let: Mladí lidé – jak Češi, tak Němci – si už nedokážou představit, jaké to bylo předtím. Ta doba, kdy byla hranice uzavřena, to je pro ně historie. Až z příběhů, z četby nebo z jiných informací se dozvěděli, jak tomu tenkrát bylo, a jsou velice překvapeni podmínkami, které v té době vládly. Já jsem tu dobu před otevřením hranice mohl díkybohu zažít. To bylo pro mě důležité, důležitá část dějin, řekl bych.“

Někteří respondenti si vzpomínají na přísné kontroly na hranici a jak byly německé turistické skupiny za doby socialismu během svých pobytů sledovány. S velkými obavami a pod dohledem Státní bezpečnosti (StB) se snažily navštívit Sudety a opět najít starý domov nebo rodinné vzpomínky.

I když to má rodina Wiererova z Bad Kötzingu do Hamrů dnes jen 50 km autem přes otevřenou hranici, v 80. letech to bylo ještě úplně jiné:

„V roce 1985 jsme tam byli se skupinou lidí, to už byly Hamry v zakázaném pásmu a docela chátřaly. Byla to sice poněkud riskantní, i když organizovaná, cesta, jelo se dvěma autobusy, ale moc dobře nám u toho stejně nebylo. A protože jsme nevěděli, budeme-li mít příležitost, abychom se ještě kdy podívali do vlasti našich rodičů, tak jsme jeli celá rodina, tedy i naše děti.“

Das kulturelle Erbe hat ein erhebliches Potenzial für direkte und indirekte Auswirkungen auf die sozioökonomische Entwicklung einer Region und zwar auf mehreren Ebenen:

- durch die Schaffung von Wirtschaftswerten,
- durch die Förderung und Entwicklung von verschiedenen Wirtschaftsbereichen auf der Grundlage von Innovation und Kreativität sowie der Entwicklung von Sozialkapital, die zur Lebensqualität und zum Lebensstandard der Bevölkerung beitragen und so ökologischen und räumlichen Wandel fördern.

Die heute frei und ohne Passkontrollen passierbare Landesgrenze zwischen Deutschland und Tschechien war vor noch nicht einmal dreißig Jahren eine fast unüberwindbare Linie im Herzen Europas. Zwischen 1946 und 1990 war sie Teil des Eisernen Vorhangs und trennte so faktisch die Weltmächte in Ost und West. Für die jungen Menschen in der bayerisch-böhmischen Grenzregion ist die regelmäßige Einkaufsfahrt ins andere Land heutzutage selbstverständlich, die physischen Hindernisse sind weitgehend abgebaut – mag allein die Sprache noch eine Hürde in der Kommunikation mit den Nachbarn darstellen. Doch für viele ältere Mitbürger grenzt die Öffnung des Eisernen Vorhangs noch immer an ein Wunder, dessen Errungenschaften es zu bewahren und erhalten gilt. Viele werden daher nicht müde, dies an die jüngere Generation weiterzugeben.

In zahlreichen Interviews wurde daher zunächst die Grenzthematik mit ihren unterschiedlichen Facetten beleuchtet:

Franz Reimer aus Waldmünchen hatte die Grenzbarriere in seinem Berufsleben tagtäglich vor Augen, besonders wichtig war es ihm deshalb, dass junge Menschen sich mit der Grenzthematik befassen und so die Bedeutung der heutigen Freiheit mehr anerkennen und schätzen können.

„Man muss auch bedenken – die Grenzöffnung ist schon wieder einige Jahre her. Und viele junge Leute, sowohl unter den Tschechen als unter den Deutschen, können es sich nicht mehr vorstellen, wie es vorher war. Jene Zeit, als die Grenze geschlossen war – das ist Geschichte. Nur aus Erzählungen, durch Lesen und Interesse erfahren die, wie es damals war und sind sehr erstaunt über die damaligen Verhältnisse. Ich durfte die Zeit vor der Grenzöffnung Gott sei Dank miterleben. Das war mir wichtig, als wesentlicher Teil der Geschichte, sag ich mal.“

Wie streng die Grenzkontrollen verliefen und auch wie stark die deutschen Besuchergruppen zu Zeiten des Sozialismus während ihres Aufenthalts unter Beobachtung standen, erwähnen einige der Interviewten. Mit großen Bedenken und oft auch unter den Augen des Geheimdienstes (StB) versuchten sie, das Sudetenland zu besuchen bzw. die alte Heimat und Familienerinnerungen wiederzufinden.

Obwohl die Familie Wierer von Bad Kötzing nach Hammern heute nur etwa 50 Kilometer mit dem Auto über die offene Grenze fährt, war das in den 80er Jahren noch ganz anders:

Také Hans-Peter Dörr vypráví o podmínkách cesty, že např. skupiny povinně musely mít oficiálního českého průvodce a řídit se přísnými cestovními nařízeními na hranici:

„Každý, kdo přišel o vízum, neměl šanci: Měli jsme jednu řidičku autobusu, které zřejmě vypršel pas, takže musel přijet jiný řidič, protože jinak bychom se tam nedostali. [...] Bylo to ale narozdíl od NDR vždycky tak, že jsme oficiálního českého průvodce dostali vždycky až večer. Takže v sobotu ráno jsme vyrazili s naším průvodcem a projeli celé pohraničí. Jednou jsme dojeli až ke klášteru Teplá, třikrát jsme ho objeli, až začali být vojáci velmi nervózní. Doslechli jsme se totiž, že se tam dá navštívit knihovna, která se zachovala. Ale neodvážili jsme se a pokračovali dál. [...] Poté jsme se přiblížili k dalším místům. Bylo tam také mnoho lidí, kteří tam měli kořeny a měli zájem navštívit to ‚své‘ místo nebo hřbitov. Vždy jsme to dělali průběžně, téměř v právním vakuu. Večer jsme pak dostali oficiálního českého turistického průvodce.“

Edmund Stern z Zwieselu již ve svém mládí projížděl Čechy na kole, aby lépe poznal sousední země. Ale i on popisuje, jak byla situace na hranici tísnivá:

„Dříve jste museli mít vízum i na jízdu na kole. Muselo se uvést, kam chcete jet. Takže denní vízum na kolo – to znamenalo tak 50, 60, 70 kilometrů a zpět, víc nebylo možné. A já jsem občas uvedl Liberec, Hradec Králové nebo Budějovice a pak jsem musel na hranici čekat, protože to samozřejmě neměli rádi, když si člověk z nich dělal trochu legraci. I povolání se muselo uvádět, to jsem vždycky napsal obchodník s koberci. Moji kamarádi to dělali podobně, brali jsme to poněkud s humorem, i když pocit před revolucí byl tísnivý. Člověk byl vždycky rád, když se po všech těch kontrolách vrátil na Západ. Tolik uniforem, samopalů a kontrol – a ten jazyk, ten byl pro nás absolutně nesrozumitelný.“

„1985 waren wir mit einer Gruppe drüben in Hammern/Hamry als der Ort bereits im Sperrgebiet lag und ziemlich verfallen war. Es war eine organisierte Fahrt mit zwei Bussen, trotzdem war uns nicht ganz wohl bei der Sache. Da wir nicht wussten, ob wir jemals wieder die Gelegenheit haben würden, die Heimat der Eltern zu sehen, fuhren wir mit der ganzen Familie, also auch mit unseren kleinen Kindern, mit.“

So berichtet auch Hans-Peter Dörr von den strengen Reiseregungen an der Grenze und den Reiseauflagen, dass etwa Gruppen verpflichtet waren, einen offiziellen tschechischen Reiseleiter zu haben:

„Wer sein Visum verloren hat, der hatte keine Chance: Wir hatten eine Busfahrerin, da ist wohl der Reisepass abgelaufen gewesen – da musste dann eine neue Busfahrerin herkommen, also es gab keine Möglichkeit, anders nach drüben zu gehen. [...] Es war im Gegensatz zur DDR so, dass wir immer erst am Abend unseren offiziellen tschechischen Reiseleiter bekamen. Wir sind am Samstag früh rübergefahren, sind mit unserem [Anm. deutschen] Reiseleiter durch die ganzen Grenzgebiete gefahren. Wir sind auch einmal nach Kloster Tepl gekommen, sind dreimal um Tepl herumgefahren, bis die Soldaten drin ganz nervös wurden, weil wir gehört haben, dass man die Bibliothek, die erhalten geblieben ist, besuchen kann. Wir haben es aber dann doch nicht gewagt und sind weitergefahren. [...] Wir haben dann Ortschaften angefahren. Es sind ja auch viele Leute mitgefahren, die Wurzeln dort hatten und Interesse dort hatten, einmal ihren Ort oder Friedhof zu besuchen. Das haben wir dann immer so zwischendrin gemacht, so im rechtsfreien Raum. Am Abend haben wir den offiziellen tschechischen Reiseleiter bekommen.“

Edmund Stern aus Zwiesel unternahm schon in seiner Jugend oft Streifzüge mit dem Fahrrad durch Böhmen, um Land und Leute im Nachbarland besser kennenzulernen. Doch auch er drückt aus, wie beklemmend die Situation an der Grenze war:

„Früher musste man sogar ein Visum haben fürs Fahrrad. Und da musste man angeben, wohin man fährt. Also ein Tagesvisum mit dem Fahrrad, da weiß man 50, 60, 70 Kilometer und zurück, mehr ist nicht drin. Und ich habe dann manchmal angegeben, also Liberec, Hradec Králové und Budweis und dann musste ich natürlich warten an der Grenze, weil die mochten es nicht, dass man sie ein bisschen ärgert. Den Beruf musste man angeben, da war ich immer der Teppichhändler. Meine Kameraden machten es so ähnlich, also ein bisschen Humor war schon dabei, obwohl das Gefühl vor der Wende schon beklemmend war. Man war dann irgendwie froh, wenn man nach allen Kontrollen wieder im Westen war. Die vielen Uniformen mit den Maschinenpistolen und Kontrollen – und die Sprache war absolut unverständlich für uns.“

Z pohledu úřední osoby na německé straně líčí situaci Herbert Konrad:

„Tenkrát jsem stával na této hranici, když byla ještě uzavřená, to jsem byl ještě pohraničním policistou, a to jste se nesměli tomu naproti podívat do očí. Jakmile jste přišli s fotoaparátem, ten druhý se otočil – neuvěřitelné, a teď tam přecházíte a přátelsky se zdravíte.“

Vnímání hranice jako bariéry k starému domovu se ukazuje především u těch respondentů, kteří se po vyhnání usídlili na německé straně znovu v blízkosti hranice. Rodina paní Anneliese Schramlové zůstala po několika dalších zastávkách nakonec trvale v Tirschenreuthu. Do bývalého domova Úterý to bylo jen 60 kilometrů – po válce ale nepřekonatelná cesta. Pro matku paní Schramlové byly velmi důležité pravidelné projížďky podél hranice, tak občas zahlédla domovské Sudety:

„Každou sobotu jsem s matkou jezdila do Hermannsreuthu, kde začínala hranice. Po celé hranici, odkud jsme mohly začít – jen aby se mohla podívat – každou sobotu. ‚Ach, to bylo hezké,‘ říkala. Občas jsme zahlédly nějaký ten dům. A náš les doma byl prostě mnohem hezčí, to bylo něco úplně jiného.“

I Franz Reimer vypráví o jedné rodině, která utekla přes hranice, ale usídlila se nedaleko, a tak se stala svědkem požáru vlastního domu v Lučině:

„Vyprávěli nám příběh svého vyhnání. Jejich rodiče si po vyhnání postavili jednoduchý dřevěný dům na německé straně blízko hranice. Opuštěný dům v Lučině byl také dřevěný. Jako děti se často toužebně dívaly zpátky na druhou stranu hranice do svého domova. A jednoho dne bylo z německé strany vidět velký požár v Lučině – říkalo se, že dům byl podpálen. Zdá se, že to byla pravda, protože jsme v ruinách našli ohořelá podlahová prkna. To jsou takové ty příběhy, které se dostanou člověku pod kůži a na které nelze zapomenout.“

Mít domov nadohled, a nemít možnost jej navštívit, byla zdrcující zkušenost. Zbývalo, než si domov přenést v podobě tam rostoucí rostliny přes hranice. Tento motiv je dalším motivem k tématu hranice, který se opakuje ve dvou rozhovorech, jak popisuje Erich Eckert:

„Sestra, ta si vždycky dovezla nějakou maličkost [při pozdějších návštěvách Domaslavi], odnož nějakého keře nebo netřesku, prostě památku z domova.“

Podobně vypráví Horst Haidl z Tirschenreuthu s ohledem na Úterý:

„...samotná hrobka stojí u zdi. Tam rodiče zasadili zimostráz. Jednou jsem si vzal z něho větvičku a ta se ujala a rostla. Takže všechen zimostráz, co mám u sebe doma, dá se říct, pochází z domova.“

Aus der Sicht der Amtsperson auf der deutschen Seite der Grenze schildert es Herbert Konrad:

„Früher hier, an dieser Grenze bin ich gestanden, als sie noch geschlossen war. Ich war damals Grenzpolizist und da hat man sich nicht in die Augen schauen dürfen/können. Sobald man mit dem Fotoapparat gekommen ist, hat sich der andere umgedreht – ungläublich, und jetzt fährt man hinüber und begrüßt sich freundlich.“

Die Erfahrung der Grenze als Barriere zur alten Heimat zeigt sich insbesondere auch bei den Interviewten, die sich nach der Vertreibung wieder in der Nähe der Grenze ansiedelten. So ist die Familie von Anneliese Schraml über mehrere Stationen Ende 1947 schließlich dauerhaft in Tirschenreuth geblieben. Zur alten Heimat Neumarkt (Úterý) sind es eigentlich nur gut 60 Kilometer Weg – nach dem Krieg aber eine unüberwindbare Strecke. Um vielleicht doch immer wieder einmal einen Blick in das heimatliche Sudetenland zu erhaschen, war es der Mutter von Anneliese Schraml ein wirkliches Anliegen, regelmäßig an der Grenze entlang gefahren zu werden:

„Jeden Samstag bin ich mit der Mama nach Hermannsreuth gefahren, wo die Grenze angefangen hat. Die ganze Grenze entlang, wo wir haben anfangen können – bloß damit sie hinüberschauen konnte – jeden Samstag. ‚Ach war das wieder schön,‘ hat sie gesagt. Wir haben immer wieder einmal ein Haus gesehen. Und unser Wald daheim war einfach viel schöner, das war einfach etwas ganz anderes.“

Auch Franz Reimer berichtet von einer Familie, die über die Grenze geflüchtet war, sich aber ganz in der Nähe angesiedelt hatte und so den Brand des eigenen Hauses in Grafenried/Lučina als Augenzeugen miterleben mussten:

„Sie haben uns auch ihre Vertreibungsgeschichte erzählt. Ihre Eltern hätten sich nach der Vertreibung auf der deutschen Seite der Grenze, ganz in der Nähe, ein einfaches Holzhaus gebaut. Denn auch das verlassene Haus in Grafenried sei ein Holzhaus gewesen. Sie hätten als Kinder oft sehnsüchtig zurück über die Grenze geblickt in die eigentliche Heimat. Und eines Tages habe man von der deutschen Seite aus ein großes Feuer in Grafenried gesehen – sie sagten, man habe das Haus angezündet. Das scheint auch zu stimmen, weil wir in den Ruinen verkohlte Fußbodenbretter gefunden haben. Nun, jedenfalls sind das Geschichten, die einem nahe gehen und die man nicht mehr vergisst.“

Die Heimat zu sehen, aber nicht wirklich erreichen zu können, ist eine erschütternde Erfahrung, sie aber mit Hilfe einer dort wachsenden Pflanze sozusagen über alle Grenzen zu tragen, ist ebenfalls ein anderes Motiv zum Thema Grenze, das sich in zwei Interviews findet, so berichtet Erich Eckert:

„Die Schwester, die hat sich [bei den späteren Besuchen in Domaschlag] immer eine Kleinigkeit mitgenommen, einen Ableger vom Strauch oder Hauswurz, einfach Andenken von daheim.“

A Anneliese Schraml dodá v stejném rozhovoru:

„Jsou z domova – to je naše řeč – to se pořád slyší. Našemu domovu [Úterý/Neumarkt] také neříkáme ‚Neumarkt‘ jako městu blízko Norimberka, ale říkáme mu ‚Neimark‘.“

Jak osvobozující bylo pro všechny překonání hranice s pádem železné opony, ukazuje příklad z Mähringu. I v tomto městě, zhruba 12 km východně od Tirschenreuthu, byl po 2. světové válce konec světa. Region se pro svoji okrajovou polohu vyznačoval až do 80. let minulého století vysokou nezaměstnaností a nízkou úrovní mezd. Vždy tomu tak nebylo, dříve vedla silnice z Mähringu dál do blízkých Mariánských Lázní, které spolu Karlovými Vary na přelomu 19. a 20. století zažily svůj vrchol jako lázeňská města. Velký význam měla tehdy Svatoanenská pouť, na kterou se sešli lidé z celého regionu kolem svátku svaté Anny 26. července. Když se ale hranice uzavřely, už to nebylo možné.

Oficiální otevření hranice v Mähringu dne 1. listopadu 1990 (i pro auta) bylo významným zážitkem pro občany Mähringu a pro další budoucnost města. Předtím byla hranice oficiálně ještě uzavřená, od 1. července 1990 se otvírala jen pro cyklisty, malé motocykly a pěší, a to mezi 9. až 21. hodinou. Ale občané Mähringu bouřlivě usilovali o mimořádné otevření hranice při příležitosti Svatoanenské poutě 26. července 1990. Hraniční přechod byl toho dne otevřen již od rána od 5.00 hodin, aby mohli poutníci projít bez kontroly. Stejně zvláštní opatření platilo i pro autobusy.

Přechod byl otevřen již předtím, a to 30. dubna a 1. května 1990 díky úsilí občanů Mähringu za spolupráce českých sousedů výjimečně vždy od 9.00 do 21.00 hodin pro bezvízový přechod. Této možnosti využily na obou stranách desítky tisíc lidí. To byl jakýsi test pro povolení první pouti po pádu železné opony:

„Před otevřením hranic jsme nechali [členové Spolku pro otevření hraničního přechodu v Mähringu] připravit znalecký posudek u jednoho profesora z Regensburgu, aby se mohla rozšířit cesta. Tenkrát byla hranice ještě zavřená a ten znalecký posudek stál více než 5000 DM. Všechno bylo sponzorováno občany Mähringu z dobrovolného dárcovství. Hráli jsme divadelní představení, hráli jsme dobré večerní koncerty – jen proto, aby se posudek mohl zaplatit. [...] Toto byl vlastně začátek i pro pouť.“ (Rosa Schöner)

Prozíravost obyvatelů Mähringu a vynaložené finanční prostředky se jistě vyplatily nejen v humanitárním, ale i v ekonomickém ohledu, protože dnes leží Mähring na důležité trase mezi městy Tirschenreuthem a Mariánskými Lázněmi.

Pádem železné opony a otevřením hranice se ze dne na den nesmírně rozšířil regionální ekonomický prostor od severní Horní Falce až dolů po

Fast im gleichen Wortlaut erzählt Horst Haidl aus Tirschenreuth in Bezug auf Neumarkt:

„... das Grabmal selbst steht an einer Wand. Dort haben die Eltern einen Buchsbaum gepflanzt. Einmal habe ich einen Zweig von diesem Buchsbaum mit nach Hause genommen und dieser ist auch gewachsen. Diese Buchsbäume, die jetzt bei mir zu Hause stehen, von denen kann ich sagen, dass sie ‚von daham‘ sind.“

Und Anneliese Schraml ergänzt im gleichen Interview:

„Die sind von daheim – das ist unsere Sprache. Diese Sprache wird man immer hören. Unsere Heimat [Neumarkt/Úterý], das heißt auch nicht Neumarkt wie der Ort hier in der Nähe von Nürnberg, sondern ‚Neimark‘ – so sagen wir.“

Wie befreiend für alle Beteiligten die Überwindung der Grenze mit dem Fall des Eisernen Vorhangs war, zeigt das Beispiel von Mähring. Auch an diesem Ort, etwa 12 km östlich von Tirschenreuth gelegen, war nach dem Zweiten Weltkrieg sozusagen „die Welt zu Ende“. Der Landstrich war noch bis in die 80er Jahre des letzten Jahrhunderts aufgrund seiner Randlage von hoher Arbeitslosigkeit und niedrigem Lohnniveau geprägt. Doch das war nicht immer so: In früheren Jahren führte die Straße von Mähring weiter ins nahegelegene Marienbad, das um 1900 – zusammen mit Karlsbad – seine Blütezeit als Kurort erlebte. Große Bedeutung hatte schon damals die St.-Anna-Wallfahrt, zu der die Menschen aus der Region am St.-Anna-Tag, dem 26. Juli, zusammenkamen. Doch durch die geschlossene Grenze in Mähring war dies so später nicht mehr möglich.

Die offizielle Grenzöffnung bei Mähring ab 1. November 1990 (auch für Autos) war somit ein einschneidendes Ereignis für die Mähringer Bürger und für die weitere Zukunft des Ortes. Vor dieser Zeit war die Grenze in Mähring offiziell noch gesperrt, erst seit 1. Juli 1990 war sie täglich für Fahrräder, Mopeds und Wanderer zwischen 9 und 21 Uhr geöffnet. Doch die Mähringer Bürger setzten sich auch vehement für die außerplanmäßige Grenzöffnung am 26. Juli 1990 anlässlich der St.-Anna-Wallfahrt ein. Der Grenzübergang war an diesem Tag dann schon ab 5.00 Uhr morgens geöffnet, um die Fußwallfahrer ohne Einzelkontrolle passieren zu lassen. Die Sondergenehmigung galt auch für das Befahren der Strecke mit Bussen.

Bereits vorab war der Grenzübergang am 30. April und 1. Mai 1990 auf das Bestreben von Bürgern aus Mähring in Zusammenarbeit mit den tschechischen Nachbarn hin außerplanmäßig jeweils von 9.00 Uhr bis 21.00 Uhr für einen visumsfreien Übertritt geöffnet worden. Dieses Angebot wurde auf beiden Seiten von Zehntausenden genutzt. Das war sozusagen der Testlauf für die Genehmigung der ersten Wallfahrt nach dem Fall des Eisernen Vorhangs:

„Wir, die Mitglieder der Interessengemeinschaft zur Öffnung des Grenzüberganges Mähring, haben vorher zur Eröffnung der Grenze ein Gutachten erstellen lassen von einem Professor aus Regensburg, damit die Straße ausgebaut wird. Denn da war die Grenze noch dicht, und das Gutachten hat über 5.000 D-Mark gekostet. Es wurde alles

Dolní Bavorsko. Naskytly se nové možnosti pro cestování, nakupování i práci na obou stranách hranice. Do okresu Cham denně dojíždí 3 000 lidí z Čech,²⁴⁾ což dokazuje, jakou ekonomickou sílu otevřená hranice vyzařuje. Jakou váhu přitom má i kulturní a přírodní dědictví, dokládá příklad spojených národních parků Bavorský les a Šumava, které společně tvoří největší souvislé lesnaté území Střední Evropy a dnes se společně představují turistům jako „Zelená střecha Evropy“.²⁵⁾

PROŽITÍ, ZACHOVÁNÍ A ZNOVUOBJEVOVÁNÍ MINULOSTI

Zachovat kulturní dědictví znamená sbírat všechny druhy artefaktů, ale také kulturních zdrojů, jako jsou obyčeje a tradice. Přitom se nemá činit „pozitivní výběr“, ale zahrnout všechny materiální, společné a individuální vzpomínky – i když se zdají anachronistické nebo nepodstatné, ba dokonce nechtěné, trapné nebo děsivé. Všechny kulturní statky společně, jak pozitivně tak i negativně zabarvené, tvoří kulturní dědictví.

Málokdy dokáže jednotlivý element/útržek vyprávět příběh souvislého celku, nicméně může být kamínkem jeho mozaiky. Proto je důležité zachovat i tyto individuální vzpomínky, jednotlivé památky a tradice a vážit si jich. Už i jen jen pozornost a zabývání se tímto tématem zachová jejich význam. Jinak se na ně zapomene a ztratí se jejich hodnota jako kulturního dědictví. To platí stejně pro vzpomínky z rodinné historie jako pro stavební památky nebo tradice a kulturní techniky.

Prožívání historie, zachování – ať to jsou budovy, tradice nebo vzpomínky – a jejich předávání dalším generacím se vine všemi rozhovory jako červená niť.

Např. německému respondentovi Franzi Reimerovi záleželo vždy na tom, aby prezentoval nejen historické skutečnosti, ale pomocí živého vyprávění dával další generaci možnost přemýšlet o událostech a z historie se poučit. Byl to on, kdo líčil velmi dojemné setkání s dvěma staršími dámami, které se vystěhovaly do Austrálie, ale pocházejí z Lučiny a jednoho dne se objevily na místě vykopávek. Tým v Lučině se snažil během jejich krátkého pobytu v regionu zlokalizovat jejich rodný dům a vykopat ho:

„Všude se válely různé věci, staré zámky, lžíce, zbytky bot. Před návratem do Austrálie se ještě jednou zastavily v Grafenriedu, kde jim Helmuth Roith mohl ukázat, kde byl jejich dům, v kterém bydlely. [...] Zatímco jsme je prováděli, pokoušely se vzpomenout: ‚Tady byla velká světnice, tady světnička. Nevisely tady v rohu tenkrát taky kukačkové hodiny?‘ ‚Ale ano! Správně! Tam jsem něco našel!‘ On tam

von den Mähringer Bürgern aus freiwilliger Spende gesponsert. Wir haben Theater gespielt, gute Abendkonzerte gespielt – nur damit das Gutachten bezahlt werden konnte. [...] Das war eigentlich der Start auch für die Wallfahrt.“ (Rosa Schöner)

Die Weitsichtigkeit der Mähringer Bevölkerung und ihr finanzielles Engagement haben sich sicher nicht nur in humanitärer, sondern auch in wirtschaftlicher Hinsicht gelohnt. Denn heute liegt Mährling an der wichtigen Verbindungsstraße zwischen Tirschenreuth und Marienbad.

Von der dortigen nördlichen Oberpfalz bis hinunter nach Niederbayern hat sich mit dem Fall des Eisernen Vorhangs und der Öffnung der Grenze der regionale Wirtschaftsraum von einem Tag auf den anderen immens vergrößert. Es bieten sich neue Reise-, Einkaufs- und Arbeitsmöglichkeiten diesseits und jenseits der Staatsgrenze. Mit über 3.000 täglichen Einpendlern aus Tschechien²⁴⁾ zeigt der Landkreis Cham etwa ein beeindruckendes Bild davon, welche wirtschaftliche Strahlkraft die offene Grenze besitzt. Welchen Stellenwert dabei auch Kultur- und Naturerbe haben kann, lässt sich sicher an den ineinander übergehenden Nationalparks Bayerischer Wald und Šumava belegen, die gemeinsam das größte zusammenhängende Waldgebiet Mitteleuropas bilden und dies inzwischen als „Grünes Dach Europas“ gemeinsam touristisch bewerben.²⁵⁾

GESCHICHTE ERLEBEN, ERHALTEN UND WIEDERENTDECKEN

Erhaltung von kulturellem Erbe bedeutet, alle Arten von Artefakten, aber auch von kulturellen Ressourcen, Bräuchen und Traditionen, zu sammeln und zu bewahren. Dabei soll keine „Positiv-Auswahl“ getroffen werden, sondern alle materiellen, gemeinsamen oder individuellen Erinnerungen einbezogen werden – mögen sie auch anachronistisch oder unnötig erscheinen, ja sogar vielleicht unerwünscht, peinlich oder erschreckend. Alle Kulturgüter gemeinsam, die positiv belegten wie auch die negativen, bilden das kulturelle Erbe.

Selten kann ein einzelnes Element die Geschichte des zusammenhängenden Ganzen erzählen, aber es mag dennoch ein Mosaikstein davon sein. Umso wichtiger ist deshalb, auch diese individuellen Erinnerungen, die einzelnen Denkmäler oder Traditionen zu bewahren und zu schätzen. Nur die Aufmerksamkeit und die Befassung mit diesen Themen erhält ihre Bedeutung. Anderenfalls geraten sie in Vergessenheit und damit geht ihr Wert als kulturelles Erbe verloren. Das gilt für Erinnerungen aus der Familiengeschichte genauso wie für Baudenkmäler oder Traditionen und Kulturtechniken.

Das Erleben von Geschichte, die Bewahrung – ob von Gebäuden, Traditionen und Erinnerungen – und die Weitergabe an die nächste Generation zieht sich auch wie ein roter Faden durch alle Interviews.

24) <https://www.landkreis-cham.de/aktuelles-nachrichten/alle-meldungen/landkreis-cham-fuer-einpendler-attraktiv/>

25) <http://www.nationalpark-bayerischer-wald.de/aktuelles/presse/pressemitteilungen/detailansicht>

24) <https://www.landkreis-cham.de/aktuelles-nachrichten/alle-meldungen/landkreis-cham-fuer-einpendler-attraktiv/> (abgerufen am 11. Januar 2018)

25) <http://www.nationalpark-bayerischer-wald.de/aktuelles/presse/pressemitteilungen/detailansicht> (abgerufen am 11. Januar 2018)

totiž opravdu našel dvě hodinová závaží z kukačkových hodin. Ta závaží jim dal s sebou a ony se radostí rozplakaly.“

V Lučině to byla závaží z kukačkových hodin, která měla velkou hodnotu, v Speinshartu to byla cela klášterní vesnice, která byla ohrožena chátráním:

„Turismus v severní Horní Falcí není takový jako v Horním Bavorsku. To je fakt. Proto jsou samozřejmě potřeba místa, která lze prezentovat. [...] Stejnou situaci máme v Čechách. Z míst, kde ještě dochovaly nějaké stavby, lze něco udělat. Když se stavby jednou zničily, už se nedá dělat nic. Vidím to pokaždé, když jedu do Čech. Mají kapitál na vše, co zatím není zrekonstruované. A když se to pak prezentuje, je to prostě nádherné. [...] Pod heslem ‚Chudoba je nejlepší památková péče‘ se zde zachovalo mnoho, co by se v lepší ekonomické situaci v 60. a 70. letech možná zbouralo – to platí i pro Čechy. To nám teď pomáhá.“

Tak se k situaci vyjádřil Thomas Englberger, vedoucí Mezinárodního Centra setkávání kláštera Speinshart v okrese Neustadt/Waldnaab, Horní Falc, když mluví o začátcích po více než dvaceti letech ukončené rekonstrukce kláštera Speinshart a poukazuje na spojení s klášterem Chotěšov, který také patřil řádu premonstrátů. Ten byl středověkou filií kláštera v Teplé a zachoval se až do raného novověku, zatímco klášter ve Speinshartu je novověkou filií kláštera v Teplé. Chotěšov patří k dalším znovuobjeveným pokladům Sudet popsáným v tomto projektu a usiluje stejně jako klášter Speinshart o rekonstrukci a budoucnost jako kulturní centrum setkávání.

V městě Kemnath se zas oživilo po více než 200 letech pašijové hry jako tradiční hra. Dnes se konají v pětiletém cyklu, jsou vyhlášenou kulturní událostí a činí Kemnath výjimečným městem v regionu. Co tomu předcházelo, popisuje v rozhovoru první starosta Werner Nickl:

„V roce 1983, když město slavilo výročí první zmínky města – ‚975 let města Kemnath‘, jsem byl pověřen postarat se organizačně o obnovu pašijových her v Kemnathu. Pašijová hra v Kemnathu pochází z počátku 18. století a byla iniciována tehdejším pastorem Arckhauerem a sepsána františkány z bývalého kláštera svatého Antonína. Tento text byl také poprvé uveden, ale poté byla hra kvůli různým nepokojům v roce 1768 zakázána. Celá hra byla uložena a téměř zapomenuta více než dvě stě let v Biskupském ústředním archivu. Až do roku 1982 myslím, kdy byla znovu nalezena. Cílem bylo hru nově zinscenovat a v roce 1983 nově uvést.“

Zachování památek, tradic a vzpomínek je důležitým kulturním dědictvím, avšak tragický osobní osud rodiny někdy pochopitelně zastíní objektivní pohled na dlouhodobý chod historie. Historik dr. Peter Becher popisuje, jak historické události Sametové revoluce a pád železné opony byly pro vyhnané dalšími převratnými zážitky v životních příbězích:

So war es z.B. Franz Reimer immer ein Anliegen, nicht nur die geschichtlichen Fakten zu Grafenried/Lučina zu präsentieren, sondern auch mit Hilfe von lebendigen Erzählungen der nächsten Generation die Möglichkeit zu geben, über die Ereignisse nachzudenken und aus der Geschichte zu lernen. Er war es auch, der die sehr bewegende Begegnung mit zwei nach Australien ausgewanderten älteren Damen schilderte, die aus Grafenried/Lučina stammten und eines Tages zum Ausgrabungsort kamen. Das Team vor Ort bemühte sich, innerhalb ihrer kurzen Aufenthaltsdauer in der Region, das Elternhaus zu orten und dort zu graben:

„[...] alles Mögliche lag da herum, wie alte Türschlösser, ein paar Löffel, Reste von Schuhen... Als die beiden Damen dann noch einmal vor ihrer Heimreise nach Australien nach Grafenried kamen, konnte er [Helmut Roith] ihnen sagen: ‚Das hier war euer Haus. Hier habt ihr gelebt.‘ [...] Während wir ihnen die Ergebnisse zeigten, versuchten sie sich zu erinnern. ‚Hier war die große Stube, dort die kleine Stube... War da in der Ecke an der Wand nicht damals eine Kuckucksuhr gehangen...?‘ Da fiel dem Herrn Roith ein: ‚Richtig! Da habe ich was gefunden! Er hatte dort in der Ecke nämlich tatsächlich die beiden Kettengewichte einer Kuckucksuhr ausgegraben. Die übergab er den Damen und sie haben so sehr geweint.“

In Grafenried/Lučina sind es die zwei Gewichte der Kuckucksuhr, die einen hohen Erinnerungswert haben, in Speinshart war es ein ganzes Klosterdorf, das vom Verfall bedroht war:

„Der Tourismus in der nördlichen Oberpfalz ist ein Thema, der Tourismus ist nicht so wie in Oberbayern. Das ist eine Tatsache. Natürlich braucht man deshalb auch Orte, die man präsentieren kann. [...] Die gleiche Situation haben wir auch in Böhmen. Aus Orten, an denen noch alte Bausubstanz da ist, kann man etwas machen. Wenn die Bausubstanz mal zerstört wurde, kann man nichts mehr machen. Böhmen profitiert davon. Ich sehe es jedes Mal, wenn ich nach Böhmen fahre. Sie haben Kapital, das vorhanden ist, für alles, was noch nicht saniert ist. Wenn es erst einmal präsentiert wird, ist es einfach schön. [...] Unter dem schönen Schlagwort ‚Armut ist der beste Denkmalschutz‘ hat sich hier [Kloster Speinshart] Vieles erhalten, was man in einer besseren wirtschaftlichen Situation in den 60er und 70er Jahren vielleicht abgerissen hätte – das gilt auch für Böhmen. Davon profitiert man hier jetzt.“

So Thomas Englberger, Leiter der Internationalen Begegnungsstätte Speinshart, Landkreis Neustadt/Waldnaab, in der Oberpfalz, wenn er über die Anfänge der nach über zwanzig Jahren abgeschlossenen Sanierung von Kloster Speinshart berichtet und dabei auch den Bogen zu Kloster Chotěšov schlägt – das ebenfalls dem Prämonstratenser-Orden angehörte. Chotěšov war eine mittelalterliche Tochtergründung von Kloster Tepl und hat bis in die frühe Neuzeit bestanden, während Kloster Speinshart eine neuzeitliche Filiation von Tepl ist. Chotěšov gehört zu den in diesem Projekt beschriebenen wiederentdeckten Schätzen im Sudetenland und strebt wie Kloster Speinshart die Renovierung und eine Zukunft als kulturelle Begegnungsstätte an.

„Dětství mnoha vyhnaných dětí bylo ovlivněno dvěma velkými příběhy: o ráji a o vyhánění z ráje, skoro jako v Bibli. To se předávalo v mnoho rodinách. [...] Napsala o tom hezkou knihu vídeňská spisovatelka Ilse Tielsch, která pochází z Moravy. Kniha se jmenuje ‚Rozbité obrazy‘ (Nesentimentální cesta po Moravě a Čechách) – a ten název vyjadřuje moc dobře, jak mnozí [Němci] v sobě nosili obrazy, i když věděli, že už dávno neodpovídají skutečnosti, ale obrazy si mohli zachovat. A po roce '89 se obrazy najednou rozbily, zničily. Lidé už byli zakotvení v Německu, Rakousku nebo jinde, měli tam svoje centrum života. [...] Někdo to vnímal jako definitivní závěr, někdo se už nikdy nechtěl do Čech vrátit, protože se chtěli vyhnout konfrontaci. Ono to tak bývá, dětství je jaksi ráj, do kterého už nikdy nemůžeme vstoupit. To prostě tak je, člověk už není tak naivní. Ale rozdíl je v tom, jestli jste z toho dětství pomalu odrostl, nebo jestli jste byl z něho vyháněn. Ale známe i příběhy lidí, kteří se vystěhovali do Ameriky, do Austrálie, ale pořád se jim po zemi svého původu stýskalo. A když to dopadne dobře, tak se jim podaří najít rovnováhu mezi tím rájem z dětství a svým současným životem, to bych každému přál.“

In der Stadt Kemnath wiederum sind die Passionsspiele als traditionelles Spiel nach über 200 Jahren wiederbelebt worden und sind heute im fünfjährigen Zyklus ein herausragendes Ereignis im Kulturleben und ein Alleinstellungsmerkmal von Kemnath in der Region. Wie es dazu kam, beschreibt der Erste Bürgermeister Werner Nickl im Interview:

„Im Jahr 1983, als die Stadt ihr Jubiläumsjahr zur ersten urkundlichen Erwähnung begangen hat ‚975 Jahre Stadt Kemnath‘, [...] wurde mir aufgetragen, mich um die Wiederbelebung dieser Kemnather Passion organisatorisch mit zu kümmern. Dieses Spiel der Kemnather Passion stammt aus dem Anfang des 18. Jahrhunderts und wurde vom damaligen Pfarrer Arckhauer initiiert, geschrieben von Franziskanermönchen des damaligen Klosters St. Antonius. Dieser Text wurde damals dann auch aufgeführt und im Jahr 1768 ist das Spiel dann verboten worden, weil es eben zu Ausschreitungen gekommen ist. Das Textbuch war dann praktisch über 200 Jahre im Bischöflichen Zentralarchiv ‚begraben‘ und wurde im Jahr 1982 wiedergefunden. Das Ziel war, dieses Spiel im Jahr 1983 wieder neu zu inszenieren und aufzuführen.“

Die Bewahrung von Denkmälern, Traditionen und Erinnerungen ist wichtiges Kulturerbe, doch das tragische persönliche Schicksal einer Familie überschattet manchmal verständlicherweise den objektiven Blick auf den langen Lauf der Geschichte. Der Historiker Dr. Peter Becher schildert eindrücklich, wie auch das geschichtliche Ereignis der Samtenen Revolution von 1989 und die Öffnung des Eisernen Vorhangs für die Vertriebenen ein zweites einschneidendes Erlebnis in der Lebensgeschichte darstellten:

„Die Kindheit vieler Vertriebenenkinder war geprägt von zwei großen Erzählungen: dem Paradies und der Vertreibung aus dem Paradies. Das ist in vielen Familien so weitergegeben worden. [...] Die Wiener Schriftstellerin Ilse Tielsch, die aus Mähren kommt, hat darüber ein schönes Buch geschrieben mit dem Titel: ‚Die Zerstörung der Bilder‘ (Unsentimentale Reise durch Mähren und Böhmen), was ich für eine treffende Formulierung halte: Viele haben Bilder mitgetragen, obwohl sie wussten, dass sie längst nicht mehr stimmen, aber sie konnten die Bilder beibehalten, sozusagen vor die Wirklichkeit schieben. Bis zum Jahr 1989, dann sind die Bilder plötzlich zerstört worden. Dann wurde schlagartig klar, dass sich der Lebensschwerpunkt bei fast allen in Deutschland, in Österreich längst nachhaltig verfestigt hatte. [...] Manche hatten die Einstellung: ‚Jetzt ist es endgültig vorbei‘, aber es gab auch Leute, die nie wieder rübergefahren sind, weil sie die Konfrontation mit der Realität vermeiden wollten. Ich meine, es ist immer so, die Kindheit ist ein Paradies, das man nie wieder betreten kann, weil sich die kindliche Naivität nicht zurückgewinnen lässt. Aber es ist ein Unterschied, ob man aus der Kindheit langsam herausgewachsen ist, oder ob man aus ihr vertrieben wurde. Es gibt Leute, die nach Amerika, Australien ausgewandert sind und immer ein großes Heimweh nach ihrem Herkunftsland hatten. Gelungen ist die Auswanderung wohl denen, die als Erwachsene ein Gleichgewicht herstellen konnten zwischen der Erinnerung an das Kindheitsparadies und dem gegenwärtigen Leben. Das kann man nur jedem wünschen.“

PROČ SE OSOBNĚ ANGAŽOVAT ZA ZACHOVÁNÍ PAMÁTKY NEBO TRADICE?

Zachovat kulturní dědictví je důležitým cílem. Ale kdo konkrétně usiluje o uchování stavebních památek, tradic a vzpomínek v bývalých Sudetech, a především proč?

„Po roce 1989 se započal proces otevírání se a pro nás bylo tenkrát jasné, že se chceme na základě našeho původu a knowhow zapojit do česko-německé výměny. A to jsme od začátku dělali velmi intenzivně, za což jsme získali velké uznání, obzvláště v Čechách.“

Takhle popisuje doktor Becher ze spolku Adalberta Stiftera nasazení a motivaci spolupracovníků v jeho instituci. Pádem železné opony se otevřelo mnoho možností vzájemné spolupráce.

Platí to v ještě větší míře pro ty, kteří se osobně a dobrovolně věnují zachování kulturního dědictví v Sudetech. Motivy lze často najít v osobním vztahu k místu nebo tradici nebo obecně v zájmu o historii a vlastivědu.

Například Edmund Stern popisuje svůj dlouhodobý zájem o místní historii, která spojuje společné dějiny na obou stranách dnešní státní hranice:

„Vždycky mě zajímalo, když jsem se jako dítě díval směrem na východ na hory na hranici, jestli za tou železnou oponou, která nám jako dětem připadala děšivá, jestli tam jsou lidé nebo jak to tam vypadá. Mnozí z mých spolužáků byli vyhnáni nebo uprchlíci a u jejich rodičů jsem jako dítě většinou pozoroval negativní obraz: že ti Češi tam na druhé straně jsou strašní. Tenkrát jsem byl ještě ředitelem školy a vždycky jsem nabízel svým učitelům základního stupně, když ve vlastivědě probírají Svatého Vintře, ať se klidně zajedou podívat do Čech, když je to teď možné. [pozn.: Sv. Vintř (německy: Hl. Gunther) je jako zakladatel kláštera Rinchnach významný pro šíření křesťanství v Bavorském lese. Do své smrti v roce 1045 žil jako poustevník u Dobré Vody (Hartmanice) /Gutwasser (Hartmanitz). Vzdálenost mezi obcemi Rinchnach a Hartmanice činí cca 50 km.]“

Franz Reimer, který sloužil dlouho přímo na hranici, popisuje svoji první návštěvu v Lučině a svou angažovanost takto:

„Prvně jsem tam byl v roce 2003, protože mě to zajímalo. Domy nebyly vidět už vůbec nebo jen velmi málo, sem tam nějaký nárožní pilíř. Všechno bylo zarostlé stromy a keři, les si vezme opuštěná místa zpět, říká se. Nebylo vlastně z objektů vidět skoro nic. Pro lidi, kteří tam tudy chodili, to místo nemělo žádný zvláštní význam. Zajímavé je to jen pro ty lidi, kteří tam žili nebo pro jejich potomky. [...] Konec je v nedohlednu. Protože není jisté, jak to bude pokračovat po restauraci objektu, co se bude moct ještě vykopat. Určitě se nebude vykopávat celá vesnice, to nikdo nechce a to není ani nutné. Ale nás to tam baví, lidem něco ukázat a vyprávět a já to budu dělat tak dlouho, jak budu moct. Mám radost z toho, že můžu lidem něco předat.“

WARUM SICH PERSÖNLICH EINSETZEN FÜR EIN DENKMAL, EINE TRADITION?

Kulturelles Erbe erhalten, ist ein wichtiges Ziel. Doch wer setzt sich nun konkret für die Bewahrung von Baudenkmalern, Traditionen und Erinnerungen im Sudetenland ein und vor allem warum?

„Seit dem Jahr 1989 hat es einen Prozess zunehmender Öffnung gegeben, und für uns war damals schnell klar: Gerade mit unserer Herkunft und unserem Know-How sollten wir uns jetzt in den deutsch-tschechischen Austausch einbringen. Das haben wir intensiv getan und dafür viel Anerkennung bekommen, ganz besonders in Tschechien.“

So beschreibt Dr. Becher vom Adalbert-Stifter-Verein das Engagement und die Motivation der Mitarbeiter seiner Institution. Mit dem Fall des Eisernen Vorhangs haben sich nicht nur mehr, sondern auch andere Möglichkeiten der gegenseitigen Zusammenarbeit eröffnet.

Das gilt in noch höherem Maß für all diejenigen, die sich in privater und ehrenamtlicher Weise für die Erhaltung von kulturellem Erbe im Sudetenland einsetzen. Als Motive stehen hier oft persönlicher Bezug zu einem Ort, einer Tradition im Mittelpunkt oder aber das allgemeine Interesse an Geschichte und Heimatkunde.

Edmund Stern etwa beschreibt sein seit Jahrzehnten währendes Interesse an Heimatkunde, die die gemeinsame Geschichte diesseits und jenseits der heutigen Staatsgrenzen verbindet:

„Immer hat mich schon interessiert, wenn ich als Kind auf das Grenzgebirge nach Osten blickte, gibt es hinter diesem Eisernen Vorhang, den wir als Kinder schrecklich empfunden haben, gibt es da Menschen oder wie schaut es da drüben aus? Viele Mitschüler waren sogenannte Heimatvertriebene oder Flüchtlinge und von deren Eltern bekam ich meistens ein negatives Bild als Kind mit ‚von den schlimmen Tschechen, die da drüben wohnen.‘ [...] Damals war ich noch Schulleiter und ich habe immer den Grundschullehrkräften angeboten, wenn sie in Heimatkunde den Hl. Gunther durchnehmen: ‚Dann fährt doch mal auch rüber, weil jetzt ist es ja möglich.‘ [Anmerkung: Gunther ist als Gründer des Klosters Rinchnach wichtig für die Verbreitung des christlichen Glaubens im Bayerischen Wald. Er lebte bis zu seinem Tod im Jahr 1045 als Einsiedler in Gutwasser (Gemeinde Hartmanice). Die Entfernung zwischen Rinchnach und Hartmanice beträgt ca. 50 Kilometer.]“

Franz Reimer, der jahrelang an der Grenze Dienst tat, beschreibt seinen ersten Besuch in Grafenried/Lučina und sein Engagement so:

„Ich war bereits etwa 2003 mal dort oben, einfach weil es mich interessiert hat. Damals war von den Häusern so gut wie gar nichts mehr zu sehen. Vereinzelt einmal ein Eckpfeiler von einem Gebäude, aber ansonsten alles überwuchert. Büsche und Bäume wuchsen seit so vielen Jahren darauf. Der Wald holt sich alles zurück, sagt man. Es war damals keine Substanz des Ortes mehr ersichtlich. Und wer hinauf ging, der fand es nicht sonderlich interessant. Außer natürlich die Leute, die von dort waren oder deren Nachkommen. [...] Ein Ende, würde ich sagen, ist nicht absehbar. Weil man ja nicht weiß, wie es nach der

Potřebná stavební opatření, která byla nezbytně nutná, aby se zastavilo chátrání budov, byla u některých respondentů spouštěčem nebo hlavním motivem osobní angažovanosti.

Nad pravým bočním oltářem v Domaslavi se objevila díra ve střeše, což bylo pro Ericha Eckerta konkrétním důvodem a motivací osobně se angažovat:

„Tu díru jsem prostě chtěl zavřít, aby se stavba zachovala. Je tolik vesnic, obcí, muzeí, kde se kostel zřítí, protože tam někde do něj zatékalo.“

Z úspěchů takových stavebních úprav roste nová motivace, obzvlášť když si společnost vynaloženého úsilí váží. Herbert Konrad to ukazuje na příkladu opraveného kostela svaté Anny:

„Už jsme zažili několik svateb českých snoubenců v kostele. A když jsem se jich ptal, proč si vybrali zrovna tento kostel, tak např. manželé z Mariánských Lázní odpověděli: ‚Protože je to nejhezčí kostel široko daleko‘. To je pro nás mimořádné uznání. Když slyšíme něco takového, tak jsme nadšení a říkáme si, že v tom budeme pokračovat.“

V Bavorsku se tradičně hlásí nejvíce lidí k římskokatolické církvi, v Horní Falci a v Dolním Bavorsku, regionech sousedících s Českem, je příslušnost ke katolické církvi se dvěma třetinami dokonce nadprůměrná. Mnoho tradic spojených s katolickou církví se v Bavorsku dodržuje dodnes. Např. „Pfungstritt“ (slavnostní procesí na koních na Svatodušní pondělí) v Bad Kötzingu je více než 600 let stará tradice a každoročně se společně poutě účastní více než 800 jezdců na koních z celého regionu. Podobný význam ve svém regionu měla také pouť na svatou Annu v Plané, která se z důvodu rozdělovací hranice již nemohla uspořádat stejným způsobem jako dříve. Že i křesťanská víra a vztah k církvi může být silnou motivací pro lidi, ukazují různé příklady z našich rozhovorů.

Respondenti z Tirschenreuthu vyprávěli, jak tehdejšího místního faráře Witta při pohledu na obraz kostela svaté Anny – to bylo asi v roce 1989 – napadlo, že za rok už tam poputují s poutníky, a jak se to uskutečnilo:

„[Tehdejší místní farář říkal:] ‚Nemůžeme přece putovat jen k našemu kostelu, chceme zpátky ke kořenům.‘ To mi teprve včera vyprávěl znovu bývalý starosta. Tenkrát seděl s farářem v kapli v Tirschenreuthu a tam viděli obraz kostela svaté Anny v Plané. Hranice ještě byla zavřená a farář prorokoval: ‚Tam půjdeme příští rok na poutě‘ – i když nikdo netušil, že se hranice otevře. On měl takové tušení a dokázal lidi nadchnout. [...] První poutě byla velkolepá. Sedmnáct plných autobusů tam jelo a stovky lidí šly pěšky. [...] Byl jsem při slavnostní bohoslužbě někde vepředu a tam nebyla žádná čestná místa, tam bylo prostě plno. Kdyby se tam někomu udělalo špatně, tak by tam stál do konce mše, nemohl by upadnout, tak těsně tam lidé stáli.“

Renovierung oder Restaurierung der bisherigen Gebäude weitergeht. Was darf noch ausgegraben werden, wie viel darf freigelegt werden? Mit Sicherheit wird nicht das gesamte ehemalige Dorf ausgegraben, das geht nicht und das will man auch nicht. Mir selbst macht es einfach Freude, da oben den Leuten etwas zu zeigen und ihnen zu erzählen.“

Auch etwa dringend erforderliche Baumaßnahmen, die notwendig waren, um dem Verfall von Gebäuden Einhalt zu gebieten, waren bei einigen der Befragten Auslöser oder Hauptanliegen für ein Engagement.

Über dem rechten Seitenaltar der Kirche von Böhmisches Domaschlag/Domaslav hatte sich ein Loch im Dach gebildet – das war im Jahr 1998 konkreter Anlass und Motivation für Erich Eckert sich persönlich zu engagieren:

„Also das Loch, das wollte ich einfach zugemacht haben, dass das Gebäude erhalten wird. Es gibt so viele Dörfer, Gemeinden, Museen, wo die Kirche eben eingestürzt ist, weil irgendwo Wasserschaden war.“

Aus den Erfolgen solcher Baumaßnahmen ergibt sich neue Motivation, insbesondere wenn die Bestrebungen von der Gesellschaft geschätzt werden. Herbert Konrad etwa zeigt dies am Beispiel der renovierten St.-Anna Kirche auf:

„Und wir haben schon mehrfach Hochzeiten von tschechischen Paaren erlebt und wenn ich da gefragt habe: ‚Warum gehen Sie in diese Kirche?‘ – das war ein Brautpaar aus Marienbad – die sagten: ‚Weil das weit und breit die schönste Kirche ist.‘ Das war für uns eine Anerkennung sondergleichen, also wenn man so etwas hört, dann ist man zufrieden und sagt sich, wir machen weiter so.“

In Bayern bekennen sich traditionell viele Menschen zum römisch-katholischen Glauben, mit rund zwei Drittel der Bevölkerung ist die Kircheng Zugehörigkeit in den Grenzgebieten zu Tschechien, also in Niederbayern und in der Oberpfalz, sogar überdurchschnittlich hoch. Zahlreiche Traditionen, die mit der katholischen Kirche verbunden sind, werden in Bayern bis zum heutigen Tag gepflegt. So ist z.B. der Pfungstritt in Bad Kötzing eine über 600-jährige Tradition und zieht jährlich mehr als 800 Reiter aus der Region an, die gemeinsam an der Wallfahrt teilnehmen. Ähnliche Bedeutung in ihrer Region hatte auch die St.-Anna-Wallfahrt in Plan/Planá, die aber aufgrund der trennenden Grenze nicht mehr in dieser Weise durchgeführt werden konnte. Dass auch der christliche Glauben und die Verankerung mit der Kirche eine starke Motivation für die Menschen sein können, zeigen verschiedene Beispiele in den Interviews.

Die Interviewpartner in Mähring berichten etwa, dass der frühere Stadtpfarrer Witt aus Tirschenreuth beim Anblick des Bildes von St. Anna – wohl im Jahr 1989 – die Vorstellung entwickelte, im nächsten Jahr mit den Wallfahrern dorthin zu pilgern und wie dies in die Tat umgesetzt wurde:

„[Der damalige Tirschenreuther Stadtpfarrer sagte:] ‚Wir können doch nicht zur Gedächtniskirche pilgern, wir wollen zum Ursprung zurück‘, das hat mir der Alt-

Výjimečný vztah k určitým kostelům mají mnozí respondenti i z toho důvodu, že se zde odehrály důležité události rodinné historie: svatby, křtiny, první svaté přijímání, biřmování a pohřby. Navštívit rodinný hrob je důležité i pro lidi, kteří nemají tak úzký vztah k církvi.

Dr. Peter Becher to popisuje na příkladu své rodiny, jak se nová orientace rozvíjela teprve za několik let:

„Lze to pozorovat i na tomto: Na začátku bylo pro mnohé bolestné, že nemohli navštívit hroby rodičů a příbuzných, že jim scházely hroby, to byla strašná zkušenost. Ale pak vznikly první hroby tady, např. hrob mých prarodičů není v Karlových Varech, ale v Starnbergu, to je teď náš rodinný hrob. A tak se postupně všechno změnilo a posunulo sem a lidé našli nakonec svoje místo tady.“

Edmund Stern v rozhovoru zmiňuje, že se kvůli dějinám Němců a Čechů a kvůli vyhánění a jeho následkům často zapomíná na osud Židů v tomto regionu:

„Možná je to důvod, proč mi na té synagoze a na tom příběhu tak záleží. Když vždycky slyším to vypočítání – Němci vraždili lidi v Československu nebo v Protektorátu a potom Češi zabíjeli Němce. Z této hrozné katastrofy musíme čerpat poučení a udělat vše pro to, aby se takový děs už nikdy neopakoval. Často ale k tomu chybí ochota. Ukázat na to, že na nacionálním socialismu není dobrého nic, vůbec nic, a že se to vůbec nesmí bagatelizovat, i když někdy slyšíte: [...] ‚Kdyby nebylo to s těmi Židy.‘ Taková hrozná věta! [...] [Němci, Češi, křesťané a Židé] tady žili spolu lépe, než si lidé myslí. Jisté je to: katolicky organizovaná víra a společenská infrastruktura nebyly zcela bez viny na antisemitismu. [...] Ale katastrofy často začínají vyloučením.“

Bürgermeister erst gestern wieder erzählt. Er saß damals mit dem Stadtpfarrer in der Gnadenkapelle in Tirschenreuth und sie sahen da das Bild von der Anna-Kirche in Planá. Da war die Grenze noch zu und dann sagt der Pfarrer: ‚Da pilgern wir nächstes Jahr hin‘, obwohl niemand geahnt hat, dass die Grenze geöffnet wird. Er hat so eine gewisse Vorsehung gehabt und hat die Leute so begeistern können von dem Anliegen. [...] Die erste Wallfahrt war ja so großartig. 17 Busse [...] sind gefahren und Hunderte haben sich den Fußmarsch angeschlossen. [...] Ich bin beim Festgottesdienst in der St.-Anna Kirche so ziemlich vorne gestanden und da hat es keine Ehrenplätze gegeben, es war nur noch voll. Wenn da jemand schlecht geworden wäre oder ohnmächtig, der wäre gestanden bis zum Kirchenende, der konnte nicht umfallen, so dicht war es.“

Einen besonderen Bezug zu bestimmten Kirchengebäuden haben viele der Interviewten auch deswegen, weil wichtige Ereignisse in der Familiengeschichte hier stattfanden: Hochzeiten, Taufen, Erstkommunion, Firmung oder Begräbnisse. Das Grab der Familie zu besuchen, ist auch Menschen, deren Beziehung zur Kirche weniger eng ist, ein großes Anliegen.

Dr. Peter Becher beschreibt am Beispiel seiner Familie, wie sich eine Neuorientierung erst über die Jahre entwickeln kann:

„Man kann es auch daran sehen: Am Anfang, und das war sicher für viele sehr schmerzhaft, konnte man die Gräber der Eltern, der Verwandten nicht mehr besuchen, das Fehlen der Gräber war für viele sehr schlimm. Dann aber kamen die ersten Gräber in der neuen Heimat, das Grab meiner Großeltern zum Beispiel ist nicht in Karlsbad, sondern in Starnberg, das ist jetzt unser Familiengrab. Und so hat sich nach und nach alles verwandelt und verschoben und der neue Lebensschwerpunkt immer mehr ausgeprägt.“

Edmund Stern wiederum thematisiert in seinem Interview, dass über die deutsch-tschechische Geschichte und die Vertreibung, das Schicksal der jüdischen Religionsangehörigen in dieser Region gleichwohl oft vernachlässigt wird, was für ihn ein Beweggrund für sein persönliches Engagement ist:

„Vielleicht ist das auch ein, wie soll ich sagen, ein Grund, warum ich an dieser Synagoge hänge und an dieser Geschichte. Denn diese Aufrechnungen: die Deutschen haben Menschen umgebracht in der Tschechoslowakei oder im Protektorat und dann haben die Tschechen die Deutschen umgebracht. Aus dieser schrecklichen Katastrophe muss man Lehren ziehen und alles tun, damit sich so eine Ungeheuerlichkeit nicht wiederholt. Oft fehlt aber die Bereitschaft dazu. Das Aufzeigen, dass am Nationalsozialismus nichts gut ist, auch nicht ein wenig und dass man das überhaupt nicht verharmlosen darf, auch wenn man manchmal hört: [...] ‚Wenn das mit den Juden nicht gewesen wäre.‘ Ein furchtbarer Satz! [...] [Deutsche, Tschechen, Christen und Juden], die haben hier auch besser zusammengelebt als man meint. Sicher ist: der katholisch organisierte Glaube und die gesellschaftliche Infrastruktur waren nicht schuldlos am Antisemitismus. [...] Aber Katastrophen beginnen oft mit Ausgrenzungen.“

PŘESHHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE, VZÁJEMNÉ POROZUMĚNÍ A SPOLEČENSKÉ UZNÁNÍ

Kulturní dědictví je základem více sociálních vztahů – je nástrojem pro vybudování sociální důvěry, občanské společnosti a zodpovědnosti za obecní zájem. Proto je i klíčem pro formování postojů a hodnot, spojení a vztahů, které společně tvoří sociální kapitál společnosti, tmel, který společnost drží pohromadě. Jen na tomto základě lze stavět ekonomiku založenou na spolupráci, kreativitu a inovaci, která je potřebná pro rozvoj společnosti.

Zároveň kulturní dědictví pozitivně ovlivňuje kvalitu života tím, že vybuduje pocit lokální a regionální identity. Lidé jsou společně hrdí na místo nebo tradici, historii nebo uměleckou krásu. Koncept kulturního dědictví nemá časový rámeček a jeho definice se i v minulosti stále měnila pod vlivem sociální, politické a ekonomické situace.

„Rámcová úmluva Rady Evropy ze dne 27. října 2005 o hodnotě kulturního dědictví pro společnost“ říká: „Kulturní dědictví se skládá z řady zdrojů, zděděných z minulosti, které lidé nezávisle na vlastnickém poměru identifikují jako výraz a obraz svých neustále se rozvíjejících hodnot, postojů, vědomí a tradic. Zahrnuje všechny aspekty prostředí, které vycházejí postupem času z interakce mezi člověkem a místy.“²⁶⁾

Proto se kulturní dědictví považuje za jakýsi „implantát paměti“. Je to hnací faktor pro lidské jednání, protože obsahuje specifickou vymoženost dřívějších generací. V průběhu dějin se v něm objevují všechny efekty interakce mezi člověkem a prostředím. Proto je kulturní dědictví stejně důležité jak z perspektivy jednotlivce, tak i společnosti a celé země. Dokonce ve vztazích sousedících zemí hraje významnou roli. Vztah mezi Německem a Českem vzhledem k Sudetům může být takovým příkladem. Přes staletí ovlivňovaly historické faktory neustále dějiny Bavorska a Čech, resp. Německa a České republiky. Kdysi to byly spory o víru a následně husitské války, od poloviny 20. století to byla situace Sudet a železná opona.

Jedním z rozhodujících faktorů ovlivňujících vzpomínání, a tím také kulturní dědictví, je aktuální politická a sociální situace konkrétních zemí. Podle francouzského historika Pierre Nory „zůstává paměť v neustálém rozvoji, otevřená dialektice vzpomínání a zapomínání, neuvědomujíc si při tom vlastní sukcesivní deformaci, náchylná k manipulaci a přivlastnění [...]. Paměť je věčně aktuální fenomén, spojení s věčnou přítomností. [...] Paměť [...] přijímá jen takové skutečnosti, které jí odpovídají; [...] paměť má svoje kořeny v konkrétním, v prostorech, v gestech, obrazech a předmětech.“

Jak se ukázalo již v rozhovorech, existovaly různé motivace, které jednotlivce nebo skupiny přiměly se angažovat právě po pádu železné opony.

GRENZÜBERGREIFENDE ZUSAMMENARBEIT, GEGENSEITIGES VERSTÄNDNIS UND GESELLSCHAFTLICHE ANERKENNUNG

Kulturerbe ist die Grundlage für mehr soziale Beziehungen – es ist ein Werkzeug für den Aufbau von sozialem Vertrauen, den Ausbau der bürgerlichen Gesellschaft und Verantwortungsbewusstsein für das Gemeinwohl. Daher ist es auch Schlüssel für die Gestaltung von Einstellungen und Werten, von Bindungen und Beziehungen, die gemeinsam das Sozialkapital einer Gesellschaft bilden, also sozusagen den „Kitt“, der die Gesellschaft zusammenhält. Nur darauf lässt sich eine auf Zusammenarbeit, Kreativität und Innovation begründete Wirtschaft aufbauen, die für die Weiterentwicklung der Gesellschaft notwendig ist.

Gleichzeitig beeinflusst das kulturelle Erbe die Lebensqualität positiv, indem es ein Gefühl der lokalen oder regionalen Identität aufbaut. Gemeinsam sind die Menschen stolz auf einen Ort oder eine Tradition, die zugehörige Geschichte und künstlerische Schönheit. Das Konzept des kulturellen Erbes ist zeitlich nicht festgelegt, und seine Definition wurde durch die sich verändernde soziale, politische und wirtschaftliche Situation auch in der Vergangenheit ständig verändert.

Entsprechend der „Rahmenkonvention über den Wert des Kulturerbes für die Gesellschaft“ des Europarates, die am 27. Oktober 2005 in Faro beschlossen wurde, ist definiert: „Kulturerbe setzt sich aus einer Reihe von Ressourcen zusammen, die aus der Vergangenheit ererbt wurden und welche die Menschen unabhängig von der Eigentumszuordnung als eine Widerspiegelung und einen Ausdruck ihrer beständig sich weiter entwickelnden Werte, Überzeugungen, ihres Wissens und ihrer Traditionen identifizieren. Es umfasst alle Aspekte der Umwelt, die aus der Interaktion zwischen Menschen und Orten im Laufe der Zeit hervorgehen.“²⁶⁾

Deshalb ist das Kulturerbe eine Art „Implantat der Erinnerung“. Es ist ein Antriebsfaktor für menschliches Handeln, denn es beinhaltet spezifische Errungenschaften der früheren Generationen. Durch den Lauf der Geschichte werden die Wirkungen der Interaktion zwischen Mensch und Umwelt sichtbar. Daher ist das Kulturerbe sowohl aus der Perspektive des Einzelnen, als auch der Gesellschaft und des ganzen Landes in gleicher Weise wichtig. Selbst in den Beziehungen zwischen angrenzenden Ländern spielt es eine bedeutende Rolle. Ein Beispiel dafür kann die Beziehung zwischen Deutschland und Tschechien im Zusammenhang mit dem Sudetenland sein. Historische Faktoren haben über die Jahrhunderte hinweg immer wieder die Geschichte von Bayern und Böhmen bzw. von Deutschland und Tschechien gegenseitig beeinflusst. Waren es einst die Glaubenskämpfe und die daraus resultierenden Hussitenkriege, so ist es ab Mitte des 20. Jahrhunderts die Situation des Sudetenlands und der Eisernen Vorhang.

Einer der entscheidenden Faktoren, die die Erinnerung und damit das Kulturerbe beeinflussen, ist die aktuelle politische und soziale Situation der konkreten Länder. Laut dem französischen Historiker Pierre Nora „bleibt das Gedächtnis in ständiger Weiterentwicklung, offen für die Dialektik des Erinnerns und Vergessens, sich seiner sukzessiven Verformungen nicht bewusst, anfällig für Manipulation und Aneignung [...].“

26) http://www.dnk.de/_uploads/media/184_2005_Europarat_Rahmenkonvention.pdf

26) http://www.dnk.de/_uploads/media/184_2005_Europarat_Rahmenkonvention.pdf

Jako největší problém v německo-české spolupráci se ukázala ve většině případů jazyková bariéra mezi Němci a Čechy. Je patrné, že dříve v Sudetech často žili ještě lidé, kteří uměli německy z dětství. Dnes jich je čím dál tím méně. V několika rozhovorech je popsána komunikace doslova rukama nohama, ale také to, jak si přesto lidé dobře rozumějí.

V některých rozhovorech ale zaznělo i to, že motivace na obou stranách byla sice velká, ale přesto angažovanost nebyla vždycky jednoduchá. Dr. Peter Becher ze spolku Adalberta Stifter to shrnuje takto:

„A v sudetsko-německých kruzích jsme zase slyšeli: ‚Jak jste na to jenom přišli, jít tam a mluvit s Čechy, kteří nám toho tolik udělali?‘. Tyto hlasy se ozývaly především v prvních letech po roce 1989, často nebylo jednoduché hledat cestu porozumění a pokračovat po ní.“

V mnoha případech se musely nejdříve překonat byrokratické překážky v Čechách, jak popisuje Hans-Peter Dörr na příkladu Skoků:

„A pak po revoluci, [...] to jsme si samozřejmě mysleli: ‚Ted' se do toho dáme, ted' můžeme zrealizovat hodně věcí, o kterých se nám dříve ani nesnilo.‘ Ale to samozřejmě nebylo tak jednoduché. Byla tu otázka vlastnictví, a to byl problém. [...] Vedli jsme mnoho rozhovorů, [...] setkávali jsme se, probírali, co se má stát se Skoky. První, co jsme udělali, bylo to, že jsme se finančně podíleli, udělali jsme okapy a zamřížovali okna. Bohudík, jinak by byly ty staré vitráže už dávno rozbité. To byl náš první vstup, chtěli jsme se tam angažovat. U nás žil stavitel, který byl v důchodu. Ten vytvořil plány, co by se tam všechno mohlo udělat. Nejenom pro kostel samotný, ale i pro vedlejší budovu.“

Ale na německé straně byly i kritické ohlasy, jak popisuje Herbert Konrad na příkladu kostela svaté Anny v Plané:

„Ano, vždycky se někdo najde, kdo má obavy a říká: ‚Co chcete s tím projektem v Čechách? Tady je práce dost.‘ Ale pro mě je rozhodující, že využijeme tyto vztahy, abychom srostli dohromady a navzájem se lépe rozuměli.“

*Děkujeme - Valérie JESTRA
DĚKUJEME TÍNA DLOUHÁ
Klady David*

1.7.2017 NADHERMÉ! Dig H.+P.

BYLO TOJV MOC HEZKÝ

Gedächtnis ist ein ewig aktuelles Phänomen, eine Bindung, die uns an die ewige Gegenwart bindet. [...] Das Gedächtnis [...] nimmt nur die Tatsachen auf, die ihm entsprechen; [...] Gedächtnis wurzelt im Konkreten, in Räumen, Gesten, Bildern und Gegenständen.“

Wie sich bereits in den Interviews gezeigt hat, gab es verschiedene Motivationen, die Einzelne oder Gruppen – gerade nach dem Fall des Eisernen Vorhangs – dazu bewogen, sich zu engagieren.

Als gravierendstes Problem bei der deutsch-tschechischen Zusammenarbeit wird aber in fast allen Fällen die Sprachhürde zwischen Deutschen und Tschechen angesehen. Es wird deutlich, dass in den Anfangsjahren oft noch ältere Menschen im Sudetenland lebten, die Deutsch sprachen. Inzwischen ist das immer seltener der Fall. So wird in einigen Interviews die sprichwörtliche Verständigung mit „Händen und Füßen“ beschrieben, gleichzeitig aber auch, wie gut sich die Menschen trotzdem miteinander verstehen.

In einigen Interviews klingt aber auch an, dass die Motivation auf beiden Seiten zwar groß, das Engagement aber trotzdem nicht immer einfach war. Dr. Peter Becher vom Adalbert-Stifter-Verein fasst das so zusammen:

„In sudetendeutschen Kreisen gab es auch Stimmen, die sagten, wie kommt ihr dazu, jetzt hinüberzugehen und mit den Tschechen zu sprechen, die uns so viel angetan haben. Diese Stimmen waren insbesondere in den ersten Jahren nach 1989 häufig zu hören, da war es oft nicht einfach, einen Weg der Verständigung zu suchen und zu gehen.“

Es galt in vielen Fällen aber zunächst auch die bürokratischen Hürden in Tschechien zu überwinden, wie Hans-Peter Dörr das exemplarisch für Maria Stock/Skoky beschreibt:

„Ja und nach der Wende, [...] da dachten wir natürlich: ‚Jetzt geht's los, jetzt kann man vieles verwirklichen, was wir vielleicht nur geträumt hätten,‘ und das war natürlich alles nicht so einfach. Es war schon einmal die Frage der Besitzverhältnisse und das war ein Problem. [...] Wir haben sehr viele Gespräche geführt, [...] haben uns zusammengesetzt, ‚Wie kann es mit Maria Stock weitergehen?‘ Das Erste, das wir gemacht haben, war, dass wir uns finanziell engagiert haben. Wir haben Dachrinnen repariert und haben Fenster vergittert. Gott sei Dank, die alten Glasbilder wären sonst schon längst kaputt. Das war so unser erster Einstieg, wir wollen uns da engagieren und wir haben hier bei uns einen Baumeister gehabt, der pensioniert wurde. Er hat Pläne gemacht, was man alles drüben machen könnte. Also nicht nur für die Kirche selbst, sondern auch dieses Haus daneben.“

Genauso wurde auf deutscher Seite ein solches Engagement sehr wohl auch kritisch gesehen, wie Herbert Konrad am Beispiel von St. Anna in Plan/Planá ausführt:

„Ja, manche haben schon immer noch Bedenken und sagen: ‚Was wollt ihr mit dem Projekt in Tschechien? Wir haben vor Ort genug zu tun.‘ Aber für mich ist jetzt wichtig, dass man diese Verbindung nutzt, um zusammenzuwachsen und einander besser zu verstehen.“

Erich Eckert se pokusil přes krajský spolek získat finanční prostředky na stavební práce na střeše:

„Přes spolek jsem se pokusil se obrátit na pár lidí, kteří by nám možná mohli pomoci (nejdříve se jen podívat, co je možné udělat, možná se podílet na nákladech materiálu, něco pomoci). Ale oni vždycky jenom odpověděli: ‚Češi nás vyhnali z domova a teď tam máme my něco opravovat? Teď máme my něco platit?‘ [...] Nenašel se nikdo, kdo by řekl, že do toho půjde. Nakonec jsem byl se svým bratrem na to sám.“

Ve Skocích a Domaslavi se uvažovalo například o založení sdružení na podporu kulturního dědictví. V případě Skoků se to na německé straně nepovedlo, nezávisle na tom se ale v Čechách založilo sdružení Pod střechou, které se dnes stará o mnoho věcí. Podobně to bylo v Domaslavi, na české straně bylo založeno Občanské sdružení Domaslav. Na německé straně se žádné sdružení bývalých obyvatel Domaslavi nepodařilo založit, protože potenciální členové bydlí na mnoha různých místech v Německu a neměli o to zájem.

Erich Eckert v rozhovoru několikrát popisuje, jak pro něho není tak důležitý pohled zpět a trvání na starých právech, ale spíše pohled do budoucnosti, kdy by měli všichni společně jak Němci a Češi pracovat na obnově kulturních statků v Domaslavi a hodnotit jejich zachování a rozvoj zásadně pozitivně.

„Proto jsem tam tak rád jezdil, protože je to také můj domov. Ale když potom jedu zase domů, tak jsem také rád, protože můžu říct: ‚To je můj domov.‘ Proto říkám, že jsem vděčný, že tam můžeme jezdit, můžeme se na to podívat, když se setkáme s lidmi, když spolu slavíme – to je skvělé. Kdykoliv můžou přijet také k nám, jsem pohostinný a oni také. [...] My a mladí, ať Češi nebo Němci, chceme mír a smíření. Bohužel – a tu kritiku zde musím říct – existují dodnes nevyřešené otázky. [...] Když člověk chce smíření, musí tu kapitolu také uzavřít.“

I spolek Adalberta Stiftera v Mnichově dodnes udržuje dobré vztahy s rodným domem Adalberta Stiftera. Proč spolek při svém založení zvolil jméno Adalberta Stiftera, vysvětluje dr. Peter Becher a ukazuje, s jakou evropskou prozíravostí již v roce 1947 začalo smíření v Sudetech a péči o společné kulturní dědictví – a jak se v tom pokračuje dodnes.

Erich Eckert hatte versucht, über den Heimatkreis finanzielle Mittel für die Baumaßnahme am Dach zu organisieren, was ihm im Jahr 2000 aber nicht gelang:

„Habe ich versucht, über den Heimatkreis ein paar Leute anzusprechen, die uns da vielleicht helfen könnten: Erst einmal zu schauen, was ist zu machen, vielleicht ein bisschen Materialkosten beitragen, vielleicht etwas mithelfen. Aber es war eben so, dass die Leute gesagt haben: ‚Die Tschechen haben uns aus der Heimat vertrieben und jetzt sollen wir reparieren? Jetzt sollen wir vielleicht noch unser Geld ausgeben?‘ [...] Da war nicht einer, der gesagt hat, wir machen da mit. Es war dann so, dass mein Bruder und ich auf uns selbst angewiesen waren.“

Auch in Maria Stock und Böhmisches Domaschlag wurde beispielsweise über die Gründung von Vereinen nachgedacht, um das Kulturerbe besser fördern zu können. In Falle von Maria Stock hat sich das auf deutscher Seite zerschlagen, es wurde aber unabhängig davon der Verein Pod Střechou in Tschechien gegründet, der sich nun um viele Belange kümmert. Genauso war es in Böhmisches Domaschlag, auf tschechischer Seite wurde der OS Domaslav gegründet. Auf deutscher Seite kam kein „Verein der ehemaligen Domaschläger“ zustande, weil die potenziellen Vereinsmitglieder über ganz Deutschland verteilt waren und das nicht wollten.

Erich Eckert beschreibt in seinem Interview mehrmals, wie wichtig ihm nicht der Blick zurück und ein Pochen auf ältere Rechte ist, sondern der Blick nach vorne, um so gemeinsam als Deutsche und Tschechen am Wiederaufbau der Kulturgüter in Böhmisches Domaschlag zu arbeiten und deren Erhaltung und Weiterentwicklung grundsätzlich positiv zu beeinflussen.

„Deswegen bin ich so gern reingefahren, weil es auch meine Heimat ist. Aber wenn ich wieder heimfahre, dann bin ich ja auch wieder so froh, weil ich sage ‚das ist meine Heimat‘. Darum sage ich, ich bin dankbar, wenn wir reinfahren können, wenn wir das anschauen können, wenn wir mit den Leuten zusammensitzen, wenn wir zusammen feiern – das ist wunderbar. Die können jederzeit zu uns kommen, ich bin gastfreundlich und sie sind es genauso gut. [...] Wir, die Jungen, ob deutsch oder tschechisch, wollen Frieden und Versöhnung. Leider – das muss ich jetzt als Kritik sagen – gibt es bis heute ungelöste Fragen. [...] Wenn man Versöhnung will, dann muss man einen Schlussstrich darunter ziehen.“

Auch der Adalbert-Stifter-Verein in München pflegt bis heute gute Verbindungen zum Geburtshaus von Adalbert Stifter. Warum der Verein den Schriftsteller Adalbert Stifter als Namensgeber gewählt hat, beschreibt Dr. Peter Becher und zeigt damit auf, mit welcher europäischen Weitsicht bereits 1947 mit der Versöhnung im Sudetenland und mit der Pflege des gemeinsamen Kulturerbes begonnen wurde – und dies bis zum heutigen Tag fortgesetzt wird.

„Člověk musí mít na paměti, že Československo v roce 1945 bylo relativně málo poškozená země a že Německo leželo v troskách: Berlín, Drážďany, Mnichov, Cáchy, všechna tato místa byla zcela zničená. Do toho přišly tři milióny vyhnaných [pozn. ze Sudet], k tomu přišli lidé z Východního Pruska a Slezska, celkem to bylo dvanáct milionů lidí [...] v zemi, která prakticky neměla žádnou fungující ekonomiku, to byla velká výzva. A místní nebyli vůbec nadšeni, že mají přijmout krajany, naopak oni se k nim stavěli naprosto odmítavě. Taková byla situace, když byl v roce 1947 založen spolek Adalberta Stiftera v Mnichově. A ti vyhnaní přemýšleli, jak by mohli to sdružení pojmenovat. Hledali osobnost, která pochází ze staré, ztracené domoviny, a tak přišli na Adalberta Stiftera. Stifter byl spisovatelem staré domoviny, byl spisovatelem ztraceného domova a pro ty, kteří jeho dílo znali lépe, tak byl i spisovatelem smíření, protože [...] zaujal a propagoval vyrovnaný, smířený postoj ve vztahu mezi Čechy a Němci. Jeho jméno je symbolické pro naši činnost, nezabýváme se převážně Stifterovým dílem, ale věnujeme se kulturním aktivitám v Stifterově duchu.“

Zbývá jen doufat, že znovuobjevení a péče o společné kulturní dědictví i v budoucnu – vzhledem k novým globálním výzvám – budou nadále přispívat k posilování smíření mezi lidmi a dobrých vztahů v sjednocené Evropě. Zabývání se touto částí dějin nebo návštěva „Znovuobjevených pokladů Sudet“ může být prvním osobním příspěvkem každého z nás.

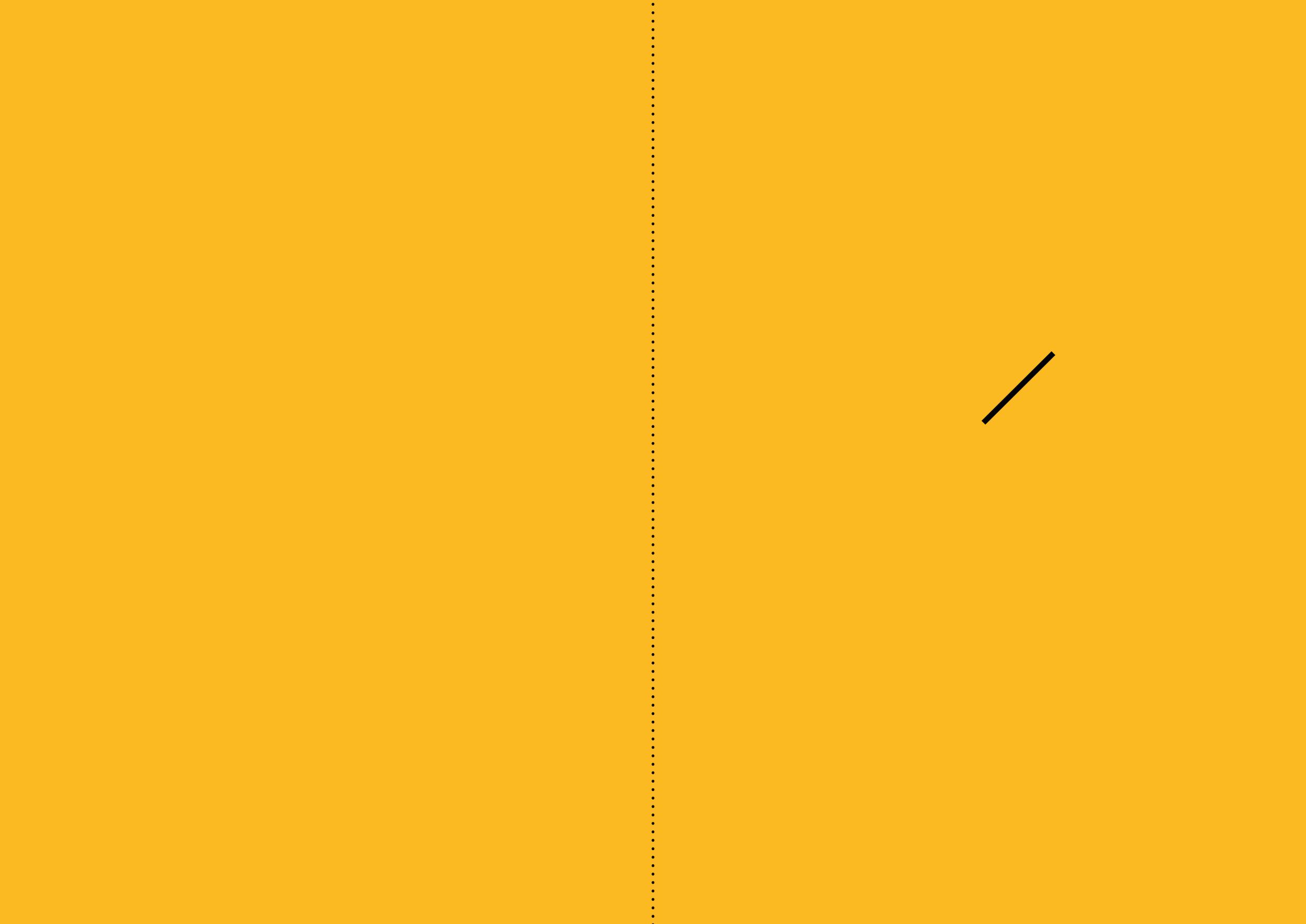
Centrum dalšího vzdělávání v okrese Cham

„Man muss sich vorstellen, im Jahr 1945 war die Tschechoslowakei ein vergleichsweise wenig beschädigtes Land, Deutschland dagegen ein Trümmerfeld: Berlin, Dresden, München, Aachen, alle diese Orte waren extrem zerstört. Die Aufnahme von 3 Millionen Vertriebenen [Anm. aus dem Sudetenland] – zusätzlich die Flüchtlinge aus Ostpreußen und Schlesien, insgesamt waren das 12 Millionen Menschen [...] in einem Land, das wirtschaftlich am Boden lag, das war eine riesige Herausforderung. Und die Einheimischen waren alles andere als erfreut, ihre Landsleute aufzunehmen. Im Gegenteil – man hat sie extrem abgelehnt. Das war die Situation, in der der Stifter-Verein 1947 in München gegründet wurde. Man hat sich gefragt, welchen Namen man dem Verein geben könnte und hat nach einer Persönlichkeit aus der verloren Heimat gesucht. Stifter war einer der großen Schriftsteller der alten Heimat, und für diejenigen, die sein Werk besser kannten, war er auch ein Schriftsteller der Versöhnung, weil er [...] eine ausgleichende und versöhnliche Haltung zwischen Tschechen und Deutschen propagiert hat. So steht sein Name vor allem symbolisch für unsere Tätigkeit, wir sind kein Verein, der sich in erster Linie mit dem Werk von Stifter befasst, sondern der sich für eine Kulturarbeit im Geist seiner Einstellung engagiert.“

Es bleibt zu hoffen, dass die Wiederentdeckung und Pflege des gemeinsamen Kulturerbes auch in der Zukunft – angesichts neuer globaler Herausforderungen – weiterhin dazu beiträgt, die Versöhnung zwischen den Menschen und die guten Beziehungen in einem geeinten Europa zu bestärken. Die Beschäftigung mit diesem Teil der Geschichte oder ein Besuch der „Wiederentdeckten Schätze im Sudetenland“ kann ein erster persönlicher Beitrag jedes Einzelnen dazu sein.

Volkshochschule im Landkreis Cham e.V.

~~Příběhy nichten~~

PŘÍBĚHY
z znovuobjevených pokladů

GESCHICHTEN
von wiederentdeckten Schätzen

SKOKY U ŽLUTIC
MARIA STOCK BEI LUDITZ

1

„To nemůžete vidět.
To světýlko jste Vy!“

„Das können Sie auch nicht sehen.
Das Licht sind nämlich Sie!“

Poutní kostel Navštívení Panny Marie – Skoky u Žlutic

Šest kilometrů na severozápad od Žlutic, sedm kilometrů na jihovýchod od Bochova a osm kilometrů severovýchodně od Toužimi, pod Vraním vrchem vysoko nad údolím řeky Střely, se vypíná mohutný barokní poutní kostel Navštívení Panny Marie. Kolem se nacházela malá, ale pro věřící velmi významná obec Skoky, německy nazývána Maria Stock, podle zasvěcení kostela.

Před rokem 1758 se obec jmenovala Pivoňka a patřila do farnosti Žlutice. O Skokách se dochovalo jen velmi málo písemných dokumentů – žádné kroniky ani plány o výstavbě obce nebo původní kapličky. V archivech kláštera premonstrátů v Teplé, žlutické fary, panství či pražského arcibiskupství najdeme dokumenty především k poutnímu místu, stavbě a opravám kostela a fary, v archivu obce jsou prakticky jen poválečné dokumenty. První písemná zmínka pochází z 28. prosince 1513, kdy Egidius ze Štampachu daroval Skoky a tři selské dvory v Telči své manželce Uršule rozené z Reitenbachu. V dobách protestantismu patřily Skoky zřejmě k údrčské faře, v téže době se měnilo složení obyvatel obcí, začalo docházet k postupné germanizaci.

Na počátku 18. století se žlutickému faráři Johannesu Norbertu Rickovi údajně nelíbilo, že obyvatelé z nedaleké obce Skoky nechodí do jeho kostela ve Žluticích pravidelně, protože cesta byla dlouhá a za špatného počasí špatně schůdná. Proto si v roce 1717 svolal po mši deset skockých sedláků a vyzval je, aby každý přispěl 10 zlatých na stavbu kaple ve Skocích a ulití zvonu. Sedláci přislíbili, že tak učiní, ale na slib rychle zapomněli. Výzvy nakonec uposlechl pouze jeden z nich, zbožný sedlák Adam Lienert, kterému se ve snu údajně zjevila Panna Marie a připomněla mu jeho slib. Prodal svého koně za 25 zlatých, za které zajistil zedníka a tesaře. Náklady na stavbu nesli převážně farníci ze Skoků, stavebním materiálem ale přispěla i vrchnost v Údrči a také žlutická

Die Wallfahrtskirche Mariä Heimsuchung in Maria Stock bei Luditz

Sechs Kilometer nordwestlich von Luditz, sieben Kilometer südöstlich von Buchau und acht Kilometer nordöstlich von Theusing, unter dem Hügel Vraní Vrch hoch über dem Tal des Flusses Schnella, steht die mächtige barocke Wallfahrtskirche Mariä Heimsuchung. Die Kirche befand sich in einem kleinen, für Gläubige jedoch sehr bedeutenden Ort – auf Tschechisch Skoky, auf Deutsch Maria Stock.

Vor 1758 hieß die Gemeinde Pivoňka und gehörte zum Pfarrbezirk Luditz. Zu Maria Stock sind nur sehr wenige schriftliche Dokumente erhalten – keine Chroniken oder Pläne zur Errichtung der Gemeinde oder der ursprünglichen Kapelle. In den Archiven des Prämonstratenser-Klosters in Tepl, der Luditzer Pfarrei, des Luditzer Herrenhofs und des Prager Erzbistums sind vor allem Dokumente zum Wallfahrtsort, zum Bau und zu den Renovierungen der Kirche und des Pfarrhauses zu finden, im Archiv der Gemeinde befinden sich praktisch nur Dokumente aus der Nachkriegszeit. Die erste schriftliche Erwähnung stammt vom 28. Dezember 1513, als Egidius von Stampach Maria Stock und drei Bauernhöfe in Teltsch seiner Frau Ursula, geborene von Reitenbach, schenkte. In der Zeit des Protestantismus gehörte Maria Stock vermutlich zum Pfarrbezirk Udritsch, damals änderte sich die Zusammensetzung der Gemeinde, immer mehr Einwohner waren deutschsprachig.

Am Anfang des 18. Jahrhunderts gefiel dem Luditzer Pfarrer Johannes Norbert Rick angeblich nicht, dass die Einwohner aus der unweit gelegenen Gemeinde Maria Stock nicht regelmäßig nach Luditz zur Kirche gingen, weil der Weg lang und bei schlechtem Wetter schlecht begehbar war. Deswegen berief er 1717 nach der Messe zehn Bauern aus Maria Stock ein, und forderte sie auf, dass jeder 10 Gulden als Beitrag für den Bau Kapelle in Maria Stock und für den Abguss einer Glocke leistet. Die Bauern versprachen, das zu tun, sie vergaßen ihr Versprechen jedoch schnell. Die Aufforderung erfüllte schließlich nur einer von ihnen, der fromme Bauer Adam Lienert, dem die

farnost. Lienert dal pro kapli namalovat u malíře a toužimského měšťana Johanna Wolfganga Richtera kopii známého zázračného obrazu Panny Marie Pomocné z německého Pasova. 29. září roku 1717 byla kaple vysvěcena farářem Johannesem Rickem. Měla obdélný půdorys, byla 7 metrů dlouhá a 3,5 metru široká, zděná, klenutá, se dvěma okny, střecha byla kryta šindelem a měla věžičku se zvonem, který byl ulit v Praze za 30 zlatých.

Na základě rostoucího počtu poutníků, kteří přicházeli prosit zejména o uzdravení a žádosti A. Lienerta, se majitelka panství markraběnka Franziska Sibylla Augusta von Baden-Baden v roce 1733 rozhodla požádat pražského arcibiskupa Daniela Josefa Mayera von Mayern o svolení konat v kapli mši svatou a o vyšetření zdejších zázraků. Po přešetření arcibiskupskou konzistoří byl obraz Panny Marie Pomocné ve Skokách prohlášen dekretem z 28. listopadu 1733 pouze za dobrý a dobrotivý, nikoliv za zázračný a milostný, což však příliv dalších poutníků nijak neomezilo. Dekretem z 3. dubna 1734 arcibiskupská konzistoř povolila zřídit v kapli oltář a konat mše svaté. Již 16. dubna 1734 sloužil žlutický děkan Johannes Norbert Rick před novým oltářem v kapli první svatou mši.

O dva roky později povolila pražská konzistoř konání procesí do Skoků. První procesí do kaple ve Skokách se konalo 16. června 1736 pod vedením faráře Johanna Altmanna z Bušovic (Puschwitz), poutníků bylo téměř třicet tisíc. Většina se přišla pomodlit a požádat Pannu Marii za uzdravení. V následujícím roce římská kurie povolila při kapli ustavení mariánského bratrstva a prodávání odpustků při mariánských svátcích. Věhlas poutního místa a zdejšího obrazu Panny Marie Pomocné se šířil jak v regionu, tak i za hranicemi Čech. V tomtéž roce počet poutníků dosáhl již 35 000 osob. V letech 1728–39 bylo na sbírkách od poutníků shromážděno jmění ve výši 12 522 zlatých, což podnítilo skokovou vrchnost, markraběte Ludvíka Jiřího z Baden-Badenu, k nahrazení kaple větším kostelem.

Obec Skoky
v roce 1900.
/
Dorf Maria Stock
um 1900.

(Zdroj/Quelle:
Pod Střechou, z.s.)

Jungfrau Maria angeblich im Traum erschien und ihn an sein Versprechen erinnerte. Er verkaufte sein Pferd für 25 Gulden, für die er einen Maurer und einen Zimmermann besorgte. Die Kosten für den Bau trugen überwiegend die Mitglieder des Pfarrbezirks aus Maria Stock, die Obrigkeit in Udritsch und die Luditzer Pfarrgemeinde steuerten Baumaterial bei. Lienert ließ für die Kapelle beim Maler Johann Wolfgang Richter, Bürger aus Theusing, eine Kopie des bekannten wunderwirkenden Gnadenbildes Mariahilf aus dem deutschen Passau anfertigen. Am 29. September 1717 wurde die Kapelle durch Pfarrer Johannes Rick eingeweiht. Sie hatte einen rechteckigen Grundriss, war 7 Meter lang und 3,5 Meter breit, gemauert, gewölbt, mit zwei Fenstern, das Dach war mit Schindeln bedeckt und die Kapelle hatte ein Türmchen mit einer Glocke, welche in Prag für 30 Gulden gegossen worden war.

Aufgrund der steigenden Anzahl von Pilgern, die vor allem um Genesung baten, und aufgrund des Ersuchens von A. Lienert bat die Besitzerin des Herrenhofs, Markgräfin Franziska Sibylla Augusta von Baden-Baden, im Jahre 1733 den Prager Erzbischof Daniel Josef Mayer von Mayern um die Genehmigung, in der Kapelle heilige Messen feiern zu können und um die Untersuchung der hiesigen Wunder. Nach der Untersuchung durch das erzbischöfliche Konsistorium wurde das Bild Mariahilf in Maria Stock durch das Dekret vom 28. November 1733 nicht als wunderwirkend bewertet, was jedoch den Zustrom weiterer Pilger keineswegs beeinflusste. Durch das Dekret vom 3. April 1734 genehmigte das erzbischöfliche Konsistorium, in der Kapelle einen Altar zu errichten und heilige Messen zu feiern. Schon am 16. April 1734 zelebrierte der Luditzer Dekan Johannes Norbert Rick vor dem neuen Altar in der Kapelle die erste heilige Messe.

Zwei Jahre später genehmigte das Prager Konsistorium Prozessionen nach Maria Stock. Die erste Prozession zur Kapelle nach Maria Stock fand am 16. Juni 1736 unter der Leitung des Pfarrers Johann Altmann von Puschwitz statt, es nahmen fast dreißigtausend Pilger teil. Die meisten kamen, um zu beten und um die Jungfrau Maria um Heilung zu bitten. Im folgenden Jahr genehmigte die römische Kurie die Gründung der Marianischen Bruderschaft bei der Kapelle und den Verkauf von Ablässen im Rahmen der Marienfeste. Der Ruhm des Wallfahrtsorts und seines Bildes Mariahilf verbreitete sich sowohl in der Region als auch jenseits der tschechischen Grenzen. Im selben Jahr erreichte die Anzahl der Pilger bereits 35 000 Personen. In den Jahren 1728–39 wurde aus den Geldgaben von Pilgern ein Vermögen im Wert von 12 522 Gulden gesammelt, was die Obrigkeit aus Maria Stock, den Markgrafen Ludwig Georg von Baden-Baden, veranlasste, die Kapelle durch eine größere Kirche zu ersetzen.

Den Grundstein der neuen Kirche wurde am 23. Oktober 1736 gelegt und bereits im Jahre 1738 wurde die Kirche in Anwesenheit von Hieronymus Francisco Ambros, Abt von Tepl, feierlich geweiht. Mit dem Bau der Barockkirche wurde der Baumeister Johann Schmidt aus Uitwa beauftragt. Im Rahmen des Baus wurde eine monumentale Doppelturmfassade errichtet. Der Bau verzögerte sich bis in die vierziger Jahre, als das Bild Mariahilf aus der ursprünglichen Kapelle in Anwesenheit des Chotieschauer Propsts, Christoph Schmidl, am 9. Juli 1740 an den Barockaltar in der neuen Kirche in Maria Stock angebracht wurde. Damals wurde das Bild wahrscheinlich auch gekrönt, also durch eine goldene Krone mit künstlichen Steinen ergänzt.

Základní kámen nového kostela položil opat 23. října 1736 a již v roce 1738 byl slavnostně vysvěcen za účasti budoucího tepelského opata Hieronyma Francisca Ambrose. Stavbou barokního kostela byl pověřen stavitel Johann Schmidt z Útviny. Během stavby došlo ke změně plánů a místo jednověžového průčelí bylo zbudováno monumentální dvouvěžové. Stavba se protáhla až do čtyřicátých let, kdy byl za účasti chotěšovského probosťa Christopha Schmiedela dne 9. července 1740 na barokní oltář v novém kostele ve Skocích přenesen obraz Panny Marie Pomocné z původní kaple. Tehdy byl patrně obraz i korunován, doplněn o zlatou korunku s umělými kameny.

Mezi majiteli sousedících panství existovaly letité spory, mimo jiné například i o milodary věřících v kasičce skockého kostela, a tak císařovna Marie Terezie svým dekretem z 2. dubna 1746 potvrdila dřívější přidělení kostela do duchovní správy tepelských premonstrátů papežskou kurií, ovšem duchovní správu nad místními farníky ponechala faře ve Žluticích. Současně byl zřízen hřbitov nad vsí. Patronátní práva ke kostelu zůstala údrčskému statku.

Zvěsti o zázračnosti tohoto poutního místa se rychle šířily a návštěvníků stále přibývalo. Kolem roku 1748 je uváděno 40 350 věřících, kteří do Skoků připutovali. Ale po zákazu procesí Nařízením o pořádku služeb božích, vydaném císařem Josefem II. v roce 1784, poutí a poutníků do Skoků výrazně ubylo. To způsobilo úbytek financí na údržbu kostela a koncem 19. století byl již v takovém stavu, že loď kostela musela být v roce 1838 pro věřící zcela uzavřena. Po zrušení zákazu konání poutí Skoky opět navštívilo až 20 tisíc poutníků ročně, ale dřívějšího počtu již návštěvnost nedosáhla.

Změnu k lepšímu přineslo až převedení patronátu z údrčského velkostatku na tepelský klášter v roce 1902. Jeho opat Johann Baptist Helmer (Gilbert Helmer O.Praem) nechal kostel mezi lety 1903 a 1904 opravit, zároveň mezi lety 1904 až 1906 nechal vystavět novou velkou faru.

V roce 1958 se stal kostel chráněnou kulturní památkou a byl zapsán do rejstříku Ústředního seznamu kulturních památek. Po polovině 60. let se dočkal obnovy střešní krytiny a osazení ochranných sítí do oken. Interiér zůstal v relativně dobrém stavu stejně jako inventář. V roce 1998 byl kostel vrácen tepelským premonstrátům. Naneštěstí ale v období od devadesátých let dále následovalo několikeré vyloupení kostela. Vyvrcholilo v roce 2006, kdy byly dokonce poškozeny měděné bány věží, lucerny a sanktusník nad hlavní lodí byly strženy na zem.

ÚPADEK SKOKŮ

Finální úpadek nastal po druhé světové válce, kdy obec zasáhly postupně tři fáze vysídlení. Ve Skocích žilo zhruba 140 lidí, a po roce 1945 došlo k první vlně, kdy bylo vysídleno německé obyvatelstvo. Anna Mocková jako přímá účastnice a rodačka z nedalekého Kozlova vyprávěla krátký příběh poslední poutě Němců z Kozlova do Skoků 21. července 1946, která představovala, vzhledem k poválečné situaci, velice nejistý počin. Přesto byl nakonec kozlovským poutníkům umožněn vstup do kostela ve Skocích, aby se naposledy podívali na milovaný obraz.

Zwischen den Eigentümern der Nachbargüter gab es jahrlang Streitigkeiten, unter anderem um die Spenden der Gläubigen in der Kirchenkasse in Maria Stock, und so bestätigte Kaiserin Maria Theresia mit ihrem Dekret vom 2. April 1746 die frühere, durch die päpstliche Kurie festgelegte Zugehörigkeit der Kirche in die geistliche Verwaltung der Prämonstratenser in Tepl, die geistliche Verwaltung der hiesigen Mitglieder des Pfarrbezirks ließ sie auch weiterhin bei der Pfarrei in Luditz. Zugleich wurde ein Friedhof über dem Dorf erbaut. Die Patronatsrechte an der Kirche behielt Udritsch.

Die Erzählungen über die Wunderwirkung dieses Wallfahrtsorts verbreiteten sich schnell und die Anzahl der Besucher stieg ständig. Um das Jahr 1748 werden in den Quellen 40 350 Gläubige angeführt, die nach Maria Stock kamen. Nach dem Verbot der Prozessionen durch die Verordnung über die Gottesdienste, erlassen durch Joseph II. im Jahre 1784, sank die Anzahl der Wallfahrten nach Maria Stock sowie die Anzahl der Pilger deutlich. Das verursachte einen Rückgang von Finanzmitteln für die Instandhaltung der Kirche und Ende des 19. Jahrhunderts war die Kirche schon in einem solchen Zustand, dass das Kirchenschiff im Jahre 1838 für Gläubige ganz verschlossen werden musste. Bis zu 20 000 Pilger jährlich besuchten Maria Stock nach der Aufhebung des Verbots im Rahmen von Wallfahrten, die Anzahl der Besucher erreichte jedoch nicht mehr das frühere Ausmaß.

Eine Verbesserung brachte erst die Übertragung des Patronats des Grundbesitzes in Udritsch auf das Kloster in Tepl im Jahre 1902. Sein Abt Johann Baptist Helmer (Gilbert Helmer O.Praem) ließ die Kirche zwischen den Jahren 1903 und 1904 renovieren, gleichzeitig ließ er zwischen den Jahren 1904 bis 1906 eine neue große Pfarrei errichten.

Im Jahre 1958 wurde die Kirche zum geschützten Kulturdenkmal, und sie wurde ins Register der Zentralliste von Kulturdenkmälern eingetragen. In der zweiten Hälfte der 1960er wurde die Bedachung erneuert, und es wurden Schutzgitter an die Fenster angebracht. Der Innenraum sowie das Inventar blieben in einem relativ guten Zustand. Im Jahre 1998 wurde die Kirche den Prämonstratensern in Tepl zurückgegeben. Leider kam es seit den neunziger Jahren zu einigen Plünderungen der Kirche. Den Höhepunkt stellte dabei das Jahr 2006 dar, als die Kupferkuppeln der Türme und die Laternen beschädigt wurden; der Dachreiter über dem Hauptschiff wurde zu Boden gerissen.

DER NIEDERGANG VON MARIA STOCK

Zum endgültigen Niedergang kam es nach dem Zweiten Weltkrieg, als die Gemeinde in drei Phasen Bewohner verlor. In Maria Stock lebten ursprünglich etwa 140 Menschen, und nach dem Jahr 1945 kam es zur ersten Welle, innerhalb derer die deutschsprachigen Einwohner vertrieben wurden. Anna Mock, eine Vertriebene, die im unweit gelegenen Koslau geboren wurde, erzählte eine kurze Episode zur letzten Wallfahrt der deutschsprachigen Pilger aus Koslau nach Maria Stock am 21. Juli 1946, an der sie teilnahm, und die in Anbetracht der Nachkriegssituation eine sehr unsichere Unterfangen war. Trotzdem wurde den Pilgern aus Koslau schließlich der Zutritt zur Kirche in Maria Stock gewährt, damit sie sich ein letztes Mal das beliebte Bild ansehen konnten:

„Nakonec sloužil náš farář poutní mši a jeho pomocník z Mariánských Skoků nám poté, co Češi opustili kostel, poskytl skutečné kázání na rozloučenou. Omlouval se, že se musíme obejít bez varhan, protože už nemá žádného varhaníka, byl posledním Němcem v Mariánských Skocích. Takže jsme zkusili bez doprovodu varhan zpívat německou poutní mši. A ejhle, náhle do našeho ostýchavého zpěvu vpadly mohutné tóny varhan. Nějaký Čech začal hrát na varhany i pro nás, po našich zlých zkušenostech nám to připadalo jako zázrak milostivé matky Marie.“²⁷⁾

Od padesátých let nakonec nebyla pro německé obyvatelstvo vůbec možnost účastnit se poutí.

„Po válce, tedy když došlo k tomu odsunu, tady byl premonstrátský kněz, který tu sloužil. Jezdilo se sem ještě na poutě, ty poutě se ještě držely, ale už sem po roce 1946 jezdili samí čeští poutníci. No a potom přišel ten 50. rok, premonstráty odstranili, tady to přifařili ke žlutické faře a sem pak dojížděl žlutický farář. Poutě byly samozřejmě v těch 50. letech zakázané, takže už se tady vlastně nic nedělo a sloužilo to jenom místním obyvatelům jako farní kostel. No a ten sloužil v podstatě do 60. let, do likvidace té vesnice. Pak to tady teda skončilo. Jezdilo se sem jenom na ty poutě, takže jednou, dvakrát do roka.“ (Jiří Schierl)

Místo německých obyvatel přišli do Skoků dosídlenci zejména ze Slovenska. Při neúspěšné kolektivizaci někteří ze Skoků odešli a byli nahrazeni dalšími dosídlenci z vnitrozemí Čech. Hospodářství převzal stát, ze Skoků postupně odešli další obyvatelé a tím byla završena druhá fáze vysídlení obce. V roce 1960 tu žilo už jen 16 obyvatel. V polovině šedesátých let došlo k poslednímu vysídlení v důsledku výstavby Žlutické přehrady. Došlo k zatopení staré a jediné dobře schůdné silnice od Žlutic, byl přerušen přívod elektřiny. Zbyla tak jen rozbláčená a rozbitá polní cesta vedoucí ze strany od Bochova.

Když se v šedesátých letech situace částečně uvolnila, začali na poutě opět přijíždět rodáci, i lidé z okolí. Později, od roku 1981, začala zajišťovat poutě z Německa organizace Ackermann-Gemeinde Würzburg, jmenovitě pak Adolf Ullman a Hans-Peter Dörr. Pořádání poutí z Německa ale nebyla snadná záležitost, bylo třeba zařídit si víza a celou pouť maskovat jako obyčejný turistický zájezd – němečtí obyvatelé navštívili různá města a poté museli lhát svému průvodci, že další den odjíždí brzy ráno zpět domů.

„My jsme to museli dělat přes cestovní kancelář. Byla to státní cestovka. On nám průvodce něco musel ukázat a my jsme mu řekli: ‚Zítرا ráno? To nemáme čas, to musíme jet domů už brzo. Tak jsme museli ještě večer do Karlových Varů ke vřídům. To jsme holt vždy lhali.‘“ (Hans-Peter Dörr).

„Zum Abschluss hielt unser Pfarrer eine Pilgermesse und sein Kollege aus Maria Stock hielt für uns, nachdem die Tschechen die Kirche verließen, als Abschied eine tatsächliche Predigt. Er entschuldigte sich, dass es kein Orgelspiel geben konnte, weil er keinen Orgelspieler mehr hatte – er selbst war der letzte Deutsche in Maria Stock. Wir versuchten also ohne Orgelbegleitung eine deutsche Pilgermesse zu singen. Plötzlich ertönten während unseres schüchternen Gesangs mächtige Orgeltöne. Ein Tscheche begann auch für uns Orgel zu spielen, nach unseren bisherigen Erfahrungen schien es ein Wunder der wohlthätigen Mutter Maria zu sein.“²⁷⁾

Seit den 1950er Jahren gab es für die deutschsprachige Bevölkerung schließlich keine Möglichkeit mehr, an den Wallfahrten teilzunehmen.

„Nach dem Krieg, beziehungsweise als es zur Vertreibung kam, gab es hier einen Priester aus dem Orden der Prämonstratenser, der hier diente. Man pilgerte noch hierher, die Wallfahrten wurden noch aufrechterhalten, es fuhren nach 1945 jedoch nur tschechische Pilger hierher. Und dann kam das Jahr 1950, die Prämonstratenser wurden abgesetzt, hier wurde es an die Pfarrei in Luditz angeschlossen und es kam hierher dann der Pfarrer aus Luditz. Die Wallfahrten waren natürlich in den 1950er Jahren verboten, es passierte hier eigentlich nichts und Maria Stock diente nur den hiesigen Einwohnern als Pfarrkirche und das bis in die 1960er Jahre, bis zur Zerstörung des Dorfes. Dann hörte es hier also auf. Man fuhr nur im Rahmen der Wallfahrt hierher, also einmal oder zweimal jährlich.“ (Jiří Schierl)

Statt der deutschsprachigen Bevölkerung kamen nach Maria Stock vor allem neue Bewohner, die aus der Slowakei stammten. Manche von ihnen verließen Maria Stock nach der erfolglosen Kollektivierung wieder und wurden durch andere Ansiedler aus dem tschechischen Binnenland ersetzt. Die Wirtschaft wurde verstaatlicht, daraufhin verließen weitere Einwohner Maria Stock und die zweite Phase der Aussiedlung der Gemeinde wurde abgeschlossen. Im Jahre 1960 lebten hier nur noch 16 Einwohner. Mitte der 1960er Jahre kam es zur letzten Aussiedlung infolge des Baus der Talsperre in Luditz. Es kam zur Flutung der alten Straße von Luditz, die als einzige gut befahrbar gewesen war, die Stromversorgung wurde unterbrochen. Es blieb deshalb nur ein schlammiger, unwegsamer Feldweg übrig.

Als sich die Situation in den 1960er Jahren teilweise entspannte, kamen Vertriebene aus Deutschland sowie Menschen aus der Umgebung zu den Wallfahrten. Später, seit 1981, begann die Ackermann-Gemeinde Würzburg, die Wallfahrten aus Deutschland regelmäßig durchzuführen, konkret waren Adolf Ullmann und Hans-Peter Dörr federführend. Die Planung der Wallfahrten war für sie jedoch keine einfache Angelegenheit. Es war notwendig, Visa zu besorgen und die ganze Wallfahrt als eine touristische Reise zu deklarieren – die deutschen Teilnehmer besuchten bereits

27) <http://www.skoky.eu/clanky/pribehy-ze-skoku.html>. Ze vzpomínek Anny Mockové, rozené Kluppové z Kozlova. (Převzato z knihy Heimatbuch des Kreiseis Luditz, 1971.)

27) <http://www.skoky.eu/clanky/pribehy-ze-skoku.html>. Aus den Erinnerungen von Anna Mock, geb. Klupp aus Koslau. (Übernommen aus dem Heimatbuch des Kreises Luditz, 1971)

1

2

3

1. Kostel Navštívení Panny Marie v roce 1950.

/ Die Kirche Mariä Heimsuchung 1950.

2. Zrestaurovaný obraz Panny Marie pomocné ze Skoků.

/ Restauriertes Bild Maria Hilf aus Maria Stock.

3. Skokovská pouť – pravděpodobně červencová hlavní pouť v roce 1978 nebo 1979.

/ Wallfahrt in Maria Stock – wahrscheinlich die Hauptwallfahrt im Juli 1978 oder 1979.

(Zdroj/Quelle: Pod Střechou, z.s.)

Poutě se účastnili členové spolku Ackermann-Gemeinde, lidé, kteří měli v místě své kořeny, ale i ostatní, které to prostě jen zajímalo. Jako kontaktní osoba na české straně to byl v té době P. Hugo Pitel, O.Praem.

Konání bohoslužby ve skockém kostele bylo povoleno pouze jednou ročně vždy počátkem července (kolem svátku navštívení Panny Marie 2. července). Hans-Peter Dörr vyprávěl, jak při první cestě do Skoků v roce 1981 využili pro orientaci starou dopravní mapu, přijeli před zbudovanou přehradu a s údivem zjistili, že nevědí kudy dál. S pomocí místních obyvatel nakonec dorazili na bohoslužbu včas, ale neustále byli kontrolováni státní bezpečností – byli sledováni a fotografováni. Od té doby se rozhodli, že se bude konat pouť do Skoků každý rok. Mezi poutníky z Německa a místními Čechy se vytvořila silná přátelská pouta trvající až dodnes.

am Anreisetag verschiedene Orte und gaben beim tschechischen Reiseleiter abends an, dass sie am nächsten Tag morgens wieder abfahren werden.

„Wir mussten ja übers Reisebüro, das war ein Staatliches Reisebüro und der musste uns ja was zeigen und da haben wir gesagt ‚Morgen früh? Uh, morgen haben wir keine Zeit. Wir müssen schon früh wieder heimfahren‘. So mussten wir noch am Abend unbedingt in Karlsbad zum Sprudel gehen. Da haben wir eben immer gelogen.“ (Hans-Peter Dörr)

An der Wallfahrt nahmen die Mitglieder der Ackermann-Gemeinde teil, viele Menschen, die dort ihre Wurzeln hatten, aber auch andere Besucher, die es einfach nur interessierte. Als Kontaktperson auf der tschechischen Seite stand damals der Prämonstratenserpater Hugo Pitel zur Verfügung.

Der Gottesdienst war in der Kirche in Maria Stock nur einmal pro Jahr jeweils Anfang Juli (um das Fest Mariä Heimsuchung am 2. Juli) gestattet. Hans-Peter Dörr erzählte, dass eine alte Straßenkarte während der ersten Fahrt nach Maria Stock im Jahre 1981 zur Orientierung genutzt wurde und dass die zwischenzeitlich errichtete Talsperre dort nicht verzeichnet war. So wusste die Gruppe nicht, auf welchem Weg sie weiterfahren sollte. Mit der Unterstützung von Einheimischen kamen sie schließlich noch rechtzeitig zum Gottesdienst. Man wurde jedoch ständig durch den Staatssicherheitsdienst kontrolliert – man wurde beobachtet und fotografiert. Trotzdem beschloss man, dass die Wallfahrt nach Maria Stock künftig jährlich stattfinden soll. Zwischen den Pilgern aus Deutschland und den einheimischen Tschechen entstand so ein festes freundschaftliches Band, das bis heute besteht:

„Wir kennen einander schon persönlich, vor allem den Leiter, der regelmäßig mit der offiziellen Delegation hierher fährt. Oft kommt jemand von der Würzburger Diözese mit ihnen, ein Priester – der Bischof war vielleicht auch schon hier.“ (Jiří Schierl)

Im Jahre 1970 wurde das tschechische Dorf dem Erdboden gleich gemacht. Es blieb nur die schöne Kirche übrig, die ehemalige Pilgerherberge (Hausnr. 21), die Scheune (Hausnr. 5), die Kapelle, der Friedhof und die Terrassen mit Mauerbruchstücken am Hang. Trotzdem lebte hier bis 1982 die letzte Einwohnerin Marie Holešová, eben in Schops Wirtshaus Hausnr. 21. Das Schicksal von Maria Stock war damit anscheinend besiegelt; die Reste des Dorfes waren in einem immer schlechteren Zustand, sie wurden schließlich von der Natur überwuchert. Nur ab und zu wurde Maria Stock von Pilgern und Wanderern besucht. An die einst rege Wallfahrtstradition knüpften (nach einer Unterbrechung im Jahre 1950) unregelmäßige Gottesdienste an und in den letzten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts nur zwei regelmäßige Wallfahrtsfeste – die Maiwallfahrt und die Wallfahrt zum Fest Mariä Heimsuchung, die auch von vielen Vertriebenen aus Deutschland besucht werden. Um die Organisation kümmerte sich seit den 1990er Jahren der Bund der Deutschen in Böhmen (Richard Šulko), Region Eger, in Zusammenarbeit mit der deutschen Ackermann-Gemeinde aus der Region Würzburg, der Kanonie der Prämonstratenser Tepl und der Diözese Pilsen unter der Leitung von Bischof František Radkovský. Um die Erneuerung des Wallfahrtsorts Maria Stock bemühte sich

„My se s Němci už známe osobně, hlavně s jejich předsedou, který sem pravidelně jezdí jako oficiální delegace. Často s nimi jezdí i někdo za würzburgskou diecézi, kněz, biskup tady možná také byl.“ (Jiří Schierl)

V roce 1970 byla opuštěná vesnice srovnána se zemí. Zůstal tu stát pouze krásný kostel, bývalý poutní hostinec (č. p. 21), stodola (č. p. 5), kaplička, hřbitov a terasy se zbytky domů ve svahu. Přesto zde žila poslední obyvatelka Marie Holešová, a to právě v Schopově hostinci č. p. 21, až do roku 1982, kdy tragicky zemřela. Osud Skoků byl zdánlivě zpečetěn; zbytky obce stále více chátraly a pohlcovala je příroda. Jen čas od času Skoky navštívili poutníci, trempové nebo zloději. Na kdysi velmi živou poutní tradici navázaly (po přerušení v roce 1950) nepravdělné bohoslužby a v posledních desetiletích 20. století pouze dvě pravidelné církevní poutní slavnosti – Májová pouť a pouť Navštívení Panny Marie, které hojně navštěvují i němečtí rodáci. O jejich organizaci se staral od 90. let 20. století Svaz Němců v Čechách – region Chebsko ve spolupráci s německou organizací Ackermann-Gemeinde z regionu Würzburg, Kanonií premonstrátů Teplá a Plzeňskou diecézí v čele s biskupem Mons. Františkem Radkovským. O obnovu skockého poutního místa se na přelomu tisíciletí pokoušelo také město Žlutice s německými rodáky. Jejich společný projekt poutního centra dotovaný Česko-německým fondem budoucnosti však zůstal nerealizován.

„Byla na to zpracovaná i studie (na konci devadesátých let), dokonce i Němci sehnali peníze z českoněmeckého fondu budoucnosti. Byly tak připravené peníze na realizaci. Ta měla spočívat v tom, že se kompletně zrekonstruuje kostel, stavebně se opraví mobiliář, získá se ruina té bývalé hospody, která se měla upravit na poutní dům, takže tady měla být ubytovací kapacita pro 50 lidí s restaurací s příslušným zázemím. Mělo tady být parkoviště pro autobusy, pro ty německé poutníky, přivezená elektřina, voda, udělaná silnice. Všechno to bylo připravené, ale skončilo to na tom, že ještě probíhaly restituice. Tady to všechno bylo Státního statku, a stát to nechtěl převést na obec.“ (Jiří Schierl)

Hans-Peter Dörr vyprávěl, že státní lesohospodářský podnik nechtěl, aby se na pozemcích budovalo, aby tam něco takového vzniklo. Byl tam odpor vůči německým porevolučním plánům, proti budování a opravám. Němečtí obyvatelé měli na své straně řadu starostů, ze Žlutic, Bochova a dalších míst. Vzhledem k nerealizování projektu, působení vandalů a návštěvám zlodějů byl kostel nakonec dočasně zazděn.

Němci se také průběžně snažili financovat obnovu kostela ve Skocích a zabránit tak jeho stále většímu chátrání, opravili okapy a zamřížovali okna.

„To byl náš první vstup, chtěli jsme se tam angažovat, u nás jsme měli stavbyvedoucího, který byl v důchodu. Ten vytvořil plány, co by tam všechno šlo udělat. Nejenom na kostele, nýbrž i na vedlejším domě, jak tam ještě stojí. Co tam byl postaven jako hostinec a ubytovna pro poutníky.“ (Hans-Peter Dörr)

auch die Stadt Luditz in Zusammenarbeit mit Deutschen. Ihr gemeinsames durch den Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds gefördertes Projekt des Wallfahrtzentrums wurde jedoch nicht realisiert.

„Es wurde dafür [Anm.: Ende der 1990er Jahre] auch eine Studie erarbeitet, auch die Deutschen hatten Geld vom Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds zugesprochen bekommen. Es wurde somit das Geld für die Umsetzung vorbereitet. Die Realisierung sollte darin bestehen, dass die Kirche komplett renoviert wird, das Inventar repariert wird, die Ruine des ehemaligen Wirtshauses erworben wird, dieses sollte als eine Pilgerherberge dienen, sodass es hier eine Unterkunft für 50 Personen mit einem Restaurant und den notwendigen zugehörigen Räumlichkeiten geben sollte. Es sollte hier einen Parkplatz für Busse geben, für die deutschen Pilger, Strom, Wasser, Straße. Alles war vorbereitet, es nahm jedoch ein Ende, weil die Besitzverhältnisse noch unklar waren. Das alles hier gehörte zum Staatsgut, der Staat wollte es nicht an die Gemeinde übertragen.“ (Jiří Schierl)

Hans-Peter Dörr berichtet, dass das staatliche Forstunternehmen nicht wollte, dass auf den Grundstücken gebaut wird und dass dort etwas entsteht. Es gab dort nach der Samtenen Revolution eine Abneigung gegen deutsche Pläne, gegen den Aufbau und gegen Renovierungen. Die Deutschen hatten etliche Bürgermeister, aus Luditz, Buchau und anderen Orten auf ihrer Seite. Im Hinblick auf die ausstehende Realisierung des Projekts sowie aufgrund von Plünderungen wurde die Kirche schließlich vorläufig zugemauert.

Die Deutschen bemühten sich auch weiterhin, die Erneuerung der Kirche in Maria Stock zu finanzieren und somit deren stetigem Verfall entgegenzuwirken, sie haben die Dachrinnen repariert und die Fenster vergittert.

„Das war so unser erster Einstieg, wir wollen uns da engagieren und wir haben hier so einen Baumeister gehabt bei uns, der pensioniert wurde, der hat Pläne gemacht, was man alles drüben machen könnte. Also nicht nur die Kirche selber, sondern auch dieses Haus daneben, das man als Pilgerherberge, als Gasthaus da gemacht hätte, das noch besteht.“ (Hans-Peter Dörr)

Skokovská
květnová pouť
s účastí biskupa
Františka
Radkovského,
rok 2005.
/
Maiwallfahrt
in Maria Stock
2005 mit Bischof
František
Radkovský.

(Zdroj/Quelle:
R. Šulko)

V roce 2000 vznikla myšlenka založení podpůrného spolku ve Skocích, který by z partnerské pozice výše popisované stavební aktivity a opravy napomáhal realizovat. Němci měli plánů opravdu spoustu, ale žádný se nepodařilo uskutečnit.

Peníze, které se vybíraly na obnovu kostela, se používaly ve Žluticích, kde se ve stejnou dobu také rekonstruoval kostel. Místní farář nechtěl investovat peníze do ruiny ve Skocích i z toho důvodu, že byl skocký kostel navrácen premonstrátům. Německé přispěvatele to ale příliš nepotěšilo a s finanční podporou přestali. Situace se tak nadále zhoršovala.

O hřbitov a okolí kostela se od roku 1996 začali starat mladí lidé z křesťanského občanského sdružení Rytmika ze Šumperka, kteří ve spolupráci se svou německou partnerskou organizací Junge Aktion z Ackermann-Gemeinde začali ve Skocích pořádat křesťanské letní pracovní česko-německé tábory.

„Takže sem jezdili vlastně mladí Češi a Němci. Ti tu byli vždycky v srpnu, měli tady čtrnáctidenní tábor a v rámci toho měli vždycky kostel otevřený. Snažili se tady dělat nějaké aktivity, uklízet tady, klestit tady to okolí, ale to bylo málo.“ (Jiří Schierl)

Po revoluci se objevilo nebezpečí, že se celá situace zvrtné, protože přicházelo až moc Němců, ale skoro žádní Češi. Hans-Peter Dörr z Německa vyprávěl, že poté cítil ze strany Čechů částečný odstup k německým poutníkům.

„Tehdy jsme chtěli ten stavební spolek. Prvního člena, kterého jsme v tom měli, to byla Christa Ullmann. U toho to zůstalo a nic z toho nakonec nebylo. Tehdejší správce chtěl kostel krátce po revoluci prodat Adolfu Ullmannovi za jednu německou marku, symbolicky. Myslím, že tohle nemá být smyslem. Měl jsem tehdy strach, že se to zvrtné a že to Němci moc převzou. Především, že vytlačí Čechy. Češi to mají v rukou, Němci se k tomu vrací. My jsme u toho taky a snažíme se to také podporovat, protože se teď dostáváme k přátelům, které známe.“ (Hans-Peter Dörr)

I přesto byl tedy v roce 2005 kostel z důvodu nepřestávajícího plnění zločiny a vandaly, a také údajně z důvodu pořádání ďábelských mší, zcela zarděn a poutě v kostele zrušeny. Zároveň spolek z Německa došel k tomu, že už to takhle nejde dělat dále.

„Dokonce jsme chtěli založit spolek pro záchranu, pak ale došlo k tomu zardění. Mysleli jsme, že tím to končí. [...] Později byl založen ten spolek Pod střechou, karlovarský kraj měl zájem.“ (Hans-Peter Dörr)

„A když jsme sem tedy přišli, tak v roce 2007, když jsme vlastně rozjížděli tu fyzickou záchranu kostela, tak jsme tady měli první a poslední společnou akci, to byl festival Ve znamení světla.“ (Jiří Schierl)

Im Jahre 2000 entstand der Gedanke einen Verein in Maria Stock zu gründen, der als Partner helfen sollte, die oben beschriebenen Bauaktivitäten und Renovierungen durchzuführen. Die Deutschen hatte wirklich viele Pläne, es gelang jedoch nicht einen einzigen davon umzusetzen.

Das für die Renovierung der Kirche gesammelte Geld wurde in Luditz verwendet, wo die dortige Kirche zur gleichen Zeit instandgesetzt wurde. Der Pfarrer dort wollte kein Geld in die „Ruine“ in Maria Stock investieren, weil die Kirche in Maria Stock den Prämonstratensern zurückgegeben worden war. Die deutschen Geldgeber waren darüber allerdings weniger erfreut und beendeten die finanzielle Unterstützung, womit sich die Situation weiterhin verschlechterte.

Seit dem Jahre 1996 fingen junge Menschen aus der christlichen Bürgervereinigung Rytmika (Rhythmik) aus Mährisch Schönberg an, sich um den Friedhof und die Umgebung der Kirche zu kümmern. In Zusammenarbeit mit ihrer deutschen Partnerorganisation Junge Aktion der Ackermann-Gemeinde begannen sie, in Maria Stock christliche deutsch-tschechische Sommerlager zu organisieren.

„Es fuhren hierher eigentlich junge Tschechen und Deutsche. Die waren immer im August hier, sie hatten hier ein 14tägiges Zeltlager und im Rahmen dieses Lagers hatten sie die Kirche immer offen. Sie versuchten hier auf verschiedene Weise aktiv zu sein, sie räumten auf, ästeten die Umgebung ab, das reichte aber nicht aus.“ (Jiří Schierl)

Nach der Samtenen Revolution bestand die Gefahr, dass die ganze Situation sich ändert, es kamen viele Deutsche und fast keine Tschechen nach Maria Stock. Hans-Peter Dörr aus Deutschland erzählte, dass er danach von der tschechischen Seite einen gewissen Abstand gegenüber deutschen Pilgern wahrnahm.

„Wir wollten damals diesen Bauverein und das erste Mitglied, das wir hatten, das war die Christa Ullmann, ja und da ist es dabei geblieben und es ist eben nichts daraus geworden dann. Der damalige Administrator wollte die Kirche dem Adolf Ullmann, so kurz nach der Wende für 1 DM geben, symbolisch. Ich meine, das kann ja auch nicht der Sinn sein. Deswegen sind wir froh, ich sag dir, ich hab mal Angst gehabt, dass das kippt und dass die Deutschen es zu sehr übernehmen und vor allen Dingen die Tschechen verdrängen, aber dass das so ist, dass Deutsche wieder mit dazukommen, aber dass es in tschechischer Hand liegt, aber so soll es ja auch sein, aber dass wir, wie gesagt auch mit dabei sind und versuchen das auch zu unterstützen, weil wir kommen jetzt zu Freunden, die wir kennen.“ (Hans-Peter Dörr)

Trotzdem wurde die Kirche 2005 aufgrund der andauernden Plünderungen sowie angeblich wegen der Veranstaltung von satanischen Messen völlig zugemauert und die Wallfahrten in der Kirche wurden eingestellt. Zugleich kam es zu der Schlussfolgerung, dass es auf diese Weise nicht mehr weitergehen könne.

SOUČASNOST

Další významnější aktivity na záchranu Skoků se objevily až v roce 2006, kdy se k výše uvedeným organizacím připojilo tehdejší občanské sdružení (dnes zapsaný spolek) Pod střechou z Toužimi, pod vedením pana Jiřího Schierla a ThMgr. P. Piotra Janczaka. Spolek Pod střechou přebíral iniciativu a organizaci aktivit, přičemž Svaz Němců v Čechách a nyní Spolek Němců v Čechách v čele s panem Richardem Šulkem i nadále organizuje poutní mše. Spolku se ve spolupráci s Kanonií premonstrátů Teplá a dalšími organizacemi i jednotlivci podařilo iniciovat záchranu kostela a tím odvrátit jeho zdánlivě neodvratný zánik, a především s podporou početných dobrovolníků a přátel následně znovuoživit Skoky v rámci projektů Živé Skoky a Skokovská stezka.

Ačkoliv různí zloději postupně devastovali skocký kostel již od počátku 90. let minulého století, v roce 2006 se stalo něco, co poměrně zásadně změnilo běh událostí. Skupinka tří zlodějů se pokusila odřezat měděné bání obou kostelních věží, nejmladší z nich však spadl z výšky asi dvaceti metrů. Ačkoliv zůstal upoutaný na vozík, jako zázrakem přežil. Další zázrak přišel po nějaké době, když začal mladík opět chodit. Na památku této události byla později postavena dřevěná nevysvěcená kaplička ze zbytků věží, které spadly na zem. Kostel ale utrpěl dramatické škody a hrozilo, že do několika let zcela zanikne.

Sdružení bylo založeno v roce 2006 v Toužimi a jeho cílem bylo původně podporovat cestovní ruch v celém regionu Toužimska. Netrvalo to však dlouho a zmíněná událost se zloději změnila směr snažení. Jak řekl Jiří Schierl v jednom rozhovoru, Skoky jim prostě spadly do klína a ukázaly se jako místo, o které je potřeba se starat. Hlavní záměr sdružení se tedy změnil na snahu vrátit Skokům život.

Koncert Lenky Dusilové v chrámové lodi v rámci kulturního programu Živé Skoky 2017.

/
Koncert von Lenka Dusilová im Kirchenschiff im Rahmen des Kulturprogramms Lebendiges Maria Stock 2017.

(Zdroj/Quelle:
Pod Střechou, z.s.)

„Wir wollten sogar einen Verein gründen damals zur Rettung, aber dann kam es eben zum Zumauern, da haben wir gedacht, jetzt ist es vorbei. [...] später eben wurde dieser Verein „Pod střechou“ gegründet, der Karlsbader Kreis zeigte Interesse.“ (Hans-Peter Dörr)

„Und als wir hierher kamen, hatten wir im Jahre 2007, als wir eigentlich mit der physischen Rettung der Kirche anfangen, die erste und letzte gemeinsame Veranstaltung, das war das Festival „Im Zeichen des Lichtes.“ (Jiří Schierl)

GEGENWART

Weitere bedeutende Aktivitäten für die Rettung von Maria Stock starteten erst im Jahre 2006, als sich den oben angeführten Organisationen die damalige Bürgervereinigung „Unterm Dach“ (heute eingetragener Verein „Pod Střechou“) aus Theusing, unter der Leitung von Jiří Schierl und P. Piotr Janczak, anschloss.

Der Verein „Unterm Dach“ übernahm die Initiative und Organisation von Aktivitäten, wobei der Bund der Deutschen in Böhmen, heute der Verein der Deutschen in Böhmen, unter der Leitung von Richard Šulko auch weiterhin Pilgermessen organisierte. Dem Verein gelang es, unter Mitwirkung der Kanonie der Prämonstratenser Tepl und weiterer Organisationen sowie Einzelner die Rettung der Kirche zu initiieren, somit ihren scheinbar unabwendbaren Niedergang abzuwenden und vor allem mit der Unterstützung zahlreicher Freiwilliger und Freunde im Rahmen der Projekte „Lebendiges Maria Stock“ und „Maria Stock-Pfad“ wieder zu beleben.

Obwohl zahlreiche Plünderer die Kirche in Maria Stock schon seit dem Anfang der 1990er Jahre allmählich beschädigten, geschah im Jahre 2006 etwas, was den Verlauf der Ereignisse gravierend veränderte. Eine Gruppe von drei Dieben versuchte, die Kupferkuppeln beider Kirchtürme abzunehmen, der jüngste von ihnen fiel jedoch aus einer Höhe von etwa 25 Metern hinunter. Wie durch ein Wunder überlebte er den Unfall, blieb jedoch auf einen Rollstuhl angewiesen. Ein weiteres Wunder geschah nach einiger Zeit, als der junge Mann wieder zu gehen anfang. In Erinnerung an dieses Ereignis wurde später aus den Resten der Türme, die auf den Boden gefallen waren, eine hölzerne nicht geweihte Kapelle gebaut. Die Kirche erlitt jedoch dramatische Schäden, und es bestand die Gefahr, dass sie in einigen Jahren verfallen würde.

Die Vereinigung „Unterm Dach“ wurde im Jahre 2006 in Theusing gegründet und ihr ursprüngliches Ziel war es, den Fremdenverkehr in der ganzen Region Theusing zu unterstützen. Es dauerte jedoch nicht lange und die oben erwähnte Begebenheit veränderte die Bemühungen. Wie Jiří Schierl in einem Gespräch sagte, fiel Maria Stock ihnen einfach in den Schoß, und es war ein Ort, um den man sich kümmern musste. Das Hauptvorhaben des Vereins veränderte sich also hin zur Bemühung, Maria Stock das Leben zurückzugeben.

„Als wir unseren Verein im Jahre 2006 gründeten, wollten wir neben anderen Aktivitäten auch den Schutz von Sehenswürdigkeiten in unserer Region angehen. Eine andere Aktivität stellte die Entwicklung des Fremdenverkehrs dar, weil es hier eigentlich tot war, was den Tourismus anging. Und wir suchten etwas, das wir als Grundlage nutzen konnten. Das heißt etwas Bedeutendes, was alle kennen. Und auf einmal stießen

„Když jsme založili ten náš spolek v roce 2006, tak kromě jiných aktivit jsme taky chtěli řešit ochranu památek v tom našem regionu. Další takovou významnou aktivitou byl rozvoj cestovního ruchu, protože vlastně tady to bylo úplně mrtvé po stránce cestovního ruchu. A my jsme hledali něco, na čem bychom to postavili. Čili něco významného, co všichni znají. No a tak jsme jednou prostě tak nějak kápli na ty Skoky a mě napadlo, co kdyby panenka skákavá, kterou všichni znají, co kdyby byla ze Skoků? Takže jsme začali samozřejmě jako bádát a dopátrali jsme se toho, že vlastně nikdo neví, odkud to pochází. Víme, že Skoky byly poutní místo, a zjistili jsme, že dost významné, oblíbené, takže jsme si řekli, to bude určitě tady s tím spojené a tím pádem máme to, co jsme hledali. Takže jsme se o ty Skoky začali zajímat trochu víc, a zjistili jsme s překvapením, že to má vlastně historické souvislosti s Toužimí, protože ten obraz namaloval toužimský malíř.“ (Jiří Schierl)

Občanskému sdružení tedy situace nebyla lhostejná a začalo organizovat záchrany – ujalo se role koordinátorů a organizátorů různých aktivit. Vlastníkem budovy kostela je totiž v současnosti premonstrátský klášter v Teplé a členové sdružení působí jako kostelníci, spoluorganizují církevní aktivity i kulturní a brigádnické aktivity. Hlavním záměrem sdružení Pod Střechou není stavební obnova kostela. Přesto bylo v první řadě potřeba opravit střechu, do které zatékalo, čímž byla ohrožena celá stavba.

„V první řadě bylo nutné zachránit ohroženou stavbu kostela, bylo potřeba přesvědčit, Kanonii premonstrátů Teplá a také zainteresované instituce a subjekty o potřebě záchrany, neboť nešlo jen o vlastní památku, ale i o kulturní odkaz tohoto místa. Kostel se sice podařilo stabilizovat, ale jeho další obnova byla shledána jako neefektivní. Bylo tedy nutno opět všechny přesvědčit o opaku.“ (Jiří Schierl)

OŽIVENÍ SKOKŮ

Krajští úředníci z počátku tvrdili, že do Skoků teoreticky mohou investovat peníze, ale není zde jistota, že se to do budoucna vyplatí (spíše byla jistota, že se to nevyplatí), nikdo v tomto místě nebydlí a nelze ho ochránit před dalším loupením. Občanskému sdružení se tedy jevilo jako nejlepší možnost na záchranu vnést do Skoků život, alespoň v létě.

„No, když se člověk na ten kostel tak podívá, tak se tam nic neděje, stavebně či tak nějak. I přesto se využívá a žije. Žije dobře, když se tam skoro každý měsíc koná nějaká akce, ale stejně tam není takový popud, aby někdo řekl: „Ano, budeme investovat, budeme renovovat a uděláme ještě víc.“ (Hans-Peter Dörr)

„No a vlastně od toho roku 2008 jsme tady byli sami a začala se dělat ta záchrana, takže se postavilo lešení, oplechovala se tady jedna bář, pak další rok druhá. Podařilo se nám pro klášter sehnat nějaké dotace od kraje, od ministerstva kultury, udělala se sbírka, takže se sehnalo poměrně hodně peněz na záchranu. Mělo to velký ohlas, bylo to v televizi – spadnul ten zloděj, takže to bylo mediálně vděčné... Takže

wir eben auf Maria Stock und mir fiel ein, dass das Bild Mariahilf, das alle kennen, aus Maria Stock sein könnte. Wir begannen natürlich zu forschen, und wir stellten fest, dass Maria Stock ein Wallfahrtsort war, ein ziemlich bedeutender, beliebter Wallfahrtsort und wir kamen zum Schluss, dass es bestimmt damit verbunden ist und dass wir gefunden haben, was wir suchten. Wir interessierten uns dann mehr für Maria Stock und erfuhren überraschenderweise, dass es eigentlich historische Zusammenhänge mit Theusing gibt, weil das Bild von einem Maler aus Theusing gemalt wurde.“ (Jiří Schierl)

Der Bürgervereinigung war also die Situation nicht gleichgültig und sie begann, die Rettung zu organisieren – sie übernahm die Rolle der Koordinatoren und Organisation verschiedener Aktivitäten. Die Kirche gehört zurzeit dem Prämonstratenser-Kloster Tepl und die Vereinigung organisiert kirchliche, kulturelle sowie Arbeitsaktivitäten mit. Das Hauptvorhaben des Vereins „Unterm Dach“ ist nicht die Renovierung der Kirche. Trotzdem war es in erster Linie notwendig, das Dach zu renovieren, durch das es in die Kirche regnete, sodass der ganze Bau gefährdet war.

„In erster Linie war es notwendig, das gefährdete Kirchengebäude zu retten, es war erforderlich, die Kanonie der Prämonstratenser Tepl, sowie die interessierten Institutionen und Gönner zu überzeugen, dass die Rettung notwendig war, denn es ging nicht nur um die Sehenswürdigkeit an sich, sondern auch um den kulturellen Nachlass dieses Ortes. Es gelang zwar, die Kirche zu stabilisieren, ihre weitere Erneuerung wurde jedoch als nicht effizient bewertet. Es war also notwendig, wieder alle vom Gegenteil zu überzeugen.“ (Jiří Schierl)

WIEDERBELEBUNG VON MARIA STOCK

Die Regionalverwaltung erklärte anfangs, dass sie Finanzmittel in Maria Stock investieren könnte, dass es jedoch nicht sicher sei, ob es sich für die Zukunft lohne (es war eher zu erwarten, dass es sich nicht lohnen würde). Niemand wohnt dort und der Ort kann nicht vor weiteren Plünderungen geschützt werden. Eine Bürgervereinigung schien also die beste Möglichkeit zu sein, Maria Stock wiederzubeleben, wenigstens im Sommer.

„Naja, wenn man sich die Kirche jetzt so anschaut, da passiert eigentlich nichts, baumäßig vor allem, aber sie wird trotzdem genutzt und sie lebt und sie lebt gut, wenn fast jeden Monat dort eine Aktion stattfindet, aber trotzdem ist nicht so der Ansporn da, dass jemand sagt „Ja wir investieren, wir renovieren und wir machen noch mehr.“ (Hans-Peter Dörr)

„Seit 2008 waren wir hier eigentlich allein und die Rettung fing an, indem ein Gerüst gebaut wurde, die eine Kuppel wurde mit Blech beschlagen, im nächsten Jahr die andere. Es gelang uns für das Kloster Fördergelder von der Region zu bekommen, vom Kulturministerium, es wurde eine Sammlung organisiert, so dass man ziemlich viel Geld für die Rettung zusammenbrachte. Es hatte ein großes Echo, es war im Fernsehen – der Dieb fiel runter, es war also für die Medien interessant... Es setzte sich also

se to prostě rozjelo, a když byl ten kostel z nejhoršího, tak nám bylo řečeno, že to místo je prostě mrtvé a že další financování obnovy tady nemá smysl.“ (Jiří Schierl)

Hned v roce 2007 vznikla také Skokovská stezka, představující unikátní projekt na oživení poutní tradice, kombinující v sobě jak duchovní pouť, tak naučnou stezku. Pěší poutní stezka z kláštera v Teplé do Skoků je 67 km dlouhá a částečně využívá historické trasy poutních procesí do Skoků a propojuje místa s historickými vazbami na Skoky. Stezka byla slavnostně otevřena v roce 2010.

V roce 2008 vznikl další projekt – Živé Skoky. Nejprve se jednalo o snahu zpřístupnit kostel veřejnosti prostřednictvím dobrovolnických služeb „kostelníků“, probíhaly prohlídky s výkladem apod., alespoň v době letních prázdnin. Posléze ho Petr Linhart rozšířil o kulturní a společenské aktivity, včetně duchovních, pořádají se koncerty, výstavy, workshopy, poutní slavnosti a bohoslužby.

„My se snažíme zajistit koncerty díky dotacím od obcí a od kraje. Pak ještě Petr Linhart sehnal dotace od různých nadací, vlastně z toho se financují hlavně ty kulturní aktivity. Takže to je plus pro nás, protože to, co se tady potom vybere na dobrovolném vstupném, které tady máme na ty akce, tak to je vlastně všechno pro kostel. Takže z těch dotací vlastně pokryjeme náklady na akce a ten výdělek z toho si můžeme nechat.“ (Jiří Schierl)

Od roku 2010 se zde konají dvě poutě ročně – Májová pouť a pouť Navštívení Panny Marie, která se koná vždy první neděli v červenci. Zároveň se zavedla každý měsíc sloužená poutní bohoslužba propojená s kulturním programem Živé skoky. Koncertní cyklus Živé Skoky podporuje město Žlutice, Karlovarský kraj, město Bochov, nadace Život umělce a nadace Český hudební fond formou placení nákladů spojených s pořádáním koncertů.

„Vzhledem k tomu, že jsme měli nebo máme aktivity široké, tak jsme to nechtěli dělat vysloveně jako členský spolek, že bychom měli nějakých 100 členů, takže jsme začali spíš organizovat dobrovolnické aktivity, takže máme kolem sebe dneska asi 20 hodně aktivních lidí a další příležitostné, kteří se tady střídají. Vlastně díky nim tady ty aktivity můžeme takhle dělat. A tím se tady prokázalo, že i za těch podmínek, které jsou opravdu šílené, vlastně tady nemáte nic – žádně zázemí –, tak se nám to tady prostě podařilo rozhábat, to místo žije. Už i ty lidi, i když tady nikdo z nás není, tak sem chodí, což je vlastně nejlepší způsob ochrany toho místa a kostela.“ (Jiří Schierl)

Postupně začaly úřady vnímat Skoky jako živé místo, které má budoucnost a smysl, začali poskytovat peníze a podporu.

„Žlutice mají svých problémů dost, mají tady spoustu vesnic pod sebou, potřebují každou korunu, ale v rámci svých možností nám pomáhají jak finančně, tak třeba

etwas in Bewegung und als die Kirche vor dem Schlimmsten gerettet war, wurde uns gesagt, dass der Ort einfach tot ist und dass eine weitere Finanzierung der Erneuerung sinnlos ist.“ (Jiří Schierl)

Gleich 2007 entstand der „Maria Stock-Pfad“, der ein einzigartiges Projekt für die Belebung der Wallfahrtstradition darstellt und der eine Wallfahrt mit einem Lehrpfad kombiniert. Der Weg vom Kloster in Tepl nach Maria Stock ist 67 Kilometer lang, nutzt teilweise historische Strecken von Wallfahrtsprozessionen nach und verbindet Orte mit historischen Bindungen an Maria Stock. Der Weg wurde im Jahre 2010 festlich eröffnet.

Im Jahre 2008 entstand das nächste Projekt: „Lebendiges Maria Stock“. Zuerst handelte es sich um das Bestreben, die Kirche der Öffentlichkeit durch ehrenamtliches Engagement zugänglich zu machen. Es gab Führungen mit Vorträgen usw., zumindest in den Sommerferien. Danach erweiterte Petr Linhart das Projekt um gesellschaftliche und geistliche Aktivitäten, es wurden Konzerte, Ausstellungen, Workshops, Pilgerfeste und Gottesdienste veranstaltet.

„Wir bemühen uns, Konzerte mithilfe der Gelder von Gemeinden und von der Region zu veranstalten. Dann gewann Petr Linhart noch Spenden von verschiedenen Stiftungen, vor allem werden dadurch kulturelle Aktivitäten finanziert. Es ist also ein Plus für uns, weil eigentlich alles, was hier dann für den freiwilligen Eintritt, den es hier für die Veranstaltungen gibt, an Geld gewonnen wird, für die Kirche bleibt. Wir decken also mit den Spenden die Kosten für die Veranstaltungen und den Erlös können wir behalten.“ (Jiří Schierl)

Seit 2010 finden hier zwei Wallfahrten pro Jahr statt – die Maiwallfahrt und die Wallfahrt zum Fest Mariä Heimsuchung, die jeweils am ersten Sonntag im Juli stattfindet. Zugleich wird jeden Monat ein mit dem Kulturprogramm „Lebendiges Maria Stock“ verbundener Pilgertagesdienst gehalten. Der Konzertzyklus „Lebendiges Maria Stock“ wird durch die Stadt Luditz, die Karlsbader Region, die Stadt Buchau, die Stiftung Leben des Künstlers und die Stiftung Tschechischer Musikfonds in Form der Erstattung der Veranstaltungskosten für die Konzerte unterstützt.

„Im Hinblick darauf, dass unsere Aktivitäten bunt waren bzw. sind, wollten wir es nicht ausdrücklich als ein Mitgliedsverband tun und etwa 100 Mitglieder haben, wir begannen also eher Aktivitäten für Freiwillige zu organisieren, so dass wir nun etwa 20 sehr aktive Menschen um uns haben und weitere gelegentlich Mitwirkende, die sich hier abwechseln. Eigentlich können wir die Aktivitäten auf diese Weise machen. Dadurch wurde hier bewiesen, dass es uns gelang, etwas in Bewegung zu setzen, der Ort lebt, und zwar auch unter wirklich schrecklichen Bedingungen, wir haben hier eigentlich nichts – kein geeignetes Umfeld für unsere Tätigkeiten. Es kommen Menschen hierher, auch wenn hier niemand von uns ist, was eigentlich die beste Art und Weise des Schutzes dieses Ortes und der Kirche ist.“ (Jiří Schierl)

i technicky. Vyvezou odpadky, v létě pošlou nějaké brigádníky, takže nám tady pomáhají udržovat ty plochy. A samozřejmě finančně nás podporují, myslím si, a to dost významně. Dostáváme pravidelně dotace třeba na Živé Skoky, na koncerty, ročně 10 až 15 tisíc.“ (Jiří Schierl)

Letecký snímek poutního kostela, hostince a objektu stodoly. Stromy naznačují hranice bývalé obce Skoky. / Luftaufnahme der Wallfahrtskirche, des Gasthauses und des Scheunengebäudes. Die Bäume weisen auf den ehemaligen Ortsrand von Maria Stock hin.

(Zdroj/Quelle: Pod Střechou, z.s.)

Zároveň zde už nikdo nekrade. V dnešní době přichází 4000 evidovaných poutníků a návštěvníků ročně a další lidé v době, kdy v kostele nikdo není. To je to nejlepší zabezpečení, které lze pro objekt zajistit. Díky tomu nemají vandalové a zloději příležitost nic ukrást nebo zničit a devastace kostela skončila. Lidé jezdí z blízka i z daleka, z Toužimi, Žlutic, Prahy i zahraničí. Mše se slouží v českém i německém jazyce.

Zajímavý je pohled z německé strany na sdružení Pod střechou. Celý proces je viděn jako částečně neúspěšný; ačkoliv je dostatek financí, tak se celý projekt zdánlivě nedaří správně rozpořít. Hans-Peter Dörr tvrdí, že by se německá strana ráda opět zapojila do procesu obnovy Skoků, ale z české strany musí přijít nějaký impuls. Sami se nechtějí angažovat naplno, ale spíše podpořit spolek Pod Střechou jakožto partneri. Celý proces obnovy vidí jako poměrně zdlouhavý a nejistý. Přesto se ale udržuje přátelský kontakt. Německý spolek pozval zástupce Čechů, aby u nich prezentovali svůj projektový záměr. Němci se účastní poutí a udržuje se kontakt skrze pana Šulka ze spolku Svaz českých Němců, nebo se například ve Skočích slouží celá mše v obou jazycích. Německá strana ale už nic neorganizuje, pouze se účastní.

Allmählich begannen auch die Behörden, Maria Stock als einen lebendigen Ort wahrzunehmen, der eine Zukunft und einen Sinn hat, sie begannen Maria Stock Geld zur Verfügung zu stellen und unterstützten es.

„Luditz hat genug eigene Probleme, die Gemeinde umfasst viele Dörfer, es braucht jede Krone, aber es hilft uns im Rahmen seiner Möglichkeiten, sowohl finanziell als auch beispielsweise technisch. Sie übernehmen die Müllabfuhr, im Sommer schicken sie einige Leute, die hier einen Ferienjob haben, sie helfen uns somit mit der Pflege der hiesigen Flächen. Und sie unterstützen uns natürlich finanziell, meiner Meinung nach, ziemlich bedeutend. Wir bekommen regelmäßig Gelder zum Beispiel für „Lebendiges Maria Stock“, für Konzerte, jährlich 10.000 bis 15.000 Kronen.“ (Jiří Schierl)

Zugleich stiehlt hier niemand mehr. Zurzeit kommen jährlich 4.000 Pilger und Besucher. Das ist der beste Schutz, den es für das Objekt geben kann. Dank der hohen Besucherzahl haben die potenziellen Diebe wenig Möglichkeit etwas zu stehlen oder zu zerstören. Es kommen Menschen von nah und fern, aus Theusing, Luditz, Prag und auch aus dem Ausland. Die Messen werden sowohl auf Tschechisch als auch auf Deutsch gefeiert.

Interessant ist die Meinung der deutschen Seite zum Verein „Unterm Dach“ („Pod Střechou“). Der ganze Prozess wird zum Teil für wenig erfolgreich gehalten; obwohl es genug Finanzen gibt. Es gelingt anscheinend nicht, das ganze Projekt richtig in Bewegung zu setzen. Hans-Peter Dörr sagt, dass sich die deutsche Seite in den Prozess der Erneuerung von Maria Stock wieder einbringen möchte, es müsste jedoch ein Impuls von der tschechischen Seite kommen. Die Deutschen wollen sich nicht allein engagieren, sie möchten eher als Partner den Verein „Unterm Dach“ unterstützen. Den ganzen Prozess der Erneuerung bewerteten sie als verhältnismäßig umständlich und unsicher. Trotzdem gibt es freundschaftlichen Kontakt. Der deutsche Verband lud tschechische Vertreter ein, um bei ihnen das Projektvorhaben zu präsentieren. Deutsche nehmen an Wallfahrten teil, und es wird Kontakt über Herrn Šulko von dem Bund der Deutschen in Böhmen aufrechterhalten. Auch die Messe in Maria Stock wird beispielsweise in beiden Sprachen gefeiert. Die deutsche Seite organisiert jedoch nichts mehr, sie nimmt lediglich teil.

Báně věží byly zničeny zloději kovů v roce 2006 a následně částečně obnoveny. / Die Kuppeln der Türme wurden 2006 von Metaldieben zerstört und anschließend teilweise erneuert.

(Zdroj/Quelle: Pod Střechou, z.s.)

Předání finančního daru spolku Ackermann Gemeinde Würzburg na opravu kostelní střechy spolku Pod střechou při poutní mši 2. července 2017.

*/
Übergabe der Spende der Ackermann Gemeinde Würzburg für die Instandsetzung des Kirchendachs an den Verein Pod střechou während der Wallfahrtsmesse am 2. Juli 2017.*

*Zleva/von links:
Jiří Schierl, P. Klaus Oehrlein, P. Zdeněk Filip Lobkowicz, O.Praem.
(Zdroj/Quelle:
R. Šulko jr.)*

BUDOUCÍ VIZE

Cílem občanského sdružení Pod Střechou není obnovovat obec Skoky jako takovou, nebo stavět například asfaltovou příjezdovou cestu. Zájem zůstává na obnově kostela v jeho původní barokní podobě s cílem zachovat *genius loci* poutního místa, zachovat tajemnost a částečnou nedostupnost. Stejně tak ubytování by mělo být pouze skromné, mělo by se jednat jen o místo, kam při pouti „složit hlavu“. Občanské sdružení začalo usilovat o získání Schopova hostince (č. 21), který by posloužil jako zázemí pro kostel a jako poutnický dům. Nejprve se na dražbě za cenu 101 000 korun podařilo koupit pozemek pod tímto domem a poté od majitele odkoupit i samotnou budovu za 200 000 korun.

„Tady potřebujeme vybudovat zázemí jednak pro nás, jako pro spolek, tak pro ty dobrovolníky, kteří to tady vlastně zajišťují, takže takový poutní dům pro kostel. Takže samozřejmě nějaká jednoduchá ubytovací kapacita, nějaká kuchyň, kde se dá něco uvařit, místnost, kde bude teplo a samozřejmě musíme vyřešit nějaké hygienické zázemí. To je samozřejmě trošku problém, protože jediné, co tady vlastně je, tak je pitná voda. Není tady elektrika.“ (Jiří Schierl)

Místo dnešního divokého, zpustlého a zanedbaného prostoru by měl v budoucnu citlivými úpravami vzniknout kolem kostela krajinářský park či meditační zahrada, která by poutníkům nabídla stávající klid a kontakt s Bohem a přírodou. Nedílnou součástí tohoto prostoru by měly být všechny dosud čitelné pozůstatky někdejšího osídlení, konzervované ruiny staveb, terasy a zahrady.

Rekonstrukce se v roce 2017 dočkala alespoň část příjezdové cesty, kterou vlastní obec Bochov, a vznikla tak kvalitní, zpevněná a odvodněná polní cesta.

ZUKUNFTSVISION

Das Ziel des Vereins „Unterm Dach“ ist es nicht, die Gemeinde Maria Stock als solche zu erneuern oder zum Beispiel eine Asphaltstraße nach Maria Stock zu erbauen. Das Ziel ist auch weiterhin die Erneuerung der Kirche in ihrer Barockgestalt mit dem Bestreben, die Atmosphäre des Wallfahrtortes aufrechtzuerhalten, das Geheimnisvolle und teilweise die Unerreichbarkeit zu bewahren. Auch die Unterkunft sollte nur bescheiden sein, es sollte sich nur um einen Ort handeln, an dem man bei der Wallfahrt ein Dach über dem Kopf findet. Die Vereinigung bemühte sich, Schops Wirtshaus Nr. 21 zu erwerben, das als eine Pilgerherberge zur Kirche dienen sollte. Zuerst gelang es, bei der Versteigerung für 101.000 Kronen das Grundstück zu kaufen und dann von dem Besitzer auch das Gebäude selbst für 200.000 Kronen zu erwerben.

„Wir brauchen hier Räumlichkeiten sowohl für uns als Verein als auch für die Freiwilligen, die sich hier vor Ort darum kümmern, also eine Art Herberge bei der Kirche. Natürlich soll es hier eine einfache UnterkunftsKapazität geben, eine Küche, wo man etwas kochen könnte, einen warmen Raum sowie einen Sanitärraum. Das ist natürlich ein bisschen problematisch, das Einzige, das es hier gibt, ist nur Trinkwasser. Es gibt hier keinen Strom.“ (Jiří Schierl)

Statt der heutigen verwilderten, verwahrlosten und vernachlässigten Umgebung sollte durch sensible Maßnahmen um die Kirche ein Landschaftspark oder ein Meditationsgarten entstehen, der den Pilgern die jetzige Ruhe und den Kontakt mit Gott und mit der Natur vermitteln sollte. Einen Bestandteil davon sollten auf jeden Fall alle bisher sichtbaren Reste der damaligen Ansiedlung, die konservierten Bauruinen, Terrassen und Gärten bilden.

*Letní pouť ve Skocích (vlevo bývalý Schopův hostinec), rok 2013.
/ Sommerwallfahrt in Maria Stock (links das ehemalige Gasthaus Schop), 2013.*

*(Zdroj/Quelle:
R. Šulko)*

Pozemky ve vlastnictví státu byly v posledním desetiletí zprivatizovány a převedeny nikoliv na obec, ale na soukromé vlastníky. Spolek, církev a obec zde v současnosti vlastní jen malou část území zaniklého sídla. Budoucí rozvoj tedy závisí na vyřešení majetkoprávních vztahů. Další etapu revitalizace území zaniklého sídla by měl v budoucnu zajišťovat připravovaný pozemkový spolek.

„Pořád ještě přemýšlíme, jak s kostelem dál. Zatím je premonstrátů. Víme, že v současnosti a zřejmě ani v budoucnosti prostě nebudou mít personálně na to, aby tady zajistili třeba nějakou duchovní službu. Takže spoléháme na to, že to bude příležitostné a spíš to bude opravdu takový nějaký turistický cíl, jako kulturní památka zkombinovaná s duchovním místem. Rádi bychom, kdyby to i duchovně ožilo, ale je to otázka.“ (Jiří Schierl)

V současné době Skoky opravdu žijí především v letním období, kdy jsou zpřístupňovány prakticky denně. Pokud by se podařilo vybudovat dostatečné zázemí, tak by byl spolek schopen držet poutní místo na živu po celý rok. Otázkou zůstává vlastnictví kostela, zda ho zanechat premonstrátům, nebo převést vlastnictví na spolek. Další otázkou je rekonstrukce kostela. Bylo by možné celý kostel kompletně zrekonstruovat včetně mobiliáře, nebo zakonzervovat pouze nejnútnejší části a nechat ho v současné podobě. Vše nakonec ukáže asi jen čas a Panna Marie Pomocná. Lidé již byli ve Skokách v minulosti svědky nejednoho zázraku.

Im Jahre 2017 wurde ein Teil der Zufahrtstraße repariert, die zur Gemeinde Buchau gehört. Es entstand ein hochwertiger, gefestigter und entwässerter Feldweg.

Die Grundstücke, die im Besitz des Staates waren, wurden im letzten Jahrzehnt privatisiert und an Privatbesitzer statt an die Gemeinde übertragen. Der Verein, die Kirche und die Gemeinde besitzen hier zurzeit nur einen kleinen Teil der untergegangenen Siedlung. Die künftige Entwicklung hängt also von der Lösung der vermögensrechtlichen Verhältnisse ab. Die nächste Etappe der Wiederbelebung der untergegangenen Siedlung sollte in Zukunft der vorbereitete Grundstücksverein sicherstellen.

„Wir denken immer noch darüber nach, was mit der Kirche weiter geschehen soll. Sie ist mittlerweile im Besitz der Prämonstratenser. Wir wissen, dass diese sowohl in der Gegenwart als auch wahrscheinlich in der Zukunft aus finanziellen Gründen kein pastorales Leben sicherstellen können. Wir verlassen uns also darauf, dass es gelegentlich sein wird und dass es eher ein touristisches Ziel sein wird, also ein kulturelles Denkmal kombiniert mit einem geistlichen Ort. Wir würden uns freuen, wenn der Ort auch geistlich lebendig würde, dies ist jedoch eine Frage.“ (Jiří Schierl)

Zurzeit lebt Maria Stock tatsächlich nur im Sommer auf, da ist es praktisch täglich zugänglich. Falls es gelingen würde, entsprechend ausgestattete Räume zu errichten, könnte der Verein den Wallfahrtsort das ganze Jahr lebendig betreiben. Ein Problem stellt die Eigentumsfrage der Kirche dar, bei der es darum geht, ob sie im Besitz der Prämonstratenser bleiben oder an den Verein übertragen werden soll. Eine weitere Frage betrifft die Renovierung der Kirche. Es könnte die ganze Kirche samt Inventar renoviert werden oder nur der notwendigste Teil konserviert werden, damit die Kirche in ihrem jetzigen Zustand erhalten bleibt. Nur die Zeit oder die Hoffnung auf ein Wunder werden den richtigen Weg weisen. Die Menschen in Maria Stock durften ein solches immer wieder erleben.

Poutníci na Skokovské stezce. V pozadí kostel kláštera v Teplé u Mariánských lázní. / Pilgerer auf dem Weg nach Maria Stock. Im Hintergrund das Kloster Tepl bei Marienbad.

(Zdroj/Quelle: Pod Střechou, z.s.)

2

LUČINA A LÍSKOVÁ
GRAFENRIED UND HASELBACH

*„To je smyslem toho projektu
a na tom pracujeme.“*

*„Das ist der Sinn des ganzen Projekts,
daran arbeiten wir.“*

Zaniklé obce Českého lesa – Lučina a Lísková

Český les²⁸⁾ je pás hornaté krajiny, který tvoří přírodní hranici mezi západními Čechy a německým státem Bavorsko. Území je převážně zalesněné a nachází se zde chráněná krajinná oblast. Pás lesa na české straně, který nyní významně zasahuje do vnitrozemí, se zde mohl rozrůst teprve nedávno díky odsunu obyvatel na konci druhé světové války a následnému uzavření hranic a zbudování nepropustného opevnění železná opony v padesátých letech 20. století.

Kolonizace Českého lesa probíhala až ve vrcholném středověku za vlády Přemysla Otakara II., byly postupně zakládány chodské vsi, šlechtické hrady a královská města Domažlice a Tachov. V 16. století zde docházelo k rozvoji sklářské výroby, které vedlo k vypalování pohraničního hvozdu a jeho širšímu zpřístupnění. V tomto období jsou přiváděni kolonisté především ze sousední Horní Falce a Bavorska. Ve druhé polovině 19. století došlo k zániku řady skláren a tím se začala vytrácet třísetletá historie tohoto řemesla, které zaměstnávalo značnou část obyvatel. Obyvatelstvo se tak muselo přizpůsobit novým okolnostem. V Českém lese se začíná rozvíjet turismus, jezdili sem lidé z měst na letní byty, stavěly se ubytovny a zájezdní hostince pro turisty. Byla vystavěna i rozhledna a turistická útulna na Čerchově.

Obce Českého lesa byly v první polovině 20. stol. obývány převážně Němci, ale i Čechy, výjimečně jinými národnostmi. Po druhé světové válce došlo k vysídlení německého obyvatelstva a dosídlování některých obcí českým obyvatelstvem nebo reemigranty z Volyně a dalších míst.

28) Na německé straně hranice se polesí nazývá Oberpfälzer Wald.

Die verschwundenen Orte im Böhmischem Wald – Grafenried und Haselbach

Der Böhmischem Wald²⁸⁾ ist ein hügeliger Landschaftsgürtel, der die natürliche Grenze zwischen Westböhmen und Bayern bildet. Das Gebiet ist überwiegend bewaldet und teilweise Naturschutzgebiet. Der Waldgürtel auf tschechischer Seite, der heute weit ins Landesinnere reicht, konnte sich erst aufgrund der Vertreibung der Bewohner nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges, der darauf folgenden Grenzschießung und des Errichtens des undurchlässigen Eisernen Vorhangs in den 1950er Jahren ausweiten.

Die Besiedlung des Böhmischem Waldes fand im Hochmittelalter unter der Herrschaft Přemysl Otakars II. statt, in dieser Zeit wurden allmählich die Chodendörfer, Adelsburgen und die Königsstädte Taus und Tachau gegründet. Im 16. Jahrhundert breitete sich die Glasherstellung aus, die zur teilweisen Rodung des Grenzwalds und seiner intensiveren Erschließung führte. In dieser Zeit kamen die Siedler vor allem aus der benachbarten Oberpfalz und anderen Teilen Bayerns. In der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts kam es zur Schließung zahlreicher Glashütten, womit die 300jährige Tradition dieses Handwerks, das einen bedeutenden Teil der Bevölkerung beschäftigt hatte, allmählich zu Ende ging. Die Bevölkerung musste sich so an die neuen Umstände anpassen. Im Böhmischem Wald begann sich der Tourismus zu entwickeln, Menschen aus Städten kamen hierher in ihre Sommerhäuser, es wurden Herbergen und Gasthäuser für Touristen gebaut. Auf dem Schwarzkopf (Čerchov) wurden der Aussichtsturm und eine Rasthütte errichtet.

In den Ortschaften im Böhmischem Wald lebten in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts hauptsächlich deutschsprachige, aber auch tschechischsprachige Einwohner, andere Sprachgruppen waren die Ausnahme. Nach dem Zweiten Weltkrieg

28) Tschechisch Český les, auf der deutschen Seite grenzt daran der Oberpfälzer Wald.

V roce 1951 vzniklo zakázané hraniční pásmo a byla zřízena pohraniční stráž. V okruhu dvou kilometrů od hranic se nesměl nikdo bez povolení pohybovat a veškeré objekty v tomto pásmu byly zbourány. Nadto bylo ještě zřízeno hraniční pásmo, které dosahovalo až dvanácti kilometrů od hranice. V důsledku zavedení hraničního pásma tak došlo k zániku přibližně padesáti obcí a vesnic v okrese Domažlice. Ze zakázaného pásma se museli vystěhovat všichni a vstupovat do něj mohla jen pohraniční stráž nebo obyvatelé na speciální povolení, např. lesní dělníci a zemědělci. Z hraničního pásma se musely postupně vystěhovat tzv. nespolehlivé osoby a osobám starším 15 let byl vstup či pobyt dovolen jen na základě povolenek či propustek. Byly obavy, že by odsud lidé mohli utíkat přes hranice.

Domy v zakázaném pásmu byly zbourány těžkou technikou, nebo je rozebrali obyvatelé z okolních, ale i vzdálenějších, vesnic a použili jako stavební materiál pro svou vlastní potřebu někdy na základě oficiální žádosti, někdy na černo. Z domů zůstaly jen základy, které rychle zarostly vegetací. Výjimečně některé objekty zůstaly stát pro potřeby pohraniční stráže či vojáků.

Pozorný návštěvník si může všimnout stavebních pozůstatků zaniklých vesnic, zbytků zdiva domů, propadlých sklepů či různých dalších připomínek kdysi obývaného prostoru. Je přirozené, že nijak omezovaná příroda dosáhla po šedesáti letech vývoje nadvlády nad kdysi civilizovaným územím, a neznalý návštěvník nepozná, že prochází bývalou vesnicí či osadou. Vidí remízky s vrostlými nálety, tu a tam neudržované ovocné stromy. Spíše bude vnímat, že prochází lesním porostem.

1.–3. Symbolické otevření hraničního přechodu Lísková-Höll, 26. 1. 1990.

/ Symbolische Öffnung Grenzübergangs Haselbach-Höll, 26. 1. 1990.

4. Železná opona, 1990.

/ Eiserner Vorhang, 1990.

(Zdroj/Quelle: K. B. Angelovová, Z. Procházka)

musste die deutschsprachige Bevölkerung die Gegend verlassen, und es kam zur Ansiedlung bestimmter Gemeinden durch tschechische Bewohner oder Remigranten aus Wolhynien und anderen Gebieten.

Im Jahr 1951 entstand auf tschechischer Seite die „Verbotene Zone“ und die Grenzpolizei wurde eingerichtet. In einer Entfernung von zwei Kilometern zur Grenze durfte sich niemand ohne Erlaubnis bewegen und alle Objekte in dieser Zone wurden abgerissen. Außerdem wurde eine Grenzzone geschaffen die bis zu zwölf Kilometer von der Grenze aus ins Landesinnere reichte. Aus diesem Grund gingen etwa 50 Gemeinden und Dörfer im Kreis Taus unter. Aus der Verbotenen Zone mussten alle Bewohner wegziehen, betreten durfte sie nur der Grenzschutz oder Bewohner mit einer speziellen Erlaubnis, z.B. Landwirte oder Waldarbeiter. Die Grenzzone mussten außerdem alle sogenannten „unzuverlässigen Personen“ verlassen und Personen, die älter als 15 Jahre waren, wurde der Zutritt nur auf Grundlage einer Erlaubnis oder eines Passierscheins gewährt. Es wurde befürchtet, dass die Menschen von hier aus über die Grenze nach Westen flüchten könnten.

Die Häuser in der Verbotenen Zone wurden mithilfe schwerer Technik abgerissen oder sie wurden von den Einwohnern der umliegenden, aber auch weiter entfernten Dörfer auseinandergenommen und als Baumaterial für eigene Zwecke genutzt – manchmal auf offiziellen Antrag, manchmal schwarz. Von den Häusern blieben nur die Grundmauern erhalten die schnell überwuchert wurden. Einige wenige Ausnahmen bildeten Gebäude, die zunächst für die Zwecke des Grenzschutzes oder der Armee stehen blieben.

Aufmerksame Besucher können die baulichen Überreste der verschwundenen Dörfer finden, etwa Reste von Mauern oder eingefallenen Kellern sowie verschiedene Gegenstände, die an den einst bewohnten Raum erinnern. Es ist verständlich, dass die grüne Natur nach 60 Jahren freier Entfaltung die Überhand über das einst zivilisierte Gebiet gewonnen hat und Besucher, die nichts von diesen historischen Hintergründen wissen, würden die ehemaligen Siedlungen nicht bemerken. Man sieht Bereiche mit herangewachsenen jungen Bäumen, hier und da vernachlässigte Obstbäume, hat aber eher den Eindruck, durch einen Wald zu gehen.

DIE WIEDERENTDECKUNG DER VERSCHWUNDENEN DÖRFER NACH DEM FALL DES EISERNEN VORHANGS

Für die verschwundenen Dörfer im Grenzgebiet interessierten sich einzelne Personen aus Tschechien und Bayern schon längere Zeit, aber erst nach der Auflösung der Grenzzone konnten sie die Gegend frei besuchen. Sie stellten Nachforschungen zur Geschichte der Dörfer an und versuchten diese Informationen mithilfe verschiedener Vereinsaktivitäten oder anderer Veranstaltungen weiterzugeben. Interesse an den Dörfern haben auch die ehemaligen deutschen Einwohner, die hierher kommen. In einigen untergegangenen Dörfern veranstalten sie jedes Jahr eine Wallfahrt mit Messe, oder besuchen nur die mehr oder weniger gut erhaltenen Überreste der Häuser, Kirchen oder Kapellen. Solche Orte sind z.B. Haselbach, Grafenried, Plöß oder Kreuzhütte. Am Beispiel von Grafenried kann man die Zusammenarbeit von Hans Laubmeier und Zdeněk Procházka im deutsch-tschechischen Projekt zur archäologischen Freilegung

ZNOVUOBJEVOVÁNÍ ZANIKLÝCH VESNIC PO PÁDU ŽELEZNÉ OPONY

O zaniklé vesnice v pohraničí se zajímají jednotlivci z Čech i z Bavorska dlouhodobě, ale teprve po zrušení hraničního pásma je mohli začít volně navštěvovat. Zkoumají jejich historii, příběhy a také se snaží předávat tyto informace dál prostřednictvím různých spolkových akcí či jiných aktivit určených pro veřejnost. Zájem o vesnice projevují také původní rodáci, kteří se sem vracejí. V některých zaniklých obcích pořádají každoroční tradiční pouť se mší nebo jen navštěvují více či méně upravené pozůstatky domů, kostelů či kaplí. Taková místa jsou například v Lískové, Lučině, Pleši, Křížové Huti.

Na příkladu Lučiny vidíme spolupráci Hanse Laubmeiera se Zdeňkem Procházkou na česko-německém projektu archeologického odkrývání budov na území bývalé vesnice. V Lískové zase došlo, díky rodačce Anne-Marie Babl hned po sametové revoluci k obnově tradiční pouti u zaniklé kaple Nanebevzetí Panny Marie, kterou navštěvují bývalí němečtí a čeští rodáci. Několik let zde také působí mladá rodačka z Plzně Kamila Beňušíková Angelovová, která zpřístupňuje a prezentuje místní historii pro širší veřejnost.

Obě obce ležely v těsné blízkosti hranice, obě zanikly...

LUČINA

„Grafenried byla obec, kde byl kostel, stál tam zámek, a u něho pivovar a další tři hospody, byly tam prostě zajímavé historické stavby. Lučina nebyla jako okolní zaniklé vesnice, kde prostě nebylo nic jenom usedlosti, ale byly tam i takovéto památky. Toto sídliště mělo starou historii, pestrou, takže i proto bylo zajímavé.“
(Zdeněk Procházka)

Lučina je uváděna již v roce 1282 v urbáři pro Dolní Bavorsy. Původně sestávala obec ze dvou částí, Ober-Grafenriedu a Unter-Grafenriedu. Na území obce jsou od poloviny 16. století zmiňovány sklárny a malý statek s pivovarem. K Čechám připadla část Ober-Grafenriedu teprve úpravou hranic v roce 1764. Tehdy obec tvořily ještě přilehlé osady Úpor, Pila, Lískovec a Nemaničky. Untergrafenried zůstal na německém území a dodnes tvoří hraniční obec.

V roce 1913 měla ves 38 usedlostí a 289 obyvatel a nalezli bychom zde řezníka, kováře, koláře, truhláře, čtyři koloniály. Byl zde pivovar, tři hostince, cihelna, škola, kostel a fara. V roce 1930 čítala Lučina 41 usedlostí obývaných 231 Němci, 14 Čechy a 2 cizinci.

Český název Lučina, na který byla ves oficiálně přejmenována v roce 1948, se již nestačila ujmout, neboť brzy po odsunu všech původních obyvatel celá obec zanikla. Jednotlivé domy byly rozprodány na stavební materiál nebo zbořeny v roce 1951. Některé objekty zde zůstaly zachovány a byly využívány pohraniční stráží. Kostel sv. Jiří a hřbitov zůstaly dočasně také nedotčeny.

der Gebäude auf dem Gelände des ehemaligen Dorfes sehen. In Grafenried wurde auch dank der Initiative der ehemaligen deutschen Einwohnerin Anne-Marie Babl sofort nach der Samtenen Revolution die traditionelle Wallfahrt zur verschwundenen Kapelle Mariä Himmelfahrt wiederbelebt, die heute von ehemaligen deutschen und tschechischen Einwohnern besucht wird. Seit einigen Jahren ist hier auch die gebürtige Pilsenerin Kamila Beňušíková Angelovová tätig, die die lokale Geschichte für andere zugänglich macht und der breiteren Öffentlichkeit präsentiert.

Beide Orte liegen in unmittelbarer Nähe zur Grenze, beide Orte verschwanden...

GRAFENRIED

„Grafenried war ein Ort, wo es eine Kirche gab, ein Schloss mit einer Brauerei und drei Gasthöfe, es gab dort einfach interessante historische Bauwerke. Grafenried war nicht wie die umliegenden untergegangenen Dörfer, wo es außer Höfen nichts gab, es gab dort auch solche Sehenswürdigkeiten. Diese Siedlung hatte eine lange, bewegte Geschichte, auch deshalb war sie interessant.“ (Zdeněk Procházka)

Grafenried wird erstmals im Jahr 1282 im Urbarium von Niederbayern erwähnt. Ursprünglich bestand der Ort aus zwei Teilen – Obergrafenried und Untergrafenried. Ab Mitte des 16. Jahrhunderts sind Glashütten und ein kleines Gut mit einer Brauerei im Ort belegt. Obergrafenried fiel 1764 durch die Grenzanpassung zu Böhmen. Damals gehörten noch die angrenzenden Siedlungen Anger, Seeg, Haselberg und Schmalzgruben zur Gemeinde. Untergrafenried blieb auf deutschem Gebiet und ist bis heute ein Grenzort.

Im Jahr 1913 lebten in dem Ort auf 38 Anwesen 289 Einwohner, darunter ein Metzger, ein Schmied, ein Radmacher, ein Schreiner und vier Gemischtwarenhändler. Es gab ein Brauhaus, drei Gasthäuser, eine Ziegelbrennerei, eine Schule, eine Kirche und ein Pfarrhaus. 1930 waren in Grafenried dann 41 Anwesen verzeichnet, auf denen 231 Deutsche, 14 Tschechen und zwei Einwohner anderer Nationalität lebten.

Nach der Aussiedlung aller ursprünglichen Bewohner wurde das Dorf 1948 offiziell in Lučina umbenannt, der tschechische Name konnte sich aber nicht mehr durchsetzen, weil der Ort kurze Zeit später aufgegeben wurde. Die einzelnen Häuser wurden entweder zerlegt und als Baumaterial verkauft oder 1951 abgerissen. Einige Objekte blieben erhalten und wurden von der Grenzpolizei genutzt. Die St.-Georg-Kirche blieb auch noch eine Zeit lang unversehrt.

„Die Kirche hätte ja nicht zerstört werden dürfen, nach der Vertreibung. Es war ja so, dass die Grenztruppen oben waren, die PS. Die waren in dem jetzt ausgegrabenen Gasthaus untergebracht. Bis die Einheit 1964 nach Nemanice verlegt wurde und das Haus deshalb aufgegeben wurde. Noch in der Zeit, als Grafenried Sperrgebiet war, waren einmal Mitglieder vom Nationalausschuss Pilsen da und haben festgelegt, dass die Kirche als Kulturgut erhalten werden müsse. Aber es kam anders. Man kann das

„Kostel neměl být původně zničen, po odsunu. V Lučině byli pohraničníci. Byli ubytováni v byvalém hostinci, který se teď odkryl. Byli tam do roku 1964, kdy byli přeloženi do Nemanic a proto se dům opustil. Co se týče kostela, o tom rozhodl Krajský národní výbor v Plzni, že je to kulturní památka a nesmí být zničen. To bylo v době, kdy tam bylo zakázané pásmo a byli tam pohraničníci. Nechci nikoho obvinít, ale musel být vydán nějaký rozkaz ke zničení kostela. Přesné datum se neví, ale muselo to být kolem roku 1970/71. Kostel byl vlastně kulturní památkou, přesto byl odstřelen.“
(Franz Reimer)

Kostel Sv. Jiří v Lučině, před usazením hodin na věž v roce 1911. / St-Georg-Kirche in Grafenried, vor dem Anbringen der Turmuhr im Jahr 1911.

(Zdroj/Quelle: Z. Procházka)

V 70. letech odešla z Lučiny i armáda, opuštěné stavby byly zbořeny a vstup sem byl stále zakázán. Stejně jako v ostatních zničených obcích základy domů rychle zarostly plevelem a náletovými dřevinami.

MÍSTO VZPOMÍNEK – NÁVRAT RODÁKŮ

„Kostel tu už také nebyl, zůstala jen podesta sochy Jana Nepomuckého a lípy před ní. A když jsem uviděl hřbitov, tak jsem se rozplakal.“ (Hans Laubmeier, rodák z Pily)

Někteří původní rodáci či jejich potomci začali Lučinu navštěvovat hned po revoluci. Otevření hranic vytvořilo příležitost podívat se do míst, kde stál jejich rodný dům, náves, kostel či škola, hřbitov, kde spočinuli jejich předci. V roce 1994 nechali postavit u hranic k Untergrafenriedu žulový pomník v upomínku zaniklých vesnic – Lučina, Pila a Lískovec.

Začali do Lučiny jezdit každý rok v den bývalé tradiční poutě v dubnu, nechali sloužit mši na hřbitově a vzpomínali na svůj rodný kraj. Na konci 90. let za finanční podpory farnosti ve Furt im Wald, která v té době mimo Lučinu podpořila i jiná místa, zde obnovili bránu hřbitova, který byl v té době ve velmi špatném stavu.

V současnosti zde probíhá česko-německá mše v odkrytém interiéru kostela sv. Jiří. Schází se především rodáci z Lučiny, Pily, Lískovce a také Úporu. Účastní se i Češi a mše je česko-německá. V posledních letech se z poutě stala společenská událost i pro věřící z širšího okolí, účastní se starostové z okolních

heute nicht mehr genau nachweisen, aber es könnte sein, dass die Grenztruppen etwa 1970/71 dort oben gesprengt haben. Die Kirche flog in die Luft.“ (Franz Reimer)

In den 70er Jahren zog auch die Armee aus Grafenried ab, die verlassenen Bauwerke wurden abgerissen und der Zugang zum Ort war weiterhin verboten. Genauso wie in anderen zerstörten Dörfern wuchsen die Grundmauern der einstigen Häuser schnell mit Unkraut und Gebüsch zu.

ORT DER ERINNERUNGEN – RÜCKKEHR DER VERTRIEBENEN

„Die Kirche war auch schon weg, nur ein Podest der Johannes-Nepomuk-Statue und eine Linde standen noch. Und als ich den Friedhof gesehen habe, da musste ich weinen.“
(Hans Laubmeier, aus Seeg stammend)

Einige der ehemaligen Einwohner und ihre Nachkommen begannen umgehend nach der Wende Grafenried zu besuchen. Die Öffnung der Grenze bot ihnen die Möglichkeit, sich die Orte anzusehen, wo ihr Geburtshaus, die Kirche oder die Schule stand, wo der Dorfplatz oder der Friedhof lag, auf dem die Vorfahren ruhten. Im Jahr 1994 ließen sie bei der Grenze zu Untergrafenried ein Granitdenkmal errichten, das an die untergegangenen Dörfer Grafenried, Seeg und Haselberg erinnert.

Die ehemaligen Einwohner begannen, jedes Jahr zum Termin der ehemals traditionellen Wallfahrt nach Grafenried zu kommen, ließen auf dem Friedhof eine Messe feiern und gedachten ihres Heimatkreises. Ende der 1990er Jahre wurde hier mit Unterstützung der Pfarrgemeinde Furth im Wald, die zu dieser Zeit außer Grafenried auch andere Orte unterstützte, das Friedhofstor erneuert, das damals in einem sehr schlechten Zustand war.

Heute finden hier deutsch-tschechische Gottesdienste im freigelegten Innenraum der St.-Georg-Kirche statt. Sie werden vor allem von gebürtigen Grafenriedern, Seegern, Haselbergern und Angerern besucht. Auch Tschechen nehmen daran teil. Der Gottesdienst ist zweisprachig. In den letzten Jahren ist diese Wallfahrt zum gesellschaftlichen Ereignis auch für die Gläubigen aus der weiteren Umgebung geworden, die Bürgermeister der umliegenden deutschen und tschechischen Gemeinden nehmen daran teil. Die Messe im Jahr 2017 wurde vom Pilsener Bischof Tomáš Holub zelebriert.²⁹⁾

„Es kommen dazu immer wirklich viele Leute nach Grafenried. Vertriebene, Nachfahren, Deutsche, Tschechen – und so ist der Ort schon heute das, was wir uns für die Zukunft wünschen: ein Ort der Begegnung und Kommunikation. Das ist der Sinn des ganzen Projekts, daran arbeiten wir.“ (Franz Reimer)

29) Der ehemalige Bischof, der zu dieser Zeit noch Budweiser Diözese, Josef Hlouch hatte an gleicher Stelle in den 1950er Jahren zum letzten Mal die Firmung gespendet, bevor der Ort komplett ausgesiedelt wurde.

českých i bavorských obcí. Při posledním konání v roce 2017 mši svatou celebrouval biskup Plzeňské diecéze Tomáš Holub.²⁹⁾

„Do Grafenriedu přijde pokaždé mnoho lidí, odsunutí původní obyvatelé, potomci, Němci, Češi – a tak je to místo už dnes tím, co bychom si do budoucna přáli, aby bylo: místem komunikace a setkávání. To je smyslem toho projektu a na tom pracujeme.“ (Franz Reimer)

Česko-německá pouť v Lučině, 29. dubna 2017, s účastí plzeňského biskupa T. Holuba.
/ Deutsch-tschechische Wallfahrt in Grafenried unter Teilnahme des Pilsner Bischofs T. Holub, 29. April 2017.

(Zdroj/Quelle: Z. Procházka)

„ZNOVUZROZENÍ KOSTELA SV. JIŘÍ V LUČINĚ – GRAFENRIEDU“

Hans Laubmeier byl ze vsi poblíž Lučiny odsunut jako malý chlapec. Po sametové revoluci sem začal jezdit a hledat základy domu své rodiny. Zajímal se i o okolní obce a napadlo ho vytvořit v Lučině místo vzpomínek. Inspirovali ho k tomu projekty v dalších dvou zaniklých obcích Českého lesa na Pleši a na Křížové Huti. Šlo o projekt nazvaný „Znovuzrození kostela sv. Jiří v Lučině – Grafenriedu“, který byl podpořený z prostředků fondu Evropské unie.

Česko-německý projekt odkrývání bývalých budov v Lučině začal roku 2010 návrhem Hanse Laubmeiera a Zdeňka Procházky odkrýt základy armádou zbořeného kostela sv. Jiří a vytvořit zde pietní místo. S odkrytím souhlasilo sdružení rodáků z Krajského sdružení Horšovskotýnska, jehož je pan Laubmeier místopředsou. Podporu projekt získal i od obce Nemanice, do jejíhož katastrálního území Lučina přináleží, stejně tak blízkého Klencí pod Čerchovem.

29) Diecézní biskup tehdy ještě českobudějovické diecéze Josef Hlouch zde udělil v padesátých letech naposledy biřmování, než byla obec zcela vysídlena.

Pozůstatky kostela sv. Jiří před odkrytím. Lučina, kveten 2010.
/ Überreste der Kirche zum Hl. Georg vor der Freilegung. Grafenried, Mai 2010.

Zedníci při stavbě zničené zdi presbytáře.
/ Maurer beim Neuerrichten der zerstörten Mauer im Altarraum.

(Zdroj/Quelle: Z. Procházka)

„DIE WIEDERGEBURT DER ST.-GEORG-KIRCHE IN LUČINA – GRAFENRIED“

Hans Laubmeier wurde als kleiner Junge aus einem Dorf in der Nähe von Grafenried vertrieben. Nach der Samtenen Revolution begann er, hierher zu fahren und die Grundmauern des Hauses seiner Familie zu suchen. Er interessierte sich auch für die umliegenden Orte und ihm kam die Idee, in Grafenried eine Gedenkstätte zu errichten. Inspiriert hatten ihn zwei weitere Projekte verschwundener Dörfer im Böhmischem Wald – in Plöß und Kreuzhütte. So entstand das Projekt mit dem Titel „Die Wiedergeburt der St.-Georg-Kirche in Lučina – Grafenried“, das aus einem Fonds der EU unterstützt wurde.

Das tschechisch-deutsche Projekt zur Freilegung der ehemaligen Gebäude in Grafenried begann im Jahr 2010 mit dem Vorschlag von Hans Laubmeier und Zdeněk Procházka, die Grundmauern der von der Armee gesprengten Kirche zum Hl.-Georg freizulegen und hier eine Gedenkstätte zu errichten. Die Vertriebenen aus dem

Při odkrývání se muselo vyjednávat s českými úřady a s orgány ochrany přírody. Zdeněk Procházka domluvil archeologický dozor a vedl odkryv kostela.

„Takže v roce 2011 až 2012 se zbytky kostela odkryly a vyčistily. Zjistili jsme, že byl daleko více zničený, než jsme mysleli, protože zdivo bylo někde vybráno až do základů. Na té straně k cestě péesáci vybírali kámen, tam to bylo vykopané úplně až na skálu. [...] Proto se museli sehnat zedníci, aby tu část kostela dostavěli a vykopané zdivo opravili. Aby byl kostel nějakým způsobem uzavřený, aby tam nestál jen kus nic neříkající zdi.“ (Zdeněk Procházka)

Na vykopávky dohlíželi profesionálové a ti také dělali sanaci kostela. Na odkrytí se podíleli němečtí i čeští dobrovolníci a střídali se, jak kdo měl zájem pracovat. Dobrovolníci se na spolupráci domlouvali německy, Češi využívali překladatele.

„Začátky byly v tomto ohledu poněkud těžké, co se týče dorozumění mezi Němci a Čechy, byly tam jazykové bariéry, ale i to se zvládlo. Pak jsme se zaměřili na otázku, jaké ruiny v Lučině odkryjeme nejdříve. Dohodli jsme se, že jako první objekt odkryjeme bývalý kostel. Byla to společná práce Němců a Čechů, kteří se tam sešli a spolu začali kostel vykopávat.“ (Franz Reimer)

Na místě oltáře kostela sv. Jiří byl dostavěn výklenek pro uložení obrazu Krásné Marie tzv. Grafenriedské madony³⁰⁾ a po vysvěcení v roce 2012 se zde konala první česko-německá mše.

POKRAČUJÍCÍ ODKRÝVÁNÍ

Pan Helmut Roith žije v příhraniční obci Treffelstein, která prakticky s územím Lučiny sousedí. Je jedním z nejzapálenějších dobrovolníků, který se podílel na projektu odkrytí kostela, a následně začal sám odkrývat další a další objekty v Lučině. Od německých rodáků získal informace, kde se nacházely které domy a objekty, takže mohl určit jejich polohu. Některé informace vyhledal díky archivu v Horšovském Týně.

„A původní představa byla, že se tam už nic víc odkrývat nebude. Ale zúčastnil se tam i pan Helmut Roith, který se od začátku znal s panem Laubmeierem, který nám pomáhal a který je, řekl bych nadprůměrně výkonný. Prostě vzalo ho to naplno a začal tam vykopávat další budovy. My jsme mu v něčem ještě pomáhali, ale potom to víceméně dělal sám, asi za německé podpory. Když to byla jako první fara, tak se to ještě bralo, že je to možné a přínosné, potom z těch tun vytěžené suti dostali strach

Heimatkreis Bischofteinitz, deren Vizevorsitzender Hans Laubmeier war, stimmten dem zu. Unterstützung für das Projekt bekamen sie auch von der Gemeinde Wassersuppen, zu deren Katastergebiet Grafenried gehört, sowie aus Klentsch.

Für die Ausgrabungen waren Verhandlungen mit den tschechischen Naturschutzbehörden notwendig. Zdeněk Procházka vereinbarte die archäologische Aufsicht und leitete die Ausgrabung der Kirche.

„Die Reste der Kirche wurden 2011-2012 freigelegt und gereinigt. Wir haben festgestellt, dass weitaus mehr zerstört war, als wir angenommen hatten, weil das Mauerwerk teilweise bis zu den Grundmauern fehlte. Auf der Seite zum Weg hin hatten die Grenzpolizisten Steine herausgenommen, dort war bis auf den Fels herunter alles abgetragen. [...] Deshalb mussten wir Maurer auftreiben, die den Teil der Kirche ausbesserten. Damit die Kirche quasi geschlossen war und dort nicht nur ein nichtssagendes Stück Mauer herumstand.“ (Zdeněk Procházka)

Die Ausgrabungen wurden von Profis überwacht, die die Reste der Kirche anschließend sanierten. An den Ausgrabungsarbeiten beteiligten sich deutsche und tschechische Freiwillige, die sich dabei abwechselten. Die Freiwilligen vereinbarten ihre Aktivitäten auf Deutsch, die Tschechen nutzten einen Dolmetscher.

„Der Anfang war nicht ganz einfach, auch die sprachliche Verständigung zwischen deutschen und tschechischen Stellen und Mitstreitern. Aber das wurde dann schon bewältigt und irgendwann ging es um die Frage ‚Welche Ruinen legen wir in Grafenried als Erste frei?‘ Man kam überein, dass man die ehemalige Kirche als erstes Objekt ausgräbt. Eine Gemeinschaftsarbeit von Tschechen und Deutschen – die haben sich da oben eingefunden und haben begonnen, die Kirche auszugraben.“ (Franz Reimer)

An der Stelle des Altars wurde eine Mauernische ausgebaut und ein Bild der „Schönen Maria von Grafenried“, der sogenannten Grafenrieder Madonna³⁰⁾, aufgestellt. Nach der Weihe im Jahr 2012 wurde hier die erste deutsch-tschechische Messe gehalten.

DIE FREILEGUNG GEHT WEITER

Helmut Roith wohnt in dem Grenzort Treffelstein, der praktisch an das Gebiet von Grafenried angrenzt. Er war einer der eifrigsten Ehrenamtlichen, der sich am Projekt der Freilegung der Kirche beteiligte und danach allein begann, weitere Objekte in Grafenried freizulegen. Von ehemaligen deutschen Bewohnern erhielt er Informationen, wo sich einst welche Häuser und Gebäude befanden, so dass er ihre Lage bestimmen konnte. Weitere Hinweise fand er im Archiv in Bischofteinitz.

30) Originál obrazu se nachází v muzeu ve Waldmünchen. Jedná se o kopii zázračného obrazu ze 16. století umístěného v hlavním řezenském kosele. Kostelíku jej věnoval majitel statku F. Werner. V roce 1945 byl obraz zřejmě převezen do Německa a tak zachráněn.

30) Das Original des Bildes befindet sich im Museum in Waldmünchen. Es handelt sich dabei um eine Kopie des Gnadenbildes aus dem 16. Jahrhundert, das in einer Regensburger Kirche zu finden ist. Der Kirche wurde es vom Hofbesitzer F. Werner gewidmet. 1945 wurde das Bild wahrscheinlich nach Deutschland gebracht und so gerettet.

i Němci. Mě to svým způsobem také velice zajímalo, mám stejné zájmy. Pak Helmuth říkal, že vykope i ten pivovar, tak jsme z toho měli všichni srandu, že ho vykope a moc jsme tomu nevěřili. A on ho opravdu vykopal. Takže to je obrovské dílo, opravdu, on tomu věnoval strašně času, je to obdivuhodná záležitost.“ (Zdeněk Procházka)

Z německé strany se v prvních letech ozýval nesouhlas z řad potomků rodáků.

„Nehledě k ochraně životního prostředí, ozvaly se v prvních letech z německé strany hlasy, které říkali, co to má být? Je to dávno minulost, co chcete s těmi starými věcmi? Už to nikoho nezajímá. Ale to od té doby už jsem to dlouho neslyšel.“ (Franz Reimer)

Zájem a nadšení amatérského badatele jaksi převážily a nakonec díky vykopávkám vznikla unikátní prezentace historie zaniklé vesnice. Nakonec se obce, úřady i rodáci dohodli, že by v Lučině mohl vzniknout jakýsi skanzen.

Odkryté zdivo pivovaru. Uprostřed sladovna s kamennou nádrží.

/ Freigelegte Mauerwerk des Brauerei. In der Mitte die Mälzerei mit dem steinernen Behältnis.

Pivovar s hvozdem a komínem varny kolem roku 1910.

/ Brauerei mit Darre und Kamin des Sudhauses um 1910.

(Zdroj/Quelle: Z. Procházka)

„Die ursprüngliche Vorstellung war die, dass dort nichts weiter freigelegt wird. Aber da war der Helmut Roith dabei gewesen, der von Anfang an Herrn Laubmeier kannte, der uns geholfen hat und der, würde ich sagen, überdurchschnittlich viel leistet. Es hat ihn einfach gepackt, und er hat begonnen, weitere Gebäude auszugraben. Wir haben ihm noch bei manchen Sachen geholfen, aber dann hat er das im Prinzip allein gemacht, wahrscheinlich mit deutscher Unterstützung. Als das Pfarrhaus freigelegt war, da haben wir noch gesagt, dass das möglich und nutzbringend ist, dann haben aber auch die Deutschen Angst bekommen angesichts der Tonnen ausgegrabenen Schutts. Mich hat das auch sehr interessiert, ich habe die gleichen Interessen. Dann hat Helmut gesagt, dass er das Brauhaus ausgräbt, da haben wir darüber gelacht und nicht wirklich daran geglaubt. Und er hat es tatsächlich ausgegraben. Also das ist ein riesiges Werk, was er da vollbracht hat, wirklich, er hat dort so viel Zeit investiert, das ist bewundernswert.“ (Zdeněk Procházka)

Von deutscher Seite her waren in den ersten Jahren aber auch Gegenstimmen zu hören.

„Vom Naturschutz abgesehen, gab es auf deutscher Seite vor allem in den ersten Jahren schon auch Stimmen die meinten ‚Was soll das? Das ist vorbei, das ist Vergangenheit, was wollt ihr denn mit dem alten Zeug? Das interessiert doch keinen Menschen mehr‘. Aber das habe ich inzwischen schon lange nicht mehr gehört.“ (Franz Reimer)

Das Interesse und die Begeisterung des Amateurforschers waren aber stärker und letztendlich entstand dank der Ausgrabungen eine einzigartige Präsentation der Geschichte des untergangenen Dorfes. Am Ende einigten sich die Gemeinde, die zuständigen Behörden und die ehemaligen Bewohner darauf, dass aus Grafenried eine Art Freilichtmuseum werden könnte.

Heute sind das ehemalige Pfarrgebäude, das Gasthaus, einige der ältesten landwirtschaftlichen Anwesen und das Brauhaus freigelegt, unter dem wiederum die Überreste einer viel älteren Glashütte gefunden wurden. Auch der Friedhof wird wieder hergerichtet.

„Aber das ist noch eine besondere Aufgabe, weil man noch nicht so recht weiß, wie man diesen alten Friedhof am besten erhalten soll. Die Grabsteine liegen eben zum Teil zerbrochen auf dem Boden, sind überwuchert. Aber es gibt schon ein Projekt, wo man Fachleute hinzuzieht. Sie sollen Vorschläge machen, wie man das am besten angehen könnte.“ (Franz Reimer)

BESUCHE UND FÜHRUNGEN IN GRAFENRIED

Im Jahr 1999 wurde der Grenzübergang für Fußgänger, der Untergrafenried mit Grafenried auf der tschechischen Seite verbindet, wiedereröffnet. Nach Grafenried konnten so leichter Touristen gelangen und auch Menschen, die sich für die Geschichte Bayerns interessierten und die den Ort zuvor viele Jahre lang nur von der anderen Seite der Grenze sehen konnten. Einer von ihnen war Franz Reimer, ein ehemaliger Beamter der Bayerischen Grenzpolizei in Waldmünchen. Später schloss

Odkrytá je v současnosti fara, hostinec, několik nejstarších zemědělských usedlostí a pivovar, u kterého se našli pozůstatky mnohem starší sklárny, která byla nalezena pod ním. Upravován je stále i hřbitov.

„Ale to je ještě zvláštní úkol. Celý ten projekt obnovení hřbitova je ale problematický, protože se pořádně neví, jak nejlépe zachovat ten starý hřbitov. Náhrobky částečně leží zlomené na zemi, jsou částečně zarostlé. Ale už běží projekt s odborníky, kteří mají navrhnout, jak obnovu nejlépe provést.“ (Franz Reimer)

PROHLÍDKY A NÁVŠTĚVNÍCI LUČINY

V roce 1999 byl znovuotevřen pěší hraniční přechod spojující Untergrafenried a oblast Lučiny. Do Lučiny se tak z Bavorska mohli snáze dostat turisté a zájemci o objevování historie, lidé, kteří se několik let dívali na místo jen přes hranice. Jedním z nich byl i Franz Reimer, bývalý komisař pohraniční policie Waldmünchen. Později se pan Reimer v Lučině zapojil do projektu odkrývání základů kostela a začal zde provázet německé turisty.

„Osobně jsem tam [v Lučině] byl poprvé v roce 2003, protože mě to zajímalo. Domy nebyly vidět už vůbec nebo jen velmi málo, sem tam nějaký nárožní pilíř. Všechno bylo zarostlé stromy a keři, les si vezme opuštěná místa zpět, říká se. Nebylo vlastně z objektů vidět skoro nic. Pro lidi, kteří tam tudy chodili, to místo nemělo žádný zvláštní význam. Věděli, že kdysi tam byla vesnice. [...] Zajímavé je to jen pro ty lidi, kteří tam žili nebo pro jejich potomky.“ (Franz Reimer)

V současnosti místo navštěvují turisté jak z Čech, tak z Německa. Z české strany k propagaci přispívá spolupráce s Domem přírody v Klenčí, díky kterému přijíždí do Lučiny mnoho českých škol a návštěvníci nejen z příhraničních oblastí, ale také z větších vzdáleností, z Prahy, z Plzně. Z německé strany napomáhá organizaci prohlídek turistická kancelář ve Waldmünchen, která zařadila pravidelné procházky po Lučině do svého programu pro pěší.

Co se týká českých návštěvníků či turistů míní pan Reimer, že je pro ně bývalé hraniční pásmo oblastí, kterou teprve objevují.

„V době po odsunu bylo přesídleno mnoho Čechů do pohraničí na hranici s Bavorskem. Pocházeli z vnitrozemí a k pohraničí neměli žádný vztah. Nebyl to jejich domov, podle me to je důvod, proč o to neměli žádný velký zájem.“ (Franz Reimer)

Franz Reimer vnímá, že zájem o zmizelé obce v České republice roste převážně u mladých lidí:

„Naopak mladí Češi se o to začínají zajímat čím dál tím více, mnozí za námi jezdí. Přišlo sem hodně mladých Čechů. Dnes už se o tom dá mnohem více číst a může se o historii svobodně mluvit a proto si o tom povídáme. Často, když to zvládneme z jazykového hlediska, tak říkají: ‚Neumím si vůbec představit, že tu někdo bydlel!‘

sich Franz Reimer dem Projekt zur Freilegung der Kirche an und begann, Führungen für deutsche Touristen zu halten.

„Ich war bereits etwa 2003 mal dort oben, einfach weil es mich interessiert hat. Damals war von den Häusern so gut wie gar nichts mehr zu sehen. Vereinzelt mal ein Eckpfeiler von einem Gebäude, aber ansonsten alles überwuchert, Büsche und Bäume wuchsen seit so vielen Jahren darauf. Der Wald holt sich alles zurück, sagt man. Es war damals keine Substanz des Ortes mehr ersichtlich. Und wer hinauf ging, der fand es nicht sonderlich interessant. Außer natürlich Leute, die von dort waren oder deren Nachkommen.“ (Franz Reimer)

Gegenwärtig wird der Ort von tschechischen sowie von deutschen Touristen besucht. Auf der tschechischen Seite trägt die Zusammenarbeit mit dem „Haus der Natur“ in Klentsch dazu bei, dass viele tschechische Schulklassen nach Grafenried kommen und der Ort außerdem von Besuchern nicht nur aus der Grenzregion, sondern auch von weiter her, etwa aus Pilsen oder Prag, besucht wird. Auf deutscher Seite unterstützt das Projekt das Tourismusbüro Waldmünchen, das die regelmäßigen Führungen nach Grafenried in sein Programm für Wanderer aufgenommen hat.

Was die tschechischen Touristen angeht, so stellte Franz Reimer fest, dass sie das Gebiet der ehemaligen Grenzzone erst zu entdecken beginnen.

„In der Zeit nach der Vertreibung wurden ja auch viele Tschechen in das Grenzgebiet zu Bayern umgesiedelt. Die stammten aus dem Landesinneren und hatten zur Grenzregion keinerlei Bezug. Das war ja keine Heimat für sie, und deshalb war nach meinem Empfinden auch das Interesse nicht sehr groß.“ (Franz Reimer)

Franz Reimer machte die Erfahrung, dass das Interesse an den verschwundenen Dörfern in Tschechien überwiegend bei den jungen Leuten wächst:

„Heute hingegen ist das Interesse sehr gewachsen und immer wieder wenn wir oben in Grafenried sind, kommen sehr viel junge Tschechen die mehr erfahren möchten. Man kann heute besser als früher darüber lesen, frei darüber sprechen und deshalb tauscht man sich mehr darüber aus. Öfters – wenn wir sprachlich klarkommen – sagen sie ‚Wir können uns gar nicht vorstellen, dass hier mal jemand gelebt hat!‘. Dann versuche ich natürlich, ihnen die Geschichte von Grafenried näher zu bringen.“ (Franz Reimer)

Egal aus welchem Grund und mit welchem Hintergrundwissen die Besucher nach Grafenried kommen, die Führungen werden immer beliebter. Darüber hinaus gibt es aber auch viele Interessenten, die Grafenried einfach so besuchen, ohne Führung.

„Die meisten Leute kommen aus Eigeninitiative, weil sie wissen, das kann man anschauen, kann man besuchen. Und es ist fußläufig nur 800 Meter von der Grenze weg. Der Herr Roith, der ja viel öfter oben ist als ich, der berichtet an schönen Wochenenden schon von 200 – 300 Besuchern. Der Zuspruch ist also unheimlich groß.“ (Franz Reimer)

Tak se samozřejmě snažím jim přiblížit historii Grafenriedu.“ (Franz Reimer)

Ať je předchozí znalost či motivace návštěvníků jakákoliv, požadavků na procházky je čím dál tím více. A nad to je ještě mnoho zájemců, kteří navštěvují Lučinu Grafenried jen tak, bez průvodce.

„Většina lidí přijede sama, protože se nějak dozvěděli, že ty vykopávky jsou přístupné a je možné si je prohlédnout. Je to pěšky od hranice, jen 800m. Pan Roith tam kope velmi často a říká, že když je hezké počasí, přijede tam za víkend 200–300 lidí, ohlas je tedy velký.“ (Franz Reimer)

Potomci odsunutých Němců sem jezdívají i z daleka. Jednou zde byla žena až z Austrálie. Přišla se svojí sestrou hledat jejich rodný dům.

„Paní bylo 86 let, žila již přes 50 let v Austrálii a přijely do Evropy možná naposled. Musely zase jít, ale v Bavorsku chtěly zůstat ještě osmnáct dnů a navštívit bratra v Mníchově a sestru v Tiefenbachu. To si pan Roith řekl, že jim udělá radost, že najde jejich rodný dům a odkreje ho.“ (Franz Reimer)

Tak se také stalo a bylo to velmi dojemné, když se příbuzní na pozůstatky svého původního domu přijeli před odjezdem podívat.

SKANZEN ZANIKLÉ VESNICE

V současnosti je historie objektů a dosavadních výsledků práce prezentována pomocí informačních cedulí. Každá odkrytá stavba je označena cedulkou s fotografií původní podoby objektu a popiskem, k čemu sloužil. Větší informační tabule je věnována nálezům kolem pivovaru a také obecné historii obce. Popisky jsou v němčině i češtině. Veřejnost, která místo navštíví, si tak může dobře představit a prohlédnout, jak obec v minulosti vypadala.

K dokončení znovuobjevování zaniklé obce Lučina by měl pomoci další přeshraniční partnerský projekt, ve kterém jsou zapojeni také iniciátoři původního odkrývání kostela sv. Jiří.

Po dohodě obce Nemanice a Svazku českých měst a obcí v česko-bavorském pohraničním prostoru „Domažlicko“ na české straně a správy přírodního parku Horní Bavorský les a Akčního spolku Čerchov plus byl připraven projekt „Naučná stezka Lučina – skanzen odhalené minulosti“. Plán je takový, že by v Lučině měl vzniknout skanzen prezentující odkryté objekty spolu s jejich zajištěním, konzervací a zastřešením některých objektů. Chybějící světec na podstavci uprostřed vsi bude doplněn o repliky původní sochy Sv. Jana Nepomuckého. Bude proveden odborný průzkum lokality, který zajistí Zdeněk Procházka ve spolupráci s archeology Západočeského muzea v Plzni. Dojde tak k úpravě celého areálu s tím, že místa, která jsou zarostlá, by se ještě vyřezala, vyčistila. Počítá se i s úpravou místa, kde stával zámek. Vznikl by takový „divoký“ park, kde ale již nebudou hromady suti a hlíny z vykopávek.

Nachfahren von dortigen Heimatvertriebenen kommen auch aus viel größeren Entfernungen nach Grafenried. Einmal kam sogar eine Frau aus Australien – zusammen mit ihrer Schwester, um ihr Elternhaus zu finden.

„Die Damen im Alter von 86 Jahren lebten nun schon seit über 50 Jahren in Australien und waren vielleicht zum letzten Mal in Europa. Sie mussten dann wieder abreisen, wollten aber noch 18 Tage in Bayern bleiben, um einen Bruder in München und eine Schwester in Tiefenbach zu besuchen. Da hat sich der Herr Roith gesagt: ‚Den Damen mache ich eine Freude! Ich finde deren Elternhaus und lege es frei!‘“ (Franz Reimer)

Das machte er tatsächlich, und es war sehr ergreifend, als die Frau vor ihrer Abreise mit ihren Verwandten kam, um sich die Überreste ihres ehemaligen Elternhauses anzusehen.

DAS FREILICHTMUSEUM IM VERSCHWUNDENEN DORF

Gegenwärtig werden die Geschichte der Objekte und die bisherigen Ergebnisse der Arbeiten auf Informationstafeln präsentiert. Jedes freigelegte Gebäude ist mit einer kleinen Tafel gekennzeichnet, mit einem Foto des ursprünglichen Zustands und einer Beschreibung, welchem Zweck das Objekt einst diente. Eine größere Tafel informiert über die Funde rund um das Brauhaus und allgemein über die Geschichte des Ortes. Die Beschreibungen sind auf Deutsch und Tschechisch. Die Besucher können so einen Eindruck gewinnen, wie der Ort früher aussah.

Bei der Fertigstellung der Aufdeckung des verschwundenen Ortes Grafenried soll ein weiteres grenzüberschreitendes Partnerprojekt helfen, in das auch die Initiatoren der Freilegung der St.-Georg-Kirche eingebunden sind.

Der Ort Wassersuppen und der Bund tschechischer Städte und Gemeinden im tschechisch-bayerischen Grenzraum Taus auf tschechischer Seite und die Verwaltung des Nationalparks Oberer Bayerischer Wald und als grenzüberschreitende Aktionsbündnis Čerchov auf deutscher Seite vereinbarten die Vorbereitung des Projekts „Lehrpfad Grafenried – Freilichtmuseum der entdeckten Vergangenheit“. Der Plan sieht vor, dass in Grafenried ein Freilichtmuseum entsteht, das die freigelegten Objekte vorstellt: gleichzeitig sollen die Ausgrabungen abgesichert, konserviert und teilweise überdacht werden. In der Mitte des Dorfes soll auf den Sockel eine Replik der ursprünglichen Heiligenfigur Johannes-Nepomuks aufgestellt werden. Außerdem soll eine fachmännische Untersuchung des Ortes vorgenommen werden, um die sich Zdeněk Procházka zusammen mit Archäologen des Westböhmisches Museums in Pilsen kümmert. So soll schließlich das gesamte Areal instandgesetzt werden und Bereiche, die noch zugewachsen sind, sollen gesäubert werden. Außerdem ist vorgesehen, die Stelle, auf der das Schloss stand, herzurichten. So würde eine Art „wilder“ Park entstehen, in dem aber keine Schutt- und Erdhaufen mehr von den Ausgrabungen lägen.

„Zu jedem Objekt wird aufgelistet, was dort früher war und seine Geschichte. Zu jedem Bauwerk wird ein Elaborat angefertigt, ein Plan mit Fotos und dann wird man sehen, was davon erhalten bleibt, was man zuschüttet oder was an der Oberfläche bleibt.“ (Zdeněk Procházka)

„Ke každému objektu se sepíše všechno, co tam bylo a nějaká historie. Ke každé stavbě se udělá elaborát, plánek a fotky a pak se uvidí, co se z toho zasype, co se nechá, co z toho zůstane na povrchu nad terénem.“ (Zdeněk Procházka)

Nezbytnou součástí projektu bude vybudování naučné stezky, která bude formálnější oproti stávajícímu systému provádění po Lučině.

Projekt průzkumu obce podporuje z německé strany také starosta z Waldmünchenu a zemský rada Landkreis Cham.

„Tento projekt by to měl uzavřít, nebo prostě uzavřít tuto etapu a pak se může vymýšlet co dál,“ říká Zdeněk Procházka, sám ale přiznává: „Rád bych ještě prozkoumal zámek, který zde kdysi stával“.

LÍSKOVÁ

Lísková byla historicky poměrně rozlehlá, rozprostírala se v údolí dvou potoků a jejich okolí. Před druhou světovou válkou pod Lískovou spadaly ještě osady: Černá Řeka, Jindřichova Hora a Nemaničky. Podle sčítání lidu z roku 1939 na katastrálním území obce žilo v 310 domácnostech 1037 obyvatel. Byly zde provozovány brusírny a leštírny skla. V roce 1946 byly z Lískové odsunuty téměř všechny německé rodiny. Před vznikem železné opony byla vesnice částečně dosídlena. Lidé však postupně odcházeli a kolem roku 1953 v obci už téměř nikdo nežil. V roce 1956 byla Lísková zbořena a zničena byla i dominantní obce – kaple Nanebevzetí Panny Marie. V 90. letech zde vznikl hraniční přechod.

SETKÁVÁNÍ A MŠE U OBNOVENÉHO KŘÍŽKU KAPLE

V Lískové z iniciativy původních rodáků a jejich potomků došlo v 90. letech k obnově křížku a mše v den tradiční poutě u bývalé kaple.

„Tak oni vlastně navázali na tradici, která tam byla až do roku 1945. V té vesnici to vlastně trvalo dlouho, než se tam postavila nějaká kaplička. Oni museli chodit do Nemanic, což není zas tak daleko z Lískové, to jsou nějaké 4 km, ale každopádně chtěli mít něco svého. A potom se poutě konaly v ten samý den, kdy se vysvětlila. A oni na to navázali po revoluci. Našli tam někde [...] kříž s žulovým kamenem. Ten kříž byl rozbitý, tak ho nechali opravit, zase místním rodákem, a navázali na tu tradici. 15. srpna je v Německu svátek, a je jim jedno, jestli to je sobota, neděle nebo středa, čtvrtek, vždy 15. srpna, pravidelně ve dvě hodiny, tam mají poutě. Dřív, po revoluci, tam jezdilo hodně lidí, protože měli zájem, ta vesnice byla velká [...]. Takže jezdili lidé až z druhé strany Německa. A teď, samozřejmě, čím jsou ti lidé starší, tak jich jezdí míň a míň, ubývá jich. Ale pořád tam drží tu svojí tradici.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

Ein untrennbarer Teil des Projekts ist die Anlegung eines Lehrpfads, der gegenüber dem jetzigen System der Führungen durch Grafenried formaler ausgelegt sein wird.

Das Forschungsprojekt unterstützen von deutscher Seite aus auch der Bürgermeister von Waldmünchen und der Landrat des Landkreises Cham.

„Dieses Projekt sollte den Abschluss bilden, zumindest für diese Phase. Und dann kann man überlegen, wie es weitergehen soll,“ sagt Zdeněk Procházka und gibt aber auch zu: „Ich würde schon gern auch noch das Schloss untersuchen, das hier einst stand“.

HASELBACH

Haselbach war früher ein relativ weitläufiger Ort, der sich in einem Tal, durch das zwei Bäche fließen, und dessen Umgebung erstreckte. Vor dem Zweiten Weltkrieg gehörten noch die Siedlungen Sophiental, Heinrichsberg und Schmalzgruben zur Gemeinde. Laut der Volkszählung aus dem Jahr 1939 lebten auf dem Katastergbiet der Gemeinde in 310 Haushalten 1.037 Einwohner. In Haselbach wurden Glasschleifereien und Werke, in denen Glas poliert wurde, betrieben. 1946 mussten fast alle deutschen Familien Haselbach verlassen. Mit der Entstehung des Eisernen Vorhangs wurde der Ort teilweise aufgesiedelt, doch die Menschen verließen Haselbach allmählich wieder, so dass 1953 fast niemand mehr dort lebte. 1956 wurde Haselbach abgerissen – auch die ortsbildprägende Kapelle Mariä Himmelfahrt wurde zerstört. In den 1990er Jahren entstand hier ein Grenzübergang.

TREFFEN UND GOTTESDIENST BEIM ERNEUERTEN KREUZ DER KAPELLE

In Haselbach kam es in den 1990er Jahren dank der Initiative der ehemaligen Bewohner und ihrer Nachfahren zur Erneuerung des Kreuzes und zu Gottesdiensten am Tag des Patroziniums der ehemaligen Kapelle.

„Sie haben im Prinzip an die Tradition angeknüpft, die es dort bis 1945 gab. In Haselbach wurde erst sehr spät eine Kapelle gebaut. Vorher sind die Menschen nach Wessersuppen gegangen, was nicht sehr weit war, nur etwa vier Kilometer, aber sie wollten eben auf jeden Fall etwas Eigenes. Dann fand die Kirchweih immer an dem Tag statt, an dem die Kapelle geweiht worden war. Nach der Wende wurde dann daran angeknüpft. Dort wurde ein Kreuz mit einem Granitsockel gefunden. Das Kreuz war beschädigt, also ließen es ehemalige Einwohner wieder herstellen. Der 15. August ist für die Deutschen [Anm.: in der angrenzenden Oberpfalz] ein Feiertag [Anm.: Mariä Himmelfahrt], und es ist ihnen egal, ob es Samstag, Sonntag oder Mittwoch, Donnerstag ist. Immer am 15. August um zwei Uhr nachmittags ist dort Patrozinium. Früher, gleich nach der Wende, sind dort viele Leute hingefahren, sie haben sich dafür interessiert, der Ort war früher groß. Da kamen Leute vom anderen Ende von Deutschland. Und heute ist es natürlich so, je älter die Leute werden, desto weniger kommen, sie werden einfach weniger. Aber sie halten ihre Tradition immer noch aufrecht.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

Lísková, centrální část, v pozadí se nachází nejdříve československá a pak německá celnice.

/ Haselbach, centrální část, v pozadí se nachází nejdříve československá a pak německá celnice.

(Zdroj/Quelle: K. B. Angelovová, Z. Procházka)

V Lískové se koná mše a setkání každý rok v srpnu. U zaniklé kaple Nanebevzetí Panny Marie se sejde skupina původních rodáků a jejich potomků. Slouží se zde mše a účastníci zde stráví celý den. Poutě organizuje rodačka Anne-Marie Babl z Lískové, jejíž rodina odsud musela odejít, když jí byly čtyři roky.

„Největším tahounem je Anne-Marie. Z Lískové odcházela myslím jako čtyř- nebo šestiletá, jako poměrně malinká, ale přenos od maminky, těch pamětí, které ona jí dávala, tak byl hodně silný. Takže ona to tady hodně drží a sdružuje skrze poutě spoustu lidí, ale nejenom rodáky z té vesnice, ale i z těch okolních.“
(Kamila Beňušíková Angelovová)

Z iniciativy Kamily Beňušíkové Angelovové se poutě začali účastnit i čeští obyvatelé, kteří se do Lískové a okolí na krátkou chvíli přistěhovali po válce.

„...a já jsem vlastně s dovolením Anne-Marie poslala pozvánky těm českým rodákům. Takže tam proběhne nějaké podání ruky nebo nějaká čecho-němčina a tak.“

„...a pak když se člověk setkává s těmi rodáky, tak mi to dává takovou logickou myšlenku, že by se ti lidé měli přeci potkat, když to tam mají rádi a vzpomínají. Tak se pořádalo setkání nejdříve českých rodáků, letos mělo být ještě setkání německých rodáků. [...] zase se to trošku posunulo, takže třeba bude příští rok česko-německé setkání.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

VYTVOŘENÍ NAUČNÉ STEZKY V LÍSKOVÉ

Prezentace historie obce Lísková vznikala poměrně později, až od roku 2011, a to díky mladé socioložce Kamile Beňušíkové Angelovové, kterou sem přivedla její

In Haselbach wird also jedes Jahr im August ein Gottesdienst gefeiert, und es findet ein Treffen statt. Bei der verschwundenen Kapelle Mariä Himmelfahrt trifft sich eine Gruppe ehemaliger Einwohner und ihrer Nachfahren. Es wird eine Messe gehalten und die Teilnehmer verbringen hier den ganzen Tag. Die Wallfahrten organisiert die gebürtige Haselbacherin Anne-Marie Babl, deren Familie den Ort verlassen musste, als sie selbst vier Jahre alt war.

„Die treibende Kraft ist Anne-Marie. Aus Haselbach ist sie, glaube ich, als Vierjährige weggegangen, also sie war noch relativ klein, aber die Erinnerungen von der Mutter, die sie weitergegeben hatte, die waren sehr stark. Also sie hält das hier alles sehr zusammen und versammelt die Menschen zum Patrozinium, nicht nur gebürtige Haselbacher, aber auch aus den umliegenden Dörfern.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

Aufgrund der Initiative von Kamila Beňušíková Angelovová nehmen am Patrozinium auch die ehemaligen tschechischen Einwohner teil, die nach dem Krieg für kurze Zeit in Haselbach gelebt haben.

„Ich habe mit der Erlaubnis von Anne-Marie den tschechischen Bewohnern Einladungen zugesendet. Also geben sich die Deutschen und Tschechen dort heute die Hand, und man hört so ein Deutsch-Tschechisch.“

„Und als ich dann die ehemaligen Einwohner getroffen hatte, dann schien es mir ein logischer Gedanke, dass sich die Leute regelmäßig treffen, wenn sie dort gern sind und sich erinnern. Also wurde zuerst ein Treffen der ehemaligen tschechischen Einwohner veranstaltet und dieses Jahr sollte das Treffen der ehemaligen deutschen Einwohner folgen. Es hat sich wieder etwas weiterentwickelt, also vielleicht gibt es im nächsten Jahr ein deutsch-tschechisches Treffen.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

DER LEHRPFAD IN HASELBACH

An der Präsentation der Geschichte von Haselbach wurde erst relativ spät begonnen zu arbeiten – ab dem Jahr 2011 – und das dank der jungen Soziologin Kamila Beňušíková Angelovová, die ihre Diplomarbeit mit dem Thema „Entwicklung der Grenzorte und ihrer Bewohner auf dem Gebiet des Böhmisches Walds“ hierher führte. Für ihre Arbeit sammelte sie Interviews mit Menschen, die aus dieser Gegend stammen und untersuchte deren Geschichten.

„Ich habe also Informationen und Kontakte gesammelt. Und man sagt ja, in Prag gibt es etwas andere Möglichkeiten, also bei uns war es möglich, im Rahmen der Diplomarbeit eine Förderung zu erhalten. Ich habe eine bekommen und aus einem Auszug aus der Diplomarbeit eine Publikation über Haselbach angefertigt. Und als ich so viele Informationen und Kontakte gesammelt hatte, da kam es mir wiederum schade vor, diese einfach in einer Schublade verschwinden zu lassen [...]. Bis heute interessiere ich mich für die Geschichten der Menschen, und ich habe eine Liste mit den Namen von weiteren 15 Leuten, die ich besuchen sollte. Also mir macht das einfach Spaß,

diplomová práce zaměřená na „Vývoj pohraničních sídel a jejich obyvatel na území Českého lesa“. Při průzkumu sebrala rozhovory s rodáky z této oblasti a zkoumala jejich příběhy.

„Takže takhle jsem sbírala informace a kontakty. A jak se říká, že v Praze jsou trochu jiné možnosti, tak my jsme měli možnost v rámci diplomové práce získat grant. Ten jsem získala, udělala výťah z diplomky a vytvořila mini-publikaci o Lískové. A když už se pak člověku ty informace a kontakty nabalují, tak mi zase přijde líto si to strčit do šuplíku, anebo to nechat úplně být. A ty příběhy těch lidí mě do dneška zajímají. Do dneška mám seznam asi patnácti dalších lidí, za kterými bych měla jít. Takže mě to prostě baví, je to nějaká vnitřní motivace, která jde asi těžko popsat.“
(Kamila Beňušíková Angelovová)

Naučná stezka v Lískové vznikla konkrétně v letech 2011–2012 ve spolupráci s obcí Nemanice a Informačním centrem v Klenčí:

„Na Lískové jsem se tenkrát domluvila se starostou Nemanic, pod které Lísková spadá, na té naučné stezce. Našla jsem si zase nějakou možnost grantu, teda ‚Cíl 3 – Program přeshraniční spolupráce ČR – Svobodný stát Bavorsko‘ a ještě jsem navázala nějakou spolupráci se Zuzanou Uhrovou [nyní Langpaulová], která vedla infocentrum v Klenčí.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

Na stezce, která začíná naproti odbočce do Nemanic, za tamní čerpací stanicí, je pět zastavení. Po první zastávce, kde jsou umístěny dobové fotografie někdejších obyvatel Lískové, se po trase dostaneme nejen tam, kde kdysi stávala kaple Nanebevzetí Panny Marie, ale i dále k pozůstatkům Horní Lískové, jež byla nejstarší částí vesnice Lísková, kde se nachází část zdiva a stará studna. Odtud se dostaneme k někdejší Zieglerově vile, domovu vyhlášené sklářské rodiny, po němž zbyly jen základy. Poslední zastavení, Liščí díra, se nachází za Lískovou, směrem k Černé Řece.

Na naučnou stezku navázala komentovanými procházkami a také zde vytvořila Questing – stopovačku pro děti i dospělé s úkoly na jednotlivých zastávkách, které napomáhají poznání historie míst.

TEMATICKÉ PROCHÁZKY

Do Lískové přivádí další turisty komentované procházky, které jsou pořádané nárazově s podporou turistického centra v Klenčí a Domu přírody Českého lesa. Témata komentovaných procházek navazují většinou na naučnou stezku, jedná se o příběhy bývalých objektů jejich obyvatel i o historii pohraničí. Nově se „provádí“ po křížcích a pamětních kamenech v Lískové a jejím okolí. Procházek se účastní především čeští turisté starší generace, ale zavítají sem i někteří zájemci z Bavorska:

das ist eine innere Motivation, die man wahrscheinlich schwer beschreiben kann.“
(Kamila Beňušíková Angelovová)

Der Lehrpfad in Haselbach ist in Zusammenarbeit mit der Gemeinde Wassersuppen und dem Informationszentrum in Klentsch in den Jahren 2011-2012 entstanden:

„In Haselbach habe ich mich damals mit dem Bürgermeister von Wassersuppen, zu dem Haselbach gehört, auf den Lehrpfad verständigt. Ich habe wieder eine Fördermöglichkeit gefunden – das ‚Ziel-3-Programm Freistaat Bayern-Tschechische Republik‘, und ich habe eine Zusammenarbeit mit Zuzana Uhrová [heute Langpaulová] eingeleitet, die das Infozentrum in Klentsch leitete.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

Der Lehrpfad, der gegenüber der Abbiegung nach Wassersuppen, hinter der dortigen Tankstelle, beginnt, hat fünf Stationen. Nach der ersten Station, an der zeitgenössische Fotos der einstigen Haselbacher Einwohner zu sehen sind, kommt man nicht nur dort hin, wo einst die Kapelle Mariä Himmelfahrt stand, sondern auch zu den Überresten von Oberhaselbach, das der älteste Teil des Dorfes war, wo sich Mauerreste und ein alter Brunnen befinden. Von dort aus geht es weiter zu dem Ort, an dem früher die Ziegler-Villa stand, das Zuhause einer bekannten Glaserfamilie, von dem heute nur noch die Grundmauern zu finden sind. Die letzte Station, das „Fuchsloch“, befindet sich hinter Haselbach in Richtung Sophiental.

An den Lehrpfad knüpften kommentierte Führungen an, außerdem hat Kamila Beňušíková Angelovová ein Questing, eine Art Schatzsuche für Kinder und Erwachsene, erstellt, bei der an verschiedenen Stationen Aufgaben gelöst werden, wobei die Teilnehmer etwas über die Geschichte des Ortes erfahren.

*Slavnostní
otevření česko-
německé naučné
stezky Lísková/
Haselbach v roce
2012.
/
Feierliche
Eröffnung
des deutsch-
tschechischen
Lehrpfads
Haselbach/
Lísková 2012.*

*(Zdroj/Quelle:
K. B. Angelovová)*

„To jsou takoví skalní příznivci, jako je pan Karl Reitmeier, prostě ten přijde vždycky, když nemá nějaký extra důležitý termín na jeho vlastní akci s turisty a potom se okolo něj nabalují zase němečtí turisté. Jako to je v Čechách, taky tam chodí pravidelně čeští turisté...“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

Procházek se účastní obvykle tak dvacet až třicet lidí. S propagací jí pomáhají informační centra a za dobu, kdy v Lískové provází, získala také stálé příznivce. Na některé akce zve také věřící z okolí, když se jedná o svěcení nebo mše u kapliček či křížků v okolí (Capartice, Jindřichova hora atd.).

„tohle téma bude mít vždycky omezený okruh lidí... Poslední nějaký posun byl ve spojení s církevní tematikou, kdy ještě dávám vědět panu faráři do Klenčí, když je nějaké svěcení. Pak se třeba připojí i nějaká lidé, co jsou věřící.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

Naučná stezka v Lískové, zastavení procházek v okolí Lískové.
/
/ Station des Lehrpfad in Haselbach, Station in der Umgebung von Haselbach.

(Zdroj/Quelle: D. Fiala)

THEMENWANDERUNGEN

Die anschaulichen kommentierten Wanderungen, die mit Unterstützung des Touristenzentrums in Klentsch und des „Hauses der Natur des Böhmisches Waldes“ veranstaltet werden, führen weitere Touristen nach Haselbach. Die Themen der Wanderungen knüpfen meist an den Lehrpfad an, es geht um die Geschichten der verschwundenen Gebäude, ihrer Bewohner und die Geschichte der Grenzregion. Seit Neuestem werden auch Wanderungen zu den Wegkreuzen und Gedenksteinen in Haselbach und Umgebung durchgeführt. An den Wanderungen nehmen vor allem ältere tschechische Touristen teil, aber auch Interessenten aus Bayern stoßen dazu.

„Da gibt es so begeisterte Anhänger, wie Karl Reitmeier, der kommt einfach immer, wenn er nicht gerade einen ganz wichtigen Termin auf seinen eigenen Veranstaltungen mit Touristen hat, und dann reihen sich um ihn weitere deutsche Touristen. So ist das auch in Tschechien, auch einige tschechische Touristen kommen regelmäßig...“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

An den Wanderungen, für die das Informationszentrum Werbung macht, nehmen in der Regel 20-30 Personen teil, darunter die erwähnten regelmäßigen Besucher. Zu einigen Veranstaltungen lädt man auch Gläubige aus der Umgebung ein, wenn es um eine Weihe oder einen Gottesdienst bei der Kapelle oder einem Wegkreuz in der Umgebung geht (Nepomuk, Heinrichsberg usw.)

„Dieses Thema spricht einen begrenzten Kreis von Menschen an. Die letzte Weiterentwicklung war die Verbindung zu kirchlichen Themen, so dass ich also dem Pfarrer in Klentsch Bescheid gebe, wenn z.B. eine Weihe stattfindet. Dann schließen sich noch andere Gläubige an.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

Zastavení na naučné stezce na starém hraničním přechodu, Haselbachbrücke.
/
/ Station des Lehrpfads auf dem alten Grenzübergang, der Haselbachbrücke.

(Zdroj/Quelle: K. B. Angelovová)

VÝHLEDY

Kamila Beňušíková Angelovová vnímá, že pořád existuje přecitlivělost lidí na odsun či na křivdy páchané nacistickým režimem. Někdy ji turisté vytknou, že přešla nějaký aspekt česko-německé historie, například, že se zastavila u pomníku německého vojáka, ale u českého už ne. Chtěla by tak i s ohledem na to pracovat a třeba i obměňovat trasy stezek. Také vnímá, že si stezky zaslouží menší úpravy.

„...mám v plánu na Lískové udělat projekt na obnovu, ale jenom několika prvků v krajině a s citem. Třeba předloni jsem udělala novou stezku Questing, vede okolo studánky. Ta studánka se začíná trochu rozpadat, takže bych v rámci toho projektu chtěla, aby se ty kameny znova poskládaly a nějak zakonzervovaly, aby se to nerozpadalo.“

„... ale třeba cesta tam vede lesní, nezarůstá nějak plevelem, tak tam nevidím důvod [...] vysypávat je kamínky, maximálně dodat nějakou dřevěnou cedulku, protože ta studánka je 10 m od té cesty, tak aby tam lidé, kteří nemají dobrý orientační smysl, trefili. [...] Pak tam je několik budov, v podstatě statek, mlýn a bývalá Zieglerova vila, které jsou ještě docela zachovalé, je vidět obvodové zdivo. Tak třeba u nich vykácet nálety, zase zakonzervovat horní část obvodových zdí. Na Lučině už je to takové, že se tam už vysazují kytičky okolo toho kostela, [...] už to tam trochu začíná ztrácet ten svůj genius loci. Na jednu stranu je to obdivuhodné. Jak to vykáceli, tak to vlastně odkryli tak, jak to bylo dřív [...], ale je to prostě už trochu jiný.“
(Kamila Beňušíková Angelovová)

V Lískové se další větší úpravy pozůstatků obce či naučné stezky zatím neplánují, ale na svých aktivitách by zde Kamila i bývalí rodáci rádi pokračovali a dále sdružovali zájemce o objevování tohoto místa a jeho historie.

AUSSICHTEN

Kamila Beňušíková Angelovová nimmt wahr, dass die Leute noch immer empfindlich mit den Themen der Vertreibung und des durch die Nationalsozialisten zugefügten Leids umgehen. Manchmal halten ihr die Besucher vor, dass sie irgendeinen Aspekt der deutsch-tschechischen Geschichte übergangen habe, dass sie beispielsweise am Denkmal für den deutschen Soldaten Halt machte, aber bei dem tschechischen nicht. Auch mit Hinblick auf diese Thematik möchte sie den Lehrpfad und dessen Streckenführung überarbeiten. Sie ist der Ansicht, dass kleinere Umgestaltungen gut wären.

„Ich plane in Haselbach ein Projekt des Wiederaufbaus, aber nur einiger Elemente in der Landschaft und mit Gefühl. Z.B. vorletztes Jahr habe ich eine neue Questing-Strecke gemacht, die führt an einem Brunnen vorbei. Der Brunnen beginnt zu zerfallen, also möchte ich, dass der Brunnen im Rahmen dieses Projekts wieder hergerichtet und konserviert werden kann, damit er nicht zerfällt.“

„Aber ich sehe z.B. keinen Grund, den Weg dorthin mit Schotter aufzuschütten, das ist ein Waldweg, der nicht mit Unkraut zuwächst. Höchstens ein Schild würde ich aufstellen, weil der Brunnen etwa 10 Meter vom Weg entfernt ist, damit auch die dorthin finden, die nicht so einen guten Orientierungssinn haben. [...] Dann sind da mehrere Gebäude, ein Hof, eine Mühle, die ehemalige Ziegler-Villa, bei denen die Außenmauern noch gut zu sehen sind. Dort könnte ich mir auch vorstellen, dass man sie vom Bewuchs befreit und auch wieder die oberen Teile der Mauern konserviert. In Grafenried ist es schon so, dass die Leute um die Kirche herum Blumen pflanzen [...], da verliert sich schon etwas der Geist des Ortes. Auf einer Seite ist das bewundernswert, sie haben dort alles abgeholzt, haben alles freigelegt, wie es früher war [...], aber das ist einfach schon etwas anderes.“ (Kamila Beňušíková Angelovová)

In Haselbach sind bisher keine größeren Instandsetzungen der Überreste des Ortes geplant, aber ihre Aktivitäten würden Kamila Beňušíková Angelovová und die ehemaligen Einwohner gern fortsetzen und weiterhin Menschen dort versammeln, die den Ort entdecken wollen und sich für seine Geschichte interessieren.

„...byl nadšený tímto
unikátním projektem
uprostřed Šumavy...“

„...war begeistert von diesem
einzigartigen Projekt mitten
im Böhmerwald...“

3

HARTMANICE
HARTMANITZ

Horská synagoga v Hartmanicích

Hartmanice jsou pravděpodobně nejstarší obcí na území pomezí hvozdu mezi Bavorskem a Čechami, který byl Kelty nazýván Gabreta. Obec je situována na příkrém svahu Šumavských plání pod úbočím Hamižné hory ve výšce 712 metrů nad mořem. Původní osada vznikla na stezce z Bavorska do Čech v místě výběru cla. První písemná zmínka pochází z roku 1315. V roce 1608 byla v Hartmanicích založena tržní kniha psaná česky až do roku 1641, která svědčí o českém osídlení. Rozkvět města byl zastaven třicetiletou válkou, která zavinila úplné vysídlení Hartmanic až do poloviny 17. století, kdy byly postupně obsazovány švábskými Němci. Od roku 1918 postupně dochází k opětovnému počestování obce, částečně také díky české obecné škole.

ŽIDOVSKÁ KOMUNITA V HARTMANICÍCH

Příběh hartmanické synagogy úzce souvisí s vývojem přítomnosti židovského obyvatelstva v této části Šumavy. Město Hartmanice bylo pro židovské obyvatelstvo dlouho uzavřeno. Ke změně došlo až po roce 1867, kdy byla uznána občanská i politická rovnoprávnost Židů a byl jim umožněn volný pohyb. Od tohoto okamžiku začali proudit hlouběji na Šumavu. V roce 1880 už představovali více než 10 % obyvatelstva Hartmanic a velice aktivně se podíleli na růstu obce a její ekonomické aktivitě. V roce 1881 začala výstavba synagogy pro židovské obyvatele z Hartmanic a jejich okolí.

Židovská obec byla v Hartmanicích zastoupena převážně německy mluvícími Židy, byli podnikatelsky velmi úspěšní a mezi první a druhou světovou válkou byl obchod zejména jejich doménou.

Die Bergsynagoge in Hartmanitz

Hartmanitz ist der wahrscheinlich älteste Ort auf dem Gebiet der dichten Grenzwälder zwischen Bayern und Böhmen, das von den Kelten Gabreta genannt wurde. Die Gemeinde liegt an einem Hang der Böhmerwaldebene in 712 m Höhe am nördlichen Fuße des Hamischbergs. Die ursprüngliche Siedlung entstand an der Zollstelle auf dem Weg von Bayern nach Böhmen. Die erste schriftliche Erwähnung stammt aus dem Jahr 1315. Seit 1608 wurde in Hartmanitz ein Marktbuch geführt, das bis 1641 auf Tschechisch verfasst ist, was von einer tschechischen Besiedlung zeugt. Die Entwicklung der Stadt kam durch den Dreißigjährigen Krieg zum Stillstand, in Folge des Krieges war die komplette Stadt zerstört und blieb bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts unbewohnt, bis Schwaben den Ort langsam wiederbesiedelten. Ab 1918 wurde der Ort schrittweise wieder tschechisch geprägt, zum Teil auch durch die tschechische Volksschule.

DIE JÜDISCHE GEMEINDE IN HARTMANITZ

Die Geschichte der Hartmanitzer Synagoge ist eng verbunden mit der Entwicklung der jüdischen Bevölkerung in diesem Teil des Böhmerwaldes. Die Stadt Hartmanitz war der jüdischen Bevölkerung lange Zeit verschlossen. Eine Änderung brachte erst das Jahr 1867, als es zur bürgerlichen und politischen Gleichberechtigung der Juden kam und es ihnen ermöglicht wurde, sich frei zu bewegen. Ab dieser Zeit begannen sie auch, sich tiefer im Böhmerwald anzusiedeln. 1880 machten sie in Hartmanitz schon 10% der Einwohner aus und beteiligten sich sehr aktiv am Wachstum der Stadt und ihrer wirtschaftlichen Aktivität. 1881 begann dann der Bau der Synagoge für die Juden aus Hartmanitz und Umgebung.

Die jüdische Gemeinde in Hartmanitz bestand überwiegend aus deutschsprachigen Juden. Zu Beginn des folgenden Jahrhunderts nahm der wirtschaftliche Erfolg der jüdischen Händler und Unternehmer zu. Zwischen dem Ersten und Zweiten Weltkrieg war der Handel hauptsächlich ihre Domäne.

Hartmanice před 2. světovou válkou. Synagoga v pravé části, pohled ze zadu.
/
Hartmanitz vor dem Zweiten Weltkrieg. Synagoga im rechten hinteren Teil der Postkarte.

Náměstí Hartmanic s obchody.
/
Stadtplatz von Hartmanitz mit Geschäften.

(Zdroj/Quelle: Památník Hartmanice)

„Rodina Barthových obchodovala s obilím, Josef Kraus s dobytkem (provozoval řeznictví), s kožešinami obchodovali Eisenschimmelovi, Adlerovi a Fröhlichovi. Městský hostinec provozoval pan Popper, dalšími obchodníky byli Lang, Schwarzkopf a Julius Adler. Rodina Blochových provozovala továrnu na výrobu staniolu v Chlumu a zaměstnávala stovky lidí z hartmanického okolí. Plodnosti šumavských lesů využívali obchodníci Fröhlich a Bloch, kteří od hartmanických obyvatel vykupovali houby a lesní plody.“³¹⁾

„Die Familie Barth handelte mit Getreide, Josef Kraus mit Vieh (er betrieb eine Metzgerei), mit Pelzen handelten die Eisenschimmels, Adlers und Fröhlichs. Die Gastwirtschaft der Stadt betrieb Herr Popper, weitere Händler waren Lang, Schwarzkopf und Julius Adler. Familie Bloch betrieb in Chlum eine Fabrik zur Herstellung von Staniol und beschäftigte Hunderte von Menschen aus der Umgebung von Hartmanitz. Die Fruchtbarkeit der Wälder nutzten die Händler Fröhlich und Bloch, die den Hartmanitzer Einwohnern Pilze und Heidelbeeren abkauften.“³¹⁾

Trotzdem begannen die Juden gegen Ende des 19. Jahrhunderts in die Städte abzuwandern, wo die wirtschaftlichen Bedingungen, die Anbindung an die Welt und die Bildung für ihre Kinder besser waren.

Nach dem Einmarsch der Wehrmacht im Oktober 1938 endete das langjährige Zusammenleben von Tschechen, Juden und Deutschen, das schon längere Zeit unter wachsenden Spannungen gelitten hatte. Die jüdischen Einwohner waren gezwungen, ins Protektorat zu flüchten. Die Juden, die in Hartmanitz oder der Umgebung blieben, wurden festgenommen und ihr Besitz beschlagnahmt. Der letzte jüdische Einwohner, der von den Nationalsozialisten abtransportiert wurde, war Hermann Meister aus Kundratitz.

Im Jahr 1870 kaufte die jüdische Gemeinde Kundratitz ein Feld am Rand von Hartmanitz, dort entstand der jüdische Friedhof. Als letzte Ruhestätte sollte er jedoch nur 70 Jahre lang dienen. Die Grabsteine wurden 1938 abtransportiert und angeblich für den Bau der Straße nach Kundratitz verwendet.

Ein weiteres kurzes, jedoch sehr tragisches, Kapitel jüdischer Geschichte in Hartmanitz ist die leidvolle Geschichte des Todesmarsches vom Konzentrationslager Helmbrechts in Oberfranken (Außenlager des KZ Flossenbürg) nach Wallern (Volary). Im Frühling 1945, vierzehn Tage vor Kriegsende, führte der Marsch von etwa 500 polnischen, ungarischen und tschechoslowakischen Jüdinnen durch Hartmanitz. Bis zur Befreiung durch die amerikanische Armee in Wallern überlebten nur wenige Frauen. Zwölf Frauen, die in der Nacht auf dem Hof in Oberkörnals unweit von Hartmanitz gestorben waren, wurden am 29. April 1945 auf dem jüdischen Friedhof in Hartmanitz beigesetzt.

Das definitive Ende des Zusammenlebens von deutsch- und tschechischsprachiger Bevölkerung und jüdischen Mitbürgern in Hartmanitz kam durch die Vertreibung der überwiegenden Mehrheit der deutschsprachigen Bevölkerung nach 1945.

31) <http://www.hartmanice.cz/cz/zide-v-hartmanicich/>

31) <http://www.hartmanice.cz/cz/zide-v-hartmanicich/>

Přesto ke konci 20. let začalo docházet ke stěhování místních Židů do větších měst, která jim poskytovala lepší hospodářské podmínky, spojení se světem a vzdělání pro děti.

Po příchodu wehrmachtu v říjnu roku 1938 skončilo dlouholeté soužití Čechů, Židů a Němců, již delší dobu narušované stupňujícím se napětím. Židovští obyvatelé byli nuceni uprchnout do protektorátu. Ti, kteří zůstali v Hartmanicích a okolí, byli zatčeni a jejich majetek byl zkonfiskován. Posledním židovským obyvatelem, který byl nacisty deportován, byl Hermann Meister z Kunderatic.

V roce 1870 zakoupila židovská obec Kunderatice kousek pole na okraji Harmanic, kde vznikl židovský hřbitov. Jako místo posledního odpočinku však sloužil pouze sedmdesát let. Náhrobky byly v roce 1938 odvezeny a údajně použity ke stavbě silnice v Kunderaticích.

Krátkou, ale tragickou kapitolou přítomnosti Židů v Hartmanicích je i trpký příběh pochodu smrti z koncentračního tábora Helmbrechts (Horní Franky) do Volar. Na jaře roku 1945, čtrnáct dní před koncem války, procházel Hartmanicemi pochod – transport asi 500 polských, maďarských a československých Židov. Osvobození americkou armádou ve Volarech se dožilo pouze několik žen. Dvanáct žen, které zemřely v noci na statku v Hořejším Krušci nedaleko Hartmanic, bylo 29. dubna 1945 pochováno na hartmanickém židovském hřbitově.

Definitivní tečku za soužitím německého, českého a židovského obyvatelstva udělal odsun naprosté většiny původních obyvatel německé národnosti v roce 1945.

Počet Židů v Hartmanicích³²⁾

1811	v Hartmanicích není zapsán žádný zdejší familiant, snad tu (ve starém horním městě) Židé ještě nesměli bydlet; příchod židovských rodin (především z okolního venkova) začal asi až po roce 1847
1880	102 Židů (11,81 %), 1 protestant, 863 obyvatel (5 českého jazyka)
1890	119 Židů (12,80 %), 1 evangelík, 929 obyvatel (7 čes.)
1900	119 Židů (12,80 %), 1 evangelík, 929 obyvatel (7 čes.)
1910	65 Židů (8,16 %), 4 evangelíci, 796 obyvatel (8 čes.)
1921	50 Židů (7,57 %), 2 evangelíci, 3 bez vyznání, 660 obyvatel (73 československé, 6 židovské národnosti)
1930	21 Židů (3,01 %), 696 obyvatel (5 židovské národnosti)

HISTORIE SYNAGOGY

Již jsme zmínili, že v roce 1881 se Hartmanicko-kunderatická židovská obec rozhodla pro vybudování synagogy, modlitebny pro rozrůstající se komunitu.

Anzahl der Juden in Hartmanitz³²⁾

1811	In Hartmanitz ist bisher kein hiesiger Familienstamm verzeichnet, wahrscheinlich durften Juden noch nicht hier (in der alten Oberstadt) wohnen; der Zuzug jüdischer Familien (vor allem aus den umliegenden Dörfern) begann wahrscheinlich erst nach 1847
1880	102 Juden (11,81 %), 1 Protestant, 863 Einwohner (5 tschechischsprachige)
1890	119 Juden (12,80 %), 1 Evangele, 929 Einwohner (7 tschechischsprachige)
1900	104 Juden (11,65 %), 1 Evangele, 892 Einwohner (15 tschechischsprachige)
1910	65 Juden (8,16 %), 4 Evangelen, 796 Einwohner (8 tschechischsprachige)
1921	50 Juden (7,57 %), 2 Evangelen, 3 konfessionslos, 660 Einwohner (73 tschechoslowakische, 6 jüdischer Volkszugehörigkeit)
1930	21 Juden (3,01 %), 696 Einwohner (5 jüdischer Volkszugehörigkeit) ¹⁾

DIE GESCHICHTE DER SYNAGOGE

Wie bereits erwähnt, entschied sich die jüdische Gemeinde von Hartmanitz-Kunderatitz 1881 für den Bau einer Synagoge, einer Gebetsstätte für die wachsende Gemeinschaft. Das Grundstück mitsamt dem sich darauf befindlichen Gebäude kaufte sie von Architekt Georg Beywl. Innerhalb von drei Jahren wurde darauf die Synagoge erbaut, das ursprüngliche Haus wurde mit der Synagoge verbunden und diente als Schule und Wohnung für den Rabbiner. Im Jahr 1883 wurde die Synagoge bereits von 200 jüdischen Bewohnern aus Hartmanitz und der Umgebung genutzt.

Die Synagoge diente ihrem eigentlichen Zweck allerdings nur 55 Jahre lang. Aufgrund der antisemitischen Strömungen in der Gesellschaft und der daraus resultierenden schwindenden Anzahl an jüdischen Gemeindemitgliedern, kam das Leben in der Synagoge fast zum Erliegen. Die jüdischen Gemeinden von Hartmanitz und Schüttenhofen wurden zusammengelegt. Es folgte die Übernahme der Gemeinde Hartmanitz durch das Deutsche Reich, was zur Verwüstung der Synagoge führte. Nach dem Einzug der Armee wurden im Gebäude alle jüdischen Symbole entfernt, aus der Stirnseite wurden Platten mit den auf Hebräisch verfassten Zehn Geboten ausgeschlagen, die später als Treppenabsatz zum neu herausgebrochenen Zugang zum Garten dienten. Das Objekt wurde beschlagnahmt und vergleichsweise unfachmännisch zu einer Tischlerei umgebaut, die unter der Verwaltung des Tischlers Ferdinand Pelikán stand. Der Giebel über der Frontseite wurde abgerissen und der Innenraum der Synagoge vertikal und horizontal unterteilt. Das Schiff wurde durch eine Trennwand in zwei Räume untergliedert und auf Höhe der ehemaligen Frauenempore wurde der Boden für das Obergeschoss eingezogen.

Auch nach dem Zweiten Weltkrieg kam es zu verschiedenen Umbauten der ehemaligen Synagoge, mittlerweile wurde sie nicht mehr als Tischlerwerkstatt genutzt. Ferdinand Pelikán war im Krieg gefallen und sein früherer Angestellter Karel Šimek aus Petrowitz hatte ihn vertreten. Inmitten des Gotteshauses wurde ein Schornstein errichtet, der allerdings zu nah an den hölzernen Balken stand, die

32) <http://www.hartmanice.cz/cz/zide-v-hartmanicich/>

32) <http://www.hartmanice.cz/cz/zide-v-hartmanicich/>

Pozemek pro výstavbu (i s obytným domkem, který se zde nacházel) byl zakoupen od stavitele Georga Beywla. Během tří let na něm vyrostla synagoga, původní domek k ní byl připojen a sloužil jako škola a byt rabína. Již v roce 1883 využívalo synagogu zhruba 200 židovských obyvatel z Hartmanic a okolí.

Synagoga však sloužila židovské komunitě pouze padesát pět let. Po postupném odlivu židovského obyvatelstva a pomalu se stupňující protizhkovské náladě, v předvečer druhé světové války, život synagogy téměř ustal. Hartmanická židovská obec byla sloučena se sušickou. Následovalo zabrání Hartmanic Velkoněmeckou říší, které způsobilo devastaci objektu. Po příchodu armády byla budova zbavena všech židovských symbolů, z průčelí byly vytlačeny desky Desatera psané v hebrejštině, které poté sloužily jako práh schodiště k nově vybouranému vstupu do zahrady. Objekt byl zkonfiskován a poměrně neoborně přestavěn na truhlářskou dílnu, kterou spravoval truhlář Ferdinand Pelikán. Štít nad hlavním průčelím byl stržen. Vnitřní prostor synagogy byl vertikálně i horizontálně rozdělen. Loď byla přepažena příčkou na dvě místnosti a do úrovně bývalé ženské galerie bylo vloženo patro.

Také i po druhé světové válce došlo k různým úpravám bývalé synagogy, nyní již truhlárny. Ferdinand Pelikán padl ve válce a jeho někdejší zaměstnanec Karel Šimek z Petrovic ho zastoupil. Doprostřed chrámové lodi byl vestavěn komín, který však stál příliš blízko u dřevěných trámů, čímž je postupem času vysoká teplota poškodila. Horní části velkých oken v severovýchodní fasádě byly zazděny a do celého objektu bylo nainstalováno jednoduché elektrické vedení. Do přízemních oken byly vsazeny mříže. Šindelová střecha začala postupem času chátrat, což se vyřešilo navrstvením eternitu.

V pozdějších letech začal synagogu využívat podnik Státní lesy a Československá lidová armáda ji využívala jako sklad pneumatik. Obyvatelé Hartmanic dokonce chodili do druhého patra budovy hrát ping-pong, vytvořili si zde provizorní tělocvičnu. V osmdesátých letech přešla synagoga do vlastnictví obce a byla nakonec pro svůj žalostný stav věnována národnímu výboru, který měl provést demolici. Díky zániku komunistického režimu a také pravděpodobně kvůli nedostatku financí však ke zbourání nedošlo.

SPOLEK PAMÁTNÍK HARTMANICE

Hartmanická synagoga byla po roce 1989 navrácena židovské obci v Plzni, která ji kvůli nedostatku financí nabídla k prodeji. Do roku 2002 došlo několikrát ke změně majitele, poté ji za 170 000 Kč zakoupil Michal Klíma, který s ideou obnovy synagogy založil Občanské sdružení Památník Hartmanice a zároveň se stal jeho předsedou.

„Ono to není až tak složité, prostě jsem našel v novinách inzerát s nějakou fotkou, že se prodá synagoga v Hartmanicích, jel jsem se tam podívat, synagoga byla ve strašném stavu, ale krásná stavba, tak jsem si řekl, že to koupím. Koupil jsem to, sehnal peníze na rekonstrukci a zrekonstruoval jsem to.“ (Michal Klíma)

im Laufe der Zeit aufgrund der hohen Temperaturen beschädigt wurden. Die oberen Bereiche der großen Fenster in der nordöstlichen Front wurden zugemauert und im ganzen Gebäude wurden einfache Stromleitungen verlegt. In die Fenster im Erdgeschoss wurden Gitter eingebaut. Das Schindeldach begann langsam zu verfallen, was mit dem Auftragen von Eternit® verhindert werden sollte.

In den folgenden Jahren nutzte der staatliche Forst- und Landwirtschaftsbetrieb die Synagoge, außerdem lagerte die tschechoslowakische Volksarmee dort Reifen. Die Einwohner von Hartmanitz benutzten das Obergeschoss sogar zum Tischtennispielen, sie richteten sich hier eine provisorische Turnhalle ein. In den 1980er Jahren ging die Synagoge in den Besitz der Gemeinde über und wurde schließlich aufgrund ihres desolaten Zustands dem Nationalausschuss übergeben, der sich um den Abriss kümmern sollte. Dank dem bald folgenden Ende des kommunistischen Regimes, aber wahrscheinlich auch wegen unzureichender finanzieller Mittel, ist es jedoch nicht zum Abriss gekommen.

Synagoga byla v roce 2002 na pokraji zhroutil. / Die Synagoge stand im Jahr 2002 kurz vor dem Einsturz.

(Zdroj/Quelle: Památník Hartmanice)

Na přípravě rekonstrukce se podílel M. Klíma, architekt P. Bašta a J. Anderle provedl stavebně historický průzkum.

An der Vorbereitung der Renovierung beteiligten sich M. Klíma und der Architekt P. Bašta, J. Anderle führte die bauhistorische Untersuchung durch.

DER VEREIN GEDENKSTÄTTE HARTMANITZ

Die Synagoge in Hartmanitz wurde nach 1989 der jüdischen Gemeinde von Pilsen zurückgegeben, die sie wiederum zum Verkauf anbot, da sie nicht über genügend finanzielle Mittel verfügte. Bis 2002 wechselte der Eigentümer mehrmals, danach kaufte Michal Klíma sie für 170.000 Kronen (ca. 6.800 Euro). Mit der Idee, die Synagoge zu erneuern, gründete er den Bürgerverein Gedenkstätte Hartmanitz und wurde dessen Vorsitzender.

„Das ist gar nicht so kompliziert: Ich habe eben die Anzeige mit einem Foto in der Zeitung gesehen, dass die Synagoge in Hartmanitz zum Verkauf steht und ich bin dort hingefahren, um mir das anzusehen. Die Synagoge war in einem schrecklichen Zustand, aber ein wunderschönes Bauwerk – also habe ich gesagt, dass ich sie kaufe. Ich habe sie gekauft, Geld für die Renovierung aufgebracht und dann habe ich sie renoviert.“ (Michal Klíma)

Cílem Občanského sdružení Památník Hartmanice bylo získat dostatek prostředků na rekonstrukci synagogy do podoby původního projektu z konce devatenáctého století a vytvoření památníku česko-německo-židovského spolužití formou stálé expozice. Zároveň bylo v plánu v opravené synagoze pořádat koncerty, divadelní představení nebo přednášky. Manželka pana Klímy v jednom rozhovoru vysvětluje:

„Na začátku projektu bylo náhodné surfování mého manžela po internetu. Objevil inzerát o prodeji synagogy v Hartmanicích u Sušice. [...] Nadchnul i mě, abychom tuto ‚ruinu‘ koupili a vybudovali zde památník lidem, kteří v tomto kraji žili a kteří pak museli odejít. [...] Abychom mohli proměnit naše smělé plány ve skutečnost, potřebovali jsme posily. Proto se v říjnu roku 2002 sešlo několik našich přátel, o nichž jsme předpokládali, že nám s projektem pomohou, a založili jsme Občanské sdružení Památník Hartmanice.“ (Jana Klímová)

Občanské sdružení je složené z lidí, kteří k tématu synagogy a věcem s tím souvisejícím mají nějaký vztah, byli například schopni získat finanční prostředky nebo jinak přispět k rekonstrukci. Dále se na rekonstrukci stavby podílel architekt Petr Bašta.

Michal Klíma v jednom rozhovoru vysvětluje, že nemají ambice dané téma – soužití Židů, Němců a Čechů, žádným způsobem interpretovat, vykládat nebo zaujímat nějaká hodnotící či politická stanoviska. Není třeba zabývat se otázkou, zda vystěhování Němců bylo odsunem, či vyhnáním, zda některé věci byly správné, či nikoliv. Posláním synagogy (a expozice v ní) je si jednoduše připomenout, že tu spolu žili Češi, Židé a Němci po dlouhou dobu. Každý člověk by měl mít možnost vytvořit si vlastní názor a stálá expozice v hartmanické synagoze by mu měla poskytnout dostatek materiálů. Jiná muzea se těmto tématům úplně vyhýbají nebo je zmiňují jen okrajově.

„Někdy kolem roku 2002 probíhaly spory Klubu českého pohraničí proti vyhnáním Němcům, o tom, kdo koho vyháněl, kdo komu způsobil větší násilí a vlastně se tam z toho úplně vytratil fakt, že tam žili také Židé. Já jsem byl předtím v muzeu Šimona Adlera, kde jsem byl celkem překvapený tím, kolik tam bylo židovských obcí a synagog. Zdálo se mi, že to v té diskusi chybí. Říkal jsem si, že by bylo dobré udělat takovou expozici, která by připomínala, že tam žily tři národy.“ (Michal Klíma)

Muzeum Šimona Adlera v Dobré Vodě nedaleko Hartmanic představuje odlišný úhel pohledu na židovskou komunitu než expozice v hartmanické synagoze. Založil ho Matytiahua Adler v roce 1997 jako památník svého otce, židovského historika a rabína Dr. Šimona Adlera, který se zde narodil a roku 1944 zemřel v koncentračním táboře Osvětim-Březinka. Úvod expozice je věnován jeho životu a dále dokumentuje 110 zaniklých židovských obcí a obecně život židovské komunity v západočeském příhraničí (jejich svátky, rodinný život, sakrální předměty, interiéry domů apod.).

Das Ziel des Vereins Gedenkstätte Hartmanitz bestand darin, ausreichend Mittel für die Instandsetzung der Synagoge zusammenzutragen. Sie sollte in den ursprünglichen Zustand vom Ende des 19. Jahrhunderts versetzt und eine Gedenkstätte in Form einer Dauerausstellung zum Tschechisch-Deutsch-Jüdischen Zusammenleben eingerichtet werden. Gleichzeitig war vorgesehen, in der renovierten Synagoge Konzerte, Theateraufführungen und Vorträge zu veranstalten. Die Ehefrau von Michal Klíma berichtet in einem Interview:

„Am Anfang des Projekts stand das zufällige Surfen meines Mannes im Internet. Er entdeckte die Anzeige vom Verkauf der Synagoge in Hartmanitz bei Schüttenhofen. [...] Er hat auch mich dafür begeistert, diese ‚Ruine‘ zu kaufen und hier eine Gedenkstätte für die Menschen zu errichten, die in dieser Gegend lebten und die dann weggehen mussten. [...] Damit wir unsere waghalsigen Pläne in die Tat umsetzen konnten, brauchten wir Verstärkung. Deshalb trafen sich im Oktober 2002 einige unserer Freunde, von denen wir angenommen haben, dass sie uns bei dem Projekt helfen, und dann haben wir den Verein Gedenkstätte Hartmanitz gegründet.“ (Jana Klímová)

Die Vereinsmitglieder haben alle einen Bezug zur Synagoge. Sie waren z.B. in der Lage, entsprechende finanzielle Mittel zu beschaffen oder konnten in anderer Weise zur Rekonstruktion beitragen. Außerdem beteiligte sich Architekt Petr Bašta an der Renovierung.

Michal Klíma erklärt in einem Interview, dass der Verein keine Ambitionen habe, das Thema – also das Zusammenleben der Juden, Deutschen und Tschechen – in irgendeiner Weise zu interpretieren, auszulegen oder dabei einen wertenden oder politischen Standpunkt einzunehmen. Es sei nicht nötig, sich mit der Frage auseinanderzusetzen, ob die Aussiedlung der Deutschen eine Abschiebung oder eine Vertreibung war, welche Sachen richtig und welche falsch waren. Die Aufgabe der Synagoge und der zugehörigen Ausstellung bestehe einfach darin, an das Jahrzehnte währende Zusammenleben der Tschechen, Juden und Deutschen zu erinnern. Jeder Mensch solle die Möglichkeit haben, sich seine eigene Meinung zu bilden, wofür in der Dauerausstellung der Synagoge in Hartmanitz genügend Material zu finden sei. Andere Museen meiden dieses Thema oder beschäftigen sich damit nur am Rande.

„Irgendwann im Jahr 2002 gab es Streit zwischen dem Klub des Tschechischen Grenzlandes und deutschen Vertriebenenverbänden darüber, wer wen vertrieben und wer wem mehr Gewalt angetan hat und die Tatsache, dass dort auch Juden gelebt haben, ist eigentlich in der Diskussion ganz untergegangen. Ich war vorher im Šimon-Adler-Museum, wo es mich ziemlich überrascht hat, wie viele jüdische Gemeinden und Synagogen es dort gab. Also hatte ich das Gefühl, dass das in der Diskussion fehlt. Ich dachte mir, es wäre gut, eine Ausstellung zu machen, die genau daran erinnert – dass dort drei Nationalitäten gelebt haben.“ (Michal Klíma)

Das Šimon-Adler-Museum in Gutwasser, unweit von Hartmanitz, präsentiert einen anderen Blickwinkel auf die jüdische Gemeinde. Gegründet wurde das Museum 1997 von

Dnes hartmanická synagoga představuje jednu z posledních židovských modliteben (ačkoliv už neslouží svému původnímu účelu), kterých bylo dříve na Šumavě šedesát. Zároveň se jedná o nejvýše položenou synagogu v České republice, pravděpodobně i v celé střední Evropě. Řadu dalších synagog zbourali nacisté a komunisté. Několik se jich zachovalo, jsou ale přestavěné na byty, sklady, požární zbrojnice či obecní úřady.

Původní odhad financí potřebných na celkovou rekonstrukci činil zhruba 6 milionů korun. Ve snaze získat finanční prostředky oslovovalo sdružení české firmy, podnikatele, nadace i zahraniční subjekty. Podporu projektu vyjádřil například prezident Václav Havel, ministr kultury Pavel Dostál, předseda pražské židovské obce Tomáš Jelínek nebo ministr informatiky Vladimír Mlynář. Sdružení zároveň aktivně spolupracovalo s místní radnicí, především se starostou Jiřím Juklem (předsedou regionálního sdružení pošumavských obcí) a s Židovským muzeem v Praze. Celkem rekonstrukce stála 6,5 milionu korun. Z toho byly 3 miliony korun státní, 2,4 milionu byly z Česko-německého fondu a zbytek pocházel od menších sponzorů.

1

2

3

1. Původní dřevěné výplně kruhových oken ve tvaru osmicípé hvězdy.
/ Ursprüngliche Holzfüllung der Rundfenster in Form eines achtzackigen Sterns.

2. Synagoga před zahájením rekonstrukce v roce 2002.
/ Die Synagoge vor dem Beginn der Renovierung im Jahr 2002.

3. Do štítu synagogy se vrátily žulové desky Desatera, které přežily desítky let jako schody do zahrady.
/ An den Giebel der Synagoge kehrten die Granitafeln mit den Zehn Geboten zurück, die jahrzehntelang als Stufen der Treppe in den Garten überdauerten.

Matitjahu Adler als Denkmal für seinen Vater, den jüdischen Historiker und Rabbiner Dr. Šimon Adler, der hier geboren wurde und 1944 im Konzentrationslager Auschwitz starb. Die Ausstellung befasst sich zunächst mit seinem Leben, dann dokumentiert sie 110 untergegangene jüdische Gemeinden sowie das Leben der jüdischen Gemeinden im westböhmisches Grenzgebiet im allgemeinen (Feiertage, Familienleben, sakrale Gegenstände, Inneneinrichtung der Häuser usw.).

Auch wenn sie ihrem ursprünglichen Zweck nicht mehr dient, ist die Hartmanitzer Synagoge heutzutage die letzte der früher 60 jüdischen Gebetsstätten im Böhmerwald. Gleichzeitig handelt es sich um die höchstgelegene Synagoge in Tschechien, wahrscheinlich sogar in ganz Mitteleuropa. Viele der anderen ehemaligen Synagogen wurden von den Nationalsozialisten oder den Kommunisten zerstört. Einige blieben auch erhalten, wurden aber umgebaut zu Wohnungen, Lagerstätten, Feuerwehrstationen oder Gemeindeämtern.

Die ursprüngliche Schätzung der notwendigen Renovierungskosten belief sich auf 6 Millionen Kronen (ca. 240.000 Euro). Im Bestreben, finanzielle Mittel aufzubringen, sprach der Verein tschechische Firmen, Unternehmer, Stiftungen sowie ausländische Geldgeber an. Ihre Unterstützung für das Projekt sprachen z.B. der damalige tschechische Präsident Václav Havel aus, der Minister für Kultur Pavel Dostál, der Vorsitzende der jüdischen Gemeinde in Prag Tomáš Jelínek, oder Informationsminister Vladimír Mlynář. Der Verein arbeitete gleichzeitig aktiv mit dem örtlichen Rathaus zusammen, vor allem mit Bürgermeister Jiří Jukl (Vorsitzender des regionalen Vereins der Böhmerwälder Gemeinden), und außerdem mit dem jüdischen Museum Prag. Insgesamt kostete die Renovierung dann 6,5 Millionen Kronen (ca. 260.000 Euro), davon kamen 3 Millionen vom Staat, 2,4 Millionen aus dem Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds und der Rest von kleineren Sponsoren.

Synagoga při rekonstrukci v roce 2005.
/ Synagoge während der Renovierung 2005.

(Zdroj/Quelle: Památník Hartmanice)

OBNOVA SYNAGOGY

Před samotnou rekonstrukcí synagogy bylo důležité získat představu o její původní podobě, která byla fakticky neznámá vzhledem k odsunu původních obyvatel (Židů a Němců). Ani Matytiahua Adler neznal nikoho z hartmanických Židů a nevzpomínal si ani na podobu synagogy. Jediným vodítkem byla dochovaná, avšak poměrně nekvalitní fotografie synagogy z poválečného období otištěná v knize, kterou vydali pováleční vystěhovalci v Německu. Částečně pomohl i fakt, že se dochovaly některé původní prvky interiéru: dřevěné výplně kruhových oken ve tvaru osmicípé hvězdy (symbolu krále Šalamouna), části kovových i dřevěných zábradlí, kamenné desky Desatera či dveře hlavního vstupu se zbytky kování. Na rekonstrukci původní podoby objektu se podílela i řada odborníků, kteří prováděli stavebně historický průzkum.

„My jsme neměli žádné historické materiály, protože se k tomuto území nikdo nehlásil. Česká muzea a instituce od toho dávala ruce pryč se slovy, že to bylo za války součástí Německa. Když jsme napsali do muzea v Mnichově, tak nám sdělili, že oni s tím nemají nic společného.“ (Michal Klíma)

Po zakoupení synagogy v roce 2002 nechybělo mnoho ke zřícení celého objektu, dírami ve střeše totiž zatékalo dovnitř. Za pomoci provizorní dřevěné konstrukce se však podařilo objekt ochránit před nepříznivým počasím, přestože část střechy byla odnesena vichřicí. Vzhledem k havarijnímu stavu synagogy bylo třeba začít alespoň s částečnou rekonstrukcí těch nejvíce zdevastovaných částí navzdory tomu, že detailní podoba synagogy nebyla známa a chybělo ještě 400 000 Kč (první etapa počítala s rekonstrukcí v hodnotě jednoho milionu korun). Další zimu na přelomu let 2003 a 2004 by totiž střecha nevydržela. Byla vyměněna část dřevěného krovu, stržena původní šindelová střešní krytina i provizorní eternitová a byla položena střecha nová. Cílem bylo zrestaurovat unikátní krov stejnými stavebními postupy, které byly použity při jeho původní stavbě. Poté byla odstraněna vestavba a vymýcena dřevomorka.

„Rekonstrukce střechy měla původně proběhnout již v létě, ale odborné průzkumy ukázaly, že současně s opravou krovu je třeba provést kompletní sanaci objektu, která zamezí dalšímu šíření dřevomorky. Sanace spočívá především ve vyčištění od dodatečných vestaveb z doby nacismu a socialismu.“ (Michal Klíma)

V následujících krocích byly obnoveny sloupy podpírající ženskou galerii, byla zavedena kanalizace, voda a elektřina. Další rok přiložil ruku k dílu hartmanický truhlář František Živčák, který vytvořil repliky původních dveří, oken a zábradlí. O kovové detaily v dolním patře synagogy a na schodištích se staral kovář a do štítu synagogy byly vráceny desky hebrejského Desatera. Dne 17. prosince 2003 uzavřelo Občanské sdružení Památník Hartmanice smlouvu s Česko-německým fondem budoucnosti a získalo částku 2,4 milionu korun. Darovací smlouvy předala v Praze Michalovi Klímovi zástupkyně fondu Soňa

DIE ERNEUERUNG DER SYNAGOGE

Vor der eigentlichen Renovierung war es wichtig, sich eine Vorstellung von der ursprünglichen Gestalt der Synagoge zu machen, die angesichts der Vertreibung der damaligen Bewohner (Juden und Deutsche) praktisch unbekannt war. Auch Matitjahu Adler kannte niemanden aus Hartmanitz und konnte sich nicht an die Bauweise der Synagoge erinnern. Erster Anhaltspunkt war eine erhaltene, wenn auch von der Qualität ziemlich schlechte, Fotografie der Synagoge aus der Nachkriegszeit, die in einem Buch abgedruckt war, das deutsche Vertriebene herausgegeben hatten. Teilweise war auch die Tatsache hilfreich, dass einige ursprüngliche Elemente des Innenraums erhalten geblieben waren: die hölzernen Fensterfüllungen in Form eines Sternes mit acht Spitzen (Symbol des Königs Salomon), Teile der Holz- und Metallgeländer, die steinernen Tafel der Zehn Gebote sowie die Haupteingangstür mit Resten der Beschläge. An der Rekonstruktion der ursprünglichen Form des Gebäudes wirkte auch eine Reihe von Fachleuten mit, die eine bauhistorische Untersuchung durchführten.

*Synagoga po rekonstrukci v roce 2006.
/ Synagoge nach der Renovierung 2006.*

(Zdroj/Quelle: Památník Hartmanice)

Dederová, podle které chápe Česko-německý fond budoucnosti svůj příspěvek jako pomoc k obnově paměti místa na společnou česko-německou minulost. Pan Klíma komentoval nezvyklou situaci projektu:

„Měli jsme výjimku, že nemůžeme mít německého partnera, protože jsme synagoga, a od té doby přijali doplnění do svých stanov, že židovské projekty nemusí mít německého partnera.“ (Michal Klíma)

Dlouhou dobu probíhaly rekonstrukce a opravy pouze na základě staré fotografie ze třicátých let minulého století a stavebně historického průzkumu ing. Anderleho z Plzně. Nebylo jasné, kolik dřevěných sloupů podpíralo ženskou galerii a kde přesně stály, až do doby, kdy byly na zarostlé zahradě nalezeny kamenné patky, které přesně seděly do děr po sloupech. V omítce byly objeveny nepatrné známky zakončení zábradlí galerie, přičemž část samotného zábradlí byla nalezena na půdě. Deska dřevěného zábradlí se našla zazděná ve stropě.

„Nějaké věci jsme si jakoby domysleli. Já bych řekl, že ten historický průzkum byl z 90 % správný a asi 10 % jsme nevěděli, tak se to nějak domyslelo.“ (Michal Klíma)

Ve finální části rekonstrukce byly náhodou nalezeny původní plány synagogy v klatovském státním archivu, které se nepodařilo dříve dohledat, protože byly uloženy na špatném místě. Nalezené plány a podklady ale vlastně jen potvrdily, že projekt, který připravil pražský architekt Petr Bašta, je správný i v nejjemnějších detailech.

Další dokumenty byly překvapivě nalezeny v zahraničí. V archivu jeruzalémského památníku Jad Vašem připomínajícím genocidu Židů našel Michal Klíma desítky stran dokumentů, které se vztahují k pochodu smrti židovských žen vedoucích z města Zielona Góra v Polsku až do Vimperku a Prachatic. Některé z dokumentů se vztahovaly také ke konfiskaci majetku synagogy. Jednalo se ale o kopie originálů z Rakouského státního archivu. Právě tam Michal Klíma našel korespondenci nacistických úřadů o zabavování majetku hartmanické synagogy a židovské obce. Tento majetek tvořilo asi jen 12 položek (lavice, lustry a několik obrazů). Naprosto absurdně o tom během necelých čtyř let vzniklo bezmála 140 stran korespondence, kde se řešily bilance, mimořádné závěrky, přepočty z konta na říšské marky, co se s majetkem dál udělá apod. Jediný účel takové agendy prý byl, aby úředníci nemuseli narukovat na frontu.

Další záznamy o hartmanickém židovské obci byly panu Klímovi poskytnuty v Ústředním archivu židovského lidu v Jeruzalémě. Vedle několika poměrně běžných listin se našla významná kniha Tempelspenden hartmanické synagogy. Jedná se o sešit složený z obálek nadepsaných konkrétními jmény, který sloužil pro evidenci příspěvků na synagogu. Ten, kdo chtěl přispět, vložil do příslušné obálky lísteček s nadepsanou hodnotou, vyhnul se tak manipulaci s penězi například při šábesu, a později svůj dluh doplatil.

„Wir hatten kein historisches Material, weil sich dafür niemand zuständig fühlte. Die tschechischen Museen und Institutionen meinten, dass das Gebiet im Krieg ein Teil von Deutschland war. Als wir ans Museum in München geschrieben haben, haben sie uns geantwortet, dass sie damit nichts zu tun haben.“ (Michal Klíma)

Nach dem Kauf der Synagoge im Jahr 2002 wäre es fast zum Einsturz des ganzen Gebäudes gekommen, da es durch Löcher im Dach herein regnete. Obwohl es mithilfe einer provisorischen Holzkonstruktion gelang, den Bau vor negativen Wettereinflüssen zu schützen, ist trotzdem ein Teil des Daches von einem Sturm abgedeckt worden. Aufgrund dieses desolaten Zustands war es notwendig, zumindest mit der Instandsetzung der am schlimmsten betroffenen Teile zu beginnen, auch wenn die detaillierte Gestalt der Synagoge noch nicht bekannt war und zu der Zeit noch 400.000 Kronen fehlten (für die erste Phase wurde mit Kosten von einer Million Kronen gerechnet). Dem folgenden Winter 2003/2004 hätte das Dach nämlich nicht standgehalten. Es wurde ein Teil des hölzernen Dachstuhls ausgetauscht, das ursprüngliche Schindeldach samt der provisorischen Eternitbeschichtung abgenommen und das Dach neu gedeckt. Das Ziel war es, den imposanten Dachstuhl mit den gleichen Verfahren zu rekonstruieren, die einst bei seinem Bau angewandt wurden. Danach wurden die Innenausbauten entfernt und der Hausschwamm beseitigt.

„Die Renovierung des Dachs sollte eigentlich schon im Sommer vonstattengehen, aber die fachlichen Untersuchungen zeigten, dass gleichzeitig mit der Reparatur des Daches eine komplette Sanierung des Objekts vorgenommen werden muss, um die weitere Ausbreitung des Hausschwamms zu verhindern. Die Sanierung bestand vor allem aus der Entfernung der Ausbauten aus der Zeit des Nationalsozialismus und des Sozialismus.“ (Michal Klíma)

Im nächsten Schritt wurden die Pfeiler erneuert, die die Frauenempore stützen, ein Anschluss an die Kanalisation eingerichtet und Wasser- und Stromleitungen neu verlegt. Im folgenden Jahr trug der Hartmanitzer Tischler František Živčák zum Werk bei, indem er Repliken der ursprünglichen Türen, Fenster und Geländer anfertigte. Die Metallarbeiten im Erdgeschoss der Synagoge führte ein Schmied aus und an den Giebel der Synagoge kehrten die Tafeln mit den hebräischen Zehn Geboten zurück. Am 17. Dezember 2003 schloss der Verein Gedenkstätte Hartmanitz einen Vertrag mit dem Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds und erhielt 2,4 Millionen Kronen. Den entsprechenden Vertrag übergab die Repräsentantin des Fonds Soňa Dederová in Prag an Michal Klíma. Der Deutsch-Tschechische Zukunftsfonds versteht seinen Beitrag als Hilfe dazu, das Gedächtnis des Ortes in Bezug auf die deutsch-tschechische Vergangenheit zu erneuern. Michal Klíma erklärte die besondere Stellung des Projekts:

„Wir hatten eine Ausnahme, keinen deutschen Partner haben zu müssen, weil wir eine Synagoge sind, und danach haben sie [Anm.: Deutsch-Tschechischer Zukunftsfonds] eine Ergänzung in ihre Satzung aufgenommen, dass jüdische Projekte keinen deutschen Partner brauchen.“ (Michal Klíma)

Původní dveře
a poslední
zachovalé
okno umístěné
v expozici.
/
In der Ausstellung
platzierte
Originaltür und
letztes erhaltenes
Fenster.

(Zdroj/Quelle:
Památník
Hartmanice)

STÁLÁ EXPOZICE

V roce 2005 se stavební rekonstrukce pomalu chýlila ke konci a bylo téměř jasné, že následující rok bude možné otevřít plánovanou expozici připomínající soužití Čechů, Němců a Židů na Šumavě. Jak již bylo zmíněno dříve, neexistují prakticky žádní pamětníci, kteří by si pamatovali na dané období a stejně málo bylo tudíž i exponátů. Na získávání podkladů se podílely dva týmy. Jeden tým byl ustaven z iniciativy ředitele Židovského muzea v Praze, pracovali v něm historici z Židovského muzea v Praze, Muzea Šumavy v Kašperských Horách a ze Západočeského muzea v Plzni. Druhý tým vytvořil člen katedry historie Západočeské univerzity v Plzni Prof. PhDr. Tomáš Jílek a pracovali v něm studenti historie. Občanské sdružení Památník Hartmanice získalo grant z programu Interreg na výzkum, konferenci a publikaci na dané téma a realizaci grantu zajišťovala plzeňská společnost Grafia.

„Dal jsem dohromady asi dvanáct svých přátel, ale v zásadě, když říkám my, tak jádro té expozice jsem tvořil já, moje manželka, můj tehdejší kolega Petr Štěpánek a kurátorka Tereza Brůchová, kterou jsme najali, která to dělala na plný úvazek, a my jsme do toho dodávali ideovou představu. Ještě nám ale mnoho lidí pomáhalo.“ (Michal Klíma)

Nakonec se podařilo dát dohromady materiály z různých zdrojů, ať už od jednotlivých subjektů nebo nejrůznějších institucí. Například Muzeum Šumavy zapůjčilo do sbírky rozmanité předměty. Byly vytvořeny i kopie některých dokumentů z Jeruzaléma, například kopie zmíněné knihy Tempelspenden evidující příspěvky členů židovské obce v Hartmanicích byla vyrobena na základě

Lange Zeit verliefen die Arbeiten nur auf der Grundlage alter Fotos aus den 1930er Jahren und anhand der Erkenntnisse der bauhistorischen Untersuchung von Ing. Anderle aus Pilsen. Es war nicht klar, wie viele hölzerne Pfeiler die Frauenempore stützten und wo genau sie standen, bis im verwilderten Garten steinerne Sockel gefunden wurden, die genau in die Löcher passten, wo einst die Pfeiler standen. Im Putz wurden unscheinbare Spuren der Befestigung des Geländers der Empore gefunden, sowie Teile des eigentlichen Geländers auf dem Dachboden. Die Platte des hölzernen Geländers fand man eingemauert in der Decke.

„Einige Dinge haben wir uns dazudenken müssen. Ich würde sagen, dass die historische Untersuchung zu 90 % richtig war und ungefähr 10 % haben wir nicht gewusst, also haben wir uns das irgendwie dazugedacht.“ (Michal Klíma)

Später, fast am Ende der Renovierung, tauchten zufällig die Originalpläne der Synagoge im Archiv in Klattau auf, die nicht eher gefunden werden konnten, weil sie am falschen Ort gelagert waren. Diese Pläne und Unterlagen bestätigten lediglich, dass das Projekt, das der Prager Architekt Petr Bašta ausgearbeitet hatte, bis ins kleinste Detail richtig war.

Weitere Unterlagen wurden überraschenderweise im Ausland gefunden. Im Archiv der Gedenkstätte Yad Vashem, die an die nationalsozialistische Judenvernichtung erinnert, fand Michal Klíma etliche Dokumente, die sich auf einen Todesmarsch jüdischer Frauen von Grünberg in Polen nach Winterberg und Prachatitz in Tschechien beziehen. Einige der Dokumente bezogen sich auch auf die Beschlagnahmung des Besitzes der Synagoge. Es handelte sich um eine Kopie des Originals aus dem Österreichischen Staatsarchiv. Genau dort fand Michal Klíma dann den Schriftverkehr der nationalsozialistischen Ämter mit der jüdischen Gemeinde über das konfiszierte Gut. Bei dem beschlagnahmten Besitz handelte es sich lediglich um etwa 12 Gegenstände (Bänke, Leuchter, einige Bilder). Gänzlich absurd scheinen die in knapp vier Jahren darüber entstandenen 140 Seiten Schriftverkehr zu sein, in dem über Bilanzen geschrieben wird, außerordentliche Abschlussrechnungen, Umrechnungen von einem Konto in Reichsmark, was mit dem Besitz weiter geschehen soll usw. Der einzige Zweck solch einer Aufgabe soll gewesen sein, dass die Beamten so vom Einzug an die Front verschont geblieben sind.

Auch das Zentralarchiv des Jüdischen Volkes in Israel stellte Michal Klíma Unterlagen über die jüdische Gemeinde in Hartmanitz zur Verfügung. Neben einigen relativ gewöhnlichen Urkunden wurde auch das wichtige Buch für die Tempelspenden an die Hartmanitzer Synagoge entdeckt. Es handelt sich um ein Heft, das aus Umschlägen besteht, auf denen konkrete Namen verzeichnet sind, was zur Erfassung der Beiträge für die Synagoge diente. Wer etwas spenden wollte, legte einen Zettel, auf dem der Betrag vermerkt wurde, in den entsprechenden Umschlag und umging so den Umgang mit Geld, z.B. während des Sabbats – später wurde der Betrag dann bezahlt.

DAUERAUSSTELLUNG

Im Jahr 2005 neigte sich die Renovierung dem Ende zu, und es war zu erwarten, dass im folgenden Jahr die geplante Ausstellung eröffnet werden konnte, die an das

fotografií pořízených Michalem Klímou. Obálky v knize navíc poskytují autentický seznam členů hartmanické židovské obce před druhou světovou válkou. Některé předměty byly doplněny ze sbírek německých přispěvatelů, například rodák z Kundratic, architekt Karl Suchý, poskytl starou mapu obce Kundratice či ukazovátka na tóru a další dokumenty pocházejí od Dr. Horsta Tilla.

Expozice zobrazuje česko-německo-židovské spoluzití od příchodu Židů na Šumavu přes 50. léta 20. století až po pád železné opony. Původně měla expozice časově obsáhnout dobu do začátku druhé světové války, ale ukázalo se, že celá tato historická epocha zažehnáním samotného konfliktu zdaleka nekončí. Expozice je faktografická, nikoliv výkladová, na audiovizuálních panelech návštěvník nenalezne žádné interpretace ani hodnotově zabarvené komentáře k popisované situaci a událostem, musí si na celou problematiku vytvořit svůj vlastní názor. Michal Klíma a zejména návštěvníci to hodnotí velice pozitivně.

„Hartmanice? – už ani nevím, ale byl to asi Václav Diviš, který mě pozval do synagogy při příležitosti jejího vysvěcení. Bylo hned zřejmé, jak skvělou práci pan Michal Klíma odvedl. A tak jsem se příběhem synagogy začal zabývat ještě intenzivněji. Synagoga na mě udělala opravdu obrovský dojem, zvláště když obrazy synagogy, kterou máte v paměti jako ruínu, srovnáte s její dnešní podobou. Především koncept odpuštěná a smíření považuji za jedinečný – znám sice spousty synagog v Čechách, které se snaží o přestavbu do své původní podoby, často s přilehlým malým muzeem, ale tento koncept v Hartmanicích je odlišný. I zde sice byla obnovena původní podoba synagogy, ale hned při vstupu do ní je návštěvníkovi připomenuto, že zde žilo obyvatelstvo, které mluvilo německy, možná se i provinilo a spoustu toho potlačilo, přesto nad ním nikdo neláme hůl. Je tu snaha o pozitivní pohled do budoucnosti, ne o stálém vypočítávání, kolik kde bylo mrtvých nebo na čí straně je vina, a to je právě na synagoze v Hartmanicích to krásné.“ (Edmund Stern)

Václav Diviš, bývalý ředitel Památníku, při výkladu u vstupu do Synagogy. / Václav Diviš, ehemaliger Direktor der Gedenkstätte, bei einer Erläuterung am Eingang der Synagoge.

(Zdroj/Quelle: CpKP ZČ)

Zusammenleben von Tschechen, Deutschen und Juden im Böhmerwald erinnern sollte. Wie bereits erwähnt, gab es keine Zeitzeugen, die sich an die entsprechende Zeit hätten erinnern können, weshalb es auch nur wenige Exponate gab. An der Zusammenstellung des Materials beteiligten sich zwei Teams. Ein Team wurde auf Initiative des Direktors des Jüdischen Museums in Prag zusammengestellt. Es bestand aus Historikern des Jüdischen Museums Prag, des Böhmerwaldmuseums in Bergreichenstein und des Westböhmisches Museums in Pilsen. Das zweite Team, in dem Geschichtsstudenten arbeiteten, gründete Prof. Dr. Tomáš Jílek vom Lehrstuhl für Geschichte der Westböhmisches Universität. Der Verein Gedenkstätte Hartmanitz erhielt eine Förderung aus dem Programm „Interreg“ für Forschung, Konferenzen und Publikationen zum Thema und das Abwicklungsverfahren übernahm die Pilsner Gesellschaft „Grafia“.

„Ich habe ungefähr zwölf meiner Freunde zusammengetrommelt, aber im Grunde haben wir, also ich, meine Frau, mein damaliger Kollege Petr Štěpánek und die Kuratorin Tereza Brůchová den Kern der Ausstellung zusammengestellt. Tereza Brůchová hatten wir engagiert, und sie machte das als Vollzeitjob. Wir haben dem Ganzen praktisch die Idee und Vorstellung gegeben. Aber es haben uns noch viele andere Leute geholfen.“ (Michal Klíma)

Am Ende ist es gelungen, Material von verschiedenen Quellen zusammenzutragen, sowohl von Einzelpersonen, als auch von verschiedensten Institutionen. Das Böhmerwaldmuseum steuerte eine große Auswahl an Leihgaben bei. Es wurden auch Kopien einiger Dokumente aus Jerusalem erstellt z.B. wurde anhand der von Michal Klíma aufgenommenen Fotografien eine Kopie des oben erwähnten Buches für die Tempelspenden angefertigt, das die Beiträge der Mitglieder der jüdischen Gemeinde in Hartmanitz enthielt. Die in dem Buch enthaltenen Umschläge lieferten zugleich ein authentisches Verzeichnis der Gemeindeglieder vor dem Zweiten Weltkrieg. Einige Gegenstände stammen aus den Sammlungen deutscher Förderer, so steuerte z.B. Architekt Karl Suchý, ein gebürtiger Kundratitzer, eine alte Karte des Ortes Kundratitz oder Dr. Horst Till einen Thora-Zeiger sowie weitere Dokumente bei.

Die Ausstellung zeigt das tschechisch-deutsch-jüdische Zusammenleben von der Zeit an, als die Juden begannen, in den Böhmerwald zu ziehen, über die 1950er Jahre hinweg bis zum Fall des Eisernen Vorhangs. Ursprünglich sollte die Ausstellung die Zeit bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkriegs darstellen, aber es hat sich gezeigt, dass das betrachtete Zusammenleben mit diesem Konflikt nicht endet. Die Ausstellung ist faktografisch, nicht bewertend – auf audiovisuellen Tafeln finden die Besucher keinerlei Interpretationen oder wertende Kommentare zu den beschriebenen Situationen und Ereignissen. Sie müssen sich zu der gesamten Problematik eine eigene Meinung erarbeiten. Michal Klíma und insbesondere die Besucher bewerten das sehr positiv.

„Hartmanice? – ich weiß gar nicht mehr, aber es war, glaube ich, Václav Diviš, der mich zur Einweihung der Synagoge einlud. Es war sofort klar, was Herr Klíma für fantastische Arbeit geleistet hatte. Und so habe ich begonnen, mich mit der Geschichte der Synagoge intensiver auseinanderzusetzen. Die Synagoge machte wirklich einen

Tak vidí mimořádný přínos aktivit spolku Památníku a vzniklé podoby expozice pan Edmund Stern, bývalý ředitel školy a učitel historie z bavorského Zwieslu, propagátor spolupráce mezi Čechy a Němci. Do Čech intenzivně jezdil i před rokem 1989, dnes neúnavně napomáhá objevovat krásy Šumavy a dalších koutů Čech zájemcům z Německa.

„Později jsem pro naše mladší žáky a jejich rodiče začal pořádat výlety do České republiky a ti byli také velice překvapeni, že v této zemi žijí lidé, kteří se umějí smát, jsou přátelštější atd. Měli zkrátka různé předsudky. [...] Každý, komu jsem synagogu v Hartmanicích ukázal, byl nadšený tímto unikátním projektem uprostřed Šumavy, o kterém člověk neměl ani potuchy.“ (Edmund Stern)

ZNOVUOTEVŘENÍ A PROVOZ SYNAGOGY

16. května roku 2006 byla synagoga slavnostně otevřena za přítomnosti místopředsedy Senátu Parlamentu ČR Petra Pitharta a Vrchního zemského a pražského rabína Karola Efraima Sidona. Ten samý rok navštívilo hartmanickou synagogu asi šedesát členů rodiny Barthů, rodiny, jejíž někteří členové žili v Hartmanicích a v Sušici. O rok později se podařilo nalézt skutečného rodáka z Hartmanic, Waltera Blocha, vnuka Simona Izáka Blocha, zakladatele podnikatelského impéria Blochů a nejvýznamnějšího hartmanického průmyslníka. Simon Bloch založil v nedalekém Chlumu úspěšnou továrnu na obalový materiál, kde zaměstnával stovky obyvatel Hartmanic i okolí. Kromě toho byl také předsedou židovské náboženské obce v Hartmanicích a velkou měrou se podílel na stavbě zdejší synagogy. Domu číslo 1, kde bydlel, se dodnes říká Plochák. Tereza Brůchová, kurátorka expozice, se za Walterem Blochem vydala do Frankfurtu nad Mohanem, aby natočila video-rozhovor, který se stal součástí audiovizuální části expozice.

„Lidé jsou nadšení, nemáme za celých jedenáct let ani jeden negativní ohlas. Myslí si, že jsme našli i nějaké pochopení u kraje, kde nás začali akceptovat, začali vnímat, že existujeme. Už to vědí a jsou schopní nám dávat nějaké granty, to na začátku nebylo možné. Myslí si, že jsme dostali do všech průvodců, do map po celém světě, jsme dokonce ve světové encyklopedii židovských památek.“ (Michal Klíma)

Náklady na provoz synagogy (expozice) jsou hrazeny částečně z výnosů, tzn. z prodeje vstupenek a suvenýrů, a částečně z příspěvků Plzeňského kraje, případně z dalších sponzorských příspěvků. Občas dostane spolek i nějaký grant, například minulý rok ho získal od Nadačního fondu obětím holocaustu. To je organizace, která se stará o židovské památky, o připomínky holocaustu a jeho oběti. Výjimkou nejsou ani příspěvky od soukromých donátorů, například od pana Krska, majitele Škody Plzeň, resp. Škody Transportation nebo od Jana Dobrovského, který je členem spolku.

„Takže za těch dvanáct let jsme to vždycky nějak dali dohromady, abychom měli na mzdy zaměstnancům.“ (Michal Klíma)

starken Eindruck auf mich, vor allem wenn Sie die Bilder der Synagoge, die ich als Ruine in Erinnerung hatte, mit der heutigen Gestalt vergleichen. Vor allem das Konzept der Vergebung und Aussöhnung halte ich für einzigartig. Ich kenne zwar viele Synagogen in Tschechien, die sich um einen Umbau in die ursprüngliche Form bemühen, oft mit einem angeschlossenen kleinen Museum, aber dieses Konzept in Hartmanitz ist anders. Hier wurde zwar auch die ursprüngliche Gestalt der Synagoge wiederhergestellt, aber gleich am Eingang wird der Besucher daran erinnert, dass hier eine Bevölkerung lebte, die Deutsch sprach, die sich vielleicht auch schuldig gemacht hat und viel unterdrückt hat, aber trotz alledem bricht niemand den Stab über sie. Es ist das Bemühen um einen positiveren Blick in die Zukunft, nicht um das ständige Aufrechnen, wie viele Tote es wo gab und auf welcher Seite die Schuld zu suchen ist, und das ist an der Synagoge in Hartmanitz gerade das Schöne.“ (Edmund Stern)

So sieht Edmund Stern, ehemaliger Rektor aus dem bayerischen Zwiesel und Förderer der Zusammenarbeit zwischen Deutschen und Tschechen, den außergewöhnlichen Beitrag des Vereins und der in dieser Form entstandenen Ausstellung in Hartmanitz. Nach Tschechien fuhr er auch schon vor 1989 regelmäßig, heute hilft er deutschen Besuchern unermüdlich, die Schönheit des Böhmerwalds und anderer Ecken in Tschechien zu entdecken.

„Später habe ich angefangen, für unsere jüngeren Schüler und deren Eltern Ausflüge nach Tschechien zu veranstalten und die waren so überrascht, dass in diesem Land Menschen leben, die lachen können, freundlich sind usw. Sie hatten kurzum verschiedene Vorurteile. Jeder, dem ich die Synagoge in Hartmanitz gezeigt habe, war begeistert von diesem einzigartigen Projekt mitten im Böhmerwald, von dem man überhaupt keine Ahnung hatte.“ (Edmund Stern)

DIE WIEDERERÖFFNUNG DER SYNAGOGUE UND DER AUSSTELLUNGSBETRIEB

Am 16. Mai 2006 wurde die Synagoge in Anwesenheit des Vizevorsitzenden des Senats der Tschechischen Republik Petr Pithart und des Obersten Landesrabbiners aus Prag, Karol Efraim Sidon, feierlich eröffnet. Im gleichen Jahr besuchten etwa 60 Mitglieder der Familie Barth, deren Vorfahren teilweise in Hartmanitz und Schüttenhofen gelebt hatten, die Synagoge. Ein Jahr später gelang es tatsächlich noch, einen Hartmanitzer Zeitzeugen zu finden: Walter Bloch, den Enkel von Isak Simon Bloch, der der Gründer des Unternehmerimperiums Bloch und bedeutendster Hartmanitzer Unternehmer gewesen war. Isak Simon Bloch hatte im nahegelegenen Chumo eine erfolgreiche Fabrik für Verpackungsmaterial gegründet, in der er Hunderte von Menschen aus Hartmanitz und der Umgebung beschäftigte. Außerdem war er auch der Vorsitzende der jüdischen Religionsgemeinschaft in Hartmanitz gewesen und hatte sich entscheidend am Bau der örtlichen Synagoge beteiligt. Das Haus mit der Nummer 1, in dem er gewohnt hat, wird bis heute „Plochák“ genannt. Tereza Brůchová, die Kuratorin der Ausstellung, machte sich auf dem Weg zu Walter Bloch nach Frankfurt am Main, um ein Videointerview aufzunehmen, das Teil der audiovisuellen Ausstellung wurde.

Ačkoliv samotná rekonstrukce synagogy a tvorba expozice proběhla poměrně hladce, její provoz není až tak snadná záležitost.

„Není udržitelný z vlastních výnosů, je udržitelný pouze s příspěvím sponzorů, ať už tedy kraje, ale ani kraj by nestačil. Kraj nám dával tři roky za sebou 350 000 a my vybereme asi 150 000 na příspěvcích, ale potřebujeme asi 600 až 700 000 na provoz, takže tam ještě potřebujeme zhruba 150 000 ročně. A doufáme tedy, že kraj nás bude podporovat i nadále, ten první velký grant jsme dostali od pana Chovance, když byl hejtmanem, a současný hejtman, pan Bernard slíbil, že v tom snad bude pokračovat.“ (Michal Klíma)

V průběhu roku 2017 se zrodila iniciativa ze strany německých zájemců na podporu provozu Památníku v Hartmanicích. Edmund Stern a Dr. Horst Till vnímají jako potřebné, aby se povědomí o hartmanické synagoze dostalo k co nejširšímu publiku. Vnímají jako důležité zajistit bezproblémový provoz, resp. jeho financování, a nabízejí tak vedení památníku možnost založení nadace či klubu příspěvkatelů, které by napomohly rozšířit nezávislost památníku na veřejných dotacích. Jednání je ve svých počátcích.

Samotná budoucnost synagogy je vlastně poměrně nejasná, Michal Klíma se vyjádřil, že provoz v roce 2018 je zajištěn, ale jaká bude situace v dalších letech, se teprve uvidí. V následujících padesáti letech synagogu prý buďto věnuje státu, nebo ji zdědí jeho děti, záleží na nich. Michal Klíma se o vše stará v podstatě sám se svými přáteli bez většího zásahu státu, má tudíž kontrolu nad celkovým děním kolem stavby, expozice a celkového fungování. Na druhou stranu to má i negativa.

Současná expozice v původní ženské galerii synagogy. / Gegenwärtige Ausstellung auf der ursprünglichen Frauenempore der Synagoge.

(Zdroj/Quelle: CpKP ZČ)

„Die Leute sind begeistert. Wir hatten in den ganzen 11 Jahren keine einzige negative Reaktion. Ich denke, dass wir auch beim Bezirk auf Verständnis gestoßen sind, er hat angefangen, uns zu akzeptieren und wahrzunehmen, dass wir existieren. Sie wissen schon von uns und können uns auch Fördermittel zuteilen, am Anfang war das nicht möglich. Ich denke, dass wir es in alle Reiseführer geschafft haben, in Karten auf der ganzen Welt, wir sind sogar in der weltweiten Enzyklopädie der jüdischen Denkmäler.“ (Michal Klíma)

Die Kosten für den Betrieb der Synagoge, insbesondere der Ausstellung, werden teilweise aus den Einnahmen, also aus dem Verkauf der Eintrittskarten und Souvenirs, gedeckt. Einen Teil steuert auch der Bezirk Pilsen bei und der Rest kommt bei Bedarf aus Sponsorengeldern. Mitunter erhält der Verein auch Fördermittel, letztes Jahr hat er z.B. Gelder aus dem Stiftungsfonds für die Opfer des Holocausts bekommen. Diese Organisation kümmert sich um jüdische Denkmäler, um das Erinnern an den Holocaust und die Opfer wachzuhalten. Auch Spenden von privaten Unterstützern sind keine Ausnahme, wie z.B. von Tomáš Krsek, Inhaber von Škoda Plzeň bzw. Škoda Transportation, oder Jan Dobrovský, der Mitglied des Vereins ist.

„In den zwölf Jahren haben wir es immer irgendwie hinbekommen, dass es für die Gehälter der Angestellten gereicht hat.“ (Michal Klíma)

Auch wenn die eigentliche Renovierung der Synagoge und die Einrichtung der Ausstellung relativ unproblematisch verliefen, ist ihr Betrieb doch keine so leichte Angelegenheit.

„Es trägt sich nicht selbst, wenn Sie es exakt wissen wollen, es trägt sich nicht aus den eigenen Einnahmen, sondern nur mit der Hilfe von Sponsoren, ob das nun der Bezirk ist – aber auch das würde nicht reichen. Der Bezirk hat uns drei Jahre hintereinander 350.000 Kronen gegeben, und wir nehmen jährlich ungefähr 150.000 Kronen ein, aber brauchen etwa 600.000 bis 700.000 Kronen für die Betriebskosten, also fehlen uns da jährlich ungefähr noch 150.000 Kronen. Und wir hoffen also, dass uns der Bezirk auch weiterhin unterstützt, den ersten großen Fördermittelbetrag haben wir unter Bezirkshauptmann Chovanec erhalten und der jetzige Bezirkshauptmann Bernard hat versprochen, dass er darin fortfahren wolle.“ (Michal Klíma)

Im Laufe des Jahres 2017 kam von deutscher Seite eine Initiative zur Unterstützung des Betriebs der Synagoge in Hartmanitz zustande. Edmund Stern und Dr. Horst Till finden es wichtig, dass ein möglichst breites Publikum von der Hartmanitzer Synagoge erfährt. Einen problemlosen Betrieb bzw. seine Finanzierung sicherzustellen, halten sie für notwendig und bieten daher der Leitung der Gedenkstätte die Möglichkeit an, eine Stiftung oder einen Verein von Förderern zu gründen, der dazu beitragen würden, die Unabhängigkeit der Gedenkstätte von öffentlichen Fördergeldern zu vergrößern. Die entsprechenden Verhandlungen stehen allerdings noch am Anfang.

Die Zukunft der Synagoge ist somit relativ ungewiss. Michal Klíma äußerte sich dahingehend, dass der Betrieb für das Jahr 2018 gesichert ist. Wie aber die

Samotná obec Hartmanice je vzhledem k synagoze částečně pasivní, nestaví se sice proti provozu synagogy, vždy vychází spolku v čemkoliv vstříci a dává synagoze dotaci na teplo, odpouští část úhrady. Ale vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně výraznou památku v širokém okolí, tak by se dal očekávat trochu větší zájem. Expozice má poměrně dlouhou otvírací dobu a láká do města mnoho návštěvníků, čehož však obec nijak nevyužívá. Obchody zavírají ještě před zavírací dobou expozice, takže návštěvníci nemohou využít další služby. Jedním z důvodů takového nezájmu je podle pana Klímy absence vztahu k místu ze strany obyvatel, kteří přišli do Hartmanic jako dosídlenci a ještě si nevybudovali dostatečné pouto. Zároveň s odchodem židovských obyvatel a vlivem poválečného režimu zmizel i jakýsi „podnikavý duch“.

Muzeum v hartmanické synagoze není profesionální ve smyslu, že by bylo vytvořené či provozované státem, je vytvořené z iniciativy několika „obyčejných“ lidí. Pan Klíma vnímá omezenou podporu státu:

„Považuji za naprostý skandál, že stát vůbec nepodporuje takovátó sdružení. Protože náklady provozu, za které to děláme, jsou zlomek toho, za které by takovétó muzeum provozoval stát. Já bych očekával, v rozumné zemi, jestliže stát provozuje za miliony korun jiná muzea, tak kdyby ministerstvo kultury řeklo, že je tady jasně prokazatelná činnost, která je v podstatě každý rok stejná, a dají hartmanickému památníku 400 000 korun, tak tady to muzeum prostě funguje. Nemusí se o něj nikdo starat a my se můžeme starat o to, abychom mohli zlepšovat expozici, a je to vyřízené.“ (Michal Klíma)

Michal Klíma tak poukazuje na obecnější problém – nakolik je státní a veřejná správa ochotna podpořit, a tím i jasně ocenit iniciativu soukromých osob a neziskových sdružení, která usilují o obnovu zapomenutých kulturních památek. Zatím si stát, kraje i obce hledí spíše svých vlastních zřizovaných institucí, aniž by dohlédly rozsah dobrovolnických iniciativ, které nelze žádnými složkami státu či samospráv nahradit.

Skříň se svitkem tory. Skříň pochází ze zbořené Pardubické synagogy.
/
Schrein mit der Torarolle. Der Schrein stammt aus der abgerissenen Pardubitzer Synagoge.

(Zdroj/Quelle: Památník Hartmanice)

Situation in den folgenden Jahren sein wird, wird sich erst zeigen. In den kommenden 50 Jahren will er die Synagoge entweder dem Staat vermachen oder sie an seine Kinder vererben. Michal Klíma kümmert sich mit seinen Freunden im Grunde um alles selbst, ohne größere Einmischung von Seiten des Staates. Er hat somit die Kontrolle über das Gesamtgeschehen rund um das Bauwerk, die Ausstellung und das Projekt im Ganzen. Andererseits hat das auch eine negative Seite.

Die Gemeinde Hartmanitz ist bezüglich der Synagoge teilweise passiv, sie stellt sich zwar nicht gegen deren Betrieb und kommt dem Verein in vielen Dingen entgegen, teilt ihr Fördermittel für die Heizung zu, erlässt einen Teil der Zahlungen. Aber in Anbetracht der Tatsache, dass es sich um ein relativ bedeutendes Denkmal im weiteren Umkreis handelt, wünschte man sich ein wenig mehr Interesse von Seiten der Gemeinde. Die Ausstellung hat vergleichsweise lange Öffnungszeiten und lockt so viele Besucher in die Stadt, was die Gemeinde aber nicht wirklich ausnutzt. Die Geschäfte schließen noch vor der Ausstellung, also können die Besucher keine weiteren Dienstleistungen in Anspruch nehmen. Ein Grund für dieses Desinteresse ist laut Michal Klíma die fehlende Bindung der Einwohner an den Ort, denn viele von ihnen kamen als Neusiedler im Rahmen der Aufsiedlung nach dem Zweiten Weltkrieg hierher und haben noch kein ausreichend starkes Band zum Ort aufgebaut. Gleichzeitig verringerte sich mit dem Weggang der jüdischen Bewohner und unter dem Regime der Nachkriegszeit der Unternehmergeist.

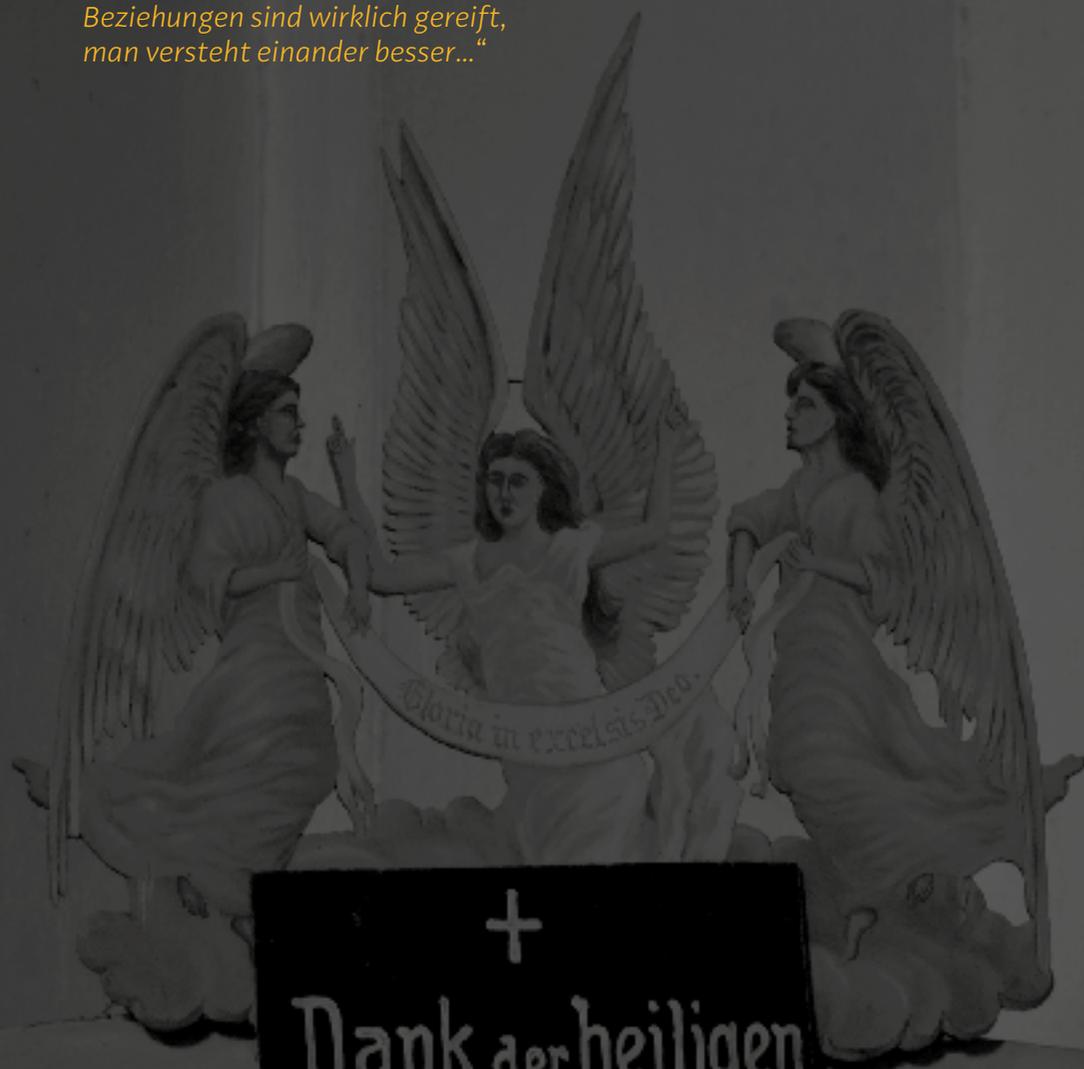
Das Museum der Hartmanitzer Synagoge ist nicht professionell in dem Sinne, dass es vom Staat eingerichtet und betrieben würde – es entstand aus der Initiative einiger Privatleute. Michal Klíma ist sich der fehlenden Unterstützung von Seiten des Staates bewusst:

„Ich halte es für einen absoluten Skandal, dass der Staat solche Vereine überhaupt nicht unterstützt. Denn die Betriebskosten, zu denen wir das alles machen, sind ein Bruchteil dessen, was den Staat das Betreiben eines solchen Museums kosten würde. In einem vernünftigen Land würde ich erwarten – wenn der Staat für Millionensummen andere Museen betreibt – dass das Kulturministerium sagen würde, dass hier eine klar nachweisbare Tätigkeit vorhanden ist, die im Prinzip jedes Jahr gleich ist, und sie würden der Stätte in Hartmanitz jedes Jahr 400.000 Kronen geben. Dann würde das Museum einfach funktionieren. Wir müssten uns nicht darum kümmern und könnten dafür die Ausstellung verbessern, und es wäre erledigt.“ (Michal Klíma)

Michal Klíma verweist somit auf das grundsätzliche Problem, inwieweit die staatliche und öffentliche Verwaltung bereit ist, die Initiative privater Personen und gemeinnütziger Vereine, die sich für die Erneuerung vergessener Kulturdenkmäler einsetzen, zu unterstützen und damit auch wertzuschätzen. Bis jetzt berücksichtigen der tschechische Staat, die Bezirke und die Gemeinden vorwiegend die Institutionen in eigener Trägerschaft, ohne dass sie den Umfang ehrenamtlicher Initiativen anerkennen, der durch keinen Sektor des Staates oder der Selbstverwaltung ersetzt werden kann.

„Česko-německé vztahy zrály,
lépe si navzájem rozumíme...“

„Die deutsch-tschechischen
Beziehungen sind wirklich gereift,
man versteht einander besser...“

PLANÁ
PLAN

4

+
Dank der heiligen
Mutter-Anna

Poutní kostel sv. Anny u Plané

Město Planá leží v mírném úvalu zvlněného kraje na železniční trati Plzeň – Cheb asi 12 km od Mariánských Lázní. Západně od města vedou státní hranice s Bavorskem, nejbližším hraničním přechodem je Broumov – Mähring vzdálený 15 km, s navazujícím okresem Tirschenreuth. Město Tirschenreuth je partnerským městem Plané.

První písemné záznamy o Plané pocházejí z roku 1251. V držení panství Planá se vystřídalo několik šlechtických rodů, které sídlily v plánském zámku. Byli to pánové z Dobrohošti, Žeberkové, Šlikové, Sinzendorfové, Nostitzové a Nostitz-Rhieneckové. Město leželo na důležité obchodní cestě, která vedla z Norimberku přes Cheb dále do Čech. Kolem roku 1400 byla Planá na tehdejší dobu poměrně velkým městečkem s náměstím a několika přilehlými uličkami. Nejvíce byla Planá postižena v 16. století, kdy ve městě vypukla epidemie moru a město bylo téměř vylidněno. Poté se do města stěhovali noví obyvatelé převážně ze sousedního Bavorska. V 17. století pak došlo k rozkvětu Plané, kdy se rozvíjela řemesla, obchod, hornictví a mincovnictví.

Po založení Československé republiky v roce 1918 přišel do Plané osídlené téměř výhradně sudetskými Němci menší počet českých úředníků a státních zaměstnanců. V roce 1920 měla obec přes 4000 obyvatel, z nichž bylo 200 Čechů. Planá byla správním městem, obchodním a hospodářským centrem celého okolí. Po druhé světové válce dochází k výraznému úbytku obyvatel v důsledku odsunu německého obyvatelstva. Roku 1950 počet obyvatel Plané dosahoval necelých 2800 obyvatel. S následky nízkého počtu obyvatel se potýkalo město ještě dlouho po pádu komunistického režimu. Postupně ale došlo ke zlepšení situace díky otevření hranic a možnosti navazování vztahů se sousedním Bavorskem.

Die Wallfahrtskirche St. Anna bei Plan

Die Stadt Plan (tschechisch Planá) liegt in einem sanften Tal der hügeligen Landschaft an der Eisenbahnstrecke Pilsen-Eger, etwa 12 Kilometer von Marienbad. Westlich der Stadt verläuft die Landesgrenze zu Bayern. 15 Kilometer entfernt ist der nächstgelegene Grenzübergang Broumov-Mähring, an den sich der Landkreis Tirschenreuth anschließt. Die Stadt Tirschenreuth selbst ist Partnerstadt von Plan.

Die ersten schriftlichen Erwähnungen zu Plan stammen aus dem Jahr 1251. Die Herrschaft über Plan wechselte zwischen mehreren Adelsgeschlechtern, die im Planer Schloss ihren Sitz hatten – die Geschlechter von Dobrohoscht, Seeberg, Sinzendorf, Nostitz und Nostitz-Rieneck. Der Ort lag an der bedeutenden Handelsstraße, die von Nürnberg über Eger weiter nach Böhmen führte. Um das Jahr 1400 war Plan eine für die damalige Zeit relativ große Stadt mit einem Marktplatz und mehreren angrenzenden Straßen. Im 16. Jahrhundert brach in Plan eine Pestepidemie aus, die die Stadt sehr schwer traf, und fast die gesamte Bevölkerung auslöschte. Danach zogen viele Menschen, vor allem aus dem angrenzenden Bayern, in die Stadt. Im 17. Jahrhundert erlebte Plan seine Blütezeit, das Handwerk entwickelte sich rasch, ebenso der Handel, der Bergbau und das Münzwesen.

Nach der Gründung der Tschechoslowakischen Republik im Jahr 1918 kamen tschechische Beamte und staatliche Angestellte nach Plan, wo zu dieser Zeit fast ausschließlich Sudetendeutsche lebten. Im Jahr 1920 hatte Plan über 4.000 Einwohner, davon waren 200 Tschechen. Plan war Verwaltungssitz sowie Handels- und Wirtschaftszentrum der gesamten Region. Nach dem Zweiten Weltkrieg sank die Bevölkerungszahl in Folge der Vertreibung der deutschen Einwohner erheblich. Im Jahr 1950 lebten weniger als 2.800 Menschen in Plan. Mit den Folgen der geringen Einwohnerzahl hatte die Stadt noch lange nach dem Ende des kommunistischen Regimes zu kämpfen. Schrittweise verbesserte sich die Situation aufgrund der nun

ÚPADEK POUTNÍHO MÍSTA VE 20. STOLETÍ

Po druhé světové válce se tradice poutí přerušila na více než čtyřicet let. Úpadek započal již s válkou a dovršil se následným odsunem německého obyvatelstva a pronásledováním církve souvisejícím s nástupem komunistického režimu. Řád a juvenát byly během druhé světové války rozpuštěny. Po válce byli do prázdné budovy kláštera nastěhováni sudetští Němci určení k odsunu a až do září 1946 byla budova používána jako sběrný tábor. 2. 3. 1947 sice přešel klášter a Kostel svaté Anny zpět do správy českých redemptoristů a byl znovu ustaven juvenát, ale jen na krátkou dobu. Po únoru 1948 nastaly perzekuce komunistického režimu proti církvi. Pro redemptoristy v klášteře sv. Anny byla osudná noc ze 13. na 14. dubna 1950, kdy byli státní tajnou bezpečností za asistence lidových milic odvezeni pod záminkou přechovávání zbraní v klášteře. Tato akce proběhla tu noc na území celého státu pod krycím jménem „K“. Mladí redemptoristé skončili pravděpodobně v táborech nucených prací.

Klášter v dalších letech sloužil jako útulek pro řecké děti v době občanské války, pak plnil účel vojenské marodky, později fungoval jako plicní léčebna. V roce 1981 byla budova kláštera kompletně přestavěna a sloužila i nadále jako část plánské nemocnice. V současnosti je využívána jako nemocnice následné péče.

„Kostel svaté Anny byl po zrušení kláštera v roce 1950 uzavřen a používán jako skladiště. Několikrát byly vypáčeny dveře, otevřena hrobka uprostřed kostela. Nejvíce byly poškozeny barokní varhany a mnoho píšťal rozkradeno.“ (výňatek z farní kroniky)

1. Pavilonek nad záračným pramenem.

/ Pavillon über der Heilquelle.

2. Klášter redemptoristů se zahradami pod kostelem Sv. Anny, 1. pol. 20. století.

/ Redemptoristenkloster mit Gärten unter der St. Anna-Kirche, erste Hälfte des 20. Jahrhunderts.

(Zdroj/Quelle: MÚ Planá)

Zeit blühte die Verehrung von St. Anna wieder auf und auf Veranlassung des Grafen von Schlick entstand sogar eine Bruderschaft der Hl. Anna, deren Statut Papst Innozenz X. bestätigte. Im Jahr 1667 ließ die Gräfin von Sinzendorf eine Kapelle über der Quelle errichten, welche für ihre Heilkräfte bekannt war. Zwischen 1601 und 1725 finden sich in der Kirchenchronik von Plan neben sieben Fällen von Blindenheilung auch fünf Fälle geheilter Gelenkerkrankungen und viele andere wundersame Heilungen.

Zu Beginn des 18. Jahrhunderts brannte die Kirche bis auf die Grundmauern nieder. Die Bilder und Skulpturen konnten jedoch gerettet werden und im Jahr 1726 wurde die neue Kirche geweiht. Der fertige Bau ist ein einmaliges Beispiel barocker Baukunst des 18. Jahrhunderts. Die Wallfahrtstradition wurde erneut unterbrochen durch die Reformen von Kaiser Joseph II. 1783 wurde die Kirche geschlossen und die St.-Anna-Bruderschaft aufgelöst. Es gibt keine Unterlagen darüber, wie lange die Kirche geschlossen blieb, aber die traditionelle Wallfahrt wurde erneut wiederbelebt.

Anfang des 20. Jahrhunderts wurde vor dem westlichen Portal die Familiengruft der Grafen von Nostitz-Rieneck eingerichtet. Eine bedeutende Veränderung für den Wallfahrtsort brachten die Jahre 1921-22, als hier das Kloster der Redemptoristen gebaut und ein Juvenat für die Ausbildung des priesterlichen Nachwuchses eingerichtet wurde. Die jungen Ordensmänner kümmerten sich neben ihren geistlichen Pflichten auch um das Klostergut und die weitläufigen Gärten mit großem Bienenbestand. Das Kloster war zum größten Teil autark. In der gleichen Zeit wurde ein Gasthaus erbaut und die Wallfahrt zur Hl. Anna wieder zum Leben erweckt. Viele Gläubige kritisierten zwar den allzu weltlichen Umtrieb am Wallfahrtsort, aber letztendlich fanden sie sich damit ab, dass außer den Mönchen auch einfache Leute, Ausflügler und Neugierige nach St. Anna kamen und somit Leben an diesen Ort zurückbrachten.

DER NIEDERGANG DES WALLFAHRTSORTS IM 20. JAHRHUNDERT

Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde die Wallfahrtstradition für mehr als 40 Jahre unterbrochen. Der Niedergang begann schon während des Krieges und setzte sich mit der Vertreibung der deutschsprachigen Bevölkerung fort. Hinzu kam die Unterdrückung der Kirche durch das kommunistische Regime. Der Orden und das Juvenat wurden während des Zweiten Weltkrieges aufgelöst. Nach dem Krieg wurden Sudetendeutsche, die vertrieben werden sollten, im Klostergebäude untergebracht. Bis zum September 1946 wurde das Kloster als Sammellager benutzt. Am 2. März 1947 wurde das Kloster zwar wieder unter die Verwaltung der tschechischen Redemptoristen gestellt und das Juvenat erneuert, jedoch nur für kurze Zeit. Nach den Ereignissen im Februar 1948 kam es zur Verfolgung der Kirche durch das kommunistische Regime. Die Nacht vom 13./14. April 1950 war für die Redemptoristen im St.-Anna-Kloster schicksalhaft, da sie unter dem Vorwand, dass im Kloster Waffen gelagert würden, von der Geheimpolizei (StB) und assistierenden Bürgermilizen verschleppt wurden. Ähnliche Aktionen fanden in dieser Nacht im gesamten Land unter dem Decknamen „K“ statt. Die jungen Redemptoristen wurden wahrscheinlich in Arbeitslager gebracht.

Das Kloster diente in den Folgejahren als Heim für griechische Kinder, die vom Bürgerkrieg betroffen waren, später dann als Krankenstation für das Militär und danach wurde es zur Heilanstalt für Lungenerkrankungen. 1981 wurde das

Poslední procesí ke sv. Anně šlo z Plané ještě starou alejí v létě roku 1949.

Ke změnám došlo v roce 1964, kdy byl kostel navrácen k církevním účelům, byly obnoveny pravidelné mše pro české věřící. K tomu došlo pravděpodobně i proto, že vysídlení Němci projevíli tehdy přání navštívit poutní místo a nechat na Svaté Anně sloužit mši. Přání bylo úředními orgány vyhověno. Mši nechal plánský farář páter Milan Hejhal celebrovat po válce odsunutému knězi Ortmannovi z Waldkraiburgu, členu řádu premonstrátů, plánskému rodákovi, což mělo pro pátera Hejhala za následek zákaz výkonu kněžského povolání na řadu let. Jednalo se však o výjimečnou česko-německou mši, na kterou navázaly až pouti po pádu železné opony.

„Tehdejší Plánský farář Milan Hejhal byl sice Čech, ale měl blízký vztah k Němcům. Mluvil německy, zpíval německy, sloužil mši v němčině. Bylo tam ale i hodně Čechů, nejen Němci. Ale bylo to složité, nebylo moc peněz, vízum stálo peníze. Kdo už měl auto, tak si říkal, jestli do Československa má jet autem, co když se něco stane... Bylo to složité v komunistické době, a pouti v roce 1964 byla jednorázová, až do roku 1990.“ (Rosa Schöner)

Co se týká pramene, který u poutního místa vyvěral, ještě dlouho po druhé světové válce byla stavba pečlivě udržována.

„V 70. letech pramen fungoval, byla tam cesta a lidé chodili k pramenu. Pak byl pramen stržen v důsledku blízkého dolování uranu. Pramen i cesta k němu zanikly.“ (Miloslav Antropius)

V 90. letech bylo možné místo nalézt už jen s velkými obtížemi. Dolování mělo za následek i poničení aleje, kudy putovala procesí, poničeny byly přejezd přes trať, boží muka a kaplička.

PARALELA POUTNÍHO MÍSTA V MÄHRINGU

Mnoho z odsunutých německých rodáků Plánska a Bezdružicka se po odsunu usadilo v okolí Tirschenreuthu. V 50. letech 20. století došlo k obnovení tradice poutí za hranicemi v nedalekém Mähringu, který leží dva kilometry od hranic a přibližně sedmáct kilometrů od Plané. V roce 1953 zde postavili kapli sv. Anny jako paralelu poutního místa u Plané.

„Sudetští Němci ze sdružení Heimatkreis Plan-Weseritz se zde setkali prvně začátkem padesátých let a v roce 1953 nechali postavit kapli sv. Anny. Je to jednoduchá malá kaple a v sobotu a neděli po svátku sv. Anny byli v Mähringu tisíce návštěvníků.“ (Rosa Schöner)

Při vysvěcení zde bylo kolem 4000 poutníků. Procesí sem chodila v neděli po svátku sv. Anny tak, jako tomu bylo dříve v kostele u Plané. V Mähringu v tradici poutí pokračovali a postupně nechali kapli přestavět na malý kostelík.

Klostergebäude komplett umgebaut und weiterhin als Teil des Planer Krankenhauses genutzt. Heute befindet sich dort die Abteilung für Langzeitpflege.

„Die Kirche St.-Anna wurde nach der Auflösung des Klosters 1950 geschlossen und als Lagerraum genutzt. Mehrere Male wurde die Tür aufgebrochen, die Grabstätte im mittleren Teil der Kirche geöffnet. Am schwersten wurde die barocke Orgel beschädigt und viele Pfeifen gestohlen.“ (Auszug aus der Pfarrchronik)

Die letzte Prozession von Plan über die alte Allee nach St. Anna fand im Sommer 1949 statt.

Erst im Jahr 1964, als die Kirche wieder für kirchliche Zwecke genutzt werden konnte, durften für die tschechischen Gläubigen wieder regelmäßig Gottesdienste gefeiert werden. Dazu kam es wahrscheinlich auch deshalb, da von Seiten der Vertriebenen der Wunsch geäußert wurde, den Wallfahrtsort zu besuchen und in St. Anna eine Messe feiern zu dürfen. Die amtlichen Organe kamen diesem Wunsch nach. Der Planer Pfarrer Milan Hejhal ließ den nach dem Krieg vertriebenen Priester Ortmann aus Waldkraiburg, einen Prämonstratenser, der ursprünglich aus Plan stammte, eine Messe zelebrieren. Dies zog jedoch für Pater Hejhal ein jahrelanges Berufsverbot nach sich. Diese deutsch-tschechische Messe fand nur einmalig statt, die Wallfahrten wurden erst nach dem Fall des Eisernen Vorhangs wiederbelebt.

„Der Pfarrer von Plan, P. Milan Hejhal war ja Tscheche – aber er hatte großen Bezug zu den Deutschen. Er hat deutsch gesprochen, er hat deutsch gesungen, er hat deutsche Gottesdienste gehalten. [...] Da waren aber auch viele tschechische Leute dort, nicht nur Deutsche, und es war schon schwierig, das Geld war knapp und das Visum hat Geld gekostet und wer hat schon ein Auto gehabt? Ja und dann fahren wir in die Tschechoslowakei, aber was ist, wenn was passiert? Also es war in der kommunistischen Zeit wenig zu machen und die Wallfahrt 1964 war einmalig – bis eben 1990.“ (Rosa Schöner)

Was die einst sprudelnde Quelle am Wallfahrtsort betrifft, so wurde der Brunnen noch lange nach dem Zweiten Weltkrieg gepflegt:

„In den 1970er Jahren funktionierte die Quelle, es gab einen Weg, und es kamen Leute zur Quelle. Dann versiegte die Quelle in Folge des Uranabbaus in der Nähe. Die Quelle und der Weg dorthin verschwanden.“ (Miloslav Antropius)

In den 1990er Jahren war es schon sehr schwierig, den Ort überhaupt zu finden. Aufgrund des Bergbaus wurden u.a. die Allee, über die die Gläubigen ehemals pilgerten, sowie der Bahnübergang, die Betsäule und die Kapelle beschädigt.

PARALLELER WALLFAHRTSORT IN MÄHRING

Viele der Vertriebenen aus der Region Plan und Weseritz ließen sich in der Umgebung von Tirschenreuth nieder. In den 1950er Jahren kam es zur Erneuerung der Wallfahrtstradition auf der deutschen Seite der Grenze im nahen Mähring, das zwei

Pout' v Mähringu u kaple sv. Anny v roce 1967.

/ Wallfahrt in Mährlng bei der St. Anna-Gedächtniskapelle 1967.

Kaple sv. Anny s přístavěnou rozhlednou z roku 1974.

/ St. Anna-Kapelle mit im Jahr 1974 angebaurem Aussichtsturm.

(Zdroj/Quelle: Förderverein St. Anna e. V.)

V roce 1974 zde byla přístavěna i rozhledna, odkud je vidět do Plané. Jsou zde také umístěny pamětní desky s příběhy lidí, kteří byli po válce odsunuti, a nástěnná plastika zobrazující odsun.

TRADIČNÍ POUŤ DEN NA SV. ANNĚ

Pro obyvatele Plánska byl den sv. Anny od nepaměti nejvýznamnějším svátkem. V tradičním procesi bývaly nesené sochy Panny Marie, Ježíška a sv. Anny v bílém oděni a prapory na bohatě zdobených žerdích se jmény Maria a Anna a v průvodu šlo mnoho bíle oděných družiček. Lidé sem putovali z Plané, z Chodové Plané, Chodského Újezdu, Zadního Chodova (šlo o hvězdícovou pouť).

Kilometer hinter der Grenze und damit etwa 17 Kilometer von Plan entfernt liegt. 1953 bauten die Vertriebenen hier die St.-Anna-Gedächtniskapelle als Parallele zum Wallfahrtsort in Plan.

„Die Sudetendeutschen haben sich das erste Mal Anfang der 1950er Jahre hier getroffen, aus dem Kreis Plan-Weseritz, und 1953 haben sie eine St.-Anna-Gedächtniskapelle erbaut. Eine einfache, kleine Kapelle. Es waren immer Tausende von Besuchern am Samstag und Sonntag nach dem St.-Anna-Tag hier in Mährlng zum Treffen.“ (Rosa Schöner)

Zur Weihe der Kapelle kamen etwa 4.000 Menschen. Die Prozession vollzog sich am Sonntag nach dem St.-Anna-Tag, so wie es früher auch in der Kirche in Plan der Fall war. In Mährlng wurde die Wallfahrtstradition fortgeführt und aus der Kapelle wurde schrittweise eine kleine Kirche. 1974 wurde ein Aussichtsturm angebaut, von dem aus man bis nach Plan sehen kann. Hier sind Gedenktafeln mit Geschichten der Menschen, die nach dem Krieg zwangsausgesiedelt wurden und eine Wandplastik, die die Vertreibung darstellt, angebracht.

DIE TRADITIONELLE WALLFAHRT ZU ST. ANNA

Für die Bevölkerung der Gegend um Plan war der St.-Anna-Tag seit jeher der bedeutendste Feiertag. Bei der traditionellen Prozession wurden in weiß gehüllte Figuren der Jungfrau Maria, des Jesuskindes und der Hl. Anna und Fahnen mit den Namen Maria und Anna an reich geschmückten Stangen getragen und es liefen viele weiß gekleidete Mädchen mit. Die Menschen kamen aus Plan, Kuttenplan, Heiligenkreuz und Hinterkotten (es handelte sich um eine Sternwallfahrt). Einen Tag vor der Wallfahrt kamen die Händler an und bauten ihre Stände und Buden an der Allee entlang auf. Eine Zeitzeugin aus Kuttenplan, die sich noch an die Wallfahrten vor dem Krieg erinnern kann, erzählte uns, dass die Kinder an dem Tag türkischen Honig und Makronen bekamen, die Männer ein Bier trinken gingen und Verwandte sich trafen. Einige Besucher kamen auch aus dem benachbarten Bayern, aus Mährlng und Tirschenreuth.

„Unsere nächste größere Wallfahrtskirche von hier, die Tirschenreuther Schmerzensmutter war nicht mehr so aktuell zu der Zeit und der nächste Wallfahrtsort war dann für uns Fuchsmühl. Das liegt aber 40 Kilometer von Mährlng entfernt und St. Anna in Plan nur 15 Kilometer. Es haben sich vor dem Zweiten Weltkrieg sicher auch Leute aus Bayern an St. Anna dort getroffen, weil ja auch Sudetendeutsche nach Mährlng oder in die Umgebung geheiratet hatten und von uns sind wieder Leute nach drüben verheiratet gewesen, die Grenze war damals wie keine Grenze.“ (Rosa Schöner)

Die Wallfahrt war ein großes Ereignis, an das sich die Menschen das ganze Jahr lang erinnerten.

Den před poutí přicházeli obchodníci a v aleji stavěli boudy a stany. Pamětnice poutí, konaných před válkou, žijící v Chodové Plané, vzpomínala, že děti v ten den dostaly turecký med a makrónky, muži šli na pivo, příbuzní se setkali. Ze sousedního Bavorska, z nedalekého Mähringu a Tirschenreuthu také přišli někteří poutníci.

„Náš velký poutní kostel tady v Tirschenreuthu nebyl v této době tak důležitý a další poutní místo bylo pro nás ve Fuchsmühl. To je od Mähringu 40 km, ke kostelu sv. Anny je to jen 15 km. Před druhou světovou válkou se na sv. Anně určitě sešli i lidé z Bavorska, protože se v té době sem [do Tirschenreuthu] i někteří sudetští Němci přišli nebo přivdali a obráceně. Lidé od nás šli na druhou stranu, hranice vlastně nebyly.“ (Rosa Schöner)

Pouť bývala velkou událostí, na kterou se celý rok vzpomínalo.

OBNOVENÍ POUTI NA SV. ANNU

Myšlenka obnovení pouti pochází od faráře z farnosti Tirschenreuth Georga Maria Witta a tehdejšího starosty města pana Ludwiga Wolfruma. Farář Witt jezdil sloužit mše do Mähringu a tam se prvně dozvěděl o kostele sv. Anny v Plané. Když jej pak viděl na fotografiích, napadlo ho, že by se tam měla znovu uspořádat pouť. Návrh na její obnovu přišel ještě před rokem 1989, aniž by se vědělo, že k otevření hranic skutečně dojde. Po pádu železné opony hned na začátku 90. let občané z Mähringu a Tirschenreuthu usilovali o co nejrychlejší znovuootevření hranic a uspořádali česko-německé setkání ke znovuootevření hranic – Dny otevřených hranic (30. dubna a 1. května 1990). Na dva dny tehdy bylo uděleno povolení přecházet hranice bez víz. Byla to společenská událost. Prostředky, které byly na akci vybrány, se využily na vytvoření posudku na vybudování nové silnice hraničního přechodu a dále zbylo i na další aktivity.

Dne 26. 7. 1990 se konala první obnovená pouť na sv. Annu a navštívilo ji na 2000 věřících.

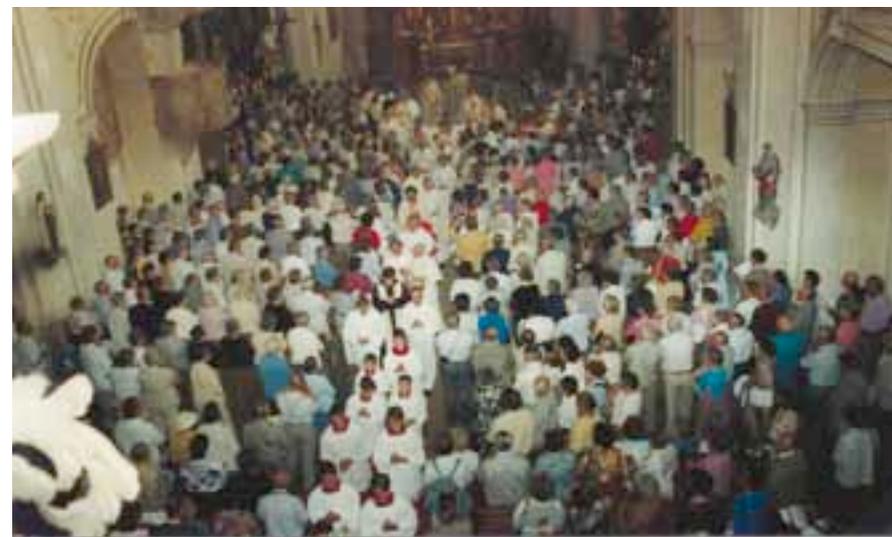
„Plánské náměstí bylo tehdy plné autobusů, v přilehlých ulicích spousty aut, na náměstí pak hudba a sváteční nálada. Odtud se v půl jedenácté vydalo procesí ke sv. Anně. V čele procesí velké množství duchovních a ministrantů, hudba a davy lidí. Při příchodu procesí do chrámu, už tak plně obsazeného, předali němečtí duchovní jako dar svatyni obrovskou svíci s nápisem vyjadřujícím věčné usmíření.“³³⁾

Poutní svícen nesli ke kostelu zástupce spolku rodáků a tehdejší starosta města Tirschenreuth. Tento symbol zaujímá dodnes v chrámu čestné místo. Mši svatou celebrouval Jan Nepomuk Zeschick, rodák ze Sudet a opat z řádu benediktiňů z německého Rohru. Plánských občanů zde bylo jen poskrovnu, mnozí spíše

První obnovená pouť v chrámu sv. Anny v roce 1990.

*Erste wieder-
aufgenommene
Wallfahrt in der
St. Anna-Kirche
1990.*

*(Zdroj/Quelle:
Förderverein
St. Anna e. V.)*

DIE WIEDERBELEBUNG DER WALLFAHRTEN NACH ST. ANNA

Der Gedanke zur Wiederbelebung der Wallfahrtstradition stammt vom Tirschenreuther Stadtpfarrer Georg Maria Witt und dem damaligen Bürgermeister Ludwig Wolfrum. Pfarrer Witt feierte auch in Mähring Gottesdienste, wo er auch zum ersten Mal von der St.-Anna-Kirche in Plan hörte. Als er sie dann auf Fotos sah, kam ihm die Idee, dass dort hin wieder eine Wallfahrt stattfinden sollte. Der Vorschlag zur Wiederbelebung der Tradition kam noch vor 1989, ohne dass man wusste, dass es tatsächlich zur Grenzöffnung kommen würde. Anfang des Jahres 1990, nach dem Fall des Eisernen Vorhangs, setzten sich die Bürger von Mähring und Tirschenreuth für eine schnellstmögliche Öffnung der Grenze ein und veranstalteten zu diesem Anlass ein deutsch-tschechisches Treffen – den „Tag der offenen Grenzen“ (30. April und 1. Mai 1990). Für zwei Tage wurde also die Erlaubnis erteilt, die Grenze ohne Visum zu überqueren. Diese Aktion war ein gesellschaftliches Ereignis. Die bei der Veranstaltung eingenommenen Spenden wurden genutzt, um ein Gutachten zu bezahlen, das bezüglich der Öffnung des Grenzübergangs in Auftrag gegeben wurde. Und trotzdem blieb auch etwas Geld übrig für weitere Aktivitäten.

Die Wallfahrtstradition wurde erneuert und am 26. Juli 1990 fand die erste Wallfahrt nach St. Anna bei Plan statt, an der etwa 2.000 Gläubige teilnahmen.

„Der Marktplatz von Plan war damals voller Busse, in den umliegenden Straßen war eine Unmenge an Autos, auf dem Marktplatz spielte Musik, und es herrschte eine feierliche Stimmung. Von dort aus begann um 10.30 Uhr die Prozession nach St. Anna. An der Spitze der Prozession eine große Anzahl Geistlicher und Ministranten, Musik und Menschen über Menschen. Bei der Ankunft in der Kirche, die auch schon voll besetzt war, übergaben die deutschen Geistlichen als Geschenk eine riesige Kerze mit einer Aufschrift, die den Wunsch ewigwährender Versöhnung zum Ausdruck brachte.“³³⁾

33) POSPÍŠIL, Karel. *Poutní místo Svatá Anna u Plané* [Wallfahrtsort St. Anna bei Plan]. S. 21

33) POSPÍŠIL, Karel. *Poutní místo Svatá Anna u Plané* [Wallfahrtsort St. Anna bei Plan]. S. 21

ze zvědavosti, a pro ně bylo připraveno česky tištěné kázání. Většina poutníků přijela z Bavorska, odkud přijelo 17 autobusů a mnoho aut, někteří putovali také pěšky. Nově šla na sv. Annu i velká skupina poutníků pěšky od hraničního přechodu u Mähringu. Dříve se chodilo jen z Plané. Rosa Schöner byla jednou z iniciátorek vzniku této nové tradice poutí z Mähringu ke sv. Anně:

„Ano, vlastně ta tradice nebyla stejná. Dříve na pouti nešla procesí k sv. Anně z Mähringu. Lidé odtamtud putovali, ale ne jako procesí. Ale po revoluci, to věděl pan farář Witt, který tenkrát měl velký zájem, a říkal, že chce v roce 1990 doprovázet první poutě, která půjde zase z Německa nebo z toho okolí ke kostelu sv. Anny, a to se mu podařilo. Tehdejší doba mu pomohla a my jsme byli prvně na sv. Anně.“
(Rosa Schöner)

Poutní průvod z Mähringu se symboly poutě v roce 2017.

/

Wallfahrtsprozession aus Mähring 2017 mit der Wallfahrtstafel.

Poutní průvod z Plané s kapelou v čele v roce 2017.

/

Wallfahrtsprozession aus Plan mit einer Musikkapelle an der Spitze im Jahr 2017.

(Zdroj/Quelle: D. Fiala)

Die Wallfahrtskerze trugen Vertreter des Heimatkreises Plan-Weseritz und der damalige Tirschenreuther Bürgermeister zur Kirche. Dieses Symbol hat in der Kirche bis heute einen Ehrenplatz. Die Messe zelebrierte Johannes Zeschick, ein gebürtiger Sudetendeutscher und Benediktinerabt in Kloster Rohr. Von den Planer Bürgern waren nur sehr wenige gekommen, die meisten eher aus Neugier, für sie war die Predigt auf Tschechisch in gedruckter Form vorbereitet. Die meisten Pilger kamen aus Bayern. Sie waren in 17 Bussen und vielen Autos angereist. Zum ersten Mal ging auch eine große Pilgergruppe zu Fuß vom Grenzübergang Mähring los, früher hatte die Prozession ja nur in Plan begonnen. Rosa Schöner war eine der Initiatorinnen dieser neuen Tradition der Wallfahrt von Mähring aus:

„Zur Tradition muss man sagen, [...] von Mähring ist früher keine Wallfahrt zu St. Anna gegangen. Die Leute sind dorthin gepilgert, aber nicht als Prozession. Aber nach der Wende, hat Herr Pfarrer Witt, der sehr großes Interesse hatte, gesagt: ‚1990 will ich die erste Wallfahrt begleiten, die wieder von Deutschland oder eben hier aus der Gegend zur St. Anna-Kirche geht‘, und das ist ihm auch gelungen. Die Zeit hat ihm geholfen, und wir waren das erste Mal in St. Anna mit dabei.“ (Rosa Schöner)

DIE NEUE WALLFAHRTSTRADITION ZU ST. ANNA

Die heutige alljährliche Wallfahrt findet immer an einem Freitag um den St.-Anna-Tag am 26. Juli statt. Verschiedene Feierlichkeiten in Plan sowie das Treffen der Heimatkreise und das St.-Anna-Fest in Mähring schließen sich der Wallfahrt an. Für die deutschen Pilger, vor allem Vertriebene aus der Region Plan und Weseritz, beginnt das St.-Anna-Fest schon am Donnerstag, sie beziehen ihre Unterkünfte in Mähring und Umgebung und am nächsten Morgen machen sie sich auf zur Wallfahrt.

„Früher sind die Leute am Samstag angereist, jetzt kommen viele am Donnerstag, wobei es aufgrund des Alters leider immer weniger werden. Das ist ganz normal, die Kinder und Enkel verheiratet sich, die sudetendeutsche Tradition und der Bezug verliert sich damit auch etwas. Aber solange die älteren Teilnehmer kommen wollen, wird am Donnerstag angereist, am Freitag ist die Wallfahrt nach St. Anna bei Planá, am Samstag werden sie mit dem Auto in ihre frühere Heimat gefahren und am Sonntag ist dann die Wallfahrt in Mähring.“ (Rosa Schöner)

Am Freitag ziehen zwei Prozessionen zum Wallfahrtsort. Eine Gruppe geht zu Fuß von der Grenze bei Mähring. Es geht über die öffentliche Straße, da es leider keinen begehbaren Feldweg gibt. Die Strecke ist rund 16 Kilometer lang. Die Wallfahrer brechen deshalb schon am frühen Morgen gegen sechs Uhr auf.

„Da hat sich in Promenhof [Anm.: Broumov] eine nette Begegnung entwickelt, also im nächsten Ort nach der Grenze, dem ersten Wallfahrtsziel. Frauen aus Promenhof bereiten für die Pilgergruppe früh um 7.00 Uhr, wenn wir dort ankommen, ein wunderbares Frühstück an der dortigen Kirche vor.“ (Herbert Konrad)

NOVÁ POUTNÍ TRADICE NA SV. ANNĚ

Současná každoroční pouť probíhá v pátek kolem svátku sv. Anny, který spadá na 26. července, a jsou na ni navázány další slavnosti v Plané, setkání rodáků a pouť v Mähringu. Pro německé poutníky začíná oslava svaté Anny už ve čtvrtek, ten den přijíždějí původní rodáci z Plánska a Bezručicka, ubytují se v Mähringu a okolí a ráno vyrážejí na pouť.

„Dříve lidé přijeli v sobotu, dnes už ve čtvrtek, i když jich je vzhledem k věku stále méně. Ale to je normální, a jejich děti a vnoučata se ožení nebo vdávají, a tím také trochu ztratí vztah k sudetským tradicím. Ale pokud ti starší chtějí přijet, tak se začíná ve čtvrtek. V pátek je pouť ke kostelu sv. Anny u Plané, v sobotu se jede autem do bývalého domova a v neděli je pouť v Mähringu.“ (Rosa Schöner)

Vždy v pátek putují na poutní místo dvě procesí. Jedna skupina vychází z Mähringu, respektive od hranice. Jde se po silnici, není zde žádná alternativní udržovaná polní cesta. Trasa je dlouhá přibližně 16 km. Vychází se už brzy ráno kolem šesté hodiny.

„Po cestě se vyvinula hezká tradice, že nás přivítají hned v první obci za hranicí, v Broumově. Čekají nás tam už v sedm hodin ráno, připraví nám krásnou snídani u kostela a podporují nás na pouti.“ (Herbert Konrad)

V průvodu je nesen kříž a „Wallfahrstafel“ – unikátní erb symbolizující přeshraniční pouť mezi Bavorskem a Českou republikou, mezi biskupstvím Plzeň a Regensburgem a farnostmi Tirschenreuth-Mähring a Plan v. R. Legate. Druhá skupina, ke které se připojují i čeští poutníci, jde z Plané a chodí kratší cestou původní alejí ke sv. Anně. V současnosti má celý průvod kolem 100 lidí.

„Procesí z Plané podporuje český dechový orchestr. Chodí se starou poutní cestou starou alejí k vrchu svaté Anny – je to krásná turistická stezka. Skupiny z Plané a Mähringu se sejdou u železničního přechodu a poslední kus cesty k poutnímu kostelu chodí společně, při tom se modlí a zpívají. K 25. výročí vedli pouť oba biskupové, Rudolf Voderholzer z Regensburgu a František Radkovský z Plzně, to byl velký zážitek.“ (Rosa Schöner)

Česko-německá mše v chrámu sv. Anny trvá přibližně hodinu, poté se mohou poutníci občerstvit a posedět v parčíku. Prostor a odpolední zábavu připravuje spolek KULTURISTA, Kulturní a okrašlovací spolek společně s dalšími spolky z Plané a okolí s podporou města Planá. Je zde posezení a stánky s pochutinami a různými drobnostmi k zakoupení pro upomínku svátečního dne. Druhá část dne je naplněna kulturním programem – koncerty a loutkovým divadlem. Večer se v kostele pravidelně koná varhanní koncert pro širokou veřejnost.

*Mše svatá v den poutě na Sv. Anně v roce 2017.
/ Hl. Messe am Wallfahrtstag in der St. Anna-Kirche 2017.*

(Zdroj/Quelle: D. Fiala)

*Posezení a stánky u kostela pořádané po mši svaté, 2017.
/ Beisammensitzen nach der Hl. Messe und Stände bei der Kirche, 2017.*

(Zdroj/Quelle: R. Pekař)

Die Prozession trägt ein Kreuz und die Wallfahrstafel – ein spezielles Wappen symbolisiert die grenzüberschreitende, bayerisch-tschechische Wallfahrt unter Beteiligung der Bistümer Regensburg und Pilsen, der Pfarrbezirke Tirschenreuth-Mähring und Planá. Die zweite Pilgergruppe, der sich auch tschechische Wallfahrer anschließen, geht von Plan aus einen kürzeren Weg durch die alte Allee nach St. Anna. Heute besteht die Prozession aus etwa 100 Leuten.

„Die Prozession aus der Stadt Planá wird von einer tschechischen Blasmusikgruppe unterstützt und führt auf dem alten Pilgerweg durch die Lindenallee zum Annaberg –

Druhý den v sobotu pokračuje Anenská pouť hudebním a kulturním programem na náměstí v Plané. Je zde divadlo, hry pro děti, tradiční trhy a večerní koncerty.

Kulturní program je také v Mähringu, kde se v sobotu, a především v neděli koná velké setkání rodáků z Plánska a Bezručicka. V neděli také probíhá pouť ke kostelíku sv. Anny. Jedná se o tradiční setkání založené v 50. letech 20. století.

*Sv. Anna před renovací v roce 1992.
/
St. Anna vor der Renovierung 1992.*

*Obnova fasády kostela v letech 1999–2000.
/
Renovierung der Kirche 1999–2000.*

*(Zdroj/Quelle:
Förderverein
St. Anna e. V.)*

SPOLEK PODPOROVATELŮ KOSTELA SVATÉ ANNY A OBNOVA POUTNÍHO MÍSTA

Kostel sv. Anny byl dlouhodobě neudržován a celkový stav budovy nebyl dobrý. Kostel byl zchátralý především působením přírodních živlů, byla poškozena okna, dveře a střecha. Interiér nebyl naštěstí podstatně poškozen až na díru ve zdi kůru, kde bylo v domnění ukrytého pokladu kopáno. Vnitřní vybavení sv. Anny však nebylo zdevastované. Největší škody na vnitřním vybavení kostela byly chybějící atributy u některých soch svatých, tedy charakteristických předmětů, s kterými je svatý umělecky zobrazen (např. Svatý Jakub s mušlí). Kromě toho se ztratily mixtury (rejstřík směřující hlasy více píšťal na jedné klávese) vzácných varhan. Franz Schöner vzpomíná, že oproti jiným kostelům v Sudetech byl stav kostela ještě dobrý.

„V kostele bylo v podstatě ještě téměř všechno. Ve vedlejší obci Nová ves (Neudorf), kam chodili lidé z Mähringu ve středověku, tam v roce 1990 ležela obrovská hromada uprostřed kostela, lavice se zapálily, kříže byly sundané. Kostel byl opravdu v hrozném stavu, ale dneska je tento kostel také krásný a opravený.“ (Franz Schöner)

ein richtig schöner Wanderweg. An der Bahnüberführung treffen die beiden Gruppen aus Mähring und Plan zusammen und ziehen betend und singend gemeinsam das letzte Stück zur Wallfahrtskirche. Die 25. Wallfahrt etwa führten die beide Bischöfe aus Regensburg und Pilsen, Rudolf Voderholzer und František Radkovský, das war ein ganz besonderes Erlebnis.“ (Rosa Schöner)

Die deutsch-tschechische Messe in der St.-Anna-Kirche dauert ungefähr eine Stunde, danach werden die Wallfahrer verköstigt und sie können Rast im Park unter der Kirche machen. Die Veranstaltungen rund um die Wallfahrt sowie das Nachmittagsprogramm bereitet der Verein Kulturista gemeinsam mit anderen Vereinen aus Plan und mit Unterstützung der Stadt vor. Hier können sich die Wallfahrer an verschiedenen Ständen stärken und gemütlich beisammen sitzen, außerdem werden Andenken verkauft. In der zweiten Tageshälfte findet ein Kulturprogramm statt, z.B. Konzerte und Marionettentheater. Am Abend öffnet sich dann die Kirche noch einmal mit einem Orgelkonzert der breiten Öffentlichkeit.

Am nächsten Tag wird das St.-Anna-Fest mit Musik und Kulturprogramm auf dem Marktplatz in Plan fortgesetzt. Hier finden Theateraufführungen, Spiele für Kinder, ein traditioneller Markt und Abendkonzerte statt.

Auch in Mähring wird ein Kulturprogramm angeboten, bereits am Samstag und vor allem am Sonntag treffen sich dort Vertreter der Heimatkreise Plan und Wessertitz. Am Sonntag gibt es auch eine Wallfahrt zur dortigen St.-Anna-Gedächtniskirche, ein traditionelles Ereignis, das seit den 1950er Jahren regelmäßig stattfindet.

FÖRDERVEREIN DER ST.-ANNA-KIRCHE UND WIEDERBELEBUNG DES WALLFAHRTSORTES

Die St.-Anna-Kirche wurde lange Zeit vernachlässigt, und ihr Gesamtzustand war schlecht. Vor allem Umwelteinflüsse haben zum Verfall der Kirche beigetragen: Fenster, Türen und das Dach waren beschädigt. Der Innenraum hatte glücklicherweise kaum Schaden genommen, bis auf ein Loch in der Wand der Empore, in dem jemand nach einem angeblichen Schatz gesucht hatte. Das Inventar von St.-Anna wurde jedoch nicht zerstört. Die größten Schäden im Innenraum bestanden darin, dass einigen Heiligenfiguren die Attribute fehlten, also die charakteristischen Gegenstände, mit denen ein Heiliger in der Kunst dargestellt wird (z.B. der Heilige Jakobus mit einer Muschel). Außerdem waren die Mixturen der seltenen Orgel, die Register gemischter Stimmen, bei denen zu jeder Taste mehrere Pfeifen gleichzeitig klingen, verloren gegangen. Franz Schöner erinnert sich, dass der Zustand der St.-Anna-Kirche im Vergleich zu anderen Kirchen im Sudetenland noch gut war:

„In der St.-Anna-Kirche war ja noch ziemlich alles drin. Wir haben in Mähring auch die Nachbargemeinde Neudorf, da sind die Mähringer im Mittelalter zur Kirche gegangen, und dort hat 1990 in der Mitte des Kirchenraums nur ein riesiger Schutthaufen gelegen. Die Bänke waren angezündet worden, die Kreuze abgenommen. Diese Kirche war wirklich in einem verheerenden Zustand – aber mittlerweile ist auch sie ein Schmuckstück.“ (Franz Schöner)

Kostel sv. Anny byl v 90. letech, jako většina ostatních, navrácen církvi, tj. plánské farnosti plzeňské diecéze, ta však neměla na jeho opravu prostředky, a navíc byl kostel v té době také vykraden.

Když poutníci z Tirschenreuthu, Mähringu a ze spolku rodáků viděli nedobrý stav kostela, rozhodli se přispět na jeho opravu. Nejdříve příspěvky shromažďovala farnost Tirschenreuth, než došlo v roce 1996 k založení sdružení na obnovu kostela. Cílem činnosti sdružení bylo spojit podporovatele sv. Anny, a především vybrat peníze na nutné opravy. Spolek založili organizátoři první pouti pan farář Witt a starosta z Tirschenreuthu pan Ludwig Wolfrum a postupně se k nim přidávali další. Farář Witt dokázal nadchnout pro obnovu kostela architekta z Tirschenreuthu pana Brücknera, který zdokumentoval stav stavby, sepsal seznam oprav a přibližný rozpočet a postupně se začalo s rekonstrukcí. Nejprve se obnovila střecha, pak okna a dveře v období 1991 až 1997. V 90. letech došlo ještě k odvodnění základů, obnově portálu nad dveřmi a odstranění dřevomorky. Na přelomu tisíciletí byla obnovena fasáda exteriéru kostela a v letech 2005 až 2006 protažena nová elektroinstalace. V roce 2012 až 2014 proběhla poslední nutná oprava – renovace vzácných varhan z roku 1730 pocházejících z loketské varhanářské školy Leopolda Burkharda (na Tachovsku postavil tento mistr ještě varhany v kladrubském klášterním kostele).

Celkem bylo do kostela investováno kolem 365 100 EUR. Zhruba polovina pocházela z dotací, například jej podpořil Česko-německý fond budoucnosti v Praze, a druhá polovina pocházela ze soukromých darů. Přispívali obyvatelé příhraničních obcí, němečtí rodáci z Plánska, Bezručicka, ale i z jiných krajanských sdružení odsunutých Němců, dárci se stali i Češi.

„Obnova stála dost peněz, ale pan farář Witt měl takový dar, že přesvědčil o projektu hodně lidí.“

„Obyvatelé Tirschenreuthu dávali [z počátku] velké finanční částky, byli euforičtí. Nevím, jestli to bylo panem farářem Wittem, každopádně tam byla silná vůle usmířit se nebo vůbec navázat vztahy do Čech a do Plané.“ (Herbert Konrad)

Spolek pro obnovu sv. Anny funguje dodnes a má kolem 75 členů. Jeho členy jsou obyvatelé Tirschenreuthu, Mähringu, odsunutí rodáci, a také Češi z Plané. Roční setkání členů se střídavě konají v Plané nebo v Tirschenreuthu. Provoz spolku se financuje z členských příspěvků a finančních darů, jakož i z příspěvků z pouti. Celý výtěžek se používá na opravy.

Do obnovy sv. Anny bylo zapojeno i město Planá. Hned po revoluci začal pan farář Witt navazovat vztahy s politiky a církevními představiteli z Čech. Především s tehdejší starostou z Plané, který byl k aktivitě spolku velmi vstřícný. Pomáhal s vyřizováním stavebních povolení a při jednáních s památkovým úřadem.

Pohled na současnou podobu poutního místa – kostel Sv. Anny, Nemocnici následné péče a okolí.

/ Blick auf die heutige Gestalt des Wallfahrtsortes – St. Anna-Kirche, Krankenhaus für Langzeitpflege und Umgebung.

(Zdroj/Quelle: P. Dostál)

Die St.-Anna-Kirche wurde, wie die meisten anderen Gotteshäuser, in den 1990er Jahren an die Kirche zurückgegeben – in diesem Fall dem Pfarrbezirk Plan, der zur Diözese Pilsen gehört. Dieser hatte jedoch nicht die nötigen Mittel zur Renovierung der Kirche, die zudem in dieser Zeit geplündert wurde.

Als die Wallfahrer aus Tirschenreuth, aus Mährling und die Vertreter des Heimatkreises den Zustand der Kirche sahen, entschieden sie sich, zur Renovierung beizutragen. Zuerst kümmerte sich die Pfarrgemeinde Tirschenreuth um die Spenden, im Jahr 1996 wurde dann der Förderverein zur Renovierung der Kirche gegründet. Ziel des Vereins war es, die Förderer der Kirchnerneuerung zusammenzubringen und vor allem Geld für die nötigen Reparaturarbeiten zu sammeln. Den Verein gründeten die Organisatoren der ersten Wallfahrt nach der Wende mit Stadtpfarrer Georg Maria Witt und dem Tirschenreuther Bürgermeister Ludwig Wolfrum. Nach und nach kamen immer mehr Menschen dazu. Pfarrer Witt ist es gelungen, für die Renovierung der Kirche den Tirschenreuther Architekten Brückner zu gewinnen, der den Zustand der Kirche dokumentierte und eine Liste mit nötigen Renovierungsarbeiten mit einem dazugehörigen Kostenvoranschlag anfertigte, worauf die Renovierung beginnen konnte. Zwischen 1991 und 1997 wurde zuerst das Dach, dann die Fenster und die Tür erneuert. Außerdem wurden in den 1990er Jahren die Grundmauern saniert, das Portal über der Tür erneuert und der Schwamm entfernt. Zur Jahrtausendwende ließ man den Außenputz erneuern und 2005-2006 die Stromleitungen neu verlegen. Von 2012-2014 wurde die letzte notwendige Renovierungsarbeit vorgenommen – die Restaurierung der seltenen Orgel aus dem Jahr 1730, die von Leopold Burkhard aus der Ellenbogener Orgelbauschule stammt. In der Tachauer Gegend baute dieser Orgelbaumeister auch die Orgel der Klosterkirche in Kladrub.

Varhany po rekonstrukci v roce 2017.
/
Orgel nach der Renovierung 2017.

(Zdroj/Quelle:
D. Fiala)

Večerní koncert
Sojkova kvarteta
v kostele sv. Anna
na sváteční den
v roce 2017.

/
Abendkonzert der
Gruppe Sojkovo
kvarteto in der
St. Anna-Kirche
am Festtag 2017.

(Zdroj/Quelle:
R. Pekař)

„Předtím tady byl pan Kalaš a ten byl velice vstřícný. Tenkrát nebyly žádné fondy a žádné programy, které by mohly říct: ‚My pomůžeme.‘ Takže to bylo možné jedině z peněz města, pomohli s nějakým zázemím. A vím, že pana Kalaše si ti Němci velmi vážili, že když bylo nějaké setkání, když sem přijeli starostové, tak vždycky se ptali po panu Kalašovi. Takže spolupráce je už z té doby.“ (Miloslav Antropius)

Insgesamt wurden bisher 365.100 Euro in die Renovierung der Kirche investiert. Etwa die Hälfte der Summe kam aus Fördermitteln, so hat z.B. der Deutsch-Tschechische Zukunftsfonds in Prag das Vorhaben unterstützt, die andere Hälfte stammt von privaten Spendern. Unter den Spendern waren Bewohner der Grenzorte, Vertriebene aus der Planer und Weseritzer Region und auch anderen Heimatkreisen, aber auch Tschechen.

„Die Renovierung hat natürlich eine Menge Geld verschlungen, aber Pfarrer Witt hatte eine besondere Gabe, viele Spender von dem Projekt zu überzeugen.“

„Die Tirschenreuther bewiesen eine enorme Spendenbereitschaft, da war die Euphorie übertragbar, also die war gegeben, [...] sie haben große Summen an Geld gespendet. Weiß nicht, ob es am Pfarrer Witt gelegen hat, jedenfalls war der Wille zur Versöhnung und auch dass man die Verbindung nach Tschechien – nach Planá – ausbaut, sehr groß.“

(Herbert Konrad)

Der Förderverein der St. Anna-Kirche zählt heute etwa 75 Mitglieder, darunter Einwohner von Tirschenreuth, Mähring, Vertriebene und Tschechen aus Plan. Die jährliche Versammlung des Vereins findet abwechselnd in Plan und in Tirschenreuth statt. Der Verein finanziert sich aus Mitgliederbeiträgen und Spenden sowie den Einnahmen aus den Wallfahrten. Der gesamte Erlös wird in Maßnahmen zur Instandhaltung verwendet.

An der Renovierung der St.-Anna-Kirche hat sich auch die Stadt Plan beteiligt. Unmittelbar nach der Wende begann Pfarrer Witt, Kontakte mit Vertretern aus Politik und Kirche in Tschechien zu knüpfen – vor allem mit dem damaligen Bürgermeister von Plan, der die Aktivitäten des Fördervereins unterstützte. Er half bei der Antragsstellung für Baugenehmigungen und bei Verhandlungen mit der Denkmalschutzbehörde.

„... früher war hier Herr Kalaš, der war sehr entgegenkommend. Zu der Zeit gab es keine Fonds und keine Programme, die gesagt hätten: ‚Wir helfen‘. Also konnte das nur mit Geld von der Stadt gemacht werden, sie haben uns unterstützt. Und ich weiß, dass die Deutschen Herrn Kalaš sehr geschätzt haben, wenn es hier irgendein Treffen gab, wenn die Bürgermeister hergekommen sind, dann haben sie immer nach Herrn Kalaš gefragt. Also die Zusammenarbeit begann schon zu dieser Zeit...“ (Miloslav Antropius)

Die Stadtverwaltung Plan half bei der Organisation und Werbung für die nächsten Wallfahrten. Außerdem erneuerte die Stadt mit Hilfe von Förderprogrammen die alten Wanderwege nach St. Anna, auch die alte Allee, auf der die Prozession zur Kirche führt. Im Rahmen der neuerlichen Inbetriebnahme der Eisenbahnstrecke wurde hier eine neue Brücke über die Schienen errichtet, und der Heilbrunnen bzw. das Brunnenhaus wurde 2012 aus eigenen Mitteln der Stadt Plan renoviert. Im sanierten Brunnen sammelt sich zwar Wasser, aber wahrscheinlich handelt es sich um Grundwasser, das aus einem Teich durchsickert. Manche glauben, dass das Wasser nach wie vor heilende Wirkung besitzt.

Městský úřad Planá pomáhal s organizováním a propagací dalších poutí. Město postupně obnovilo s dotační podporou původní výletní cesty na sv. Annu, byla také obnovena památná alej, kudy putuje procesí. V rámci revitalizace železniční tratě zde byla vybudována nová lávka přes koleje a zázračný pramen, respektive přístřešek nad ním stavebně obnovilo město Planá na vlastní náklad v roce 2012. V opravené studánce se voda sice objevuje, ale pravděpodobně se jedná o spodní vodu prosakující z rybníka. Někteří si myslí, že má stále léčivé účinky.

O alej a okolí kostela začal pečovat Svaz ochránců přírody a Kulturní a okrašlovací spolek z Plané. Ten obnovil několik kamenných laviček při aleji a v okolí kostela, jedná se o kamenné lavice s opravovanými podstavci, které bývaly rozmístěny při vycházkových trasách kolem Plané.

VIZE DO BUDOUCNOSTI

V kostele sv. Anny se mimo tradiční pouti konají pravidelné bohoslužby a pořádají se zde varhanní koncerty. O Velikonocích a během hlavní pouti se zde setkávají rodáci z Plánska a Bezručicka. Kostel je ve všední dny pro veřejnost zavřený, ale pokud ho chtějí poutníci či turisté navštívit, mohou se domluvit s farářem z Plané a kostel jim bude odemčen. Paní Rosa Schöner ze spolku pro obnovu kostela a organizátorka poutí dělá po předchozí domluvě prohlídky kostela pro německé návštěvníky, kteří přijíždějí nejčastěji z Hessenska, kde našlo domov mnoho odsunutých Němců.

Do budoucna se plánuje rekonstrukce interiéru kostela, maleb a štuků, ale s ohledem na vysoké náklady, které se dají očekávat, zatím neexistují konkrétní plány. Dalším úkolem je nalezení strženého léčivého pramenu a jeho opětovné přivedení do studánky.

K 30. výročí obnovené pouti, která připadá na rok 2019, by spolek rád oslovil plzeňského biskupa a uspořádal opět společnou pouť s biskupem z Regensburgu.

Členové spolku pro obnovu sv. Anny věří, že místo bude stále přitahovat poutníky zblízka i zdaleka. Chtějí především dále pokračovat v utužování česko-německých vztahů.

„Česko-německé vztahy zrály, lépe si navzájem rozumíme, známe rozpaky každé strany. Každý něčím přispívá a společně se toho může tolik dosáhnout. To platí obzvlášť pro tři starosty Plané, které jsem zatím zažila já. Se všemi byla spolupráce vždycky výborná. Když je to možné, vždycky nás podpoří. Stále také vznikají nové formy spolupráce. [...] Vznikají nové vazby mezi Čechy a Němci.“ (Herbert Konrad)

Der Naturschutzbund begann sich zusammen mit dem Kulturverein Plan um die Allee und die Umgebung der Kirche zu kümmern. Mit ihrer Arbeit wurden einige Steinbänke auf der Allee und um die Kirche erneuert. Es sind steinerne Bänke mit bearbeitetem Sockel, die früher an Wanderwegen in der Umgebung von Plan standen.

BLICK IN DIE ZUKUNFT

In der St.-Anna-Kirche finden neben den Wallfahrten regelmäßig Gottesdienste und Orgelkonzerte statt. Zu Ostern und zum St.-Anna-Fest treffen sich hier die aus der Planer und Weseritzer Region stammenden Vertriebenen. Die Kirche ist werktags für die Öffentlichkeit verschlossen, aber wenn Pilger oder Touristen sie besichtigen möchten, können sie sich mit dem Planer Pfarrer in Verbindung setzen und die Kirche wird für sie aufgeschlossen. Rosa Schöner aus dem Förderverein und eine der Organisatorinnen der Wallfahrten macht nach Anmeldung Kirchenführungen für deutsche Besucher. Viele dieser Gäste kommen aus Hessen, wo viele der Vertriebenen ein neues Zuhause fanden.

Für die Zukunft ist eine Renovierung des Kircheninnenraums, der Malereien und des Putzes angedacht, aber aufgrund der zu erwartenden hohen Kosten gibt es noch keine konkreten Pläne zur Realisierung. Eine weitere Aufgabe ist das Wiederauffinden der versiegten Heilquelle und deren Anschluss an den Brunnen.

Zum 30-jährigen Jubiläum der Wiederaufnahme der Wallfahrten, das im Jahr 2019 stattfinden wird, möchte der Förderverein den Pilsener Bischof ansprechen und wieder eine gemeinsame Wallfahrt mit dem Bischof aus Regensburg durchführen.

Die Mitglieder des Fördervereins St. Anna glauben, dass der Ort auch in Zukunft Pilger aus nah und fern anziehen wird. Hauptsächlich will man weiterhin an der Festigung der deutsch-tschechischen Beziehungen mitwirken:

„Die deutsch-tschechischen Beziehungen sind wirklich gereift, man versteht einander besser, man kennt die jeweiligen Bedenken. Der eine macht das, der andere macht das, und gemeinsam kann man viel erreichen. Dies trifft besonders auf die drei Bürgermeister von Planá zu, die ich bisher erlebt habe. Mit ihnen allen konnte ich eine hervorragende Zusammenarbeit pflegen. Wenn immer es möglich ist, ist einem deren Unterstützung sicher. Es entstehen immer neue Formen der Zusammenarbeit [...] und neue Verbindungen zwischen Tschechen und Deutschen.“ (Herbert Konrad)

„...hrají to lidé, kteří chtějí hrát,
kteří v tom vidí smysl...“

„...es wird von Leuten gespielt,
die spielen wollen, die einen Sinn
darin sehen...“

5

HOŘICE NA ŠUMAVĚ
HÖRITZ IM BÖHMERWALD

Pašijové hry v Hořicích na Šumavě

Hořice na Šumavě patří k nejstarším sídlům na Českokrumlovsku, leží třináct kilometrů jihozápadně od Českého Krumlova a šest kilometrů severně od Černé v Pošumaví na břehu Lipenského jezera. První písemná zmínka pochází z roku 1272. V té době se jednalo o opevněný statek Jindřicha z Kosové Hory. Již v roce 1281 ale Jindřich svoje panství prodal Záviši z Falkenštejna, po jeho smrti přešel majetek na Závišova bratra Vítka z Krumlova. Ten ho v roce 1290 prodal cisterciáckému klášteru ve Vyšším Brodě, v jehož vlastnictví zůstala obec až do poloviny 19. století. Od konce 13. století docházelo k postupné germanizaci, která vyvrcholila v 19. století, kdy se obec stala čistě německou. Ve 30. letech 20. století zde žilo 1081 Němců, 56 Čechů a 19 cizinců. Od počátku 19. století výrazně ovlivňovalo vývoj obce konání místních pašijových her o životě a smrti Ježíše Krista.

MYSTÉRIA

Hry s náboženskou tematikou, někdy zvané mystéria, jsou fenoménem od středověku spojeným s křesťanskou církví. Kolébkou mystérií je Španělsko a Francie, odkud se postupně rozšířily do různých koutů Evropy. Jednalo se o hry s náměty ze Starého i z Nového zákona. Hlavní novozákonní téma, tj. život, utrpení, smrt a vzkříšení Krista pak bylo předmětem tzv. pašijových her. Původně byly pašije hrány v kostelech, postupem času byly obohacovány o lidové prvky a přenášeny mimo chrámy. Jedny z nejznámějších pašijí jsou například dodnes hrány v německém Oberammergau.

Pašijové hry mohou mít podobu evangelního vyprávění nebo příběhu, dramatické hry, liturgického čtení či hudební skladby. Název je odvozen z prvního slova při předčítání či zpěvu evangelních pasáží při liturgii (*Passio Domini nostri Iesu Christi secundum...* „Utrpení našeho Pána Ježíše Krista podle...“).

Die Passionsspiele in Höritz im Böhmerwald

Höritz im Böhmerwald gehört zu den ältesten Siedlungen im Krumauer Raum, es liegt 13 Kilometer südwestlich von Krumau und sechs Kilometer nördlich von Schwarzbach am Ufer des Lipno-Stausees. Erstmals schriftlich erwähnt wurde der Ort im Jahr 1272. Zu dieser Zeit befand sich hier das befestigte Gut von Heinrich von Amschelberg. Schon 1281 verkaufte Heinrich sein Herrschaftsgut aber an Zawisch von Falkenstein. Nach dessen Tod ging es in den Besitz seines Bruders Witiko von Krumau über. Dieser wiederum verkaufte es 1290 an das Zisterzienserkloster in Hohenfurth, in dessen Besitz der Ort bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts blieb. Seit dem Ende des 13. Jahrhunderts waren immer mehr Einwohner deutschsprachig, im 19. Jahrhundert war der Ort sogar rein deutschsprachig. In den 1930er Jahren lebten in Höritz dann 1.081 Deutsche, 56 Tschechen und 19 Ausländer. Seit Anfang des 19. Jahrhunderts beeinflussten die Höritzer Passionsspiele, die das Leben und den Tod Jesu Christi darstellen, in bedeutender Weise die Entwicklung der Gemeinde.

MYSTERIENSPIEL

Schauspiele mit religiöser Thematik, manchmal auch Mysterienspiele genannt, sind ein seit dem Mittelalter, meist mit der christlichen Kirche verbundenes Phänomen. Die Wiege der Mysterienspiele liegt in Spanien und Frankreich, von wo aus sie sich allmählich in ganz Europa ausbreiteten. Es handelte sich dabei jeweils um ein Drama zu Szenen aus dem Alten oder Neuen Testament. Das Hauptthema des Neuen Testaments – das Leben, das Leiden, der Tod und die Auferstehung Christi – wurde dann zum Gegenstand sogenannter Passionsspiele. Ursprünglich wurden die Passionsspiele in Kirchen gespielt. Im Laufe der Zeit wurden sie mit volkstümlichen Elementen bereichert und wurden außerhalb der Kirchen aufgeführt. Zu den bekanntesten zählen heute die Oberammergauer Passionsspiele in Oberbayern.

„Já jsem dlouho nechápal, co pašije jsou. Pašije jsou podle mě ta společná práce. Protože ať se zeptáte, kde chcete a v jaké době chcete, když se zeptáte toho, kdo hráli pašije v roce 1993, je to stejný scénář, stejná hudba, nezměnilo se skoro nic (až na pár věcí). Když jsem mluvil s lidmi, kteří hráli pašije v roce 1993, tak říkají, to naše bylo lepší. Když jsem mluvil s panem Baurem, který hrál v německých pašijích, tak říká: ‚Nezlobte se, ale ty naše pašije byly fakt lepší, máte to pěkné, ale ty naše byly lepší. Když jsem se zeptal v Loudeacu, stejná odpověď. To není tak, že by se chlubili, ale je tam to přilnutí k tomu svému, prožitek, který má tu intenzitu.“ (Miroslav Kutlák)

O vzniku hořických pašijí existuje několik různých teorií. Podle té nejznámější vznikly ve 13. století, kdy byly Hořice zakoupeny cisterciáckým klášteřem ve Vyšším Brodě. Místní mniši údajně hráli tato představení, aby podpořili křesťanský duchovní život. O této teorii se však nedochovaly žádné písemné důkazy. Samotní obyvatelé Hořic ale kladou jejich původ právě do poloviny 13. století. Toto tvrzení pravděpodobně vzniklo někdy v 19. století, poprvé se objevilo na propagačním letáčku pašijových her. Jedná se nejspíše o snahu zdůraznit historický význam pro samotné obyvatelé Hořic.

Podle druhé teorie hořického učitele Franze Bartla byly pašije přineseny do Hořic až v průběhu 16. stol. českokrumlovskými jezuity, kteří si byli vědomi, že největší vliv na děti i venkovany má divadelní inscenace, zejména pokud se na ní mohou sami podílet. Avšak ani o této verzi nejsou žádné písemné zprávy.

S největší pravděpodobností tedy platí třetí teorie: pašije navazují na bohatý repertoár šumavských lidových zvyků.

Pašijový dům
vystavěný v roce
1893.
/
Passionsspielhaus,
gebaut 1893.

(Zdroj/Quelle:
Společnost
pro zachování
hořických
pašijových her)

„Passion“ stammt aus dem Lateinischen und leitet in der Liturgie den Leidensbericht Jesu ein (*Passio Domini nostri Iesu Christi secundum...* „Das Leiden unseres Herrn Jesus Christus nach...“).

„Ich habe lange nicht verstanden, was die Passionsspiele ausmacht. Die Passion ist – meiner Meinung nach – die gemeinsame Arbeit. Weil, egal, wen sie fragen und in welcher Zeit, also wenn sie z.B. die Leute fragen, die die Passion 1993 gespielt haben, das ist ja das gleiche Drehbuch, die gleiche Musik, es hat sich fast nichts geändert (bis auf ein paar Sachen). Als ich mit Leuten gesprochen habe, die 1993 die Passion gespielt haben, dann sagen sie ‚Unsere war besser‘. Als ich mit Herrn Bauer gesprochen habe, der in den deutschen Passionsspielen mitgespielt hat, da hat er gesagt: ‚Seien Sie mir nicht böse, aber unsere Passionsspiele waren wirklich besser, Sie machen das schön, aber unsere waren besser.‘ Als ich in Loudeac gefragt habe, die gleiche Antwort. Das ist nicht so, dass sie angeben würden, aber da ist dieses Verwachsen mit dem Eigenen, mit dem Erlebnis, das diese Intensität hat.“ (Miroslav Kutlák)

Über die Entstehung der Höritzer Passionsspiele gibt es gleich mehrere Theorien. Der bekanntesten Theorie nach entstanden sie im 13. Jahrhundert, als Höritz vom Zisterzienserkloster in Hohenfurth gekauft worden war. Die dortigen Mönche veranstalteten vermutlich Passionsspiele, um das geistliche, christliche Leben zu fördern. Diese Theorie lässt sich zwar nicht durch schriftliche Dokumente belegen, die Einwohner von Höritz sehen den Ursprung ihrer Spiele jedoch im 13. Jahrhundert. Diese Behauptung entstand wahrscheinlich irgendwann im 19. Jahrhundert, erstmals tauchte sie auf einem Werbeplakat für die Passionsspiele auf. Es handelt sich hierbei am ehesten um die Betonung der historischen Bedeutung der Passion für die Einwohner von Höritz selbst.

Vom Höritzer Lehrer Franz Bartl stammt die zweite Theorie, nach der die Passionsspiele erst im Laufe des 16. Jahrhunderts durch die Krumauer Jesuiten nach Höritz kamen. Sie waren sich darüber bewusst, dass sie mit einer Theaterinszenierung am besten auf Kinder und die ländliche Bevölkerung Einfluss nehmen können, vor allem, indem diese selbst daran mitwirkten. Allerdings existieren auch für diese Theorie keinerlei schriftlichen Belege.

Mit großer Wahrscheinlichkeit ist somit die dritte Theorie richtig, die besagt, dass die Passionsspiele an das reiche Repertoire der Volksbräuche im Böhmerwald anknüpfen.

1. Začátek
křížové cesty,
1923.
/
Beginn des
Kreuzweges, 1923.

2. Josef Taschek,
politik, předseda
celozemského
spolku Deutscher
Böhmerwaldbund
který napomohl
rozvoji pašijí
v Hořicích.
/
Josef Taschek,
Politiker, Vor-
sitzender des
Deutschen Böh-
merwaldbundes,
half bei der
Entwicklung der
Passionsspiele
in Höritz.

PAŠIJE V NĚMECKÉM PODÁNÍ

První pašijová hra byla v Hořicích uvedena v roce 1816. Za jejím zinscenováním stojí hořický rodák Paul Gröllhesel. Jako inspirace mu sloužila truchlohra od kapucínského mnicha Martina z Kochemu s názvem „Velký život a utrpení Ježíše Krista“, z níž některé pasáže opsal a jiné sám vytvořil. Výsledné dílo nazval „Utrpení a smrt našeho Pána Ježíše Krista. Truchlohra o pěti obrazech a jedné předejře Hřích prvních lidí v ráji“. Paul Gröllhesel shromáždil patnáct ochotníků a hru s nimi nacvičil. Zájem o pašije stále vzrůstal, až nakonec roku 1880 vznikl divadelní spolek, který pořádání pašijových her převzal.

Kolem roku 1890 byl Johann Josef Amman, učitel na německém česko-krumlovském gymnáziu se zájmem o etnografický výzkum Šumavy, pašijemi velice zaujat a vytýčil si nemalý cíl, totiž že z prosté lidové hry vytvoří velkolepé představení. S pomocí religionisty Johanna Grilla během dvou let přepracoval Gröllheselovu hru, přidal některé starozákonní příběhy a prodloužil jeho celkovou délku na šest hodin. Nové pašije byly dokončeny v roce 1892.

V Hořicích ale chybělo divadlo, kde by se toto velkolepé představení mohlo hrát. Do té doby se pašije hrávaly po hospodách. Příležitosti se chopil německý šumavský spolek Deutscher Böhmerwaldbund, který podporoval rozvoj společenského, hospodářského a kulturního života německy mluvících obyvatel šumavského regionu, a ten samý rok započaly stavební práce na novém pašijovém divadle. Spolek poskytl finance a hořičtí obyvatelé se postarali o práci. Byla otevřena velká divadelní budova s propracovanými kulisami a elektrickým osvětlením schopná pojmout na 2000 diváků a se scénou pro 300 herců.

Dne 25. června 1893 se splnil Ammanův sen a před zraky dvanácti set diváků proběhlo první nové velkolepé představení. Skládalo se ze scén Starého zákona hraných dopoledne, po kterých následovaly odpolední scény novozákonní. Mezi spolkem a Johanem Ammanem však došlo ke sporům. Ještě v roce 1883 začal spolek jednat s Karlem Landsteinerem o přepracování Ammannova pašijového textu.

Obrovský úspěch a celková velkolepost Hořických pašijí přilákala již v roce 1896 amerického zástupce bratří Lumièrů Charlese Smitha Hurda, který hry v Hořicích zhlédl a domluvil s místními herci realizaci filmu. Na jaře roku 1897 tak na Šumavu dorazili američtí filmaři a na základě předchozí dohody vytvořili filmový záznam her za účelem prezentovat tuto jedinečnou a specificky evropskou podívanou americkým divákům. Vznikl tak jeden z prvních filmů na světě.

Poslední inscenace v podání spolku Böhmerwaldbund proběhla v roce 1912, následně byly hry přerušeny první světovou válkou. Až v roce 1921 bylo započato projednávání možných budoucích inscenací. Několik měsíců poté přednesl obecní výbor požadavek na přenesení provozování pašijí na samotnou obec. Následující rok prodal spolek Böhmerwaldbund pašijové hry Hořicím na Šumavě za symbolickou cenu. V této době vznikl první český překlad textu pašijových her (od Miroslava Hallera), který byl přikládán ke každé české vstupence.

DIE PASSIONSSPIELE IN DEUTSCHER FASSUNG

Die ersten Passionsspiele wurden in Höritz im Jahr 1816 aufgeführt. Hinter der Inszenierung stand der gebürtige Höritzer Paul Gröllhesl. Als Inspiration diente ihm das Trauerspiel des Kapuzinermönchs Martin von Cochem mit dem Titel „Das große Leben und Leiden Jesu Christi“, aus dem er einige Passagen abschrieb, andere fügte er selbst hinzu. Das Ergebnis nannte er „Das Leiden und Sterben Unseres Herrn Jesu Christi – ein Trauerspiel in 5 Aufzügen und einem Vorspiel – Die Sünde der ersten Menschen im Paradies“. Paul Gröllhesl brachte 15 Freiwillige zusammen und studierte mit ihnen das Stück ein. Das Interesse an den Passionsspielen wurde immer größer, so dass im Jahr 1880 der Theaterverein entstand, der die Veranstaltung der Passionsspiele übernahm.

Um 1890 war Johann Josef Ammann von den Passionsspielen sehr angetan. Er war Lehrer am Deutschen Gymnasium in Krumau und interessierte sich für ethnografische Forschungen im Böhmerwald. Er setzte sich das nicht gerade bescheidene Ziel, aus dem einfachen Volksstück eine monumentale Vorstellung zu machen. Innerhalb von zwei Jahren überarbeitete er mit Hilfe des Religionswissenschaftlers Johann Grill das Stück von Gröllhesl, fügte einige Szenen aus dem Alten Testament hinzu, und verlängerte die Gesamtspielzeit auf sechs Stunden. Die neuen Passionsspiele wurden 1892 fertiggestellt.

In Höritz fehlte aber ein Theater, wo diese große Vorstellung hätte aufgeführt werden können. Bis dahin wurde die Passion in verschiedenen Gasthäusern gespielt. Diese Gelegenheit ergriff der Deutsche Böhmerwaldbund, der das gesellschaftliche, wirtschaftliche und kulturelle Leben der deutschsprachigen Bewohner der Böhmerwaldregion unterstützte, und noch im selben Jahr begannen in Höritz die Bauarbeiten für das neue Theater. Der Böhmerwaldbund stellte die finanziellen Mittel bereit und die Höritzer Bürger kümmerten sich um die Arbeiten. Es entstand ein großes Theatergebäude mit Kulissen und elektrischer Beleuchtung, das 2.000 Zuschauer fasste und eine Bühne für 300 Schauspieler bot.

Am 25. Juni 1893 ging Ammanns Traum in Erfüllung und vor den Augen von 1.200 Zuschauern wurden die ersten großen Passionsspiele aufgeführt. Sie bestanden aus Szenen aus dem Alten Testament, die am Vormittag gespielt wurden, am Nachmittag folgten Szenen aus dem Neuen Testament. Zwischen dem Böhmerwaldbund und Johann Ammann kam es jedoch zum Streit. Noch im Jahr 1893 begann der Bund, mit Karl Landsteiner über die Überarbeitung der Passionsspieltexte von Ammann zu verhandeln.

Der außerordentliche Erfolg und die Größe der Höritzer Passionsspiele lockten bereits im Jahr 1896 mit Charles Smith Hurd, einen amerikanischen Repräsentanten der Brüder Lumière aus der aufblühenden Fotoindustrie, an, der sich die Aufführung in Höritz ansah und mit den dortigen Schauspielern einen Filmdreh vereinbarte. Im Frühjahr 1897 kam daher ein amerikanisches Filmteam in den Böhmerwald und wie vereinbart wurden Filmaufnahmen von den Passionsspielen hergestellt, die den amerikanischen Zuschauern dieses einzigartige und typisch europäische Schauspiel präsentieren sollte. So entstand einer der weltweit ersten Filme. Die letzte Inszenierung der Fassung des Böhmerwaldbundes fand 1912 statt, danach wurden die Spiele durch den Ersten Weltkrieg unterbrochen. Erst im Jahr 1921 wurden

PAŠIJOVÉ HRY PO DRUHÉ VÁLCE

Po skončení druhé světové války se zdálo, že pašijová představení byla nadobro ukončena. Dosidlováním pohraničí však vznikla možnost věnovat se ochotnickému divadlu a navázat na tradici pašijových her. V roce 1946 vytvořili Jaroslav Tomáš Vetešník spolu s farářem Janem Václavem Strakou, hořickým učitelem a zástupci vedení obce Komitét na obnovu pašijí. Ujali se pak organizace příprav a zapojili obyvatele Hořic k obnově pašijí.

Budova divadla musela nejprve projít nezbytnými opravami, protože v průběhu válek utrpěla nemalé škody. Divadlo během okupace sloužilo jako sklad vojenského materiálu a situace se nezlepšila ani po osvobození americkou armádou, která divadlo užívala jako taneční lokál a biograf. Ztratil se i film natočený Ch. S. Hurdem. O natáčení filmu se zachovaly pouze písemné záznamy, některé zdroje uvádějí, že má dodnes někdo film ve své soukromé sbírce.

Hořičtí obyvatelé i přesto začali nacvičovat hru s českým překladem textu podle Landsteinerja od Msgr. Antonína Melky. Češi se do Hořic nastěhovali mezi lety 1945 a 1947 a tehdejší situace a česko-německé vztahy rezonovaly celou společností. I přes narušené vzájemné vztahy zástupci obou národů v roce 1947 spolupracovali na přípravě představení. Krista údajně ztvárňoval jeho poslední německý představitel Hans Wiltschko, který byl přivážen z nucených prací v papírně ve Větrní. Podle některých nepodložených zdrojů byl pan Wiltschko česky dabován zpoza kulis, protože neuměl česky. Taková situace je však jen těžko představitelná. Jisté však je, že Hans Wiltschko pomáhal s obsluhou divadla, vysvětloval jak používat vybavení či kulisy a předával ostatním své zkušenosti s herectvím. Poslední čistě německá inscenace byla tedy uvedena v roce 1936, v roce 1947 hráli Češi nejprve omezený počet pašijí.

Verhandlungen über eine mögliche Neuinszenierung aufgenommen. Einige Monate später forderte der Gemeindeausschuss die Übertragung des Passionsspielbetriebs auf die Gemeinde selbst. Im darauffolgenden Jahr verkaufte der Böhmerwaldbund die Passionsspiele zu einem symbolischen Preis an die Gemeinde Höritz. In dieser Zeit entstand die erste tschechische Übersetzung des Textes von Miroslav Haller, der als tschechisches Textbuch bei der Aufführung ausgegeben wurde.

DIE PASSIONSSPIELE NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Nach Ende des Zweiten Weltkriegs sah es zunächst so aus, als sei das Kapitel der Passionsspiele endgültig abgeschlossen. Doch die Aufsiedlung des Grenzgebietes brachte auch die Möglichkeit mit sich, sich dem Amateurtheater zu widmen und an die Tradition der Passionsspiele in Höritz anzuknüpfen. Jaroslav Tomáš Vetešník und Pfarrer Václav Straka bildeten 1946 zusammen mit einem Höritzer Lehrer und Vertretern der Gemeindeleitung ein Komitee zur Erneuerung der Passionsspiele in tschechischer Sprache. Sie bereiteten die Organisation vor und banden die Einwohner von Höritz ein.

Das Theatergebäude musste zuerst den notwendigen Renovierungsarbeiten unterzogen werden, denn im Verlauf des Krieges hatte es größeren Schaden genommen, während der Besetzung hatte es auch als Lager für militärisches Material gedient. Die Situation besserte sich auch nach der Befreiung durch die Amerikaner nicht, die das Theater als Tanzlokal und Kino nutzten. Der von C.S. Hurd aufgenommene Film ging verloren. Über den Filmdreh blieben nur schriftliche Aufzeichnungen erhalten. Einige Quellen vermuten jedoch auch, dass sich der Film bis heute in einer Privatsammlung befindet.

Die Höritzer begannen trotzdem das Stück einzuüben, als Grundlage diente der Text von Landsteiner in der tschechischen Übersetzung von Msgr. Antonín Melka. Zwischen 1945 und 1947 zogen viele Tschechen nach Höritz und das damalige deutsch-tschechische Verhältnis spiegelte sich in der gesamten Gesellschaft wider. Trotz der schwierigen Beziehung wurden im Jahr 1947 gemeinsam die Passionsspiele veranstaltet. Jesus wurde vermutlich zum letzten Mal von einem deutschsprachigen Darsteller gespielt, von Hans Wiltschko, der als Zwangsarbeiter in der Papierfabrik in Wetztern eingesetzt worden war. Einigen nicht bestätigten Quellen zufolge wurde Hans Wiltschko hinter den Kulissen synchronisiert, da er selbst kein Tschechisch konnte. Dies ist jedoch nur schwer vorstellbar. Sicher ist aber, dass Hans Wiltschko beim Theaterbetrieb half und erklärte, wie die Ausstattung oder die Kulissen benutzt wurden und seine Schauspielerfahrungen weitergab. Die letzte rein deutschsprachige Aufführung hatte 1936 stattgefunden. 1947 spielten die Tschechen zunächst eine begrenzte Auswahl an Szenen und gewannen so mehr schauspielerische Sicherheit. 1948 fanden im Theater bereits 14 komplett tschechische Vorstellungen der Passionsspiele statt.

Die tschechische Inszenierung der Spiele wurde aber noch im selben Jahr vom neuen kommunistischen Regime verboten. Der Text war angeblich in seiner Auffassung „zu deutsch“, und daher war es wünschenswert, ihn zu überarbeiten. Es wurde vorgeschlagen, die ursprüngliche Version durch die von Jan Port entworfene „Tschechische Passion“ zu ersetzen. Dieser Vorschlag wurde jedoch vom Komitee abgelehnt, weil er weder im Einklang mit der Tradition der Böhmerwaldregion stand, noch zur

ových obrazů a získávali divadelní jistotu. V roce 1948 se v divadle již nabídlo čtrnáct kompletních českých hraných představení pašijových her.

České inscenace her však byly v tomtéž roce nastupujícím komunistickým režimem zakázány. Text byl údajně svým pojetím německý, a tudíž bylo žádoucí ho ideologicky přepracovat. Bylo navrženo nahradit původní verzi za ztvárnění Jana Porta „České pašije“. Navrženou verzi však Komitét odmítl, protože nebyla pro pošumavský region nijak tradiční a nezapadala do pojetí pašijí jako lidových her. Další povolení pro rok 1949 již nebylo vydáno a pokus obnovit pašije tímto skončil.

Objekt divadla byl od té chvíle opět využíván pro nejrůznější účely, z nichž ani jeden neměl nic společného s pašijemi. Divadlo sloužilo například jako ovčín, později bylo rozebráno a v roce 1964 vojenskými trhavinami odštěleno. Tradice pašijí byla zapomenuta až do roku 1989.

HOŘICKÉ PAŠIJE PO ROCE 1989

Po velkých změnách v roce 1989 se naskytla možnost opět navázat na tradici hořických pašijových her. Iniciativa vzešla od někdejšího prvního svobodně zvoleného starosty Miroslava Čunáta, dále pak Karla Fily, Růženy Hotové, Emila Soukupa a dalších. Na konci roku 1990 vznikla „Společnost pro obnovu pašijových her v Hořicích na Šumavě – Pašije“. Hlavním posláním společnosti bylo uspořádat výstavu, navštěvovat zahraniční představení a navazovat zahraniční vztahy a také podpořit kulturní život v obci. Avšak nejdůležitější věc, možnost zahrát si pašije, se zdála jako nemožná. Budova divadla byla po dlouhém chátrání srovnána se zemí, kostýmy, film stejně jako opona malovaná ve Vídni byly nenávratně ztraceny. Německá verze pašijí byla navíc z různých hledisek nevyhovující. Pašije musely být částečně znovuvyvořeny, částečně navázaly na německou tradici.

Zakládající schůze společnosti Pašije, 27. 12. 1990.

/
Gründungstreffen der Gesellschaft für die Passionsspiele, 27. 12. 1990.

Zleva/von links:
P. E. Soukup, ing.
K. Fila, ing. M. Čunát.

(Zdroj/Quelle:
Muzeum
pašijových her)

Auffassung der Passionsspiele als Volksstück passte. Für das Jahr 1949 wurde keine weitere Spielerlaubnis erteilt und so endete der Versuch, die Passion zu erneuern.

Das Theatergebäude wurde ab dieser Zeit wieder für verschiedene Zwecke genutzt, von denen nicht einer etwas mit den Passionsspielen zu tun hatte. Das Theater diente z.B. als Schafstall, später wurde es zerlegt und 1964 von der Armee gesprengt. Die Tradition der Passionsspiele ruhte bis 1989.

DIE PASSIONSSPIELE VON HÖRITZ NACH 1989

Nach den großen politischen Veränderungen im Jahr 1989 ergab sich die Möglichkeit, wieder an die traditionellen Passionsspiele anzuknüpfen. Die Initiative entstand durch den damaligen ersten frei gewählten Bürgermeister des Ortes, Miroslav Čunát, außerdem waren Karel Fila, Růžena Hotová, Emil Soukup und weitere Interessierte beteiligt. Ende 1990 entstand die „Gesellschaft für die Wiederherstellung der Passionsspiele in Hörtitz im Böhmerwald – Passion“. Die Hauptaufgabe der Gesellschaft bestand darin, eine Ausstellung zu den Passionsspielen zu veranstalten, Aufführungen im Ausland zu besuchen, mit den dortigen Gruppen Kontakte zu knüpfen und auch das kulturelle Leben am Ort zu unterstützen. Die Hauptsache, nämlich die Passion selbst spielen zu können, schien jedoch unmöglich. Das Theatergebäude war dem Erdboden gleichgemacht worden. Kostüme, Filme und ebenso der in Wien gemalte Vorhang waren unwiderruflich verloren. Die deutsche Version der Passion war außerdem aus verschiedenen Gründen unpassend. So musste das Drehbuch teilweise neu gestaltet werden, teilweise wurde aber auch an die deutsche Tradition angeknüpft.

Trotz der oben erwähnten Schwierigkeiten fanden sich schließlich zwei Autoren, die den Text der Passionsspiele aufarbeiteten – Herr Berka aus Budweis und der Historiker Dr. Jindřich Pecka. Nach Absprache wurde am Ende die Version von Jindřich Pecka ausgewählt. Um die Begleitmusik kümmerte sich der Komponist Jaroslav Krček. Der damalige Direktor des Regionalmuseums in Krumau, Petr Jelínek, steuerte Material bei und stand zur Beratung zur Verfügung.

Bei der Gesellschaft für die Passion meldete sich auch Theaterregisseur und Schauspieler Antonín Bašta, zu jener Zeit Intendant des Südböhmischen Theaters, der sich des sechzigköpfigen Schauspielensembles annahm und den Text von Jindřich Pecka zum Teil anpasste. Er kürzte das Stück auf eineinhalb Stunden, wodurch es für die Zuschauer annehmbarer wurde und an Tiefe gewann. Die Kostüme wurden von Frauen aus der Theatergruppe genäht.

Nun fehlte nur noch ein Ort, an dem die Inszenierung aufgeführt werden konnte. Damals wurde der Schießplatz im Waldpark in der Nähe des ehemaligen Theatergebäudes ausgewählt. Die Mitglieder der Gesellschaft für die Passion richteten gemeinsam mit weiteren Hörtitzer Bürgern den Platz her. Innerhalb von drei Monaten wurden die Geländearbeiten durchgeführt (einschließlich Entwässerung), Bänke angebracht (512 Sitzplätze), Bühnenpalisaden, Tische, Stühle und das Kreuz auf der Bühne aufgestellt, die Umkleieräume und die sanitären Einrichtungen umgebaut, ein Wasser- und Abwasseranschluss verlegt, der Stromanschluss verstärkt, der Zufahrtsweg ausgebaut und vor allem die Konstruktion für die Überdachung der Bühne und des Zuschauerplatzes gebaut.

I přes výše zmíněné problémy se nakonec našli dva autoři nového textu pašijových her, pan Berka z Českých Budějovic a historik Jindřich Pecka. Po konzultacích byla nakonec vybrána verze od pana Pecky. O doprovodnou hudbu se postaral hudební skladatel Jaroslav Krček, tehdejší ředitel regionálního muzea v Českém Krumlově. Petr Jelínek poskytl podkladové materiály a konzultace.

Se Společností pro pašijové hry se zkontaktoval také divadelní režisér a herec Antonín Bašta, který si vzal na starost šedesátičlenný herecký soubor a částečně poupravil text pašijí od Jindřicha Pecky. Zkrátil hru na hodinu a půl, čímž byla divácky přijatelnější a získala větší spád. Kostýmy ušily ženy ze souboru.

Chybělo už jen místo, kde by inscenace mohla být uvedena. Byla vybrána tehdejší strelnice v lesoparku nedaleko bývalého pašijového divadla. Lidé z pašijové společnosti spolu s dalšími občany Hořic na Šumavě spojili síly a místo upravili. Během tří měsíců byly provedeny terénní práce (včetně odvodnění), zabudovány lavice (512 míst), vyrobeny jevištní palisády, stoly, židle a kříže na jeviště, stavební úpravy šaten a hygienické zařízení, přívod vody, kanalizace, posílení elektrické přípojky, přístupová komunikace, a především konstrukce pro zastřešení hlediště a scény.

„Z té strelnice, z toho militárního zájmu, jsme přešli na kulturu. No a divili byste se, kolik lidí i v samotných Hořicích k tomu přistupuje s odporem. Nejsou z toho úplně unešení. Já jsem si kdysi myslel, že když se budou hrát pašije, tak všichni lidi z Hořic, bez rozdílu, tam přijdou. To by byl můj sen.“ (Miroslav Kutlák)

Premiéra nového představení proběhla 26. června 1993.³⁴⁾ Současně byl v ten samý den díky přispění pana R. Paydla, potomka hořických německých rodáků, odhalen pomník „Všem, kdo se o pašije zasloužili“. Uběhlo totiž sto let a jeden den od premiéry Ammanových pašijových her. Představení zhlédli diváci z České republiky i ze zahraničí, a na faře byla uspořádána výstava složená z materiálů, které nashromáždila Společnost pro obnovu pašijových her. Materiály ale po výstavě nenašly další uplatnění, a tak bylo založeno muzeum v dnešní době sídlící v kulturním domě v blízkosti náměstí Hořic.

NETRADIČNÍ TRADICE PAŠIJOVÝCH HER

Žádné pašijové hry hrané kdekoliv na světě nejsou stejné, každé jsou svým způsobem jedinečné. To platí jak geograficky, tak i historicky. Hořické pašijové hry nepokračují v německé tradici, navazují na ni, ovšem spousta rysů je nových. Miroslav Kutlák věří, že dohromady by se minulá tradice i současná inscenace

„Aus dem Schießplatz, aus diesem militärischen Ort, haben wir einen kulturellen Ort gemacht. Und Sie würden sich wundern, wie viele Menschen in Hörtitz selbst diesem mit Widerstand entgegengetreten sind. Sie sind davon nicht gerade begeistert. Ich habe mal gedacht, wenn wir die Passionsspiele spielen, dann kommen alle Hörtitzer, ausnahmslos alle. Das war mein Traum...“ (Miroslav Kutlák)

Die Premiere der neuen Passionsspiele fand am 26. Juni 1993 statt.³⁴⁾ Gleichzeitig wurde an diesem Tag dank der Unterstützung von Herrn R. Paydl, einem Nachfahren ehemaliger deutscher Einwohner von Hörtitz, das Denkmal für „alle, die sich um die Passionsspiele verdient gemacht hatten“ eingeweiht. Es waren seit der Premiere der Passionsspiele nach Ammann nämlich genau 100 Jahre und ein Tag vergangen. Die Aufführung wurde von Zuschauern aus ganz Tschechien und dem Ausland verfolgt. Im Pfarrhaus fand zudem eine Ausstellung statt. Das Material hatte die Gesellschaft für die Passion zusammengetragen und es wurde nach dem Ende der Ausstellung für die Gründung des Museums verwendet, das sich heute im Kulturhaus in der Nähe des Hörtitzer Marktplatzes befindet.

DIE EINZIGARTIGE TRADITION DER PASSIONSSPIELE

Unter den Passionsspielen, die über die ganze Welt verteilt gespielt werden, gibt es keine, die identisch wären, alle sind auf ihre Weise einzigartig. Das gilt im geografischen, wie auch im historischen Sinn. Die Hörtitzer Passionsspiele setzten nicht die deutsche Tradition aus der Vergangenheit fort. Sie knüpfen zwar an sie an, bauen auf ihr auf, aber haben viele neue Züge. Miroslav Kutlák glaubt, dass die vergangene Tradition zusammen mit der gegenwärtigen Inszenierung zum Kulturerbe werden könnte. Die deutsche Version der Passion war für die neu gegründete Gesellschaft nicht passend. Das ursprüngliche Stück von Melka wiederum dauerte zu lange, es war für die Zuschauer vor Ort nicht zu „verdauen“, da Szenen aus dem Alten und Neuen Testament gespielt wurden und die Aufführung so den ganzen Tag dauerte. Das gegenwärtige Stück dauert nur 90 Minuten. Ursprünglich war es aber auch für vier Stunden geschrieben und wurde dann von Regisseur Bašta gekürzt.

Gleichzeitig ist das Stück dem Amphitheater angepasst, im Gegensatz zur deutschen Version, die für den Raum des Passionstheaters entstand. Das Prinzip der heutigen Version besteht – ähnlich wie in einem klassischen griechischen Drama – aus einem sogenannten Chor, der aus dem Volk hervorgeht. Alle Menschen im Chor sind auf den ersten Blick gleich, sie gehen gemeinsam umher und allmählich treten die einzelnen Figuren daraus hervor und kehren aber auch wieder zu ihm zurück. Der Chor stellt somit einfache Leute vor, wie Handwerker, den niedrigen jüdischen Rat usw. Der Chor ist auch die Grundlage für die Inszenierung des Schauspiels. Es gibt etwa dreißig Sprechrollen, der Rest bildet den Chor.

34) V roce 1993 sehráli členové Společnosti pro obnovu pašijových her v Hořicích na Šumavě – Pašije celkem devět představení za účasti 1826 diváků. Do roku 1997 se odehrálo už třicet šest představení. V ochotnickém souboru vládla příjemná tvořivá atmosféra a ze skromných začátků začala vznikat nová tradice.

34) Im Jahr 1993 führte die Gesellschaft für die Erneuerung der Passionsspiele die Passion insgesamt neun Mal auf, für insgesamt 1.826 Besucher. Bis 1997 waren es schon 36 Vorstellungen. Im Laientheater herrschte eine angenehm kreative Atmosphäre und aus den bescheidenen Anfängen entwickelte sich eine neue Tradition.

1–3. Pašijové hry v Hořicích na Šumavě v roce 2012, 2014, 2015.
/
Passionsspiele in Hörtitz im Böhmerwald 2012, 2014, 2015.

(Zdroj/Quelle: Společnost pro zachování hořických pašijových her)

4. Záběr na kryté hlediště pro 500 diváků.
/
Blick auf den überdachten Bereich für 500 Zuschauer.

2 (Zdroj: M. Berlinger)

3

4

„Das bedeutet, wir haben, was die Regie und die Szene, auch was die Musik betrifft, überhaupt nichts übernommen, es ist einfach eine neue Fassung, selbstverständlich ist die Handlung die gleiche. Das eigentliche Schauspiel ist in die Natur des Amphitheaters eingebettet. Die Zuschauer sind von dieser Ausführung ergriffen und bei manchen fließt ein Tränchen.“ (Miroslav Kutlák)

Die Inszenierung ist so verfasst, dass keine Vorkenntnisse nötig sind, und der religiöse Aspekt wird nicht so stark betont. In den deutschsprachigen Inszenierungen stand immer die religiöse Bedeutung der Spiele an erster Stelle, wohingegen die Tschechen sie als Schauspiel, als Theaterstück wahrnehmen, das ein Nachdenken über das menschliche Schicksal anbietet. Hier liegt der Grund, warum sich die tschechischen Mitwirkenden gerne einbringen, obwohl sie nicht alle religiös im Sinne der Botschaft der Passion sind. Von den ehemaligen deutschen Einwohnern ist oft die Kritik zu hören, dass den tschechischen Passionsspielen der erwähnte religiöse Charakter fehle, dass also das Wesentliche der Passion verloren gehe.

Früher war es üblich, dass der Pfarrer bei den Passionsspielen dabei war, im Gegensatz zu heute, wo sein Besuch eher eine Ausnahme ist. Das ist aber ein Umstand, den der Verein allein nicht beeinflussen kann. Miroslav Kutlák, einer der Schauspieler und bis von kurzem Vorsitzender der Gesellschaft zum Erhalt der Passionsspiele, sagt, dass er gegen ein aktiveres Auftreten der Kirche überhaupt nichts einzuwenden hätte und die regelmäßige Anwesenheit eines Pfarrers bei den Aufführungen sogar sehr begrüßen würde.

Auch wenn die neue Inszenierung der Hörtitzer Passionsspiele viel Spezifisches hat, ihre Grundauffassung ist traditionell. Andere Gesellschaften, die Passionen aufführen, wagen sich an modernere, mannigfaltigere Inszenierungen heran. Oft ändern sie den Text, besetzen eine Apostelrolle mit einer Frau usw. In Hörtitz hingegen wird die Abendmahl-Szene immer noch wie im bekannten Bild von Leonardo Da Vinci dargestellt.

„Es hat an die Geschichte angeknüpft, bestimmt im biblischen Inhalt, auch in der Nutzung des Ortes – das ursprüngliche Theater war gleich neben dem Amphitheater – und an die Tradition, aber es ist heute ganz anders. Man muss sich aber bewusst sein, dass die Zuschauer in der Vergangenheit oft das fortschrittliche Theater lockte, in dem es eine von zwei Dieselmotoren betriebene elektrische Beleuchtung gab, während überall in der Umgebung noch mit Kerzen beleuchtet wurde. Das religiöse Erlebnis war so mit der Bewunderung des technischen Fortschritts verbunden. Die Zeiten haben sich geändert, heute ist das Bestreben, den Zuschauer in das Spiel mit hereinzuziehen – in der Passion trifft er dabei auf die Themen Liebe, Verrat, Gewissen und schließlich Vergebung.“ (Miroslav Kutlák)

mohly stát kulturním dědictvím. Německá verze pašijí byla pro nově ustavený spolek nevyhovující. Původní Melkova hra trvala příliš dlouho, nebyla stravitelná pro místní diváky, protože se hrál Starý i Nový zákon a představení trvalo celý den. Současná hra trvá devadesát minut, ale nebyla psána na hodinu a půl, původně byla napsána na čtyři hodiny a zkrácena režisérem Baštou.

Zároveň je hra psána přímo pro venkovní amfiteátr, na rozdíl od německé verze, která vznikla pro prostory pašijového divadla. Principem současného představení je chór, celé Pašije jsou postaveny na chóru, který vzejde z lidu. Všichni lidé jsou v chóru na první pohled stejní, chodí dohromady a postupně z něj jednotlivé postavy vystupují a opět se do něj vrací. Chór tedy ukazuje prosté lidi, jako řemeslníky, nižší židovskou radu a podobně. Chór je základem i kulisou hry. Mluvících herců je zhruba třicet, zbytek tvoří chór.

„To znamená, že my jsme vůbec nenavázali, co se týká režie a scény, také hudby, je to v novém podání, samozřejmě příběh je stejný. Samotná hra je zasazená do přírody toho amfiteátru. Divák je tímto provedením nadšen a ne jeden uroní slzičku.“
(Miroslav Kutlák)

Hra je celkově více laicky pojatá než německá verze, není v ní kladen takový důraz na náboženskou stránku. V německých inscenacích byl na prvním místě vždy náboženský význam her, zatímco Češi je vnímají jako představení, divadlo, které nabízí zamyšlení nad lidským údělem. Zde lze spatřovat důvody, proč se čeští účinkující rádi zapojují, ačkoliv příběh Pašijí vnímaný z náboženského hlediska nepotřebují všichni 'naplnit'. Naopak ze strany německých rodáků se často ozývala kritika, že české pašije postrádají zmíněný náboženský ráz, že se vytratila ta pravá podstata Pašijí.

Dříve bylo běžné, že se Pašijí účastnil farář, na rozdíl od současnosti, kdy je jeho návštěva spíše výjimkou. To je jedna z věcí, kterou ale spolek sám neovlivní a částečně mu schází. Pan Kutlák, herec a také donedávna předseda Společnosti pro zachování pašijí, říká, že by se větší aktivitě církve vůbec nebránil a pravidelnou přítomnost faráře na inscenacích by naopak uvítal.

Ačkoliv má nová hořická inscenace pašijí mnoho specifického, její základní pojetí je tradiční. Jiné společnosti hrající pašije si troufají na moderní, rozmanité provedení. Často mění texty, do role apoštolů obsazují ženu apod. V Hořicích se stále hraje Poslední večeře podle známého obrazu Leonarda da Vinciho.

„Navázalo to na tu historii, určitě v biblickém obsahu, také ve využití toho místa – původní divadlo bylo hned vedle amfiteátru a té tradice, takového toho náboje, ale dneska je to úplně něco jiného. [...] Je ale důležité uvědomit si, že diváky v minulosti často lákalo pokrokové divadlo, v kterém bylo elektrické osvětlení zajištěné dvěma diesellovými motory, zatímco všude v okolí se ještě svítilo svíčkami. Náboženský prožitek byl tak spojen s obdivem nad technickým pokrokem. Doba se změnila, dneska je snahou, aby byl divák vtažen do hry jinak – v pašijích se setká s tématy lásky, zrady, svědomí, uplácení a nakonec odpuštění.“ (Miroslav Kutlák)

*Pašijové hry
na nádvoří
prelatury, Český
Krumlov 2017.
/
Passionsspiele
auf dem Hof
der Prälatur in
Krumau, 2017.*

*(Zdroj/Quelle:
Společnost
pro zachování
hořických
pašijových her)*

INSZENIERUNGEN AUSSERHALB VON HÖRITZ

Wegen ihres großen Erfolgs blieben die Höritzer Passionsspiele nicht nur auf ihrem Heimatort beschränkt. An Ostern 2005 und 2006 trat die Gruppe in Prag auf, wo sie eine Vorstellung im Freien unweit der Karlsbrücke spielte. Im Jahr 2010 konnte man das Höritzer Ensemble zum ersten Mal in den Klostergärten in Krumau sehen.

„In Krumau helfen uns das Städtische Theater und die Bibliothek sehr. Dafür sind wir unendlich dankbar, die Zusammenarbeit mit ihnen ist für uns sehr wichtig.“
(Miroslav Kutlák)

In der Vergangenheit zeichneten sich die Höritzer Passionsspiele auch dadurch aus, dass nur Höritzer Einwohner darin auftraten. Heute haben sich die Türen aber geöffnet.

„Wir haben uns entschieden, das Ganze zu öffnen, so dass nicht mehr ausschließlich Höritzer mitspielen. Nein, es wird von Leuten gespielt, die spielen wollen, die einen Sinn darin sehen und den Menschen damit etwas sagen wollen, und die da mit gesundem Menschenverstand und rational herangehen. Jetzt haben wir viele Leute aus Krumau aufgenommen, aber wir haben auch einen Lehrer aus Hracholusk, aus Forbes kommen drei Schauspieler, einer aus Brünn, drei aus Prag, also wir sind auf einem gutem Weg. Aber jetzt stellt sich die Frage, das ist so ein wichtiger Moment, wie die Einwohner von Höritz darauf reagieren, wenn die Passion von Nicht-Höritzern aufgeführt wird, wenn die Mehrheit der Schauspieler fremd ist.“ (Miroslav Kutlák)

In der Tschechischen Republik fanden an vielen Orten Passionsspiele statt, aber Höritz ist einer der wenigen davon, dem es auch in den letzten Jahren gelang, diese Tradition fortzuführen. Die Passionsspiele stellen ein sehr bekanntes Phänomen dar, über das Diplomarbeiten und Zeitungsartikel geschrieben und Reportagen gedreht werden. „1996 haben die Höritzer Passionsspiele den ersten Platz im Wettbewerb

INSCENACE ZA HRANICEMI HOŘIC

Hořické pašije pro své úspěchy nezůstávají uzavřené jen v domovské obci. V letech 2005 a 2006 o Velikonocích soubor zavítal do Prahy, kde sehrál venkovní představení nedaleko Karlova mostu. Roku 2010 bylo možné poprvé shlédnout inscenaci v podání hořického souboru také v klášterních zahradách Českého Krumlova.

„V Krumlově nám moc pomáhá Městské divadlo a knihovna. Za to jsme jim nesmírně vděční, spolupráce s nimi je pro nás klíčová.“ (Miroslav Kutlák)

V minulosti byly hořické pašije specifické tím, že v nich účinkovali pouze hořičtí obyvatelé. V současnosti se ale brány otevřely.

„Rozhodli jsme se, že to pustíme za hranice Hořic, že nebude výsadou, že to hrají pouze hořičtí. Ne, hrají to lidé, kteří chtějí hrát, kteří v tom vidí smysl, kteří chtějí něco lidem říct a kteří k tomu přistupují zdravě, racionálně. Ted' jsme přibrali hodně lidí z Krumlova, ale je tady i učitel z Hracholusk, z Borovan sem například dojíždí asi tři herci, jeden z Brna, tři z Prahy, takže je to na dobré cestě. Ale ted'ka je otázka, a to je takový důležitý moment, jak se na to budou koukat hořičtí obyvatelé, až ty pašije povede ‚nehořičák‘, až ti herci budou ve většině cizí.“ (Miroslav Kutlák)

V České republice se hrály pašije na mnoha místech, ale Hořice na Šumavě jsou jednou z mála obcí, kde se podařilo na tuto tradici navázat i v současnosti. Představují velice známý fenomén, o kterém se píše bakalářské a diplomové práce, články v novinách a točí se o něm dokumenty.

„Ve vyhodnocení soutěže občanských kulturně-společenských aktivit za rok 1996 se Hořické pašijové hry umístily na 1. místě a byly oceněny Cenou za rozvoj místních občanských aktivit nadací Patria a Místo v srdci. Ocenění bylo v roce 1997 předáno na Pražském hradě. Hořice a jejich pašijové hry se tak staly prvním vítězem soutěže, které se zúčastnilo 149 projektů lidí, kteří konkrétními činy vyjadřují svůj vztah k místu, kde žijí.“

SPOLEK EUROPASSION A SPOLUPRÁCE PAŠIJOVÝCH SPOLEČNOSTÍ

Pašije se ale dostaly i mnohem dále než kousek za hranice Hořic na Šumavě. Ačkoliv je udržování vztahů mezi různými skupinami (často na národní úrovni) tradicí sahající daleko do minulosti, Maurice Clos z Paříže byl jedním z hlavních propagátorů myšlenky, která vedla k založení spolku Europassion, sdružení společností pašijových her ze západní a východní Evropy.

Cílem spolku Europassion není sjednotit podobu pašijových her, ale naopak podpořit jejich vzájemné odlišnosti a jedinečnost. Snahou je vytvořit platformu pro setkávání, vzájemnou pomoc a inspiraci. V roce 1992 se setkání Europassionu v Paříži poprvé zúčastnila také Česká republika v zastoupení pašijí z Hořic na Šumavě. Celkem se zúčastnilo 26 států, kterým byla přislíbena

kulturell-gesellschaftlicher Bürgeraktivitäten belegt und wurden mit dem Preis für die Entwicklung lokaler Bürgeraktivitäten der Stiftungen Patria und Místo v srdci (Platz im Herzen) gewürdigt. Die Preise wurden 1997 auf der Prager Burg verliehen. Die Höritzer Passion wurde so zum Sieger dieses Wettbewerbs, an dem 149 Projekte von Menschen teilgenommen hatten, die durch konkrete Taten ihre Verbindung zu dem Ort, an dem sie leben, zum Ausdruck bringen.

DIE VEREINIGUNG EUROPASSION UND DIE ZUSAMMENARBEIT DER PASSIONSSPIELGESELLSCHAFTEN

Die Passionsspiele Höritz wurden aber noch auf breiterer Ebene bekannt. Die Verbindungen verschiedener Passionsgruppen – meist auf nationaler Ebene – sind eine weit in die Vergangenheit reichende Tradition und Maurice Clos aus Paris war einer der Hauptvertreter des Gedankens, der zur Gründung der heutigen Vereinigung Europassion führte, eines Zusammenschlusses der Passionsspielgesellschaften aus West- und Osteuropa.

Das Ziel der Vereinigung Europassion besteht nicht darin, die Form der Passionsspiele zu vereinheitlichen, sondern sie will vielmehr die jeweiligen Unterschiede und die damit verbundene Einzigartigkeit der Spiele unterstützen. Sie dient als Plattform für Treffen, für gegenseitige Hilfe und Inspiration. 1992 nahm am Treffen der Europassion zum ersten Mal auch die Tschechische Republik teil, vertreten durch Höritz im Böhmerwald. Insgesamt waren Vertreter aus 26 Ländern anwesend, ihnen wurde finanzielle und moralische Unterstützung zugesagt. Die Delegierten der Gesellschaft zur Passion Höritz nehmen fast jährlich am Europassion-Kongress teil, der jedes Mal in einem anderen Land stattfindet. Seit der Gründung der Gesellschaft in Höritz waren und sind vor allem die Vereine aus den österreichischen Orten St. Margarethen und Mettmach, aus Auersmacher in Deutschland und aus Loudeac in Frankreich bedeutende Partner der Höritzer.

Die Mitgliedschaft in der Vereinigung Europassion bedeutet auch, dass der Mitgliedsort einmalig Gastgeber für den internationalen Kongress ist. 2010, als der Kongress in Oberammergau stattfand, wurde ausgehandelt, dass die Gesellschaft für die Passion in Höritz das Treffen der europäischen Passionsspielgesellschaften für das Jahr 2022 organisiert. Der Termin wurde dann später auf 2023 verschoben, so dass der Kongress genau auf das Jahr des 30-jährigen Jubiläums der erneuerten, wiederbelebten Passion in Höritz fällt.

Neben der Mitgliedschaft bei Europassion ist es der Gesellschaft für die Erhaltung der Passionsspiele im Jahr 2004 gelungen, eine partnerschaftliche Zusammenarbeit mit der Passionsspielgesellschaft im niederbayerischen Perlesreut (Passionsspiele Perlesreut) zu gründen.

„Perlesreut ist ein bayerisches Städtchen, ein Stück hinter der Grenze und ihnen gefiel unser Passionsspiel so gut, dass wir zur imaginären Mutter ihrer Passionsspiele wurden. Sie haben ein ähnliches Areal wie unseres hergerichtet und haben einfach angefangen zu spielen. [...] Ich habe es immer geschätzt, dass z.B. der Bürgermeister von Perlesreut, der dort schon 15 Jahre amtierte, immer zu besonderen Anlässen in unsere

finanční a morální podpora. Delegáti spolku pašijí se skoro každý rok účastní kongresů společnosti Europassion, které se konají pokaždé v jiné zemi. Významnými partnery od vzniku hořické společnosti byly a jsou spolky především z rakouského St. Margarethen a Mettmach, Auersmacheru v Německu a Loudeacu ve Francii.

Členství v spolku Europassion znamená, že jednou za čas se člen stává hostitelem mezinárodního kongresu. V roce 2010, kdy se konal kongres v Oberammergau, bylo ujednáno, že hořický spolek bude organizovat setkání evropských pašijových společností v roce 2022. Rok konání byl později upraven na rok 2023, tak aby se kongres odehrál právě při 30. výročí obnovených novodobých pašijí v Hořicích.

Vedle členství v EUROPASSION se Společnosti pro zachování pašijí podařilo navázat v roce 2004 partnerskou spolupráci s pašijovou společností z dolnobavorského Perlesreutu (Passionsspiele Perlesreut).

„Perlesreut je bavorské městečko tady kousek za hranicemi a těm se líbily naše pašijové hry, tak jsme se stali pomyslnou matkou jejich pašijových her. Udělali podobný areál jako my a začali prostě hrát. [...] Vždycky jsem si vážil toho, že třeba starosta Perlesreutu, který tam je už patnáct let, se vždy dostaví na mimořádné události v naší obci, a to i na poslední rozloučení s herci pašijí. Oni se zajímají.“
(Miroslav Kutlák)

VNITŘNÍ PROBLÉMY

Inscenace pašijových her vyžaduje zdroj financí. Za tímto účelem byla na počátku 90. let založena „Nadace Hořické Pašije“. Zastupitelstvo obce spatřovalo v této formě příležitost jak zajistit financování aktivit společnosti od státu, což se však nezdařilo. V roce 1999 byly věnovány Nadaci pozemky pašijového divadla s technickým zázemím patřící původně obci.

„Obecní úřad založil nadaci pašijových her a my jsme si mysleli, že nadace je od slova dáti. Založili jí asi v roce 1992, ale od zhruba roku 1996 tomu já říkám doba temna pro pašije. Nadace neplnila svou funkci podporovat společnost pašijí, ale přebrala na sebe veškerou aktivitu. V tomto období se začaly narušovat vztahy mezi členy, tedy herci a vedením a to vyvrcholilo v roce 2003 odstoupením vedení Nadace. Nadace tak přestala prakticky vyvíjet činnost a zastupitelstvo obce rozhodlo ukončit činnost pašijí a došlo k opětovnému navrácení majetku Nadace obci. Zbytek herců se pak pod vedením Vítězslava Kučery semkl a rozhodl se pokračovat dál v nově založené Společnosti pro zachování pašijí. V. Kučera se stal prvním předsedou společnosti a zánik pašijí se tak zažehnal. Převedení majetku nazpět obci vlastně způsobilo, že nám určitým způsobem sebrali v tom areálu exkluzivitu, takové to přednostní právo. Cítíme, že se více podporuje komerční zájem.“ (Miroslav Kutlák)

Často projevují větší zájem o pašije spíše lidé z okolních obcí než Hořic samotných. Ozývají se hlasy, že takovou tradici je potřeba řádně zachovat, ale

Gemeinde gekommen ist, sogar zu Beerdigungen von Schauspielern der Passionsspiele. Sie interessieren sich.“ (Miroslav Kutlák)

INTERNE PROBLEME

Die Aufführung der Passionsspiele erfordert eine Finanzquelle. Für diesen Zweck wurde Anfang der 1990er Jahre die Stiftung für die Höritzer Passion – „Nadace Hořické Pašije“ – gegründet. Die Gemeindevertretung sah in dieser Gesellschaftsform eine Möglichkeit, die Finanzierung der Aktivitäten über den Staat zu sichern, was allerdings nicht gelungen ist. Im Jahr 1999 wurden der Stiftung die Grundstücke des Passionstheaters überlassen, inklusive der technischen Anlagen, die ursprünglich der Gemeinde gehörten.

„Die Gemeinde hat die Stiftung für die Passionsspiele gegründet und wir dachten, Stiftung hat etwas mit Geben zu tun. Sie wurde etwa im Jahr 1992 gegründet, aber ab 1996 kamen die dunklen Zeiten der Passion, wie ich es nenne. Die Stiftung erfüllte ihre Funktion nicht, die Passionsspiele zu unterstützen, aber sie hat alle Aktivitäten übernommen. In diesem Zeitraum begannen sich die Beziehungen zwischen den Mitgliedern, also zwischen den Schauspielern und der Leitung, zu verschlechtern, was 2003 im Rücktritt des Stiftungsvorstands gipfelte. Die Stiftung entwickelte praktisch keine Aktivität mehr, die Gemeindevertretung entschied sich, ihr Engagement für die Passionsspiele zu beenden und die Stiftung gab der Gemeinde das zuvor übertragene Eigentum zurück. Der Rest der Schauspieler schloss sich dann unter der Leitung von Vítězslav Kučera zusammen und entschied sich, im Rahmen der neu gegründeten Gesellschaft für die Erhaltung der Passionsspiele weiterzumachen. Kučera wurde Erster Vorsitzender der Gesellschaft und so wurde der Untergang der Passion abgewendet. Die Rückgabe des Besitzes an die Gemeinde hatte aber zur Folge, dass uns in gewisser Weise die Exklusivität an diesem Areal genommen wurde, dieses Vorrecht. Wir haben das Gefühl, dass mehr kommerzielle Interessen unterstützt werden.“ (Miroslav Kutlák)

Es kommt oft vor, dass die Menschen aus den Nachbarorten größeres Interesse an den Passionsspielen haben als die Höritzer selbst. Es melden sich diejenigen zu Wort, die finden, dass es nötig ist, eine solche Tradition aufrechtzuerhalten, aber der Standpunkt der Gemeinde ist eher der, dass die Passionsspiele für eine gewisse Zeit nicht gespielt werden sollten.

„Einer der Gründe ist das sinkende Interesse der Zuschauer und der andere ist ein ganz nüchterner – mit Hinblick auf die unterschiedliche Nutzung des Areals für verschiedene Aktivitäten, muss die Bühne wiederholt kompliziert umgebaut werden, was sich aus Sicht der Gemeindevertreter als eine unverhältnismäßig große Belastung darstellt. [...] Wir haben das Ensemble ergänzt, es werden jetzt siebzig Schauspieler spielen. Und jetzt geht es hauptsächlich darum, Werbung dafür zu machen und Zuschauer herzubekommen. Es wird sehr schwer, weil ich nicht wusste, ob wir die Passion überhaupt halten können mit Hinblick auf die ungünstigen Ergebnisse aus den Verhandlungen mit

stanovisko současného vedení obce je spíše takové, že by se Pašije měli na nějakou dobu přestat hrát.

„Jedním z důvodů je pokles zájmu diváků a další je pak prozaický – vzhledem k využívání areálu pro různé aktivity dochází k nutnosti opakujících se složitých přestaveb tribuny jeviště, což se jeví z pohledu zastupitelů obce jako neúměrná zátěž. [...] Doplnili jsme ansámbl, bude nás hrát sedmdesát. A teď je hlavní prioritou propagace a dostat sem diváky. Bude to hodně těžké, protože jsem nevěděl, jestli vůbec pašije udržíme s ohledem na nepříznivé výsledky z jednání na obci a několika zasedání zastupitelstva. Tam jsme se setkali s velkou nevolí.“ (Miroslav Kutlák)

VIZE DO BUDOUCNA

Hořické pašije jsou nehmotným dědictvím, které nejde jednoduše uložit do muzea, kde by se snadno uchovalo.

„Chtěli bychom se snažit do budoucna, aby pašije prohlásili kulturní památkou. Rádi bychom, aby byly zapsány mezi památky UNESCO. Nevíme přesně jak, nemáme ještě lidi a zkušenosti, jak bychom měli začít a tak dále. Chceme na tom ale letos začít pracovat, máme nějakou vizi. Je jedno, jestli se nám to povede, nebo nepovede, ale zase máme nějakou společnou práci kolem toho, není stereotypní, že se sejdeme, uděláme zkoušku a sehraje se představení jako vždycky. Vždy k tomu něco tvoříme.“ (Miroslav Kutlák)

Další výzvou pro Společnost je pak organizace mezinárodního kongresu společnosti EUROPASSION v roce 2023. Dle pana Kutláka jde o příležitost jak opět Hořice na Šumavě předvést mezinárodní veřejnosti, tak jak to bývalo v minulosti.

V roce 2017 byla společnost prakticky bez dotací, pan Kutlák o ně cíleně nežádal, protože nebylo jisté, zda bude vůbec dostatek lidí, aby se mohlo hrát.

„Takže jsem udělal rozpočet, který je ořezaný, každý si donese svojí svačinu, svoje pití. Kdo se cítí, že má víc peněz, tak tam může něco pro druhé koupit, jinak si bude muset vystačit se vším sami. A letos vidím, že jsme zase takoví silnější a schopnější, tak už v prosinci se může zase žádat.“ (Miroslav Kutlák)

Situace je stále poměrně nejasná. Pan Kutlák říká, že se pašije opět přeruší. To ale není úplně špatně, ani z toho nemá strach, postupem času na to někdo opět naváže. Pašije lidem opět naplní svůj účel.

Přes všechny výzvy a těžkosti, s kterými se společenství stojící za hráním pašijových her za 25 let existence muselo potýkat, je zřetelné, že se v Hořicích podařilo navázat na kulturní fenomén vytvořený původními německými obyvateli obce. V roce 2016 tak bylo dovršeno 200. výročí od inscenace prvních her Paulem Gröllheselem. Hořické pašijové hry se zavedly jako významný kulturní fenomén nadregionálního rozměru a snaha o vyhlášení tradice za kulturní památku UNESCO se ukazuje jako další logický krok.

der Gemeinde und einigen Sitzungen mit den Vertretern. Dort sind wir auf großen Unwillen gestoßen.“ (Miroslav Kutlák)

ZUKUNFTSVISION

Die Höritzer Passionsspiele sind ein immaterielles Erbe, das nicht einfach ins Museum gelegt werden kann, wo man es leicht aufbewahren könnte.

„Wir streben für die Zukunft an, dass die Passion als Kulturdenkmal anerkannt wird. Wir würden uns freuen, wenn sie ins UNESCO Kulturerbe eingetragen würde. Wir wissen nicht genau wie, noch haben wir dafür weder Leute noch Erfahrungen, wie wir das angehen sollten und so weiter. Wir wollen aber in diesem Jahr beginnen, daran zu arbeiten, wir haben eine Vision. Es kommt nicht darauf an, ob uns das gelingt oder nicht, aber so haben wir wieder eine gemeinsame Aufgabe im Rahmen der Passion, es ist nicht so eintönig, dass wir uns treffen, proben, die Aufführung spielen wie immer. Wir gestalten dazu immer etwas.“ (Miroslav Kutlák)

Eine weitere Herausforderung wartet auf die Passionsgesellschaft in Form der Organisation des internationalen Kongresses der Vereinigung Europassion im Jahr 2023. Laut Miroslav Kutlák ist das eine gute Gelegenheit, Höritz im Böhmerwald einer internationalen Öffentlichkeit vorzustellen, so wie es in der Vergangenheit war.

Für das Jahr 2017 war die Gesellschaft praktisch ohne Fördergelder, Miroslav Kutlák hat nicht gezielt Gelder beantragt, da er nicht wusste, ob überhaupt genug Leute zur Verfügung stehen würden, um die Passion zu spielen.

„Also habe ich einen gekürzten Finanzplan aufgestellt, jeder bringt sich selbst Verpflegung mit. Wer meint, er kann etwas geben, kann dort etwas für die anderen kaufen, ansonsten müssen wir mit dem auskommen, was wir haben. Und dieses Jahr sehe ich, dass wir wieder ein Stück stärker und fähiger sind, also können wir im Dezember wieder etwas beantragen.“ (Miroslav Kutlák)

Die Situation ist immer noch relativ unsicher. Miroslav Kutlák meint, dass die Passionsspiele wieder für eine Weile unterbrochen würden. Das sei aber gar nicht so schlecht, er habe davor auch keine Angst und mit der Zeit werde wieder jemand daran anknüpfen. Dann erfüllt die Passion für die Menschen wieder ihren Zweck.

Allen Herausforderungen und Schwierigkeiten zum Trotz, mit denen die hinter den Passionsspielen von Höritz stehende Gesellschaft in den 25 Jahren ihrer Existenz zu kämpfen hatte, ist offensichtlich, dass es in Höritz gelungen ist, an ein kulturelles Phänomen anzuknüpfen, das einst von den ursprünglich deutschsprachigen Einwohnern ins Leben gerufen wurde. Im Jahr 2016 wurde das 200. Jubiläum der ersten Inszenierung von Paul Gröllhesel begangen. Die Höritzer Passionsspiele stellen damit ein bedeutendes kulturelles Ereignis von überregionalem Einfluss dar und das Vorhaben, die Tradition zum UNESCO Kulturerbe erklären zu lassen, scheint dabei nur der nächste logische Schritt zu sein.

KEMNATHSKÉ PAŠIJE – ZNOVUOBJEVENÍ PO VÍCE NEŽ 200 LETECH

Nejen historie Hořických pašijových her kolísala během staletí mezi úspěchem a zákazem. Podobnou historii mají i Kemnathské pašije na severu Horní Falce, které dnes vedle slavných pašijových her v Oberammergau patří k renomovaným představením tohoto druhu v Bavorsku. Věhlasu Kemnathské pašije dosáhly během uplynulých 30 let, protože předtím bylo jejich uvádění přes 200 let přerušeno.

„Tato kemnathská pašijová hra pochází ze začátku 18. století [první verze již z roku 1731], iniciátorem byl tehdejší farář Arckhauer a napsali ji františkánští mniši tehdejšího kláštera svatého Antonia. Tento text se tehdy také hrál jako představení a v roce 1768 pak byla hra zakázána, protože docházelo k výtržnostem. Byla pak prakticky přes dvacet let ‚pohřbena‘ v centrálním biskupském archivu a znovuobjevena byla myslím právě v roce 1982. Naším cílem bylo u příležitosti slavnosti ‚975 let města Kemnath‘ tuto hru nově zinscenovat a uvést. Mým úkolem bylo postarat se o organizaci, a tak se pašije hrály poprvé nově v roce 1983 a od té doby se hrají každých pět let, v roce 2018 začnou 8. Kemnathské pašije.“

S novým oživením hry byl postupně rozšiřován obsah biblických témat a byla vylepšována scéna:

„Původní hra v 18. století se konala vždy na Velký pátek, na celém překrásném historickém náměstí. Na Velký pátek bylo často zima, přšelo, třeba i sněžilo a hrálo se celý den na různých místech a tehdy byl v každém sedmém domu hostinec. Člověk se musel občas zahřát, něčeho se napít, něco zakousnout, a tak se stalo, že se tato hra, páteční komedie – jak se jí tehdy říkalo – vlastně vždy zvrtila, a to každý rok větší měrou, až tehdejší okresní ředitelství v Ambergu jednou zakročilo a po dlouholetém sporu nakonec hru zakázalo kvůli nemravnému jednání a chování. [...] Tolik ke starší historii a nyní přistoupíme k historii nové. Verze hry z roku 1983 začíná obsahově ve velké radě diskusí o Ježíši, který rozšiřuje nová učení, čímž podněcuje vzpoury lidu, přináší nepokoj. Velká rada pod vedením Kaifáše a dalších veleknězů pak kula plány a chytila Ježíše a hra tehdy končila odsouzením Pilátem Pontským – přesně tak, jak končila původní hra. Dvakrát jsme to tak hráli v letech 1983 a 1988, až tehdejší vedoucí hry, učitel a zástupce církve spolu sepsali na základě Bible, pokud možno věrně podle originálu, druhou část hry. Druhá část obsahuje i ukřižování a sundání z kříže – a tak se to hraje ještě dnes. [...] Hra trvala v roce 1983 1 hodinu a 20 minut a dnes trvá 2 hodiny a 20 minut, protože tam jsou nyní také hudební prvky. [...] Od počátku novodobé historie hry už se nehraje na náměstí, ale ve víceúčelové hale, v tělocvičně s diváckou tribunou, která se vždy kompletně předělá na pašijové divadlo. Pódium je 24 metrů široké a 12 metrů hluboké a vystavuje se vzestupná divácká tribuna pro tisíc návštěvníků, stěny a strany jsou všechny zakryty černým sukrem.“

KEMNATHER PASSION – EINE WIEDERENTDECKUNG NACH ÜBER 200 JAHREN

Nicht nur die Geschichte der Höritzer Passionsspiele schwankte im Laufe der Jahrhunderte zwischen Erfolg und Verbot. Eine ähnlich bewegte Historie zeigt auch die Kemnather Passion in der nördlichen Oberpfalz, die heute hinter den weltberühmten Oberammergauer Passionsspielen sicher zu den renommiertesten Darstellungen dieser Art in Bayern zählt. Dieses Ansehen wurde in den vergangenen gut 30 Jahren erreicht, denn zuvor war die Aufführung der Kemnather Passion für über 200 Jahre unterbrochen.

„Dieses Spiel der Kemnather Passion stammt aus dem Anfang 18. Jahrhundert [die erste Fassung bereits aus dem Jahr 1731] und wurde vom damaligen Pfarrer Arckhauer initiiert, geschrieben von Franziskanermönchen des damaligen Klosters St. Antonius. Dieser Text wurde damals auch aufgeführt und im Jahr 1768 ist das Spiel dann verboten worden, weil es eben zu Ausschreitungen gekommen ist. Es war dann praktisch über 200 Jahre ‚vergraben‘ im Bischöflichen Zentralarchiv und wurde eben im Jahr 1982, denke ich, wiedergefunden. Unser Ziel war es, anlässlich der Feier ‚975 Jahre Stadt Kemnath‘ im Jahr 1983, dieses Spiel wieder neu zu inszenieren und aufzuführen. Meine Aufgabe war es dabei, mich um das Organisatorische zu kümmern und so wurde es 1983 das erste Mal in der Neuzeit gespielt und seither alle fünf Jahre wiederholt, 2018 beginnen wir die 8. Kemnather Passion.“

Mit der Wiederbelebung des Schauspiels wurden auch schrittweise die Zahl der biblischen Inhalte erweitert sowie die szenischen Darstellungen verbessert:

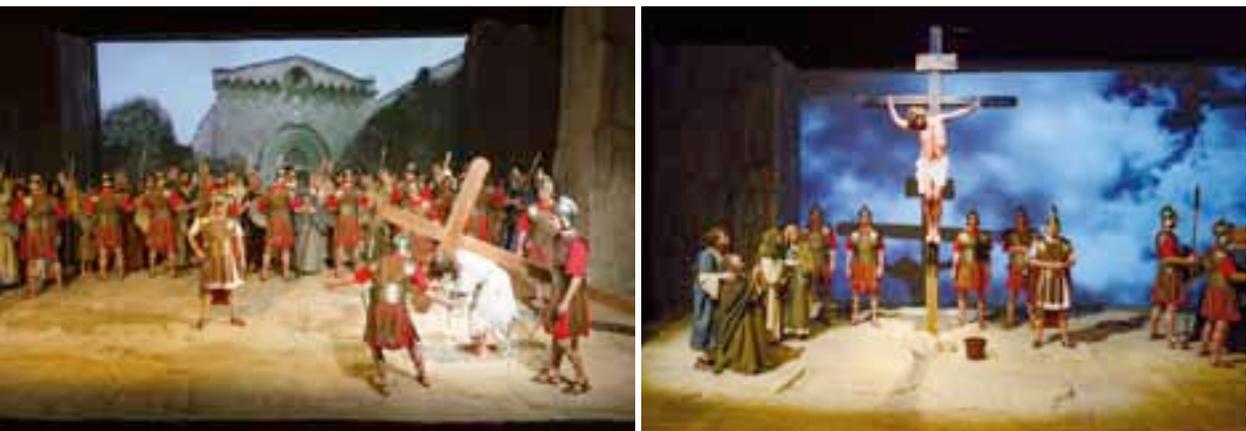
„Das ursprüngliche Spiel im 18. Jahrhundert fand immer am Karfreitag statt, auf dem gesamten Stadtplatz, einem wunderschönen historisch geschlossenen Platz. Am Karfreitag war es oft kalt, regnerisch, vielleicht hat es auch geschneit, und es ist über den ganzen Tag rauf und runter gespielt worden und es war damals auch so, dass jedes siebte Haus ein Wirtshaus war. Man musste sich dann ja immer einmal aufwärmen, etwas trinken und etwas essen und so ist dieses Spiel dann, die Freitagskomödie – wie es sich damals nannte – eigentlich immer mehr ausgeartet bis die damalige Bezirksregierung in Amberg irgendwann einmal eingeschritten ist und nach jahrelangem Streit das Spiel letztendlich wegen dieser unzüchtigen Handlungen oder dem Verhalten verboten hat. [...] Das zur alten Geschichte und nun zur neueren Geschichte kommen wir jetzt. In der Fassung von 1983 begann das Spiel inhaltlich mit der Diskussion im Hohen Rat über Jesus, der neue Lehren verbreitet, der Aufruhr im Volk schafft, der Unruhe bringt. Der Hohe Rat unter der Führung von Kaiphas und weiteren Hohepriestern hat dann Pläne geschmiedet und hat Jesus gefangen genommen und das Spiel endete dann damals mit der Verurteilung durch Pontius Pilatus, – genauso wie das ursprüngliche Spiel. Wir haben das zweimal so gespielt 1983 und 1988 bis dann der damalige Spielleiter, ein Lehrer und ein Vertreter der Kirche gemeinsam anhand der Bibel möglichst originalgetreu, einen zweiten Teil mitgeschrieben haben. Dieser umfasst auch noch die Kreuzigung und die Kreuzabnahme – und so ist es heute noch.“

Kemnathské pašije pořádá město Kemnath v Horní Falci, hru organizují a realizují především dobrovolníci.

„Je tam asi 40–50 rolí s mluveným slovem, Ježíš, Marie, Pilát Pontský, apoštolové a vysocí kněží a dohromady je to kolem 200 účinkujících. Všechno jsou to ochotníci z nejbližšího okolí. [...] Velkou oporou je kemnathský Spolek ochotníků a pašijových her, který jsme založili tehdy na přelomu osmdesátých a devadesátých let, abychom herecký soubor udrželi pohromadě i pro jiné příležitosti, tj. na divadlo, lidové divadlo a moderní hry v letech, kdy se zrovna nekonají pašije. Stále se přibírají další lidé, kteří se nadchnou pro hru, pro ochotnické představení. Z kemnathského Spolku ochotníků a pašijových her se dají vybrat skoro všechny mluvené role. Je dobré, když spolek tuto aktivní činnost s mladými lidmi provozuje i dále, protože samozřejmě získá lidi i pro pašijové hry. [...] Jedná se vždy o dobrovolníky, organizaci ale zajišťuje a financuje město. Církev nás provází, nemá ale v tomto ohledu odpovědnost. Je to možná nezvyklá konstelace, ale funguje. [...] Oděvy, sandály a rekvizity, například zbraně a kopí, patří městu, které je zaplatilo. Ve Staré radnici je pro ně vyhrazena zvláštní místnost pro uskladnění, každý oděv má igelitový obal a o všechno se tu pečuje, i o ty zbraně. [...] Nemá to být ale příliš profesionální. To je typické pro Kemnathské pašije, je to ochotnické divadlo od hlavní role až po okrajové role a všichni účastníci chtějí, aby to tak bylo i nadále. Shodli jsme se na tom, že chceme taková zůstat – je to naše hra, každý se může zúčastnit, ale nechceme z toho udělat tržní záležitost. Samozřejmě se to jistým způsobem snažíme prodat, ale jde spíš o vylepšování image, prezentaci města, to považují za velmi důležité.“

Společně se jak Kemnathské pašije tak i Hořické pašijové hry angažují ve svazu Europassion. Tento svaz spojuje pašijová místa v celé Evropě, podporuje vzájemnou výměnu zkušeností a společnou reklamu.

(citáty z rozhovoru s Wernerem Nicklem, starostou města Kemnath v Horní Falci)

Inscenace pašijí v Kemnathu. / Inszenierung der Passion in Kemnath. (Zdroj/Quelle: Stadt Kemnath)

„[...] 1 Stunde und 20 Minuten hat es 1983 gedauert und heute dauert es 2 Stunden und 20 Minuten, weil auch die musikalischen Elemente hinzugekommen sind. [...] Gespielt wird seit der Wiederaufnahme auch nicht mehr auf dem Stadtplatz, sondern in der Mehrzweckhalle, einer Dreifachturnhalle mit Zuschauertribüne, die komplett in ein Passionsspielhaus umgewandelt wird. 24 Meter breit und 12 Meter tief ist die Bühne, und es wird eine Zuschauertribüne aufgebaut, aufsteigend für tausend Besucher, die Wände und die Seiten werden alle mit schwarzem Tuch verkleidet.“

Veranstalter der Kemnather Passion ist die Stadt Kemnath in der Oberpfalz, die Durchführung des Spiels und der Organisation erfolgt aber im Wesentlichen über ehrenamtlich Engagierte.

„Es gibt etwa 40–50 Sprechrollen, mit Jesus, Maria, Pontius Pilatus, Kaiphas, den Aposteln und Hohe Priestern, und insgesamt rund 200 Mitwirkende. Es sind alles Laiendarsteller aus der nächsten Umgebung. [...] Eine große Stütze ist der Kemnather Laien- und Passionsspielverein, den wir damals auch in den '80er/90er Jahren gegründet haben, um eben den Spielerpool auch sonst bei uns zu halten, d.h. für Theater, Bauerntheater und modernere Stücke zwischen den Aufführungsjahren der Passion. Da werden immer mal Neue mit hinzugezogen und für das Schauspiel, das Laienspiel, begeistert. Aus dem Kemnather Laien- und Passionsspielverein können zumindest die sprechenden Rollen weitgehendst rekrutiert werden. Es ist gut, wenn der Verein diese aktive Arbeit mit den jungen Leuten weiterbetreibt, weil er natürlich auch für das Passionsspiel Leute gewinnt. [...] Alles läuft in ehrenamtlicher Weise und die Organisation liegt aber bei der Stadt als Veranstalter und finanziellem Träger. Die Kirche begleitet uns, hat aber keine Verantwortung in der Hinsicht. Dies ist vielleicht eine ungewöhnliche Konstellation, aber es funktioniert. [...] Die Gewänder und Sandalen sowie die Requisiten, wie Waffen, Speere gehören der Stadt, die das auch bezahlt hat. Es gibt einen eigenen Raum im Alten Rathaus zur Aufbewahrung, da hat jedes Gewand einen Plastiküberzug und dann wird das schon gehegt und gepflegt, wie auch die ganzen Waffen. [...] Man will es nicht zu sehr in die Professionalität treiben. Das ist auch etwas, was die Kemnather Passion auszeichnet, das ist ein Laienspiel und alle Beteiligten wollen, dass es ein Laienspiel bleibt. Das geht vom Hauptdarsteller bis zum letzten Volkdarsteller. Wir haben uns darauf verständigt, so wollen wir bleiben – das ist unser Spiel, jeder kann gerne daran teilhaben, aber wir wollen es nicht vermarkten. Natürlich wird es auf irgendeine Art und Weise vermarktet, aber mehr zur Imageverbesserung, zur Außendarstellung der Stadt, was ich für ganz wichtig und eminent halte.“

Gemeinsam sind beide die Kemnather Passion und die Höritzer Passionsspiele heute im Verband Europassion engagiert. Dieser verbindet Passionsorte aus ganz Europa, fördert den gegenseitigen Austausch von Erfahrungen und unterstützt die gemeinsame Vermarktung.

(Zitate aus dem Interview mit Werner Nickl, Erster Bürgermeister der Stadt Kemnath in der Oberpfalz)

6

HAMRY
HAMMERN

„...chtějí něco dělat,
chtěli si tu zachovat kostel.
Ta síla byla obrovská.“

„...sie wollten hier etwas machen,
sie wollten die Kirche erhalten.
Diese Kraft war enorm.“

Kostel Panny Marie Bolestné v Hamrech

Obec Hamry se nachází asi 30 kilometrů jihozápadně od Klatov přímo na hranici s Bavorskem mezi obcemi Nýrskem a Železnou Rudou na české straně a také mezi německými přechody Rittsteig a bavorskou Železnou Rudou. Obec má rozlohu přes 36 kilometrů čtverečních, je dlouhá asi 10 kilometrů a nachází se v nadmořské výšce od 582 až 720 m.

První písemná zmínka o osadě pochází z roku 1429. Původní osada, kterou tvořilo několik roztroušených dvorů, neměla nikdy charakter uzavřeného osídlení, byla rozmístěna mezi horskými masivy Můstku, Jezerní hory a Velkého Ostrého. Tamní obyvatelé dostali privilegia, která z nich činila svobodné poddané s právem vlastní samosprávy, a protože podléhali pouze králi, pojmenovali se „Králováci“. Ve znaku s českým lvem s korunou a žezlem měli nápis: „Ničí pán a ničí sluha, to je královské právo sedláka!“

V šestnáctém století se v okolí Hamrů začala dolovat zelená ruda. Zpracovávala se ve vodních hamrech u Úhlavy, podle kterých dostala osada jméno. Později na přelomu 18. a 19. století tady stávala sklářská huť s brusírnou skla a mlýn, které zanikly v první čtvrtině devatenáctého století. Stejný osud postihl pozdější papírnu, která tady bývala od druhé poloviny devatenáctého století a jejíž provoz skončil v šedesátých letech století minulého.

Před druhou světovou válkou počet obyvatel dosáhl svého vrcholu, bylo zde evidováno 1450 lidí. Po odsunu Němců v roce 1946 se přistěhovali v rámci dosídlování pohraničí noví usedlíci, většinou reemigranti z území dnešního Rumunska, části Ukrajiny a východního Polska a další. Na počátku padesátých let vznikla tzv. železná opona a Šumavu předělily zátarasy, ostnaté dráty a věže pohraniční stráže. Hranici pásmo částečně zasahovalo na území Hamrů a všudypřítomnost pohraniční stráže ovlivňovala běžný chod života obyvatel.

Die Kirche zur Schmerzhaften Muttergottes in Hammern

Die Gemeinde Hammern befindet sich etwa 30 Kilometer südwestlich von Klattau direkt an der Grenze zu Bayern, zwischen Neuern und Markt Eisenstein auf tschechischer Seite, also zwischen den deutschen Grenzübergängen Rittsteig und Bayerisch Eisenstein. Sie erstreckt sich auf einer Fläche von gut 36 Quadratkilometern, über etwa 10 Kilometer Länge auf einer Höhe von 582 bis 720 m.ü.M.

Die erste schriftliche Erwähnung des Ortes stammt aus dem Jahr 1429. Die ursprüngliche Ansiedlung hatte nicht den Charakter einer geschlossenen Siedlung, sondern sie bestand aus mehreren verstreuten Höfen, die zwischen den Bergen Brückelberg, Hohe Seewand und Großer Osser lagen.

Diese großbäuerlichen Familien bekamen eine Reihe von Privilegien, wodurch sie zu freien Untertanen mit Selbstverwaltungsrecht wurden und da sie nur dem König untertan waren, nannten sie sich „künisch“ – was sich vom Wort „königlich“ ableitet. In ihrem Wappen mit dem tschechischen Löwen mit Krone und Zepter stand ihr Wahlspruch: „Niemand Herr und niemand Knecht, das ist Künisch Bauern Recht“.

Im 16. Jahrhundert wurde damit begonnen, in der Umgebung von Hammern Eisenerz abzubauen. Das Erz wurde in den am Angelbach betriebenen Eisenhämmern verarbeitet, die dem Ort seinen Namen verliehen. Später, um die Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert, standen hier eine Glashütte mit einer Schleiferei, sowie eine Mühle, die im ersten Viertel des 19. Jahrhunderts stillgelegt wurden. Das gleiche Schicksal erlitt später die Papierfabrik, die hier ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts stand und deren Betrieb in den 60er Jahren des letzten Jahrhunderts eingestellt wurde.

Vor dem Zweiten Weltkrieg erreichte die Einwohnerzahl von Hammern einen Höchststand von 1.450 Einwohnern. Nach der Vertreibung zogen im Rahmen der Aufsiedlung neue Bewohner in den Ort – zum größten Teil Tschechen, die zuvor in Gebieten des heutigen Rumänien, Ostpolen oder der Ukraine gelebt hatten. Anfang

1

2

1. Leonardova jízda kolem kostela v Hamrech roku 1935.
/ Leonardiritt um die Kirche in Hammern 1935.

(Zdroj/Quelle: E. Wierer)

2. Historický pohled na krajinu kolem obce Hamry, nalevo hřbitov a kostel Panny Marie Bolestné.

/ Historischer Blick aus dieLandschaft um Hammern, links der Friedhof und die Kirche zur Schmerzhafte Muttergottes.

(Zdroj/Quelle: Obec Hamry)

Náročné přírodní podmínky způsobovaly, že někteří dosídlenci si nepřivykli a po čase Šumavu opouštěli.

V sedmdesátých letech po uzavření provozu papírny (největší dobový zaměstnavatel) žilo v Hamrech 211 lidí. V současnosti se počet obyvatel pohybuje kolem 130.

KOSTEL A ZVYKY

Pro obec Hamry charakteristický kostel Panny Marie Bolestné byl vystavěn v roce 1773 a v následujícím roce posvěcen. Vznikl na místě původní Kollero-vy kaple, a proto je lidově stále nazýván Kollerův kostel. Přestavbou vznikl jednolodní barokní kostel s dvěma bočními oltáři a Olivetskou kaplí na vnější severní straně. Roku 1785 zde byla z náboženského fondu císaře Josefa II. zřízena lokální fara Hamry, proto byl kostel nazýván Josefínský kostel. Od roku 1787 byl kostel nezávislou farností, jejíž farníci byli převážně německy mluvící obyvatelé. V roce 1789 byl kostel přičiněním dobrodinců opět rozšířen. Další změny kostel zažil až ve 20. století.

V hamerské farnosti probíhaly všechny katolické svátky v liturgickém roce velmi slavnostně. Význačnými událostmi pro obyvatelstvo byla tradiční Leonardova jízda kolem kostela, procesí Božího těla, Hamerská pouť na svátek navštívení Panny Marie (2. července) a pouť ke kostelu svatého Kříže v květnu.

Jak je tomu v mnoha částech Bavorska a Rakouska, jednalo se v případě Leonardovy jízdy o průvod na koních, který se konal na počest svatého Leonarda. Ten je svatým patronem hospodářských zvířat a poutníci tímto průvodem prosili o Leonardovo požehnání zejména pro koně, kteří se tehdy v zemědělství využívali jako tažná zvířata.

Na svátek Božího těla v týdně po Letnicích chodilo ulicemi slavnostní procesí s monstrancí, kterou držel kněz. Věřící sdělovali své prosby u venkovních oltářů zdobených květinami, tam jim také bylo udělováno požehnání.

der 50er Jahre entstand der sogenannte Eiserner Vorhang und der Böhmerwald wurde durch Absperrungen, Stacheldraht und Grenzwachtürme geteilt. Die Grenzzone, die teilweise bis auf das Gebiet von Hammern reichte, und die allgegenwärtigen Grenzpolizisten beeinflussten das tägliche Leben der Einwohner. Vor allem die raue Natur bewirkte, dass sich manche der Neuangesiedelten nicht eingewöhnten und den Böhmerwald nach einiger Zeit wieder verließen. In den 70er Jahren, nach der Schließung der Papierfabrik, die zuvor der größte Arbeitgeber vor Ort war, lebten in Hammern 211 Menschen, heute sind es nur noch etwa 130.

DIE KIRCHE UND BRÄUCHE

Die Ortsbildprägende Kirche zur Schmerzhafte Muttergottes wurde im Jahr 1773 erbaut und im Folgejahr geweiht. Sie entstand an der Stelle der früheren Kollerhof-Kapelle, weshalb sie im Volksmund noch immer als Kollerkirche bezeichnet wird. Durch den Umbau entstand eine einschiffige Barockkirche mit zwei Seitenaltären und einer Ölbergkapelle an der äußeren Nordseite. Im Jahr 1785 wurde aus dem Religionsfonds Kaiser Josephs II. die Pfarrei Hammern gegründet und die Kirche deshalb als Josephinische Kirche bezeichnet. Ab 1787 war sie eine selbstständige Pfarrei, deren Pfarrmitglieder überwiegend deutschsprachig waren. Dank der Unterstützung einiger Wohltäter wurde die Kirche 1789 abermals erweitert. Die nächsten Veränderungen wurden erst im 20. Jahrhundert vorgenommen.

In der Pfarrgemeinde Hammern wurden die katholischen Festtage des liturgischen Jahres sehr feierlich begangen. Bedeutende Ereignisse für die Bewohner waren der traditionelle Leonhardiritt um die Kirche, die Fronleichnamprozession, die Hammerer-Wallfahrt zu Mariä Heimsuchung (2. Juli) und die Wallfahrt zur Kreuzkirche im Mai.

Wie in vielen Teilen Bayerns und Österreichs üblich, war der Leonhardiritt eine Prozession zu Pferde, der zu Ehren des heiligen Leonhard stattfand. Dieser gilt als Schutzpatron der landwirtschaftlichen Nutztiere, und die Menschen baten so um seinen Segen – besonders für die Pferde, die damals als Arbeitstiere in der Landwirtschaft eingesetzt wurden.

An Fronleichnam, in der Woche nach Pfingsten, ging eine feierliche Prozession durch die Straßen, bei der der Priester die Monstranz trug. Die Gläubigen beteten an mit Blumen geschmückten Außenaltären, wo sie auch den Segen empfingen.

DIE ZEIT DES VERFALLS DER KIRCHE

„Wir waren 1965 das erste Mal [...] [in der Kirche] gewesen. Der Bruder dabei, sind wir um die Kirche gegangen, weil wir hinein wollten. Auf einmal steht eine Tür offen, da war mitten in der Kirche ein Holzhaufen: Altar, Empore, Kommunionbank, Bänke, das war alles zerlegt. Wir haben gesagt, da war wahrscheinlich jemand drin und hat Holz geholt. Sie haben buchstäblich alles, was Holz war, verheizt.“ (Erwin Wierer)

Bis 1950 wurde die Kirche gelegentlich für Gottesdienste genutzt. In dieser Zeit achteten die Ortsansässigen auf ihr Kirchengebäude, nach ihrem Wegzug begann

1. Historický pohled na interiér kostela s oltářem v roce 1955.

/ Historischer Blick auf den Innenraum der Kirche mit dem Altar, 1955.

2. Zpustlý kostel v roce 1990.

/ Verfallene Kirche 1990.

(Zdroj/Quelle: Obec Hamry, E. Wierer)

OBDOBÍ ÚPADKU KOSTELA

„Byli jsme tam ještě v roce 1965. Tehdy, poprvé s bratrem, jsme chtěli dovnitř, obešli kostel, byl zavřený. Plížili jsme se skrz les, kolem hřbitova a tak. Teď najednou byly otevřené dveře, vejde me dovnitř, uvnitř uprostřed hromada dřeva. Oltář, empory, lavice, vše bylo na hromadě. Říkali jsme si, že tam asi někdo byl a nosí si odsud dřevo. Doslova spálili vše, co bylo ze dřeva.“ (Erwin Wierer)

Do roku 1950 se kostel využíval na občasné bohoslužby. V té době na něj bylo dohlíženo místním obyvatelem, avšak po jeho odstěhování započalo období neúcty a devastace, několikrát hrozila demolice.

Stav jeho interiéru v první polovině padesátých let 20. století popisuje Otto Kaskoun:

„Nepochopitelně zničený mobiliář, stržené oltáře, obrazy, sochy, dokonale zničené, roztlučené. Jen v sakristii v rohu za poničenou skříní na parapetu nalezl jsem zaprášenou barokní světiči.“³⁵⁾

V průběhu šedesátých let se začínaly projevovat první dopady snížené péče o opuštěné či nevyužívané objekty v hraničním pásmu či jeho blízkosti. V případě Hamrů musela být například část nazývaná Zadní Chalupy zcela zbořena a také nově budované Nýrské přehradě musela ustoupit řada staveb. Obyvatelstvo Hamrů tak mohlo vnímat, že mizení různých staveb je běžné. Objekt kostela, ale i fary a areálu hřbitova v Hamrech s postupem času ztrácel estetickou kvalitu i stavebně-technické vlastnosti a tento stav vedl k tomu, že občanský výbor v Hamrech formuloval požadavek na demolici kostela a fary. Dochovaná zpráva Odboru školství a kultury okresního národního výboru v Klatovech z roku 1965 reaguje na výzvu občanského výboru a shrnuje informace, co se s objekty dělo v období od konce druhé světové války až do roku 1964.

35) KASKOUN, Otto. *Toulky Šumavou*.

Kostel v roce 1991 při rekonstrukci střechy.

/ Kirche 1991 während der Dachinstandsetzung.

(Zdroj/Quelle: E. Wierer)

allerdings eine Zeit des respektlosen Umgangs und der Verwüstung, einige Male drohte gar der Abriss.

Den Zustand des Kircheninneren in der ersten Hälfte der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts beschreibt Otto Kaskoun:

„Unbegreiflich, zerstörtes Mobiliar, heruntergerissene Altäre, Skulpturen, völlig ruiniert, zerschlagen. Nur auf einem Fensterbrett hinter einem beschädigten Schrank in der Sakristei habe ich eine eingestaubte barocke Heilige gefunden.“³⁵⁾

Im Laufe der 60er Jahre begannen sich die ersten Folgen der unzureichenden Pflege der verlassenem oder unbenutzten Objekte in der Grenzzone bemerkbar zu machen. Im Fall von Hammern musste beispielsweise der gesamte Ortsteil Hinterhäuser abgerissen werden und weitere Gebäude hatten der neu errichteten Talsperre Neuern zu weichen. Für die Bevölkerung von Hammern wurde das Verschwinden von Bauwerken zu einer Art Normalität. Die Kirche, aber auch das Pfarrhaus und der Friedhof, verloren mit der Zeit ihre Schönheit, ebenso verschlechterte sich der baulich-technische Zustand und dieser Umstand führte dazu, dass der Bürgerausschuss in Hammern eine Forderung zum Abriss der Kirche und des Pfarrhauses formulierte. Ein erhaltener Bericht des Fachbereichs für Schulwesen und Kultur des Kreislandesausschusses Klattau von 1965, der auf die Anfrage des Bürgerausschusses reagiert, fasst zusammen, was mit den Objekten in der Zeit nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges bis 1964 passierte.

Der Zustand, in dem sich die Kirche zur Schmerzhafte Muttergottes im Jahr 1990 befand, war also das Ergebnis von vierzig Jahren mangelnden Interesses an ihrer Instandhaltung sowie eines Zusammenspiels von Umständen, die die mehrmaligen Bestrebungen zum Abriss hatten scheitern lassen.

35) KASKOUN, Otto. *Toulky Šumavou [Wanderungen durch den Bohmenwald]*.

Podoba, ve které se kostel P. Marie Bolestné nalézal v roce 1990, byl výsledkem čtyřiceti let mizivého zájmu o jeho údržbu, ale také souhry okolností, které zamezily několikerým pokusům o jeho demolici.

OBNOVA KOSTELA

„Po revoluci viděli, že se to tu v Československu změnilo. Konrad Ehrl přišel s tím, že [němečtí rodáci] chtějí něco dělat, chtěli si tu zachovat kostel. Ta síla byla obrovská.“ (Jiří Červinka)

Uplynulo více než čtvrt století od zahájení spolupráce dnešních a původních obyvatel obce Hamry. Prvotní cíl obnovit kostel P. Marie Bolestné byl z počátku spojený se zdánlivě nepřekonatelnými překážkami. Z pohledu české strany nebylo jasné jak zajistit potřebné finanční prostředky a němečtí rodáci potřebovali získat partnera, který jim otevře dveře k zodpovědným institucím a osobám a zajistí administrativní požadavky plynoucí z obnovy kostela. Bylo třeba založit jasný a přehledný vztah, který umožnil rozvíjení vzájemné důvěry.

Na české straně se zájem o obnovu kostela objevil u pana Jiřího Červinky již v roce 1986, kdy se skupinou několika hamerských občanů provedl první brigádu, aby bylo možné kostel a areál hřbitova, do té doby zarostlý křovinami a nálety, prozkoumat a ověřit jeho stav. Odstranily se desítky let rostoucí křoviny a přerostlé nálety a potvrdil se odhadovaný špatný stav kostela. Tyto aktivity se děly na dobrovolnickém základu, bez předjednání s příslušnými úřady. Na konci osmdesátých let dokonce hrozilo, že budou aktivní občané v Československu v takovém případě postiženi ze strany státních institucí, institucí památkové péče apod.

Kostel byl v mimořádně špatném stavu, sakristie byla dávno zbořená, střecha prakticky chyběla a v podstatě bylo jasné, že je poslední možnost něco udělat. Po roce 1989 začínali do Hamrů přijíždět Němci, kteří měli zájem o zachování kostela. Prvním člověkem, který měl na pana Červinku kontakt, byl pan Konrad Ehrl.

Setkání pracovní skupiny pro zachování kostela v Hamrech, rok 1990.

/ Treffen des Arbeitskreises zur Erhaltung der Kirche in Hammern 1990.

(Zdroj/Quelle: E. Wierer)

DIE INSTANDSETZUNG DER KIRCHE

„Nach der Wende wussten sie, dass sich in der Tschechoslowakei etwas verändert hat. Konrad Ehrl kam mit der Idee, dass sie hier etwas machen wollen, sie wollten die Kirche erhalten. Diese Kraft war enorm.“ (Jiří Červinka)

Seit dem Beginn der Zusammenarbeit zwischen den heutigen und ehemaligen Bewohnern von Hammern ist über ein Vierteljahrhundert vergangen. Das anfängliche Ziel, die Renovierung der Kirche der Schmerzhaften Gottesmutter, war zu Beginn mit scheinbar unüberwindbaren Komplikationen verbunden. Aus tschechischer Sicht war nicht klar, wie die Finanzierung gesichert werden sollte und die deutschen Initiatoren brauchten wiederum Partner, die ihnen die Türen zu den verantwortlichen Institutionen und Personen öffneten und sich um die bürokratischen Erfordernisse im Zusammenhang mit der Renovierung kümmerten. Dies verlangte eine klare und transparente Beziehung, die den Aufbau gegenseitigen Vertrauens ermöglichte.

Auf tschechischer Seite entwickelte Jiří Červinka bereits 1986 Interesse an der Renovierung der Kirche und organisierte mit einer Gruppe Hammerer Bürger einen Arbeitseinsatz, um den Zustand der Kirche und das Areal des Friedhofs zu überprüfen, der zu der Zeit mit Sträuchern und Bäumen überwuchert war. Dabei wurde über Jahrzehnte entstandener Wildwuchs entfernt, wobei sich der vermutet schlechte Zustand der Kirche bestätigte. Diese Aktivitäten fanden auf freiwilliger Basis statt und ohne Vorverhandlungen mit den zuständigen Ämtern. Ende der 80er Jahre mussten die aktiven Bürger in der Tschechoslowakei in einem solchen Fall mit unangenehmen Konsequenzen von Seiten der staatlichen Institutionen oder der Denkmalpflege rechnen.

Die Kirche war in einem außergewöhnlich schlechten Zustand, die Sakristei war schon längst eingestürzt, das Dach praktisch nicht mehr vorhanden und im Grunde war klar, dass es die letzte Möglichkeit war, etwas zu unternehmen. Nach 1989 begannen Deutsche nach Hammern zu kommen, die am Erhalt der Kirche interessiert waren. Der Erste von ihnen, der den Kontakt zu Jiří Červinka suchte, war Konrad Ehrl.

„Den Kontakt zu mir hat Frau Říčařová aus dem Ort Grün vermittelt, sie stammt aus Bis-tritz und konnte perfekt Deutsch. Sie suchten hier eine Kontaktperson.“ (Jiří Červinka)

Auf tschechischer Seite waren mehrere Personen in den Prozess der Instandsetzung der Kirche eingebunden. Neben dem Hauptinitiator Jiří Červinka waren das Marie Kropáčková, eine Architektin, und Věra Popková, die sich um das Dolmetschen bei den Verhandlungen kümmerte. Selbstverständlich war auch der damalige Pfarrer von Neuern, Josef Šimsa, als verantwortlicher Ortspfarrer eingebunden. Für die deutsche Seite waren Konrad Ehrl, Domkapitular em. Alois Ehrl, Otto Kollroß, Erich Schaedl, Pfarrer Josef Wierer und sein Bruder Erwin Wierer beteiligt. So entstand 1991 der „Deutsch-Tschechische Arbeitskreis zur Erhaltung der Kirche in Hammern“. Weitere beteiligte Personen, die es zu erwähnen gilt, waren Václav Vopalecký, Karel Glaser, das Ehepaar Bohumil und Veronika Tauer aus Hammern, Danuše und Miloslav Bělohávek und PhDr. Jana Croy aus Pilsen.

„Kontakt na mě mu poskytla paní Říčařová ze Zelené Lhoty, ona je rodačka z Bystřice a uměla perfektně německy. Oni tady hledali nějakou kontaktní osobu.“
(Jiří Červinka)

Do procesu obnovy kostela na české straně bylo zapojeno více osob. Vedle pana Červinky, hlavního iniciátora obnovy, šlo o Marii Kropáčkovou, architektku, a také Věru Popkovou, která zajišťovala tlumočení při jednáních. Samozřejmě byl zapojen i tehdejší farář z Nýrska Josef Šimsa, který měl Hamry na starost. Za německou stranu se jednání nejdříve účastnili Konrad Ehrl, kapitolní kanovník em. Alois Ehrl, Otto Kollroß a Erich Schaedel, farář Josef Wierer a jeho bratr Erwin Wierer. Vznikla tak v roce 1991 česko – německá pracovní skupina pro zachování kostela v Hamrech. Dále je nutno zmínit další zapojené lidi jako jsou Václav Vopalecký, Karel Glaser a manželé Bohumil a Veronika Tauerovi z Hamrů, Danuše a Miloslav Bělohlávkovi a PhDr. Jana Croy z Plzně.

Diskuze pracovní skupiny probíhaly nad různými tématy. Na počátku bylo třeba vyvážit zapojení obou stran. Ačkoliv bylo zřejmé, že financování zajistí německá strana, nechtěli Češi z tohoto důvodu mít menší možnosti ovlivnit finální podobu obnovy kostela. Jednání toto uvedla na pravou míru a obě strany našly vzájemný respekt. Dle vzpomínek Jiřího Červinky byly někdy debaty bouřlivé a shoda se hledala nelehko. Například otázky obnovy sakristie, umístění vchodu do kostela i pojetí interiéru kostela vyvolávaly rozdílné pohledy.

„To bylo všechno po tom roce devadesát. Já jsem neměl ani jeden volný den pro sebe, aby pro nás nepřijelo německé auto. Spolu s doktorkou Popkovou nebyl den, abychom neměli nějaké jednání.“

„My jsme říkali, že se s tím kostelem musí něco dělat. Musí se v první řadě udělat střecha. Aby se ta stavba zachránila. Paní Kropáčková říkala, že je to jednoduché, že střecha kostela je jako střecha stodoly, na tom nic není.“ (Jiří Červinka)

„Ale kostel byl v té době ruina [...] střecha propadnutá, dveře kostela byly přibité kvůli nebezpečí zřícení, říkal jsem si, že na ten kostel můžeme zapomenout. Pak jsme jeli domů a cestou jsme diskutovali, počítali jsme si: ‚Když pivo stojí 30 feníků a oběd také pár marek, takže střecha na kostel vlastně také nemůže stát moc peněz.‘ Potom jsem doma začal obvolávat lidi. Hned první mi nadával, jestli jsme se nezbláznili, že jsme tenkrát byli vyhnáni, všechno jsme tam museli nechat, oni by se o ten kostel jen museli starat, a teď tam chceme jít a kostel opravit? A ještě jim přinést na to peníze? Na to zapomeňte. [...] Zavolal jsem tedy Aloisovi [Ehrlovi], tehdejšímu kanovníkovi v Eichstättu. [...] A já jsem o víkendu jel zase do Hamrů a popotával nabídky na střechu. Po 14 dnech jsme se setkali a zase telefonovali. [...] Pak jsem řekl Marii: ‚Nemohla bys nám to spočítat, kolik by to stalo a pak uvidíme, jestli najdeme nějakou možnost?‘ Udělala nam nabídku, první nabídka vyšla na 7.500 DM. Tak jsem si říkal, to je paráda, to zvládneme, nějak to půjde. Myslím, že nám tenkrát na kostel přislíbil biskup z Eichstättu 15.000 DM. Pak jsme jeli do Hamrů

1.–2. Kostel v roce 2005 a 2017.
/ Kirche 2005 und 2017.

3. Zastavení Cesty Panny Marie Bolestné vedoucí ke kostelu z roku 2004.
/ Station des Marienwegs, der zur Kirche führt und 2004 erneuert wurde.

(Zdroj/Quelle: Obec Hamry, CpKP ZČ)

Die Diskussionen des Arbeitskreises fanden zu unterschiedlichen Themen statt. Zu Beginn war es nötig, die Teilhabe beider Seiten abzustimmen. Auch wenn klar war, dass die deutsche Seite die Finanzierung abdeckte, wollten die Tschechen deshalb keinen geringeren Einfluss auf die endgültige Gestalt der Kirche haben. Die Verhandlungen brachten dies auf das richtige Maß und beide Seiten fanden zu gegenseitigem Respekt. Den Erinnerungen von Jiří Červinka zufolge waren die Debatten manchmal turbulent und eine Einigung nur schwer zu finden. Beispielsweise gab es unterschiedliche Ansichten zur Frage der Erneuerung der Sakristei, der Lage des Kircheneingangs sowie zur Konzeption des Innenraums der Kirche.

a prověřovali co je reálné, co nikoliv, a vykrytalizovala se skupina Čechů, kteří byli ochotni do toho jít. A na naší straně to bylo podobné.“ (Erwin Wierer)

Marie Kropáčková tak navrhla první řešení a nabídku na obnovu střechy kostela. Němečtí rodáci zahájili sbírku s tím, že snaha o získání prostředků na obnovu střechy byla završena uspořádáním první bohoslužby v Hamrech v srpnu 1990. Konala se ještě pod širým nebem na prostranství před kostelem. Sbírka tehdy vynesla obrovské sumy. Potřebné prostředky na celkovou obnovu kostela tak byly získány prostřednictvím darů a z církevních prostředků z Německa. Vědělo se tedy, že potřebné peníze na rekonstrukci střechy a další aktivity jsou, a projekt obnovy kostela se mohl spustit.

„To už tam byl i Erwin Wierer. On je obrovský tahoun. [...] Byl s námi tenkrát na českobudějovickém biskupství za biskupem Dr. Antonínem Liškou.“ (Jiří Červinka)

Biskupovi Liškovi byly představeny i další plány na obnovu, s dokumentací zpracovanou odbornou firmou Pohořela, Knoflíček z Plzně. Další kroky pak následovaly velice rychle, kostel byl stavebně obnoven už v roce 1993.

Nový interiér kostela

Důležitá byla otázka podoby interiéru. Bylo rozhodnuto tak, že kostel byl v letech 1992/1993 modernizován návrhem mnichovského architekta Jakoba Semlera s tím, že sakrální zařízení pochází zčásti ze zbořených kostelů v okolí Hamrů, částečně z darů od německých farností nebo bylo opatřeno zařízení nové. Pan Semler návrh poskytl bez nároku na odměnu.

Pražský umělec prof. Jiří Patera vytvořil zábradlí empory zdobené dvanácti moderními podmalbami na skle. Obrazy zobrazují české a bavorské svaté a patrony biskupství, která finančně podpořila rekonstrukci kostela.

Na obou bočních stěnách se nachází 14 dřevorytů zobrazujících zastavení křížové cesty, které vytvořil Rudolf Ackermann, profesor umění působící v Eichstättu. Zobrazují Ježíšovo utrpení a dobře zapadají do moderního interiéru kostela.

Také bývalý barokní presbytář byl v rámci rekonstrukce modernizován. Ústředním prvkem oltáře je postava Krista bez kříže, která vítá návštěvníky kostela s otevřenou náručí na znamení smíření. Pravděpodobně pochází ze zdemolovaného kostela Čtrnácti svatých pomocníků v Nýrsku. Samotný oltář je vyroben z české žuly.

Kromě toho je na levé straně umístěna socha Panny Marie s Ježíškem, která je vytvořena z lipového dřeva a měla by také pocházet ze zničeného nýrského kostela. Na pravé straně se nachází procesní kříž pocházející z roku 1896 z kaple Josefa Wierera v Nýrsku.

Kostel byl slavnostně vysvěcen 11. září 1993 biskupem Antonínem Liškou.

„Das war alles nach 1990. Ich hatte nicht einen freien Tag für mich, an dem kein deutsches Auto kam. Zusammen mit Frau Doktor Popková hatten wir keinen Tag ohne irgendeine Besprechung.“

„Wir haben gesagt, dass mit der Kirche etwas gemacht werden muss. Zuerst muss das Dach gemacht werden. Damit der ganze Bau gerettet wird. Frau Kropáčková sagte, dass das mit dem Kirchendach einfach sei, wie ein Scheunendach, daran sei nichts Schwieriges.“ (Jiří Červinka)

„Aber die Kirche war eine völlige Ruine, [...] Dach eingefallen, die war zugenagelt wegen Einsturzgefahr, na sag ich, die Kirche kannst du vergessen...Dann sind wir heimgefahren, dann haben wir so diskutiert auf dem Heimweg: ‚Wenn ich so rechne, ein Bier kostet 30 Pfennig, ein Mittagessen kostet paar Mark, dann kann doch ein Dach für eine Kirche auch nicht so viel Geld kosten.‘ Dann gehen wir heim, ich nehme das Telefon und fange das Telefonieren an. Die Ersten, die haben uns dann erstmal gleich richtig geschimpft, die haben gesagt, ihr seid doch verrückt, wir sind vertrieben worden, haben alles liegen und stehen gelassen, die hätten es nur erhalten brauchen, und jetzt gehen wir rüber und bauen denen die Kirche auf? So ist es gesagt worden und bringen auch noch Geld mit? Das könnt ihr vergessen.[...] Dann hab ich den Alois (Ehrl) angerufen, den Domkapitular von Eichstätt... [...] Ich fahr am Wochenende wieder rüber und schaue oder lasse Angebote für das Dach machen. Genau so war das, 14 Tage später haben wir uns wieder getroffen und wieder telefoniert. [...] Dann habe ich gesagt: ‚Maria, kannst du einmal ausrechnen, was das kosten würde und wir schauen einmal, ob wir eine Möglichkeit finden.‘ Sie hat uns dann ein Angebot gemacht, das erste Angebot war 7.500 DM, ja sag ich, das ist super, das schaffen wir, irgendwie geht das. Ich glaube 15.000 DM hat uns damals der Bischof von Eichstätt für die Kirche zugesagt. Dann gehen wir rüber und dann haben wir das Umfeld ein bisschen geprüft oder abgecheckt, machbar oder nicht, und es haben sich eine Handvoll herauskristallisiert von den Tschechen, die gesagt haben, ja können wir machen, und auf unserer Seite war es auch so.“ (Erwin Wierer)

Maria Kropáčková erstellte also, ohne Anspruch auf eine Vergütung zu erheben, das erste Angebot zur Instandsetzung des Kirchendaches. Die beteiligten ehemaligen deutschen Bewohner veranstalteten eine Spendensammlung, deren Höhepunkt ein erster Gottesdienst im August 1990 war, wobei auch bei dieser Gelegenheit Geld für die Erneuerung des Daches gesammelt wurde. Diese Messe fand noch unter freiem Himmel auf den Grünanlagen vor der Kirche statt. Die Spendenaktion brachte eine enorme Summe ein. Die notwendigen Geldmittel für eine komplette Instandsetzung der Kirche wurden so über Spenden und kirchliche Mittel von deutscher Seite aufgebracht. Man wusste also, dass genügend Geld für die Erneuerung des Daches und weiterer Vorhaben vorhanden war und so konnte das Projekt zur Rettung der Kirche beginnen.

„Da war auch schon Erwin Wierer dabei. Er ist ein richtiges Arbeitstier. [...] Er war damals mit uns bei Bischof Dr. Antonín Liška im Bistum Budweis.“ (Jiří Červinka)

*Poutní mši v Hamrech
celebruje em. biskup
František Radkovský,
kapitulní kanovník
em. Alois Ehrl, páter
Ryszard Potęga, 2017.*

*Die Wallfahrtsmesse
in Hammern zelebrieren
Bischof em. František
Radkovský, Domkapitular
em. Alois Ehrl, Pater
Ryszard Potęga, 2017.*

*Setkání v rámci oslav
25. výročí založení
obce Hamry, 2017.*

*Treffen im Rahmen
der 25-Jahr-Feier
der Gründung der
Gemeinde Hammern,
2017.*

*(Zdroj/Quelle:
Obec Hamry)*

DALŠÍ PAMÁTKY SE OBNOVUJÍ A VZNIKAJÍ

Po ukončené obnově kostela se objevila otázka jak v započaté spolupráci dál pokračovat. Motivace směřovala k uskutečnění projektů, které přispívají k vylepšení vzhledu obce, ke kulturnímu oživení Hamrů či podpoře vztahu k místu.

Bischof Liška wurden auch die weiteren Pläne zur Renovierung der Kirche vorgestellt, zu dieser Zeit war bereits eine fachmännische Dokumentation von der Pilsener Firma Pohořela, Knoflíček erarbeitet worden. Die weiteren Schritte erfolgten daraufhin sehr schnell, die Kirche war bereits 1993 renoviert.

Das neue Interieur der Kirche

Die Frage der Gestaltung des Kircheninneren war ebenfalls wichtig. Der Innenraum der Kirche war völlig zerstört und wurde 1992/1993 vom Architekten Jakob Semler neuzeitlich gestaltet. Die sakrale Einrichtung stammt teils aus abgerissenen Kirchen in der Umgebung, teils aus Gaben von deutschen Pfarreien oder wurde neu angeschafft. Semler fertigte den Entwurf ebenfalls unentgeltlich an.

Die Brüstung der Empore ist mit 12 neuzeitlichen Hinterglasmalereien geschmückt, die der Prager Künstler Professor Jiří Patera angefertigt hat. Die Bilder stellen böhmische und bayerische Heilige dar, sowie die Patrone der Bistümer, die den Wiederaufbau der Kirche mit Zuschüssen unterstützt haben.

An den beiden Seitenwänden entlang sind 14 modern gestaltete Kreuzwegstationen in Holzschnitt des Eichstätter Kunstprofessors Rudolf Ackermann angebracht. Sie zeigen den Leidensweg Jesu und passen sich gut in den neuzeitlich gestalteten Kirchenraum ein.

Auch der ehemals barocke Altarraum der Kirche wurde mit der Renovierung modern gestaltet. Zentrales Element des Altarraums ist die Christusfigur ohne Kreuz, die die Kirchenbesucher mit offenen Armen zum Zeichen der Versöhnung empfängt. Sie stammt vermutlich aus der zerstörten Kirche der Vierzehn Nothelfer in Unter-Neuern. Der Altar selbst ist aus böhmischem Granit gefertigt.

Außerdem ist auf der linken Seite eine Statue der Muttergottes mit dem Jesuskind platziert, die aus Lindenholz gefertigt ist und ebenfalls aus der zerstörten Neuerner Kirche stammen soll. Auf der rechten Seite steht das Vortragskreuz von 1896 aus der Kapelle von Josef Wierer in Neuern.

Die Kirche wurde am 11. September 1993 von Bischof Antonín Liška feierlich geweiht.

WEITERE DENKMÄLER WERDEN RENOVIERT UND ENTSTEHEN

Nach der beendeten Renovierung der Kirche tauchte die Frage auf, wie man die begonnene Zusammenarbeit weiter fortführen könnte. Die Motivation richtete sich auf die Umsetzung von Projekten, die zur baulichen und touristischen Aufwertung, zur kulturellen Belebung von Hammern sowie zur Unterstützung der Bindung an den Ort beitragen würden.

Auf Initiative der örtlichen Bevölkerung in Hammern wurde 2004 der Marienweg zur Kirche erneuert. Der Sakralbau steht auf einem Berg und wie an vielen anderen Orten auch, hat noch vor dem Zweiten Weltkrieg ein Kreuzweg mit verschiedenen Stationen zum Eingang geführt. Einige Stationen und deren Reliefs waren bei der neuerlichen Kirchenweihe leider nicht mehr erhalten. So entstand die Idee, diesen Weg vom Klattauer Künstler Gustav Fifka, der für seine Tonreliefs mit religiösen Motiven bekannt ist, neu gestalten zu lassen. Er schuf einen Weg, der auf sieben

Na základě iniciativy místního obyvatelstva v Hamrech byla v roce 2004 obnovena Cesta Panny Marie Bolestné vedoucí ke kostelu. Hamerský kostel stojí na kopci a stejně jako tomu bylo na mnoha dalších místech, vedla ke vchodu kostela před druhou světovou válkou křížová cesta s různými zastaveními. Bohužel některá zastavení a jejich reliéfy se do nového vysvěcení kostela již nedochovaly. Tak vznikl nápad, že by cestu mohl nově vytvořit klatovský umělec Gustav Fifka, který je známý díky svým keramickým reliéfům s náboženskými motivy. Vytvořil křížovou cestu se sedmi zastaveními, která představují „sedm bolestí Panny Marie“. Další čtyři plastiky jako volné pokračování díla zdobí prostory kostela.

V roce 2007 bylo obnoveno Poutní místo Křížkov (Kreutzwinkel). Kostel byl zbořen v roce 1958. Původní záměr směřoval k vybudování památníku na místě bývalého kostela. Při stavebních pracích však byly odhaleny základy, které se po odkrytí zachovaly a slouží dnes jako památník. Potom zde byl ještě vztyčen dřevěný šest metrů vysoký kříž a postavena informační tabule.

V roce 2009 byl na pozemku bývalého hřbitova vystaven památník „Společná cesta“ – „Kristus – Slunce spravedlnosti“. Barevná skleněná plastika byla navržena a zpracovaná Richardem Weinfurterem ze společnosti Glasdorf Arnbruck. Tmavší barvy symbolizují život se svými vrcholy a pády a vedou do bílého světla věčnosti, ve kterém jsou všichni spojení. Skleněná tabule byla Jakubem Vainarem z Plzně vsazovaná do stél, které připomínají regionální historie svobodných sedláků a citují jejich heslo „Ničí pán a ničí sluha, to je královské právo sedláka!“ Pomník je symbolem tradic a několik staletí staré historie Královského hvozdu. Dále se podařilo ve hřbitovním prostoru v roce 2012 instalovat pomníky v podobě žulových stél jako připomínka a památka zemřelých. Na nich stojí jména odsunutých rodin.

Pravidelné pouti z Lohbergu jsou spíše událostí pro rodáky, nežli pro současné obyvatele Hamrů. Poutě jsou však brány jako samozřejmá nedílná součást kalendáře obce. K tomu se podařilo zavést tradici jarních a podzimních výletů, na nichž se pravidelně setkávají Češi i Němci, navíc vzniká příležitost pro neformální posezení a vymýšlení dalších projektů.

KOSTEL JAKO SPOUŠTĚČ SPOLUPRÁCE

V průběhu obnovy kostela došlo pro obec Hamry k další zásadní události. 1. 1. 1992 získala samostatnost a prvním starostou se stal právě jeden z iniciátorů projektu Jiří Červinka. Díky tomu se hned na počátku spolupráce mohly nastavit dobré vztahy na formální rovině a navázat dalšími projekty. Tato spolupráce se v dalších letech udržovala, a to v podstatě se všemi starosty, kteří se vystřídali ve vedení obce. Sdružení rodáků od počátku realizuje společné projekty. V roce 2004 se předsedou sdružení stal Erwin Wierer a v roce 2012 mu bylo uděleno čestné občanství obce Hamry.

„Udělení čestného občanství si moc vážím. Je třeba říci, že dostat jako odsunutý Němec od rodné obce takovéto vyznamenání je mimořádné [...] to vyznamenání vnímám jako vyznamenání všech, kteří se na této spolupráci podílejí...“ (Erwin Wierer)

Kreuzwegstationen, die „Sieben Schmerzen Mariens“ darstellt. Die Beschriftungen sind auf Tschechisch und Deutsch. Vier weitere Plastiken schmücken als lose Fortsetzung des Werks den Kirchenraum.

Im Jahr 2007 wurde außerdem der Wallfahrtsort Kreuzwinkel erneuert. In Kreuzwinkel stand einst eine Kirche, die 1958 abgerissen wurde. An der Stelle der Kreuzkirche sollte eine Gedenkstätte entstehen, bei den Bauarbeiten kamen jedoch die Grundmauern zum Vorschein, sie wurden freigelegt und als jetzige Gedenkstätte erhalten. Daneben wurden ein sechs Meter hohes Holzkreuz und eine Infotafel aufgestellt.

2009 wurde in einem gemeinsamen Projekt das Denkmal „Der gemeinsame Weg“ – „Christus die Sonne der Gerechtigkeit“ auf dem ehemaligen Friedhof geschaffen. Die farbige Fusing-Tafel wurde von Richard Weinfurter vom Glasdorf Arnbruck entworfen und gefertigt. Die dunklen Farben stehen für das Leben mit seinen Höhen und Tiefen und führen hin in das weiße Licht der Ewigkeit, in dem alle vereint sind. Die Fusing-Tafel wurde von Jakub Vainar aus Pilsen, in Stelen eingebaut, die auf die regionale Geschichte der Freibauern hinweisen und deren Wahlspruch: „Niemand's Herr und niemand's Knecht“ zitieren. Das Denkmal steht als Symbol für die Tradition und die Jahrhunderte alte Geschichte der Künischen Region. 2012 wurden außerdem auf dem Friedhofsgelände Gedenksteine in Form von Granitstelen zum Gedenken an die Toten aufgestellt. Auf ihnen stehen die Namen der vertriebenen Familien.

Die regelmäßig stattfindenden Wallfahrten aus Lohberg werden eher von Deutschen als von den heutigen Einwohnern von Hammern besucht. Die Wallfahrt ist jedoch ein selbstverständlicher, untrennbarer Bestandteil der jährlichen Veranstaltungen. Zudem hat sich eine Tradition von Ausflügen und Wanderungen im Frühling sowie im Herbst herausgebildet, zu denen sich regelmäßig Deutsche und Tschechen treffen und auf denen sich die Gelegenheit bietet, im informellen Rahmen zusammensitzen und neue Projekte zu planen.

DIE KIRCHE ALS AUSLÖSER DER ZUSAMMENARBEIT

Im Zuge der Renovierung der Kirche kam es zu einem weiteren wichtigen Ereignis für die Gemeinde Hammern. Am 1. 1. 1992 wurde die Gemeinde selbstständig und einer der Initiatoren des Projekts, Jiří Červinka, wurde der erste Bürgermeister des Ortes. Dank dieser Umstände wurden gleich zu Beginn der Zusammenarbeit gute Beziehungen auf formaler Ebene hergestellt und weitere Projekte konnten daher folgen. Diese Zusammenarbeit hat sich über die folgenden Jahren erhalten, auch mit den weiteren Bürgermeistern, die in der Leitung der Gemeinde tätig waren. Der heutige Verein realisierte von Beginn an gemeinsame Projekte. Seit 2004 ist Erwin Wierer Vorsitzender des Vereins, im Jahr 2012 wurde ihm die Ehrenbürgerschaft von Hammern verliehen.

„Die Verleihung der Ehrenbürgerschaft bedeutet mir sehr viel. Dazu muss man sagen, als vertriebener Deutscher von seinem Heimatort so eine Auszeichnung zu bekommen, das ist etwas Außergewöhnliches [...] Die Auszeichnung sehe ich als Auszeichnung für alle an, die an dieser Zusammenarbeit beteiligt waren...“ (Erwin Wierer)

„Na tom se mi líbilo, když jsme to navrhli na zastupitelstvu, že nikdo nebyl proti. A když se to lidi dozvěděli, tak to vzali jak úplně normální věc. [...] Protože to přijmou-li. Že šlo o souhlas s tím vším. To bylo pěkné.“ (Miroslav Kroupa)

Stalo se pravidlem, že se Češi a Němci o aktivitách pro každý rok, u kterých přichází v úvahu spolupráce, vzájemně informují a plánují je. Ať se jedná o různá jubilea, poutě, oslavy, projekty atd.

Během posledních více než dvaceti pěti let se tak kostel stal místem setkávání Němců a Čechů, i když jeho význam každý vnímá odlišně. Rodáci vnímají kostel s jeho duchovním, církevním významem stejně tak jako upomínku na jejich kořeny. Pro obyvatele Hamrů pak kostel, kulturní a historická památka, nabízí prostor, kde je možné organizovat kulturní akce, prostor, kde se mohou setkávat. Pořádají se tu bohoslužby, koncerty, svatby a křty a jednou za rok se zde ve spolupráci s bavorskou farností Lam-Lohberg koná také pouť.

Obnova kostela byl první společný projekt bývalých a dnešních obyvatel Hamrů. Vytvořil první prostor pro vybudování důvěry mezi partnery a povzbudil zájem pokračovat. Rodáci a jejich potomci i zástupci obce Hamry vnímají, že nešlo pouze o obnovu jedné památky, ale také o zahájení obnovy celé obce.

Nově opravený kostel tak vedl k zájmu o zlepšení dalších zapomenutých míst, stejně tak vztahů obyvatel ke společným věcem. Němečtí rodáci vnímají své zapojení jako důležité a jsou potěšeni, že za více jak čtvrtstoletí společné práce jsou výsledky znatelné a obec Hamry se mění k lepšímu.

1.-2. Žulové stěly na bývalém hřbitově připomínající památku zemřelých, upraveno v roce 2012.
/ Granitstelen zum Gedenken an die Toten auf dem ehemaligen Friedhof. Aufgestellt 2012.

(Zdroj/Quelle: CpKP ZČ)

„Mir hat daran gefallen, dass als wir das auf der Gemeindevertretung vorgeschlagen haben, niemand dagegen war. Und als die Leute davon erfahren haben, da haben sie es als völlig normal aufgenommen. [...] Sie haben es angenommen. Es ging um das Einverständnis mit alledem. Das war schön.“ (Miroslav Kroupa)

Es ist zur Regel geworden, dass Deutsche und Tschechen sich jedes Jahr über die Aktivitäten, bei denen eine Zusammenarbeit in Frage kommt, gegenseitig informieren und sie zusammen planen. Egal, ob es sich um Jubiläen, Wallfahrten, Feiern, Projekte usw. handelt.

Innerhalb der letzten mehr als 25 Jahre ist die Kirche so zu einem Treffpunkt für Deutsche und Tschechen geworden, auch wenn sie vielleicht für jeden eine andere Bedeutung hat. Die ehemaligen deutschen Bewohner nehmen eher die geistliche Dimension wahr und betrachten die Kirche als Erinnerung an ihre Wurzeln. Für die heutigen Bewohner des Ortes ist die Kirche als kulturelles und historisches Denkmal ein Raum, in dem kulturelle Veranstaltungen und Treffen organisiert werden. Es finden Gottesdienste, Konzerte, Hochzeiten und Taufen und einmal Jahr in Zusammenarbeit mit der bayerischen Pfarrgemeinde Lam-Lohberg eine Wallfahrt statt.

Die Renovierung der Kirche war das erste gemeinsame Projekt der ehemaligen und heutigen Einwohner von Hammern. Es bot Raum, um gegenseitiges Vertrauen aufzubauen und Interesse an der weiteren Zusammenarbeit zu entwickeln. Die ehemaligen Einwohner und ihre Nachfahren aus Deutschland sowie Vertreter der Gemeinde Hammern sind der Ansicht, dass es dabei nicht nur um die Instandsetzung eines Denkmals ging, sondern um den Beginn der Erneuerung der gesamten Gemeinde.

Die neu renovierte Kirche weckte Interesse an weiteren in Vergessenheit geratenen Orten, aber veränderte auch die Haltung der Bewohner des Ortes gegenüber den gemeinsamen Aktivitäten. Die ehemaligen deutschen Einwohner empfinden ihr Eingebundensein als sehr wichtig und freuen sich darüber, dass nach über einem Vierteljahrhundert an Arbeit die Ergebnisse sichtbar sind und sich der Ort Hammern zum Positiven wandelt.

3. Památník „Společná cesta“ – „Kristus – Slunce spravedlnosti“. Vystavený v roce 2009.
/ Das Denkmal „Der gemeinsame Weg“ – „Christus die Sonne der Gerechtigkeit“. Aufgestellt 2009.

Zpráva Odboru školství a kultury okresního národního výboru v Klatovech z roku 1965

Odbor školství a kultury
okresního národního výboru
v Klatovech.

Klatovy, 15. březen 1965.

Č j. škol/464/65-CírkJ.-St.

Místní národní výbor

Z e l e n á L h o t a.

Věc: Připomínka ze schůze obč. výboru Hamry dne 26. 2. 1965 – vyřízení.

Připomínka č.: 56/

Hamry – z diskuse, která byla velmi živá, vzešly tyto připomínky:

Ve středních Hamrech je kostel, fara a hřbitov. Všechno je v desolátním stavu a dělo to ostudu při zahraničních návštěvách, které tato místa s oblibou fotografují. Je třeba s urychlením projednat otázku demolice těchto objektů s církevním úřadem, v Č. Budějovicích. Několikrát to bylo urgováno na školském odboru, dosud se však náprava nestala.

Otázka kostela, farní budovy a hřbitova v obci Hamrech je zdejšímu odboru velmi dobře známa. Celá tato situace nevznikla v poledním roce, nýbrž táhne se již od roku 1950, kdy ze státně-bezpečnostních důvodů celé území obce Hamry bylo pojato do hraničního pásma, a tím se stalo jak pro duchovní správu, tak i pro obyvatelstvo mimo obec nepřístupné. Následkem této nepřístupnosti a nemožnosti dozoru se stálo, že budova kostela, tak zvláště budova fary i hřbitova došly k dnešnímu desolátnímu stavu.

Pokud se farní budovy týká, poznamenáváme toto:

Po odsunu německého duchovního za hranice v roce 1946 zůstala farní budova prázdná, avšak v úplném pořádku. Když však roku 1948 byly Hamry přiřazeny k farnímu úřadu Zelená Lhota, byla již fara zdemolována/okna a okenní rámy vytrhány, podlahy odstraněny, dveře a zárubně odstraněny/. V býv. kanceláři se válel na podlaze část býv. farního archívu, t. č. již zničeného.

Budova farního kostela v té době byla ještě v pořádku, poněvadž občas se konaly ještě bohoslužby a nikdo si netroufal kostela se dotknout proto, že blízko bydlící občan jej měl na starosti. Zničení kostela nastalo až po roce 1950 po odchodu onoho občana a to neznámými pachateli. Dveře kostela byly vypáčeny, vnitřní zařízení kostela tím vydáno v nebezpečí ztráty. Proto na návrh příslušníků PS útvaru, tentokrát nově zřízeného, byl vyzván tehdejší duchovní správce v Dešenicích, pod jehož obvod Hamry patřily, aby inventář kostela uložil na místě bezpečném – Duchovní správce spolu s vojáky naložil prádlo a všechny drobné věci do vojenského auta a odvezl k uložení do Dešenic a později do Nýrska. Ostatní věci kostela, jako varhany, kostelní lavice, a oltáře bez výzdoby byly v kostele ponechány, protože nebyla možnost je

Bericht des Fachbereichs für Schulwesen und Kultur des Landeskreisnationalausschusses in Klattau aus dem Jahr 1965

Fachbereich für Schulwesen und Kultur
Landeskreisnationalausschuss
in Klattau

Klattau, den 15. März 1965

Aktennummer: škol/464/65-CírkJ.-St.

Örtlicher Nationalausschuss

G r ü n.

Betreff: Ergänzung zur Versammlung des Bürgerausschusses in Hammern vom 26. 02. 1965

Ergänzung Nr. 56

Hammern – aus der sehr lebhaften Diskussion gingen folgende Anmerkungen hervor: Im mittleren Teil von Hammern befinden sich eine Kirche, ein Pfarrhaus und ein Friedhof. Alles befindet sich in einem desolaten Zustand und macht einen schlechten Eindruck bei ausländischen Besuchern, die mit Vorliebe an diesen Orten Fotos machen. Es ist notwendig, möglichst schnell mit dem Kirchenamt in Budweis über den Abriss dieser Objekte zu verhandeln. Dies wurde auch schon einige Male im Fachbereich Schulwesen und Kultur angemahnt, bis jetzt ist in der Sache aber nichts unternommen worden.

Die Situation der Kirche, des Pfarrgebäudes und des Friedhofes ist dem örtlichen Fachbereich bekannt. Die heutige Situation entstand nicht erst im letzten Jahr, sondern zieht sich seit dem Jahr 1950, als aus Gründen der Staatssicherheit das gesamte Gebiet der Gemeinde Hammern in die Grenzzone integriert wurde und damit für die Kirchenverwaltung sowie für die Bevölkerung außerhalb der Gemeinde unzugänglich wurde. Da diese Objekte also unzugänglich waren und so die Aufsicht nicht ermöglicht wurde, sind heute die Kirche, besonders aber das Pfarrgebäude und der Friedhof in desolatem Zustand.

Was das Pfarrhaus betrifft, halten wir fest:

Nach der Aussiedlung des deutschen Geistlichen 1946 blieb das Pfarrhaus leer, es war allerdings völlig in Ordnung. Als aber im Jahr 1948 Hammern dem Pfarramt Grün zugeordnet wurde, war das Pfarrhaus schon demoliert, die Fenster, Fußböden, Türen und Türrahmen herausgerissen. Im ehemaligen Büro lagen Teile des Pfarrarchivs über den Boden verstreut, dies war zu diesem Zeitpunkt schon zerstört.

Die Pfarrkirche war zu dieser Zeit noch völlig in Ordnung, es fanden noch vereinzelt Gottesdienste statt und niemand traute sich die Kirche anzurühren, weil in der Nähe ein Bürger lebte, der sich um sie kümmerte. Die Zerstörung der Kirche begann erst nach 1950 nach dem Wegzug dieses Bürgers. Unbekannte Täter brachen die Türen der Kirche auf, die Inneneinrichtung der Kirche wurde so der Gefahr ausgesetzt, verloren zu gehen. Daher wurde auf Vorschlag eines Angehörigen der Grenzpolizei, die damals neu eingerichtet worden war, der damalige Kirchenverwalter in Deschenitz, in dessen Verwaltungsgebiet Hammern lag, aufgefordert, das Inventar der Kirche zur Aufbewahrung

rozebrat. Výzdoba oltářů, tzn. sošky, svícny atd. byly s oltářů odstraněny, uskladněny v sakristii a před příslušníky PS jak sakristie, tak i kostel znovu uzamčen s tím, že bude kdykoliv PS útvarů zapůjčen klíč do kostela, kdyby do něj museli z bezpečnostních důvodů vejít. Tím byl kostel znovu zabezpečen před zničením a věci kostelní před ztrátou. Neuplynulo však mnoho času a bylo hlášeno místními obyvateli, že kostel je znovu vypáčen a věci rozházeny ze sakristie kolem kostela. Údajně podle lidí toto vypáčení spadalo na vrub PS útvaru, který tvrdil, že se tam schovávají utečenci s úmyslem přejít ilegálně do záp. Německa.

Co se hřbitova týká, jeho zničení pokládáme za věc nedůstojnou člověka. Toto zničení začalo rovněž v oněch letech po odsunu Němců. Poněvadž dodnes je patrné, že byly otvírány hrobky, nemohlo se tak dít za jiným účelem, než za hledáním zlata. K tomu přistupovalo porážení a ničení křížků a náhrobků, často jen z toho důvodu, že to patřilo Němcům. Přidáme-li k tomu situaci, že nejméně již 15 let se na hřbitově se pochovává a je bez dohledu, máme nynější jeho stav. Poněvadž správa hřbitova náleží od 1. ledna 1957 do kompetence odboru školství a kultury ONV v Klatovech, nýbrž do správy MNV a dozor nad hřbitovými byl svěřen odboru průmyslu ONV v Klatovech, musí MNV ve hřbitovních záležitostech se obrátit na tento odbor.

Pokud jde o budovu kostela a fary v Hamrech, zde dozor náleží příslušnému duchovnímu správci a odboru školství a kultury. Příslušný duchovní správce z Nýrska ani odbor školství a kultury – ONV neměli však možnost dohlédnout na stavy církevních budov, protože přístup byl pro hraniční pásmo odmítnut. A protože výkon duchovní správy v Hamrech byl velmi malý, duchovní ani přístup do tohoto prostoru neurgoval. Když však hraniční pásmo bylo posunuto a tyto církevní budovy se staly přístupnými pro kohokoliv / asi v r. 1960/ byl námi zjištěn tento neutěšený stav. Připomínáme pouze tolik, že v podobné situaci jako jsou Hamry máme všechny býv. církev. budovy v pohraničí klatovského okresu. Stojí tedy před námi úkol rozhodnout v zásadě o všech těchto objektech, což bude vyžadovat bezesporu i finanční náklady ze státního rozpočtu. Z tohoto důvodu tedy bude třeba postupovat uvážene a plánovitě.

Pro záchranu hamerského kostela jsme udělali již v r. 1964 opatření v tom smyslu, že byl námi pověřen administrátor z Nýrska, aby věci již v kostele zničené odvezl/ uváděl, že kdosi neznámý v kostele štípe kostelní lavice apod./ do Nýrska a vchody kostela řádně uzamkl. Toto naše nařízení bylo uskutečněno v zájmu zabránění možnosti neužívat tohoto stavu cizinci, jejichž příchod se dal očekávat a jenž se také uskutečnil.

Administrátor z Nýrska než provedl toto zabezpečení, oznámil nám r. 1964, že jej již kdosi předešel a v kostele si připravil inventární majetek jako topivo, odhadem v množství 2 valníků. Na základě jeho zprávy bylo učiněno oznámení zdejším odborem na SNB v Nýrsku a sám duchovní správce pověřen, aby s SNB v té věci spolupracoval. Výsledek byl ten, že SNB sdělil duchovnímu správci, že pachatel je neznámý. Domníváme se, že nemuselo k tokovému stavu dojít vůbec, kdyby NV nebo některý poslanec čas hlásil buď přímo krádež, nebo poškození církevního majetku, jakmile se o něm doví. Duchovní, jemuž je správa svěřena i odbor školství a kultury, jsou instituce, které nejsou na místo vázány a dozví se případné poškození až po čase,

an einen sicheren Ort zu bringen. Der Kirchenverwalter brachte zusammen mit den Soldaten die Wäschestücke und alle kleineren Gegenstände mit einem Militärfahrzeug zur Aufbewahrung nach Deschenitz und später nach Neuern.

Die übrigen Sachen, wie die Orgel, Kirchenbänke, Altäre ohne Schmuck, wurden in der Kirche gelassen, weil es nicht möglich war, sie auseinanderzubauen. Der Altarschmuck, also Figuren, Kerzenhalter usw. wurden vom Altar entfernt, in der Sakristei gelagert und von den Angehörigen der Grenzpolizei wurde die Sakristei sowie die Kirche erneut abgeschlossen und vereinbart, dass der Schlüssel zur Kirche der Grenzpolizei zur Verfügung gestellt werden würde, wann immer es aus Sicherheitsgründen erforderlich sein sollte, in die Kirche zu gelangen. Damit wurde die Kirche wieder vor Zerstörung gesichert und die Gegenstände in der Kirche vor Verlust geschützt.

Es verging jedoch nicht viel Zeit, da wurde von den ortsansässigen Bürgern gemeldet, dass die Kirche erneut aufgebrochen worden war, und die Gegenstände aus der Sakristei um die Kirche herum verstreut wurden. Laut Aussagen der Einwohner ging dieses Aufbrechen angeblich auf das Konto der Grenzpolizei, die behauptet, dass sich dort Leute verstecken, die versuchen illegal nach Westdeutschland zu flüchten.

Was den Friedhof betrifft, so halten wir seine Zerstörung für einen menschenwürdigen Akt. Die Zerstörung des Friedhofes begann ebenfalls in den Jahren nach der Aussiedlung der Deutschen. Da bis heute zu sehen ist, dass Gräber geöffnet wurden, kann kein anderer Zweck dahinter vermutet werden als die Suche nach Gold. Dazu kamen das Umwerfen und die Zerstörung von Kreuzen und Grabsteinen, oftmals nur aus dem Grund, weil sie Deutschen gehörten. Nehmen wir den Umstand hinzu, dass auf dem Friedhof bereits seit 15 Jahren keine Beerdigungen stattfinden und er ohne Aufsicht ist, so ist der heutige Zustand nicht verwunderlich. Da die Verwaltung des Friedhofs seit dem 1. Januar 1957 nicht dem Fachbereich Schulwesen und Kultur ONV (Okresní Národní výbor – Landeskreisnationalausschuss) Klattau obliegt, sondern in die Verwaltung des MNV (Místní Národní výbor – Örtlicher Nationalausschuss) fällt und die Friedhofsaufsicht dem ONV Klattau, Fachbereich Gewerbe zugeteilt wurde, muss sich der MNV in den Angelegenheiten, die den Friedhof betreffen, an diesen Fachbereich wenden.

Was die Kirche und das Pfarrhaus in Hammern betrifft, obliegt die Aufsicht dem zuständigen Kirchenverwalter und dem Fachbereich Schulwesen und Kultur. Weder der zuständige Kirchenverwalter aus Neuern noch der Fachbereich Schulwesen und Kultur hatten jedoch die Möglichkeit diese Aufsicht zu vollziehen, da der Zugang zu den Gebäuden aufgrund der Lage im Grenzgebiet verwehrt wurde. Und da die Wirkung der Kirchenverwaltung in Hammern sehr gering war, wurde der Zugang zu diesen Räumen von Seiten der Kirche auch nicht eingefordert. Als jedoch die Lage der Grenzzone verändert wurde und diese Kirchengebäude für jedermann zugänglich wurden (etwa im Jahr 1960), wurde von uns dieser unerfreuliche Zustand festgestellt. Wir merken hier an, dass sich alle ehemaligen Kirchengebäude im Grenzgebiet Klattau in einer ähnlichen Situation wie jene in Hammern befinden. Vor uns liegt also im Grunde die Aufgabe, über alle diese Objekte zu entscheiden, was zweifelsohne auch finanzielle Mittel aus dem Staatshaushalt erfordern wird. Aus diesem Grund ist es notwendig, gut überlegt und plangemäß vorzugehen.

Zur Rettung der Kirche in Hammern wurde von uns schon 1964 dahingehend etwas unternommen, dass durch uns der Verwalter in Neuern beauftragt wurde, die zerstörten

kdy už je stíhání pachatele prakticky nemožné. Přesto se domníváme, že 2 naložené valníky kostelních lavic se nemohly ztratit, aniž to kdo z obyvatel nebo příslušníků PS útvaru spatřil a hlásil.

Po tomto zcizení administrátor z Nýrska vchod do kostela řádně zabezpečil, takže kostel není nikomu **přístupný**.

Otevřením větších možností turistického ruchu v r. 1964 byla ustavena krajská a okresní komise cestovního ruchu v našem kraji a okrese. Tyto komise prozatím daly na vědomí v otázce opuštěných církevních objektů v pohraničí, že jejich zachování nebo příp. demolice bude řešena od případu k případu a to v dohodě se všemi příslušnými orgány. Prozatím je vyřešen kostel ve Sv. Kateřině, jehož demolice bude dokončena v květu letošního roku. Co se týká kostela hamerského a fary, bude tato Vaše žádost projednána. Dle našeho názoru nemuselo by zatím dojít k demolici kostela a to pro jeho krajinnou dominantu/o památku se nejedná/ a prozatímní zabezpečení vchodu kostela. Tato otázka však perspektivně řešena bude. Co se týče farní budovy v Hamrech, máme dojem, že je v takovém stavu, že její záchrana by si vyžádala neúměrného nákladu. Budova již nebude sloužit původnímu účelu. Z toho důvodu bychom nebyli proti demolici farní budovy. V této otázce budeme informovat ZKMV – obor školství a kultury v Plzni a Kapitolní konsistoř v Č. Budějovicích. O výsledku jednání Vám podáme zprávu.

Opis zprávy zasíláme odboru průmyslu ONV v Klatovech do jehož kompetence patří správa hřbitovů.

Vyřizuje: Stodola, telef. 767-.

Vedoucí odboru: Zdeněk Bešta.

Gegenstände aus der Kirche nach Neuern zu bringen (er gab an, dass jemand Unbekanntes in der Kirche die Kirchenbänke zerhackt) und den Eingang zur Kirche ordentlich zu verschließen. Diese Anordnung wurde ausgeführt, um zu verhindern, dass dieser Zustand von Fremden ausgenutzt wird, was zu erwarten war und was letztendlich auch eintrat.

Der Verwalter aus Neuern, der diese Sicherungsmaßnahmen durchführte, teilte uns 1964 mit, dass ihm schon jemand zuvorgekommen sei und sich das Kircheninventar zu Brennholz verarbeitet hätte, in einer geschätzten Menge von zwei Lastwagenladungen. Aufgrund dieses Berichts wurde bei der hiesigen Abteilung des SNB (Sbor národní bezpečnosti – Korps für nationale Sicherheit) in Neuern Anzeige erstattet und der Kirchenverwalter selbst beauftragt, mit dem SNB in dieser Sache zusammenzuarbeiten. Das Ergebnis war, dass der SNB dem Kirchenverwalter mitteilte, dass der Täter unbekannt sei. Wir nehmen an, dass eine solche Situation vermeidbar gewesen wäre, wenn der Nationalausschuss oder einer seiner Verantwortlichen entweder den Diebstahl oder die Beschädigung des Kircheneigentums rechtzeitig gemeldet hätten, als sie davon erfahren haben. Die Kirchenverwaltung sowie der Fachbereich Schulwesen und Kultur sind Institutionen, die nicht an den Ort gebunden sind und von einer eventuellen Beschädigung erst dann in Kenntnis gesetzt werden, wenn ein Auffinden des Täters praktisch unmöglich ist. Trotz alledem vermuten wir, dass zwei Lastwagenladungen zerkleinerter Kirchenbänke nicht verloren gehen konnten, ohne dass jemand von den Einwohnern oder Angehörigen der Grenzpolizei etwas gesehen und gemeldet hätte.

Nach diesem Diebstahl wurde der Eingang zur Kirche vom Verwalter aus Neuern ordentlich gesichert, so dass die Kirche für niemanden **zugänglich** ist.

Mit der Erweiterung der Möglichkeiten für den Tourismus im Jahr 1964 wurde eine Tourismuskommission auf Bezirks- und Landkreisebene eingerichtet. Diese Kommissionen haben bereits bekannt gegeben, dass die Frage der verlassenen kirchlichen Objekte im Grenzgebiet und deren Erhaltung, oder gegebenenfalls Abriss, von Fall zu Fall verhandelt wird und zwar in Einvernehmen mit allen zuständigen Organen. Zuletzt wurde die Situation der Kirche in Sankt Katharina gelöst, deren Abriss im Mai dieses Jahres zu Ende gebracht wird. Was die Kirche und das Pfarrgebäude in Hammern betrifft, so wird dieser Antrag verhandelt. Unserer Ansicht nach müsste die Kirche fürs Erste nicht abgerissen werden, weil sie eine Dominante in der Landschaft darstellt (um ein Denkmal handelt es sich nicht) und da der Eingang im Moment abgesichert ist. Diese Frage wird aber in Zukunft gelöst werden. Was das Pfarrhaus in Hammern angeht, so haben wir den Eindruck, dass es sich in einem so schlechten Zustand befindet, dass seine Rettung unverhältnismäßig hohe Kosten erfordern würde. Das Gebäude wird nicht mehr für den ursprünglichen Zweck genutzt werden. Aus diesem Grund hätten wir gegen den Abriss des Pfarrhauses nichts einzuwenden. In dieser Angelegenheit werden wir den ZKNV (Západočeský krajský národní výbor – Westböhmischer Bezirksnationalausschuss) – Fachbereich Schulwesen und Kultur in Pilsen und die kirchlichen Behörde in Budweis informieren. Über die Ergebnisse der Verhandlungen werden wir Ihnen Bericht erstatten.

Eine Abschrift des Berichts schicken wir an den Fachbereich Gewerbe ONV Klattau, zu dessen Kompetenzbereich die Friedhofsverwaltung gehört.

Ansprechpartner: Stodola, Telefon 767-.

Fachbereichsleiter: Zdeněk Bešta.

**Medailon
respon
erview
partner**

MEDAILONY RESPONDENTŪ
INTERVIEWPARTNER

Medailony respondentů / Interviewpartner

POUTNÍ KOSTEL NAVŠTÍVENÍ PANNY MARIE – SKOKY U ŽLUTIC

Hans-Peter Dörr, diecézní předseda Ackermann Gemeinde Würzburg, jeho zájem o poutní místo Skoky sahá až do roku 1981. Od té doby sem pravidelně doprovázel skupiny německých poutníků. Ackermann Gemeinde bylo založeno v roce 1946 jako součást katolického hnutí obnovy, jehož kořeny sahají do doby mezi válkami. Představuje jeden ze tří směrů smyšlení uvnitř národnostní skupiny sudetských Němců.

Jiří Schierl, profesionální železničář, dobrovolný spolupracovník památkové péče. Iniciátor řady občanských aktivit usilujících o záchranu hmotného i nehmotného dědictví na Žluticku a Karlovarsku. Zakladatel a předseda spolku Pod střechou.

DIE WALLEFAHRTSKIRCHE MARIÄ HEIMSUCHUNG IN MARIA STOCK BEI LUDITZ

Hans-Peter Dörr, der Diözesanvorsitzende der Ackermann-Gemeinde Würzburg, engagiert sich schon seit 1981 – also vor dem Fall des Eisernen Vorhangs – für Skoky/Maria Stock und begleitet regelmäßig Gruppen. Er hatte selbst keine persönliche Beziehung zu diesem Ort, das Anliegen zu Fahrten dorthin war von außen an die Ackermann-Gemeinde Würzburg herangetragen worden. Die Ackermann-Gemeinde wurde 1946 gegründet und hatte ihre Wurzeln schon in der Zwischenkriegszeit in der katholischen Erneuerungsbewegung. Sie ist eine von drei Gesinnungsgemeinschaften innerhalb der Sudetendeutschen Volksgruppe.

Jiří Schierl, Bahnangestellter, ehrenamtlicher Mitarbeiter der Denkmalpflege. Initiator mehrerer Bürgeraktionen zur Rettung des materiellen und immateriellen Erbes in den Regionen Luditz und Karlsbad. Gründer und Vorsitzender des Vereins Pod střechou.

ZANIKLÉ OBCE ČESKÉHO LESA – LUČINA A LÍSKOVÁ

Kamila Beňušíková Angelovová, socioložka původem z Plzně, věnuje se sociologicko-historickému průzkumu zaniklých obcí na Domažlicku a jejich prezentaci.

Zdeněk Procházka, rodák z Plzně žijící na Domažlicku, zakladatel Nakladatelství Českého lesa. Dlouhodobě se věnuje stavebně-historickému průzkumu Českého lesa. Amatérský archeolog a historik.

Franz Reimer († 2017) z Waldmünchen, okres Cham, má velkou zásluhu na zpřístupňování zaniklé obce Lučina/Grafenried. Vedl prohlídky na místě a referoval také o historii vesnice např. na školách. Jeho zájem o historické souvislosti pocházel z období, kdy působil jako komisař pohraniční policie na německo-české hranici v době železné opony.

DIE VERSCHWUNDENEN ORTE IM BÖHMISCHEN WALD – GRAFENRIED UND HASELBACH

Kamila Beňušíková Angelovová, Soziologin, ursprünglich aus Pilsen stammend, widmet sich soziologisch-historischen Untersuchungen der verschwundenen Dörfer in der Region Taus und deren Präsentation.

Zdeněk Procházka, gebürtiger Pilsener, der heute in der Region Taus lebt, Gründer des Verlages Böhmischer Wald (Nakladatelství Českého lesa). Er widmet sich schon lange bauhistorischen Untersuchungen des Böhmisches Waldes. Amateurarchäologe und -historiker.

Franz Reimer († 2017) aus Waldmünchen im Landkreis Cham hat sich um die Erhaltung des verschwundenen Dorfs Grafenried/Lučina verdient gemacht. Er leitete Führungen vor Ort, berichtete aber auch z.B. an Schulen über die Geschichte des Dorfes. Eindrucksvoll erzählte er auch über seine Zeit als Beamter der Bayerischen Grenzpolizei an der deutsch-tschechischen Grenze zu Zeiten des Eisernen Vorhangs und seinem daraus erwachsenen Interesse für die historischen Zusammenhänge.

HORSKÁ SYNAGOGA V HARTMANICÍCH

Michal Klíma, bývalý generální ředitel velkého nakladatelského domu, v roce 2002 koupil zchátralou hartmanickou synagogu, založil sdružení s cílem zrekonstruovat budovu jako památník česko-německo-židovského společenství. Díky úspěšně získaným prostředkům je synagoga slavnostně znovuotevřena v roce 2006.

Edmund Stern, bývalý ředitel školy z Zwieselu, okres Regen, se coby učitel již od mládí intenzivně zabýval historickou vlastivědou. Nemá v Čechách žádné rodinné vazby a nemá židovské kořeny. Stará se o výpravy německých studentů a turistů do synagogy v Hartmanicích.

DIE BERGSYNAGOGA IN HARTMANITZ

Michal Klíma, ehemaliger Generaldirektor eines großen Verlagshauses, kaufte im Jahr 2002 die verfallene Hartmanitzer Synagoge, gründete einen Verein mit dem Ziel, das Gebäude instand zu setzen und eine Gedenkstätte des tschechisch-deutsch-jüdischen Zusammenlebens daraus zu machen. Es gelang ihm, ausreichend finanzielle Mittel zusammenzutragen, so dass die Synagoge im Jahr 2006 feierlich wiedereröffnet wurde.

Edmund Stern aus Zwiesel im Landkreis Regen hat sich bereits in seiner Jugend, aber gerade auch in seinem Beruf als Lehrer, intensiv mit Heimatgeschichte beschäftigt. Es gibt bei ihm keine familiäre Verbindung nach Böhmen und obwohl der Familienname Stern auf eine jüdische Herkunft deuten könnte, war ein entsprechender historischer Nachweis nicht zu erbringen. Trotzdem kümmert er sich insbesondere um Führungen zur Synagoge Hartmanitz/Hartmanice.

POUTNÍ KOSTEL SV. ANNY U PLANÉ

Miloslav Antropius, pochází ze sudetských oblastí Chomutovska. Do Plané se přizpůsobil a stal se místním patriotem. Dlouhodobě působí v zastupitelstvu města Planá a v roce 2010 se podílel na přípravě projektu revitalizace vrchu Sv. Anna. Profesně se zabýval obnovou kulturních památek.

Herbert Konrad z Tirschenreuthu a paní **Rosa Schöner** z Mähringu, okres Tirschenreuth, hráli významnou roli při oživení tradice svatoanenské pouti do Plané u Mariánských Lázní. Díky jejich desítky let trvajícím osobnímu nasazení se pouť stala znovu jedním z vrcholů léta v tomto regionu. **Franz Schöner** má na starost zajištění všech přeshraničních akcí v obci Mähring. Cílem je udržovat a zintenzivnit stávající kontakty.

DIE WALLFAHRTSKIRCHE ST. ANNA BEI PLAN

Miloslav Antropius, stammt aus der sudetendeutschen Gegend Komotau. Er hat nach Plan geheiratet und lernte die neue Heimat zu schätzen, sich aktiv für sie zu interessieren und einzusetzen. Seit langem ist er im Stadtrat aktiv und im Jahr 2010 war er an den Vorbereitungen für das Projekt zur Revitalisierung des St. Anna-Bergs beteiligt. Beruflich beschäftigte er sich mit der Instandsetzung von kulturellen Denkmälern.

Herbert Konrad aus Tirschenreuth und **Rosa Schöner** aus Mähring im Landkreis Tirschenreuth hatten eine führende Rolle bei der Wiederbelebung der St.-Anna-Wallfahrt nach Planá u Mariánských Lázní. Sogar noch vor der offiziellen Grenzöffnung der Straße von Mähring nach Marienbad erwirkten sie im Juli 1990 anlässlich dieser Wallfahrt eine kurzzeitige Grenzöffnung. Ihrem nun schon jahrzehntelangen persönlichen Engagement ist es zu verdanken, dass die St.-Anna-Wallfahrt heute wieder zu den sommerlichen Highlights in der Region gehört. **Franz Schöner** ist für alle grenzüberschreitenden Maßnahmen in der Gemeinde Mähring zuständig. Ziel ist es dabei, bestehende Kontakte zu pflegen und zu intensivieren.

PAŠIJOVÉ HRY V HOŘICÍCH NA ŠUMAVĚ

Miroslav Kutlák, patří k zakládajícím členům sdružení, které se v raných devadesátých letech rozhodlo obnovit slavnou tradici pašijových her v Hořicích na Šumavě. V letech 2010–2017 byl předsedou spolku.

Horst Mugrauer, rodák z Hořic na Šumavě. Část jeho rodiny včetně bratra byla odsunuta v roce 1946. Po roce 1968 odešla do Německa také jeho sestra. Pan Mugrauer vychodil české školy a oženil se s Češkou. Většinu života strávil v Krumlově. Po pádu železné opony se stal prostředníkem kontaktů mezi Čechy a Němci v Hořicích.

Werner Nickl, starosta města Kemnath, okres Tirschenreuth, se v roce 1983 při příležitosti 975. výročí města Kemnath podílel na oživení tradice kemnathských velkopátečních pašijí. Stejně jako pašijové hry v Hořicích na Šumavě, jsou i kemnathské pašijové hry aktivními členy v Evropském spolku Europassion. Na příkladu obou měst lze dobře sledovat analogie pašijových her v Horní Falci a v Čechách v průběhu staletí.

DIE PASSIONSSPIELE IN HÖRITZ IM BÖHMERWALD

Miroslav Kutlák, er gehört zu den Gründungsmitgliedern des Vereins, der sich in den frühen 1990er Jahren entschloss, die berühmte Tradition der Passionsspiele in Höritz im Böhmerwald wiederzubeleben. Von 2010 bis 2017 war er Vorsitzender des Vereins.

Horst Mugrauer, stammt ebenfalls aus Höritz im Böhmerwald. Ein Teil seiner Familie, so auch sein Bruder, wurde 1946 vertrieben. Nach 1968 ist auch seine Schwester nach Deutschland gegangen. Horst Mugrauer besuchte tschechische Schulen und heiratete eine Tschechin. Die meiste Zeit seines Lebens hat er in Krumau verbracht. Nach dem Fall des Eisernen Vorhangs wurde er zum Vermittler zwischen Tschechen und Deutschen in Höritz.

Werner Nickl, heutiger Erster Bürgermeister der Stadt Kemnath im Landkreis Tirschenreuth, war einer der Verantwortlichen als die Stadt im Jahr 1983 die Tradition der Kemnather Karfreitagsspassion anlässlich der Feierlichkeiten „975 Jahre Stadt Kemnath“ wieder aufleben ließ. Sie steht damit in einer Reihe mit Höritz/Hořice na Šumavě, wo die dortigen Passionsspiele ebenfalls wieder aufgenommen wurden. Beide Passionsspielorte sind gemeinsam im europäischen Verband Europassion aktiv. Am Beispiel der beiden Städte lassen sich die Parallelen zwischen den Passionsspielen in der Oberpfalz und in Böhmen über die Jahrhunderte hinweg gut nachvollziehen.

KOSTEL PANNY MARIE BOLESTNÉ V HAMRECH

Jiří Červinka, Miroslav Kroupa, Petr Křovina (starostové obce Hamry), Jiří Červinka (1992–1994) se zasloužil o založení obce a iniciaci spolupráce s Němci, za jeho působení byl obnoven kostel P. Marie Bolestné. Miroslav Kroupa (2004–2014) rozvíjel za obec spolupráci např. v projektu Cesta Panny Marie Bolestné, při obnově hřbitova s památníkem Společná cesta a řady dalších. P. Křovina je současným starostou a navazuje na své předchůdce.

Erwin Wierer z obce Grub u Bad Kötzting, okres Cham, byl jedním z iniciátorů obnovy kostela v Hamrech, odkud byla jeho rodina odsunuta po druhé světové válce. Během procesu obnovy kostela se vytvořily dobré vztahy s aktéry na české straně a podařilo se uskutečnit mnoho dalších iniciativ.

DIE KIRCHE ZUR SCHMERZHAFTEN MUTTERGOTTES IN HAMMERN

Jiří Červinka, Miroslav Kroupa, Petr Křovina (Bürgermeister der Gemeinde Hammern) – Jiří Červinka (1992–1994) hat sich um die Gründung der Gemeinde verdient gemacht und die Zusammenarbeit mit den deutschen Partnern initiiert, während seiner Zeit als Bürgermeister wurde die Kirche zur Schmerzhaften Muttergottes instandgesetzt. Miroslav Kroupa (2004–2014) engagierte sich für die Gemeinde in der Zusammenarbeit bei der Erneuerung des Marienwegs, der Instandsetzung des Friedhofs mit dem Denkmal „Der gemeinsamer Weg“ und bei einer Reihe weiterer gemeinsamer Projekte. P. Křovina ist der gegenwärtige Bürgermeister von Hammern und knüpft an die Arbeit seiner Vorgänger an.

Erwin Wierer aus Grub bei Bad Kötzting im Landkreis Cham war eine treibende Kraft bei der Erneuerung der Kirche in Hammern/Hamry. Von dort war die Familie nach dem Zweiten Weltkrieg vertrieben worden. Im Zug der Aktivitäten und Renovierungsarbeiten rund um die Kirche wurden gute Kontakte zu den tschechischen Verantwortlichen aufgebaut, so dass bis heute zahlreiche andere Initiativen folgten.

KLÁŠTER PREMONSTRÁTEK CHOTĚŠOV

Thomas Englberger, vedoucí Mezinárodního Centra setkávání kláštera Speinshart v okrese Neustadt/Waldnaab, hovoří o rekonstrukci a přeorientování kláštera Speinshart, který v sedmdesátých letech minulého století byl ohrožen chátráním a díky iniciativě mnoha lidí se během 20 let stal živým skvostem regionu. Stejně jak klášter Chotěšov patří i Speinshart k mateřskému klášteru premonstrátů v Teplé. Chotěšov byl založen již ve středověku jako ženský konvent tepelského kláštera. Speinshart představuje novodobý (1921) dceřiný klášter tepelského kláštera v Horní Falcí. U klášterů lze dobře porovnat jejich minulost, dočasné ohrožení staveb a aktuální aktivity k oživení.

Jiří Poslední, správce a průvodce v klášteře Chotěšov, dlouholetý člen a místopředseda Spolku Klášter Chotěšov. Do kláštera se dostal poprvé jako dobrovolník při vyklízení objektu v 80. letech.

Jan Soukup, plzeňský architekt, který dlouhodobě působí v oblasti obnovy kulturních památek v Plzeňském kraji. Předseda Spolku Klášter Chotěšov.

DAS PRÄMONSTRATENSERINNENKLOSTER CHOTIESCHAU

Thomas Englberger, Leiter der Internationalen Begegnungsstätte des Klosters Speinshart im Landkreis Neustadt/Waldnaab, berichtet von der Renovierung und Neuorientierung des Klosters, das in den 70er Jahren des vorigen Jahrhunderts vom Verfall bedroht war und dank der Initiative vieler Beteiligten in mehr als 20jähriger Renovierungsarbeit nun zu einem lebendigen Schmuckstück der Region geworden ist. Wie auch Kloster Chotieschau/Chotěšov ehemals, gehört es zum Prämonstratenserorden. Beide Klöster haben historische Beziehungen zum Stift Teplá/Tepl. Chotieschau war der bereits im Mittelalter gegründete Frauenkonvent von Tepl. Speinshart ist eine neuzeitliche Tochtergründung von Tepl (1921) in der Oberpfalz. Die Klöster lassen sich daher in ihrer Vergangenheit, mit dem zeitweilig drohenden Verfall und den aktuellen Aktivitäten zur Wiederbelebung gut vergleichen.

Jiří Poslední, Verwalter und Touristenführer im Kloster Chotieschau sowie langjähriges Mitglied und Vizevorsitzender des Vereins Spolek Klášter Chotěšov. Zum ersten Mal war er während eines Arbeitseinsatzes in den 1980er Jahren als Freiwilliger im Kloster.

Jan Soukup, Architekt aus Pilsen, der schon lange Zeit im Bereich der Instandsetzung kultureller Denkmäler tätig ist. Er ist Vorsitzender des Vereins Spolek Klášter Chotěšov.

BAROKNÍ VARHANY V ÚTERÝ

Anneliese Schraml a **Horst Haidl** uvedli, že patří mezi to málo dosud žijících obyvatel města Úterý, kteří se zde ještě narodili. Vyhnání ze Sudet přivedlo nezávisle na sobě obě jejich rodiny do Tirschenreuthu v severní Horní Falcí.

Tomáš Kaiser, vysokoškolský pedagog původem ze Sudet (Teplice v Čechách) se přistěhoval do Úterý na konci 90. let, je zastupitelem města. Patří mezi zakládající členy sdružení Bart.

Petr Strádal, bývalý místostarosta Úterý, iniciátor vzniku a člen úterského spolku Bart, který byl založen s cílem shromáždit prostředky pro rekonstrukci barokních varhan v úterském kostele sv. Jana Křtitele. Spolek pořádá kulturní akce (koncerty, výstavy a divadelní představení) v městečku Úterý.

Oba respondenti se aktivně zapojili do projektu o záchranu barokních varhan i obnovy tzv. Turbovny.

DIE BAROCKORGEL IN NEUMARKT

Anneliese Schraml und **Horst Haidl** gehören nach eigenen Angaben zu den wenigen noch lebenden Einwohnern von Tirschenreuth, die ursprünglich in Neumarkt/Úterý geboren wurden. Die Vertreibung aus dem Sudetenland hatte die Familien der beiden unabhängig voneinander nach Tirschenreuth in der nördlichen Oberpfalz geführt.

Tomáš Kaiser, Hochschulpädagoge, der aus dem Sudetenland stammt (Teplitz) und Ende der 1990er Jahre nach Neumarkt zog, ist Mitglied des Stadtrats. Er gehört zu den Gründungsmitgliedern des Vereins Bart.

Petr Strádal, Vizebürgermeister von Neumarkt, Initiator und Mitglied des Neumarkter Vereins Bart. Dieser wurde mit dem Ziel gegründet, Geld für die Renovierung der Barockorgel in der Neumarkter Kirche St. Johannes der Täufer zu sammeln. Der Verein organisiert kulturelle Veranstaltungen (Konzerte, Ausstellungen und Theatervorstellungen) in der Kleinstadt.

Petr Strádal sowie auch Tomáš Kaiser waren aktiv am Projekt zur Renovierung der Barockorgel sowie des sogenannten Turbovna-Hauses beteiligt.

KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO A FARA V DOMASLAVI

Erich Eckert z Obertraubling, okres Regensburg, je jeden z mála pamětníků, kteří v dětství ještě žili v Sudetech. Narodil se v Domaslavi. Maminka a starší sestra mu o bývalém domově často vyprávěly. Již před revolucí se začal zabývat rodinnou historií a má velkou zásluhu na úpravě tamějšího kostela a vybudování trvalých vztahů.

Kamila Jůzlová, lékařka, občanská aktivistka, spolupracovnice rozvojových organizací působících v oblasti Konstantinolázeňska, členka spolku Domaslav, organizátorka setkávání Treffen.

Jaromír Veselák, architekt, člen neformální skupiny plzeňských architektů Zapálení 02. Předseda spolku Domaslav, který se podílí na správě a současné stavební obnově areálu fary a kostela v Domaslavi, organizátor krajinné land-artové dílny FARA-ON.

DIE ST.-JAKOBUS-KIRCHE UND DAS PFARRHAUS IN BÖHMISCH DOMASCHLAG

Erich Eckert aus Obertraubling im Landkreis Regensburg gehört zu den wenigen Zeitzeugen, die in der Kindheit selbst im Sudetenland lebten. Er wurde noch in Böhmisches Domaschlag/Domaslav geboren. Von seiner Mutter und den älteren Geschwistern hat er viele Erzählungen über die alte Heimat gehört. Bereits vor der Wende begann er sich eingehend mit der Familiengeschichte zu beschäftigen und hat sich um die Renovierung der dortigen Kirche und den Aufbau von dauerhaften Beziehungen verdient gemacht.

Kamila Jůzlová, Ärztin, Bürgeraktivistin, Mitarbeiterin in Entwicklungsorganisationen in der Region Konstantinsbad, Mitglied des Vereins Domaschlag, Organisatorin von Treffen.

Jaromír Veselák, Architekt, Mitglied der informellen Gruppe Pilsener Architekten Zapálení 02. Vorsitzender des Vereins Domaschlag, der an der Verwaltung und der gegenwärtigen baulichen Instandsetzung des Pfarrhauses und der Kirche beteiligt ist, Organisator der Land Art-Workshops FARA-ON.

PAMÁTNÍK ADALBERTA STIFTERA V HORNÍ PLANĚ

Dr. Peter Becher, pracuje jako germanista a historik ve sdružení Adalberta Stiftera v Mnichově. Ve spolkovém zákonu o odsunutých Němcích se Spolková republika Německo zavázala financovat kulturní instituce, mezi které patří i sdružení Adalberta Stiftera. Sdružení zaměřuje svou činnost na Čechy, Moravu a Slezsko. Sdružení se zaměstnanci a se sídlem v Mnichově je podporováno již od padesátých let. Zabývá se intenzivně mimo jiné životem a dílem Adalberta Stiftera. Propojení s Horní Planou a Památkem v rodném domě A. Stiftera se tak jeví jako přirozené. Rodinný příběh doktora Bechera je úzce spjatý s odsunem ze Sudet, i když on sám patří k poválečné generaci.

Ivan Slavík, původem z Ostravska, historik umění a kurátor sbírek Regionálního muzea v Českém Krumlově. Do Českého Krumlova se přestěhoval již v roce 1982, třicet tři let působí v místním regionálním muzeu. Od roku 1989 zde intenzivně rozvíjí přeshraniční spolupráci mezi Českem, Německem a Rakouskem.

DENKMALSTÄTTE – GEBURTSHAUS VON ADALBERT STIFTER IN OBERPLAN

Dr. Peter Becher ist als Germanist und Historiker beim Adalbert-Stifter-Verein tätig. Über das Bundesvertriebenengesetz hat sich die Bundesrepublik Deutschland verpflichtet, Kulturinstitute zu finanzieren, zu denen der Adalbert-Stifter-Verein gehört, der sich um Böhmen, Mähren und Schlesien kümmert. Der Verein mit hauptamtlichen Mitarbeitern und Sitz in München wird bereits seit den 50er Jahren gefördert. Er beschäftigt sich intensiv – aber durchaus nicht ausschließlich – mit dem Leben und Werk von Adalbert Stifter, so dass die Verbindung zum Geburtshaus in Oberplan naheliegt. Obwohl Dr. Becher selbst erst nach dem Zweiten Weltkrieg geboren wurde, ist die Geschichte seiner Familie ebenfalls eng mit der Vertreibung aus dem Sudetenland verwoben.

Ivan Slavík, ursprünglich aus der Region Ostrau stammend, Kunsthistoriker und Kurator der Sammlungen im Regionalmuseum in Krumau an der Moldau. Nach Krumau ist er bereits 1982 gezogen, seit 33 Jahren ist er im Museum tätig. Seit 1989 engagierte er sich intensiv in der grenzübergreifenden Zusammenarbeit zwischen Tschechien, Deutschland und Österreich.

Literatur/a

20 let hraničního přechodu Mähring – Broumov [20 Jahre Grenzübergang Mähring – Broumov]. Plzeň: František Spurný – F. S. Publishing, 2010.

ANGELOVOVÁ, Kamila. *Vývoj pohraničních sídel a jejich obyvatel na území Českého lesa*. [Die Entwicklung der Grenzorte und ihrer Bewohner auf dem Gebiet des Böhmisches Waldes]. Praha, 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta humanitních studií.

BRKLOVÁ, Danuše a Jiří BĚL. *Vzpomínka na chalupu Sokola Přeštice v Hamrech na Šumavě v letech 1946-1948* [Erinnerungen an das Ferienhaus des Sportvereins Sokol Prestitz in Hammern aus den Jahren 1946-1948]. Přeštice: TJ Sokol Přeštice, 2007.

COUFALOVÁ, Iveta, ed. *Identita vs. Integrita II, Spolužití Čechů, Němců a Židů (nejen) v oblasti Šumavy a Českého lesa = Identität versus Integrität: Zusammenleben von Tschechen, Deutschen und Juden auf dem Gebiet des Böhmerwaldes und des Böhmisches Waldes*. Plzeň: Grafia, 2007.

ČERNÝ, Václav. *Paměti* [Erinnerungen]. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1983, s. 327-332. Dostupné online na <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/vaclav-cerny-povalecna-devastace-kulturnich-pamatek-v-sudetech/>

Dějiny staveb: sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2013 [Baugeschichte: Sammlung von Beiträgen aus der Konferenz Baugeschichte 2013]. Plzeň: Sdružení pro stavebně historický průzkum, 2013.

DUDÁK, Vladislav, ed. *Český les: příroda – historie – život* [Der Böhmisches Wald: Natur – Geschichte – Leben]. Praha: Baset, 2005.

FÁK, Jiří, Jiří SCHIERL a Martin VÁŇA. *Tajemství řeky Střely* [Geheimnisse des Flusses Schnellaj]. Plzeň: Starý most, 2017.

FIALA, Jaroslav. *K počátkům poutního místa Skoky* [Zu den Anfängen des Wallfahrtsortes Maria Stock. In: IX. historisches Sammelband der Karlsbader Region]. In: IX. historický sborník Karlovarska. Karlovy Vary, 2003.

GLOTZ, Peter. *Vyhnání. České země jako poučný případ* [Vertreibung. Die tschechischen Länder als Lehrbeispiel]. Praha: Paseka, 2006.

HORPENIAK, Vladimír. *Šumava očima Vladimíra Horpeniaka II. Šumavský místopis* [Der Böhmerwald mit den Augen von Vladimír Horpeniak II – Böhmerwälder Topografie]. Plzeň: Starý most, 2014.

JEŽ, Cyril. *Sv. Anna v Plané u Mariánských Lázní* [Die St.-Anna-Kirche in Plan bei Marienbad]. Planá: Kolej redemptoristů, 1947.

JÍLEK, Tomáš, Alena JÍLKOVÁ. *Železná opona: Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948-1989* [Der Eiserner Vorhang: Die Tschechoslowakische Staatsgrenze von Joachimsthal bis Bratislava von 1948-1989]. Praha: Baset, 2006.

KASKOUN, Otto. *Toulky Šumavou* [Wanderungen durch den Böhmerwald]. 2. pozměněné vyd. Sušice: Radovan Rebstöck, 2002.

KLIMEK, Hynek. *Šumava: Klatovsko* [Böhmerwald: Die Region Klattau]. 1. vyd. Praha: Regia, 2009.

KUDRLIČKA, Vilém. *Šumava: co zmizelo z Královského hvozdu* [Böhmerwald: Was aus dem Künischen Gebirge verschwunden ist]. Praha: Baset, 2005.

NOVOTNÝ, Ivan. *Hořické pašijové hry, transcendence obyvatel, nebo sousedská volnočasová aktivita* [Die Höritzer Passionsspiele, Transzendenz der Einwohner oder nachbarschaftliche Freizeitbeschäftigung]? České Budějovice, 2012. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta.

PALKOVIČ, Jan. *Mysterium Hoericense. Proměny místa paměti v 19. a 20. století* [Mysterium Hoericense. Verwandlung eines Erinnerungsortes im 19. und 20. Jahrhundert]. České Budějovice, 2014. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Filozofická fakulta.

PALKOVIČ, Jan a Ivo JANOUŠEK. *200 let hořických pašijových her: 200 Jahre Höritzer Passionsspiele*. Benešov nad Černou: Foto Mida nakladatelství pro Městské divadlo Český Krumlov, 2016.

PEROUTKA, Ferdinand, Johannes URZIDIL. *O české a německé kultuře* [Von der tschechischen und deutschen Kultur]. 1. vyd. Praha: Máj, 2008.

POSPÍŠIL, Karel. *Poutní místo Svatá Anna u Plané* [Wallfahrtsort St. Anna bei Plan]. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1993.

PREMUSOVÁ, Jarmila. *Vlastnictví půdy a domů v biografích pamětníků sudetského pohraničí a vnitrozemí* [Besitz von Boden und Häusern in den Biografien von Zeitzeugen aus dem sudtendeutschen Grenzland und Landesinneren]. Biograf (18-19): 47 odst., 1999.

PROCHÁZKA, Zdeněk. *Český les. Historicko-turistický průvodce* [Der Böhmisches Wald. Historisch-touristischer Führer]. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1994.

PROCHÁZKA, Zdeněk. *Plánsko a Tachovsko = Planer und Tachauer Region. Historicko-turistický průvodce*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2002.

PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa. I., Domažlicko: osudy 50 zaniklých obcí, vsí a samot = Wanderungen durch die verschwundenen Ortschaften des Böhmisches Walds. I., Kreis Taus : die Geschichte von 50 verschwundenen Dörfern, Weilern und Einöden*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2017.

STEINER, Josef. *Šumava – Královský Hvozd, území svobodných Králováckých rychet II = Böhmerwald – Land der künischen Freibauern II*. Klatovy: Echo, 2005.

TOMANOVÁ, Barbora. *Obráz proměny života v Zelené Lhotě a Hamrech po příchodu reemigrantů* [Bilder des verwandelten Lebens nach dem Zuzug von Reemigranten in Grün und Hammern]. Plzeň, 2013. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická.

Zmizelé Sudety: Das verschwundene Sudetenland. 6., upravené vydání. Praha: Antikomplex, z.s., 2015.

Archiv obce Grafenried 1905–1938, Státní okresní archiv Domažlice se sídlem v Horšovském Týně [Archiv Grafenried 1905–1938, Staatliches Bezirksarchiv in Bischofteinitz].

OHLASY V MÉDIÍCH A REGIONÁLNÍM TISKU / MELDUNGEN AUS DEN MEDIEN UND DER LOKALPRESSE

Česká televize, Novinky.cz, Ihned.cz, News.neziskovky.cz, Domažlický deník, Českobudějovický deník, Regiony, Impuls.cz.

INTERNETOVÉ ZDROJE / INTERNETQUELLEN

www.amaterskedivadlo.cz

www.encyklopedie.ckrumlov.cz

www.hartmanice.cz

www.holocaust.cz

www.horicenasumave.cz

www.horickepasije.cz

www.kololhota.estranky.cz

www.liskovahaselbach.cz

www.muheartmanice.cz

www.plan-weseritz.de

www.skoky.eu

www.st-anna.pfarrei-tirschenreuth.de

www.sumavanet.cz

www.totalita.cz

www.znicenekostely.cz

**Europäische Union
Evropská unie**
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung
Evropský fond pro
regionální rozvoj

Ziel ETZ | Cíl EÚS
Freistaat Bayern –
Tschechische Republik
Česká republika –
Svobodný stát Bavorsko
2014 – 2020 (INTERREG V)

Projekt byl podpořen v rámci Programu přeshraniční spolupráce Cíl EÚS Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2014–2020 (INTERREG V).

Das Projekt wurde im Rahmen des Programms der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit „Ziel ETZ Freistaat Bayern – Tschechische Republik 2014–2020 (INTERREG V)“ gefördert.

Poděkování

Chceme poděkovat všem na projektu zúčastněným, že svůj vzácný čas věnovali dlouhým rozhovorům. Vyprávěli nám mnoho zajímavého o historii a obnovování „Znovuobjevených pokladů Sudet“. Kromě toho nás podporovali i při redigování textů publikace a výstavních panelů.

Zvláštní poděkování míří všem, kteří nám mohli poskytnout fotografie a další historické materiály a dali nám svolení k jejich zveřejnění.

Jedná se jak o jednotlivce, tak i organizace. Jmenovitě zmínit bychom chtěli následující organizace: Spolek Pod střechou, z. s., Úterský spolek Bart, Spolek Domaslav, Spolek na podporu kostela sv. Anny z Tirschenreuthu, Městský úřad v Plané, Baroko v Čechách z.s. (archív Romana Pekaře), Spolek Klášter Chotěšov a Spolek Chotěšovská vlna, spolek Památník Hartmanice, spolek rodáků z obce Hamry (archív pana Ervína Wierera), Obecní úřad Hamry, Muzeum Královského Hvozdu v Nýrsku, Společnost pro zachování Hořických pašijových her z.s. (archív Miroslava Kutláka), Muzeum pašijových her v Hořicích, Regionální Muzeum v Českém Krumlově – pobočka Památník Adalberta Stiftera v Horní Plané, Západočeské muzeum v Plzni, Museum Fotoateliér Seidel, Okresní archív v Domažlicích, Klatovech i Tachově a Národní památkový ústav.

Jmenovitě bychom také rádi poděkovali paní Lence Hůlkové z Horní Plané, paní Zdeňce Coufalové z Hamrů, Darině Fiala, Kamile Beňušíkové Angelovové a Zdeňku Procházce, Janu Palkovičovi, Janu Winzigovi, Hans-Peter Dörrovi z Würzburgu, Rose Schönerové, Franzi Schönerovi, Herbertu Konradovi a panu Jiřímu Poslednímu.

Danksagung

Wir möchten uns bei allen an diesem Projekt Beteiligten bedanken, die ihre wertvolle Zeit für die langen Gespräche aufbrachten. Sie berichteten uns viel Wissenswertes zur Geschichte und Entwicklung der „Wiederentdeckten Schätze im Sudetenland“. Über die Gespräche hinaus unterstützten sie uns auch beim Redigieren der Texte für das Buch und die zugehörige Ausstellung.

Ein besonderer Dank gilt allen, die zudem Fotografien und andere historische Materialien zur Verfügung stellen konnten und deren Veröffentlichung zustimmten. Es waren dies sowohl Einzelpersonen als auch Organisationen. Namentlich erwähnen möchten wir folgende Organisationen : Verein Unterm Dach, z. s., Neumarkter Verein Bart, Verein Böhmisches Domaschlag, Förderverein St. Anna e. V. aus Tirschenreuth, Stadtamt in Plan, Barock in Böhmen z.s. (Archiv von Roman Pekař), Verein Kloster Chotieschau und Verein Chotieschauer Welle, Verein Gedenkstätte Hartmanitz, Stiftung Künische Gemeinde Hammern e.V. (Archiv von Erwin Wierer), Gemeindeamt Hammern, Museum Künisches Gebirge in Neuern, Gesellschaft für die Aufrechterhaltung der Höritzer Passionsspiele z.s. (Archiv von Miroslav Kutlák), Museum der Passionsspiele in Höritz, Zweigstelle des Regionalmuseums in Böhmisches Krumau: Denkmalstätte – Geburtshaus von Adalbert Stifter in Oberplan, Westböhmisches Museum in Pilsen, Museum Fotoatelier Seidel, Bezirksarchiv in Taus, Klattau sowie Tachau und Nationales Denkmalinstitut.

Namentlich möchten wir uns auch bei Lenka Hůlková aus Oberplan, Zdeňka Coufalová aus Hammern, Darina Fiala, Kamila Beňušíková Angelovová und Zdeněk Procházka, Jan Palkovič, Jan Winzigovi, Hans-Peter Dörr, Franz Schöner, Rosa Schöner, Herbert Konrad und Jiří Poslední bedanken.

Představení partnerů projektu

CENTRUM PRO KOMUNITNÍ PRÁCI

Centrum pro komunitní práci (CpKP) je nezisková organizace založená v roce 1996. V současné době působí na území České republiky pět místních zastoupení organizace. Centrum pro komunitní práci poskytuje služby všem zájemcům z veřejné správy, občanských organizací a soukromého sektoru v následujících oblastech:

- Účast veřejnosti a občanských organizací na rozvoji obcí, měst a krajů
- Místní udržitelný rozvoj
- Regionální politika Evropské unie a regionální rozvoj ČR
- Sociální integrace a vzdělávání, podpora a posilování nestátních neziskových organizací

CpKP tyto principy dlouhodobě šíří na národní úrovni a také na úrovni regionální.

Centrum pro komunitní práci západní Čechy dlouhodobě působí v oblasti rozvoje venkovských oblastí především Plzeňského kraje. Úzce spolupracuje se státními i nestátními organizacemi neziskového charakteru i v regionech ležících na území bývalých Sudet. Projekt Znovuobjevené poklady Sudet prezentuje místní památky a činnost komunit v oblasti jejich obnovy a napomáhá k rozvoji péče o kulturní dědictví.

Další informace o Centru pro komunitní práci, včetně popisu aktivit minulých i současných, naleznete na www.cpkp-zc.cz.

Vorstellung der Projektpartner

ZENTRUM FÜR KOMMUNALE ARBEIT

Das Zentrum für kommunale Arbeit (CpKP) ist eine im Jahre 1996 gegründete gemeinnützige Organisation. Heute sind fünf regionale Vertretungen auf dem Gebiet der Tschechischen Republik tätig. Das Zentrum für kommunale Arbeit bietet seine Dienste allen Interessenten aus der öffentlichen Verwaltung, Bürgerorganisationen und dem Privatsektor in folgenden Bereichen an:

- Teilnahme der Öffentlichkeit und Bürgerorganisationen an der Entwicklung von Gemeinden, Städten und Regionen
- Lokale nachhaltige Entwicklung
- Regionale Politik der Europäischen Union und regionale Entwicklung der Tschechischen Republik
- Soziale Integration und Bildung, Unterstützung und Stärkung nichtstaatlicher Non-Profit-Organisationen

Das CpKP verbreitet diese Prinzipien langfristig sowohl auf nationaler als auch auf regionaler Ebene.

Das Zentrum für kommunale Arbeit Westböhmen wirkt langfristig im Bereich der Entwicklungsmaßnahmen für ländliche Gebiete vor allem in der Pilsner Region. Es arbeitet eng mit staatlichen und nichtstaatlichen Organisationen gemeinnützigen Charakters zusammen, und zwar auch in im ehemaligen Sudetenland gelegenen Regionen. Das Projekt Wiederentdeckte Schätze des Sudetenlandes präsentiert lokale Denkmäler und die Tätigkeit der Gemeinschaften im Bereich ihrer Erneuerung und hilft die Pflege kulturellen Erbes weiterzuentwickeln.

Weitere Informationen über das Zentrum für kommunale Arbeit, einschließlich der Beschreibung früherer und gegenwärtiger Aktivitäten finden Sie unter www.cpkp-zc.cz.

CENTRUM DALŠÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V OKRESE CHAM

Centrum dalšího vzdělávání v okrese Cham patří k největším 'lidovým univerzitám' v Bavorsku. Se svými 75 zaměstnanci, 250 učiteli a 30 pobočkami představuje největší vzdělávací zařízení v okrese Cham v Horní Falcí a nabízí kurzy v oblasti zaměstnání/kariéra, zdraví, společnost/život, kultura, sociálně-integrační učební programy/projekty; jazykové kurzy, kurzy pro dodatečné dokončení školního vzdělání, učební programy, které vedou k vyučení v oboru uznanému Řemeslnickou komorou, a kurzy informačních a komunikačních technologií poskytují širokou nabídku získání klíčových kompetencí pro nejrůznější skupiny osob. Díky dlouholetým mezinárodním aktivitám v oblasti programů EU disponuje VHS sítí partnerských institucí po celé Evropě. Také se svým nejbližším sousedem, Českou Republikou, navázalo Centrum dalšího vzdělávání v okrese Cham kontakty, v rámci podpůrného programu EU „Cíl EÚS 2014-2020“ spolupracuje např. se Střední odbornou školou a Středním odborným učilištěm Sušice v oblasti výměnných pobytů studentů, školení a výměnné praxe v podnicích. Z předchozích přeshraničních projektů pochází i dlouholetá úzká spolupráce s Centrem pro komunitní práci západní Čechy (CpKP). Úspěšně bylo zakončeno několik projektů, z nichž některé se již tématu Sudet věnovaly.

DIE VOLKSHOCHSCHULE IM LANDKREIS CHAM E.V. (VHS)

Die Volkshochschule im Landkreis Cham e.V. (VHS) zählt zu den größten Volkshochschulen in Bayern. Mit 75 Mitarbeitern, 250 Dozenten und 30 Standorten gilt sie als größter Bildungsträger im Landkreis Cham, Oberpfalz. Sie führt Kurse im Bereich Beruf/Karriere, Gesundheit, Gesellschaft/Leben, Kultur und sozial-integrative Lehrgänge/Projekte durch. Sprachkurse, Kurse zum nachträglichen Erwerb eines Schulabschlusses, Lehrgänge, die zu einer von der Handwerkskammer geprüften Berufsausbildung führen, und IKT-Kurse stellen ein breites Angebot zum Erwerb von Schlüsselkompetenzen für unterschiedliche Personengruppen dar. Aufgrund langjähriger internationaler Aktivitäten in EU-Programmen verfügt die VHS über ein europaweites Netzwerk an Partnerinstitutionen. Auch mit dem Nachbarland, der Tschechischen Republik, hat die VHS gute Kontakte, im Rahmen des EU-Förderungsprogramms „Ziel ETZ 2014-2020“ kooperiert sie z.B. mit der Berufsschule (SOŠ und SOU) in Sušice bei Schüleraustauschen, Schulungen und Betriebspraktika. Aus dem grenzüberschreitenden Vorgängerprogramm besteht auch mit dem Centrum pro komunitní práci západní Čechy (CpKP) eine langjährige enge Zusammenarbeit. Mehrere Projekte – auch solche, die sich mit dem Thema Sudetenland beschäftigten – wurden bereits erfolgreich gemeinsam abgeschlossen.

Znovuobjevené poklady Sudet
Wiederentdeckte Schätze im Sudetenland

Editoři / Editoren: Daniel León, Marie Kubalíková, Volkshochschule im Lkrs. Cham e.V.

Překlad / Übersetzung: Christine Sedláková

Obálka a grafické zpracování / Buchumschlag und grafische Bearbeitung: Darina Fiala

Ilustrace rostlin / Pflanzenillustration: Veronika Halašková

Sazba písmem / Satz: Adagio Sans & Adagio Slab

Vydavatel / Herausgeber: Centrum pro komunitní práci

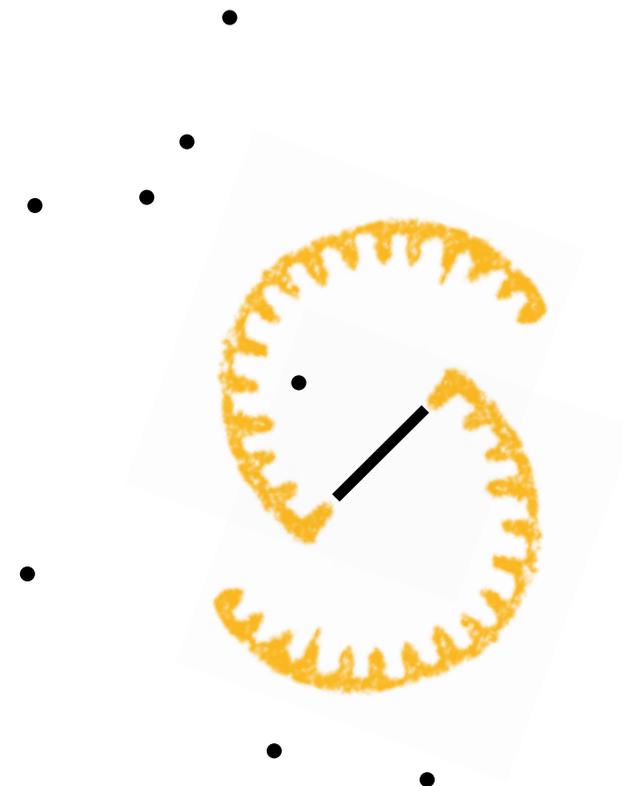
Centrum pro komunitní práci západní Čechy, Americká 29, 301 38 Plzeň

Tisk / Druck: DRAGON PRESS s.r.o.

Náklad: 1000 ks / Auflage: 1000 Stück

1. Vydání / 1. Ausgabe

© 2018

© Centrum pro komunitní práci
(Zentrum für kommunale Arbeit)

ISBN 978-80-87809-45-7